

AT TÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI: 532

ESKİ TÜRKÇENİN GRAMERİ

A. VON GABAIN

Çeviren
MEHMET AKALIN

1. BASKI

KB2437

ANKARA, 2003

ESKİ TÜRKÇENİN GRAMERİ

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI : 332

A. VON GABAIN

ESKİ TÜRKÇENİN GRAMERİ

Çeviren:
MEHMET AKALIN

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

1988

YERİ DOLDURULAMAZ, YARDIMSEVER,
ŞEFKATLİ HOCAM VE DOSTUM
W. BANG'IN
(AZİZ) HATIRASINA

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Ön Sözü	s. XIII
Birinci Baskıya Ön Söz	s. XV
İkinci Baskıya Ön Söz	s. XVII
İşaretler ve Kısaltmalar	s. XIX
(Sayılar paragrafları gösterir)	
Giriş	1-6
Ad, Tarihler vs.	1
Ağız Ayrılıkları; y Ağzı	2
Kitabelerin Ağızları	3
n Ağzı	4
Brāhmī Yazmalarının Ağızları	5
Hıristiyan Yazmalarının Özellikleri	6
Yazı Bilgisi	7-12
Türk Run Yazısı	8
Uygur Yazısı	9
Soğut Yazısı	10
Mani Yazısı	11
Brāhmī Yazısı	12
Fonetikle İlgili Notlar	13-42
Vurgu	13
Ünlüler	14-23
Uzun Ünlüler (14) – Ünlü İndirgenmesi (15) Ünlü Varlığı (a, ā, ɒ – ā, e – i, i, r – o, ö; ö, õ – u, ū; ū, ū) (16) – Ünlülerin Tasnifi (17) – Ünlülerin yerleri (18) – Dudak uyumu (19) – Seyrek Görülen a/i, ā/i Ünlü Değişmesi (20) – u/i, ū/i Değişmesi (21) – u ve w Ses Dönüşümü (22) – 2. Hecede o ve ö (23)	
“Diftonglar”	24
Ünsüzler	25-39
Ünsüz varlığı (25) – Ünsüzlerin Yeri (26) – y Ön Türemesi (27) – Kitabelerdeki Genizliden Önceki b – ’nin Yazmalarda m – ’ye Değişmesi (28) – Kitabelerdeki –p–, –p’-nin Yazmalarda –b–, –b’-ye ve Kitabelerdeki –b–, –b’-nin	

Yazmalarda *-w-*, *-w'*ye Değişmesi (29) —Seyrek *ŋ/-ğ/g* Değişmesi (30) —Kitabelerdeki *ny'nin* Yazmalarda *n* ve *y'*ye Değişmesi (31) —*d* Düşmesi (32) Sedalı Son Ses Seyrek Olarak Sedasızlaşır (33) —Sedalı Ünsüz İç Seste Sık Sık Sedalılaşır (34) Ünlüler Arasındaki Sedalı Ünsüz (35) —Ek Başında *t/d* Değişmesi (36) —Ek Başında *k, k/ğ, g* Değişmesi (37) —*f/s* Değişmesi (?) (38) —Ünsüz Yığılması (39)

Hece Düşmesi	40
Ses Uyumu	41
Yabancı Kelimeler	42
Kelime Teşkili	43-167

İsimden İsim Yapan Ekler: +^o*ç* (44); +*ça*, +*çä* (45); +^o*çak*, +^o*çäk* (46); +*çi*, +*çi* (47); +*han*, +*kan*, +*kän* (48); +*ki*, +*kı* (49); +*kün*, +*gün*, +*kun*, +*gun* (50); +^o*l* (51); +*tag*, +*läg* (52); +^o*ğ*, +^o*g* (53); +^o*k*, +^o*k* (54); +^o*m* (55); +*an*, +*än* (56); +*k*, +*k* (57); +*ka*, +*kä* (58); +*kağ*, +*käk*, +*gak*, +*gäk* (59); +*ku*, +*kü*, +*gu*, +*gü* (60); +^o*z* (61); +*suk*, +*sük* (62); +*suş*, +*süş* (63); +^o*f* (64); +*t* (65); +*tag*, +*täg*, +*dağ*, +*däg* (66); +*tam*, +*täm*, +*dam*, +*däm* (67); +*taş*, +*täş*, +*daş*, +*däş* (68); +*täg*, +*tag*, +*däg*, +*dağ* (69); +^o*n*, +^o*n* (70); +*z* (71)

İsimden Sıfat Yapan Ekler: +*çig*, +*çig* (73); +*ki*, +*kı* (74); +^o*l* (75); +*la*, +*lä* (76); +^o*ğ*, +^o*g* (77); +*ŋ* (78); +*sak*, +*säk* (79); +*sığ*, +*sig* (80); +*sır*, +*sir* (81); +^o*z* (82); +*ta*, +*tä* (83); +^o*n*, +^o*n* (84)

İsimden Fiil Yapan Ekler: +*a-*, +*ä-*, +*i-*, +*i-*, +*u-*, +*ü-*, (85); +*d-*, +*ad-*, +*äd-* (86); +*gar-*, +*gär-*, +*kar-*, +*kär-* (87); +*t-* (88); +*la-*, +*lä-* (89); +*n-* (90); +^o*k-*, +^o*k-* (91); +*ka-*, +*kä-*, +*ga-*, +*gä-* (92); +*kır-*, +*kir-*, +*gır-* vs. (93); +*r-* (94); +*ra-*, +*rä-* (95); +^o*rka-*, +^o*rkä-* (96); +*sa-*, +*sä-* (97); +*si-*, +*si-* (98); +*sıra-*, +*sirä-* (99); +*su-*, +*sü-* (100); +*ta-*, +*tä-*, +*da-*, +*dä-* (101)

Sıfatlardan Türetilenler	102-104
--------------------------------	---------

Fiilden İsim Yapan Ekler: *-a*, *-ä*, *-ı*, *-i*, *-u*, *-ü* (105); *-d* (106); *-duk*, *-dük*, *-tuğ*, *-tük* (107); *-ğl* *-g* (108); *-ğa*, *-gä* (109); *-ğaç*, *-gäç*, *-kaç*, *-käch* (110); *-ğli*, *-gli* (111); *-ğma*, *-gmä* (112); *-ğın*, *-gin*, *-kın*, *-kin*, *-ğan* vs. (113); *-gak* *-gäk*, *-ğuk*, *-gük* (114); *-gu*, *-gü*, *-ku*, *-kü* (115); *-ağul*, *-ägül* (116); *-ol* (117); *-om* (118); *-ma*, *-mä* (119); *-mağ*, *-mäğ* (120); *-maz*, *-mäz* (121); *-miş*, *-misch* (122);

—*mur*, —*mur* (123); —^o*n* (124); —^o*nç*, —^o*nçu*, —^o*nçü* (125); —*p* (126); —*k*, —*k*, —*uk*, —*ük* (127); —*r* (128); —^s*°k*, —^s*°k* (129); —°*ş* (130); —^o*t* (131); —*taçt*, —*töçt*, —*daçt*, —*däçt* (132); —*yaç*, —*yäk*, —*ayaç*, —*äyäk* (133); —*yuk*, —*yük* (134); —°*z* (135)

Fülden Sıfat Yapan Ekler: —*duç*, —*dük*, —*tuç*, —*tük* (136); —^o*ğ*, —^o*g* (137); —*ğalı*, —*ğalı* (138); —^o*ğlı*, —^o*ğlı* (139); —^o*ğma*, —^o*ğmä* (140); —*ğu*, —*gü*, —*ku*, —*kü* (141); —*ma*, —*mä* (142); —*maçtığ*, —*mäçtığ*, —*maçsız*, —*mäçsız* (143); —*maz*, —*mäz* (144); —*mıç*, —*miç*, —*maç*, —*mäç*, —*muç*, —*müç* (145); —^o*mığ*, —^o*mığ* vs, —^o*msıç* (146); —^o*n* (147); —^o*nçıçtığ*, —^o*nçıçtığ*, —^o*nsıç*, —^o*nsıç* (148); —*k*, —*k*, —*uk*, —*ük* (149); —*r* (150); —^s*°k*, —^s*°k* (151); —*yuk*, —*yük* (152)

Fülden Fiil Yapan Ekler: —*d*— (153); —^o*ğsa*—, —^o*ğsä*— (154); —*gur*—, —*gür*—, —*kur*—, —*kür*— (155); —^o*l*— (156); —^o*msın*—, —^o*msın*— (157); —*ma*—, —*mä*— (158); —^o*n*— (159); —^o*k*—, —^o*k*— (160); —*r*— (161); —*st*—, —*st*— (162); —^s*°k*—, —^s*°k*— (163); —^o*ş*— (164); —*t*— (165); —*tur*—, —*tür*—, —*dur*—, —*dür*— (166); —^o*z*— (167)

Şekil Bilgisi	168-326
İsim Soyullar	168-210
Çokluk: + <i>lar</i> , + <i>kün</i> , + <i>z</i> , + <i>an</i> , + <i>t</i>	168-174
İsim	175-187
İsmin Halleri (175-177) — Belirsiz Hal (178) — İlgi Hali (179) — Yaklaşma Hali (180) — Yükleme Hali (181) — Bulunma-Ayrılma Hali (182) — Ayrılma Hali (183) — Vasıta Hali (184) — Eşitlik Hali (185) — Yön Hali (186) — Diğer Yer ve Zaman Belirleyicileri (187)	
Zamirler ve Yakınları	188-201
Şahıs Zamirleri (189) — İşaret Zamirleri (190) — Sona Gelen Şahıs Zamirleri (191) — İyelik Göstergeleri — İyelik Gösteren Kelimeler (192) — İyelik Ekleri (193) — Soru Kelimeleri (194-196) — Belirsizler (197) — Nisbet Zamirleri (198) — Zamir Ünlömleri (199) — Dönüşlülük Zamirleri: <i>öz</i> , <i>käntü</i> (200-201)	
Sayılar	202-210
Asıl Sayılar (202) — Sıra Sayıları (203) — Üleştirme Sayıları (204) — Ortaklık Sayıları (205) — Kaitlama Sayıları (206) — Sayılardan Türetilmiş Olanlar (207) — Belirsiz Sayılar (208) — İsim Çekimi vd. (209) — Tarihleme (210)	
Olumsuzluk	211-214

Fiil Şekilleri	215-270
Çekimli Fiiller	215-223
Dilek Kipleri: Emir vs.	215
Basit Zamanlar	216-223
Geniş Zaman: — <i>ur män</i> (216) — Görülen Geçmiş Zaman I: — <i>t + im</i> (217) — Görülen Geçmiş Zaman II: — <i>yuk män</i> (218) — Belirsiz Zaman (Anlatılan Geçmiş Zaman): — <i>mıy</i> <i>män</i> (219) — Gelecek Zaman I: — <i>ğay män</i> (220) — Gelecek Zaman II: — <i>taçı män</i> (221) — <i>çı</i> , — <i>çi</i> (222) — <i>ça</i> , — <i>çä</i> (223)	
İsim Fiiller	224-228
— <i>duk</i> , — <i>dük</i> , — <i>tuk</i> , — <i>tük</i> (224) — <i>ğu</i> , — <i>gü</i> (225) — <i>ğuka</i> , — <i>gükä</i> (226) — <i>ğuluk</i> , — <i>gülük</i> (227) — <i>sığ</i> , — <i>sig</i> , — <i>suğ</i> , — <i>süg</i> (228)	
Zarf Fiiller	229-237
— ^o <i>p</i> (230) — ^o <i>pan</i> , — ^o <i>pän</i> (231) — <i>u</i> , — <i>ü</i> ; — <i>a</i> , — <i>ä</i> ; — <i>t</i> , — <i>i</i> ; — <i>yu</i> vs. (232) — <i>ğalı</i> , — <i>ğäli</i> ; — <i>kalı</i> , — <i>käli</i> (233) — ^o <i>n</i> , — ^y <i>o<i>n</i> (234) — <i>matı</i>, — <i>madi</i>, — <i>mäti</i>, — <i>mädi</i>; — <i>matın</i>, — <i>madın</i>, — <i>mätin</i>, — <i>mädin</i> (235) — <i>ğınça</i>, — <i>ğınçä</i>; — <i>kınça</i>, — <i>kinçä</i> (236) — <i>kän</i> (237)</i>	
Bağlı Fiiller	238-259
Yardımcı Fiiller: <i>är</i> —, <i>bol</i> —, <i>tur</i> — (238-248) — Modal Yardımcı Fiiller, Modal Saygı Fiilleri (249-254) Tasvirî Fiiller (255-259)	
Şart, Bağlı Zaman, Olmazlık, Temennî vs.	260-270
Soru ve Tahmin	271
Son Çekim Edatları	272-326
Fiil Menşeli Son Çekim Edatları	272-303
— <i>u</i> , — <i>a</i> , — <i>t</i> Zarf Fiilleri: <i>alku</i> (272), <i>aşa</i> (273), <i>aşnu</i> (274), <i>başlayu</i> (275), <i>birlä</i> (276), <i>iyä</i> (277), <i>käçä</i> (278), <i>öni</i> (279), <i>ötkürü</i> (280), <i>ötrü</i> (281), <i>kodı</i> (282), <i>sayu</i> (283), <i>taşa</i> (284), <i>tägi</i> (285), <i>tägrä</i> (286), <i>uladı</i> (287), <i>ulayu</i> (288), <i>utru</i> (289), <i>üzä</i> (290), <i>ymä</i> (291), <i>yoşkaru</i> (292)	
— ^o <i>n</i> Zarf Fiilleri: <i>adın</i> (294), <i>bilän</i> (295), <i>iyin</i> (296), <i>kin</i> (297), <i>öpin</i> (298), <i>katın</i> (299), <i>tiyin</i> (300), <i>üçün</i> (301) — ^o <i>p</i> ve — ^o <i>pan</i> Zarf Fiilleri: <i>koş</i> (302), <i>koşan</i> (303).	
Menşeleri İsim Soyulu Olan Son Çekim Edatları: <i>al</i> (304), <i>ara</i> (305), <i>asra</i> (306), <i>iç</i> (307), <i>uğur</i> (308), <i>ortu</i> (309), <i>öd</i> (310), <i>ön</i> (311), <i>taşın</i> (312), <i>ultağ</i> (313), <i>üşk</i> (314), <i>üst</i> (315), <i>yüz</i> (316)	

Diğer Son Çekim Edatları: *ara* (317), *artuk* (318), *bârü* (319), *bır, bir, biri* (320), *maru* (321), *içrâ* (322), *kisrâ* (322a), *oğrâ* (323), *tâg* (324), *yır, ir, yır, yır* (325)

Cümle Bilgisi	327-455
Kelime Çeşitleri	327-360
İsimler	
Sayı ve Cinsiyet (327) – İsim ve Sıfat (328) – Zamirler ve İsimler (329) – Soru ve Belirsizlik Zamirleri (330) – Soru ve Nisbet Zamirleri (331) – Sayılar ve İsimler (332) – Ekli ve Son Çekim Edatlı İsim Soylular (333-337) – Genel Değerlendirme (338)	
Fiiil Şekilleri	339-341
İsim Soylu Fiiil Şekilleri (339) – Zarf Fiiller (340) – Ara Şekiller (341)	
Ünlemler, Edatlar, Ekler	342-360
Ünlemler (343) – İşaret Kelimeleri (344) – Edatlar ve Edat Benzeri Ekler: <i>ok, ök</i> (345); <i>+rak, +râk</i> (346); <i>tâg</i> (347); <i>+ça, +çâ</i> (348); <i>+ça, +çâ</i> (349); <i>+çak</i> (350); <i>+kınyâ, +kına, +kıya, +kıa, +kinyâ, +kinâ, +kiyâ, +kiâ</i> (351); <i>ymâ, mâ, +ma</i> (352); Diğer kuvvetlendirme Kelimeleri (353); Olumsuzun Kuvvetlendirmesi (354) – Soru (355-358) – Tahmin (359) – Belirlilik (360)	
Kelime Grupları	361-414
Yan Düzenleme	
Eş Anımlı Birleşik ve Eşit Sıralamalı Cümle Unsurları (361) – Sayılar (362) – Eklemeler (363-364) – Soyutlamalar (365) – İnkileme (366-368)	
Alt Sıralama	369-414
Birleşik Fiiller (370-377) – Yüklemler Belirleyicisi ve Fiiil (378-390) – Tümleç ve Fiiil Yüklemleri (391-397) – Vasıflık ve İsim (398-411) – Üstünlük Türleri (412) – Pekiştirme (413) – <i>tîp</i> ile Sona Eren Kelime Grupları (414)	
Cümle Öbekleri	415-445
Cümle Başı Edatı	415-419
Cümle Belirleyicisi	420-439
Özne	440
Tümleç	441
Yüklem	442-445

Cümle Kuruluşu	446-455
Basit Cümle; Kelime Sırası	446
Yan Cümleler	447-449
Nisbet Cümleleri	450-452
Dolaysız ve Dolaylı Anlatım	453-455
Ekler	s. 127
Dizin	s. 131
Terimler Dizini	s. 185
Türkçe-Almanca	s. 185
Almanca-Türkçe	s. 190
Bibliyografya	s. 195
Metinler	s. 229
Sözlük	s. 257

ÇEVİRENİN ÖN SÖZÜ

Eski Türkçe'nin Grameri (Alttürkische Grammatik) ilk defa 1941 yılında yayınlanmıştı. Bu tercüme, onun 1974'te yayımlanan üçüncü baskısından yapıldı.

Aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen eser hâlâ başvuru kitabı niteliğini korumaktadır. Tercümenin, eserin aslına ulaşamayanlar ve Almanca bilmeyenlere faydalı olacağını umuyorum.

Okuyanların kolaylıkla istifade edebilmeleri için kitaba, Türkçe-Almanca ve Almanca-Türkçe olmak üzere bir terimler dizini ekledik. Ayrıca, kitabın aslında bulunan dizine, gramer bölümünde örnek olarak verilen bütün kelimeleri ilâve ettik. Böylece okuyucu, merak ederse, A. von GABAIN'in kelimelerle ilgili olarak getirdiği yorum ve tahlilleri de kolayca öğrenebilecektir.

Prof. Dr. Ahmet TEMİR sözlük kısmını gözden geçirmek lütfunda bulundu.

Eserin aslında bulunan transkripsiyon işaretlerinin büyük bir kısmını olduğu gibi bıraktık. Fakat Türk alfabesini göz önünde tutarak, bazılarını değiştirdik. Bu değişikliği aşağıda gösteriyoruz:

1. č	ç
2. γ	ğ
3. ģ	c
4. i	ı
5. q	k
6. ſ	ş
7. x	h
8. ž	j

Kendi kültürümüzle ilgili eserleri basarken gerekli itinaı göstermek, değişik alfabelerle yazılmış metinleri olduğu gibi aktarmak titizliği, maalesef Türkiye'de henüz yerleşmemiştir. Bu bakımdan Türk Tarih Kurumu Başkanı ve Basımevi mensuplarının gösterdiği ilgiye teşekkür etmemek imkânsızdır.

Kitabı tercüme ettikten sonra, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü araştırma görevlilerinden Mustafa ARGUNŞAH ile Cevat KAYA, dakülo ve tashihlerini yaptılar. Gösterdikleri gayret ve titizlik için kendilerine teşekkür ediyorum.

Tercümede gözden kaçan hususlar için yapılacak uyarılar, memnuniyetle karşılanacak, ikinci baskı imkânı elde edilirse, tabiiatıyla, hatalar düzeltilecektir.

MEHMET AKALIN

BİRİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ

Turfan'dan derlenen Uygur yazmaları koleksiyonu üzerinde uzun yıllar çalışmak imkânına sahip oldum. Türk dil bilimine ve bilhassa Uygurcaya yönelmemi, öbür dünyaya göçmüş olan sevgili hocam WILHELM BANG KAUP'a borçluyum. Kendisinin tabiatında var olan sihirli teşviklerle dolu rahatlığı, fikirlerindeki zenginlik, bütün Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika'ya yayılmış Türk dillerindeki tek tek olgular üzerindeki tasavvur edilmesi bile güç olan geniş bilgisi, yanında çalışmayı zevkli bir yaşantıya dönüştürüyordu. Ondan aldıklarımı kendi bulup çıkardıklarımın hangileri olduklarını birbirinden ayıramıyorum. Her hangi bir teori yapmayan, sadece tasvirici olan, derleyip toparlayıcı bu çalışmamı onun görüşlerine sunantamış olınam, benim en büyük üzüntümdür. Fakat her ilerleme, başkalarının değerlendirmesini gerektirir. Bundan dolayı, henüz dikkate alınmamış her hangi bir yazma dolayısıyla, değiştirilebileceğinin şuurunda olarak bu *Eski Türkçenin Grameri*'ni meslektaşlarımın dikkatine sunmak zorundayım. V. THOMSEN ve W. RADLOFF'un temel atıcı çalışmaları, F. W. K. MÜLLER, A. v. LE COQ ve W. BANG'ın olduğu kadar MALOW, KOTWICZ, SAMOYLOWICZ, RAMSTEDT, K. GRÖNBECH, FOY, NEMETH, RAHMETI ve diğerlerinin derinleştirici araştırmalarından sonra bu çalışma, bu günkü bilgimizin durumunu temsil eder ve meslektaşların tenkit ve katkılarını talep eder. Her bahis özel bir monografiyi gerektiriyordu. Buna rağmen, çalışmamı bu şekliyle gün ışığına çıkarmak cesaretini göstermem, Eski Türkçedeki eksikliklerimizin farkına varmamız ve diğer Türk dillerini incelerken, bilhassa nelere dikkat etmek zorunda olduğumuzu hatırlamamız içindir. -Bu en eski Türk ağzının Altayistlerin ve genel dil bilimcilerinin de ilgisini çekeceğini sanıyorum. - Meselâ ağaçtan yapılma nefesli bir sazın Anton BRUCKNER'de, BEETHOVEN'e göre, bambaşka tesirler uyandırması gibi, bu kitaptaki bazı gramerlik isimlendirmelerin de muhakkak bir Türkolog için bir Germanistten daha başka bir yürürlük sahası olacaktır. Bundan dolayı bu kitapta kullanılan gramer terimlerinin sadece cum grane salis (kelime anlamında) değil, üstelik bir X, Y ve Z olarak anlaşılmasını ve tariflerinin örneklerden çıkarılmasını diliyorum.

Yıllardan beri bana rahat çalışma imkânını veren ve bazı araştırma gezilerini destekleyen Bilimler Akademisi'ne teşekkür borçluyum. Berlin, kendilerinden pek çok tavsiye ve uyarılar aldığım çalışma sahama yakın ve uzak akraba sahaların pek çok mütehasssını barındırması bakımından benim için ideal bir şehir. Bundan dolayı, her şeyden önce sayın Prof. HARTMANN, sayın Prof. KOWALSKI ve sayın Prof. SCHAEDEER'e sadece baskı tekniği türünden değil, düzeltici

okuyuşları, sayın Prof. SIEGLING ve sayın Dr. HANSEN'e Toharca ve İnanca yabancı kelimelerin açıklanması bakımından, sayın okutman Ahmet TEMİR'e de sözlüğü Türkiye Türkçesi'ne çevirdiği için teşekkür ederim.

İKİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ

Basımcı için üstesinden gelinmesi çok büyük zorlukların var olduğu bir devirde, bu gramerin yeni baskısı gündeme geldi. Birinci baskısından bu yana, Türkoloji yerinde durmadı, ve ayrıca basılı olarak ele alınınca bazı boşluklar dikkat çekti. Gerek yeni görüşler, gerekse yeni problemler bakımından pek çok şey eklenebilirdi. Cümle bilgisinin çerçevesi daha çok genişletilebilirdi. Maalesef, basımcıdan bir çok değişiklik beklenemeyeceği için, şimdilik sadece en önemli olanlar ilave edildi.

“Konverb (zarf fiil)” tabiri şimdiye kadar pek sevilmedi. Bir isim fiilin, yahut bir çekimli fiilin zıddı olarak, § 229’da teferruatıyla anlatıldı, fakat yine de bu konudan bir kere daha söz açmak gerekir. Türkçeye has bu kelime çeşidi için yeni bir tabir bulmak gereği yoktu; zarf fiil (Konverb) terimi, İndo-Germen dillerinde karşılığı olmayan aynı kategoriyi, kendi çalışma alanlarında tespit edebildikleri için, şekil bakımından hiç bir tenkide tabi tutulmadan Moğolistlerden alındı. “Gerindium” ve “Gerindivum” Latince de isim şekilleridir: *dicendum est* “böyle söylenir” ifadesinde fiil şekli bir isim ve üstelik nötrdür; kuruluşun bütünü bir mecburiyet ifade eder. *Ars loquendi* “konuşma sanatı”nda ise fiil şekli bir ismin ilgi halidir. Ne gramer şekli, ne de anlam Türkçe bir *tip, tiyü* yahut *tiyin*’e uyar. Burada cinsiyet, hal ve mecburiyet söz konusu değildir. Bu söyleyişler ne elimizdeki münasebetlere, ne de “Partizipia (isim fiil)” kavramına uyarlar. İsim fiiller, bir çok İndo-Germen dilinde, aynı zamanda, vasıflık, yani bir ismin belirleyicisi olarak kullanılabilen sıfatlardır. Daha yeni Türk ağızları, birbirinden tamamıyla farklı bu iki kelime gurubunu biraz karıştırdılar; en eski münasebetlerde isim fiillerle, yani çekimli fiillerle zarf fiiller esasta farklıydılar. Zarf fiiller, ne çokluk eki, ne de hal ekleri alırlar; yalın halleri eksiz, yani tabanla aynı olan isimlerde olduğu gibi bunlardan yeni kelimeler teşkil edilemez; ne vasıflık, ne de isimlik, yani çekimli fiil olarak kullanılırlar. Bu durumda zarf fiiller (Konverbia), ismin zıddıdır. Bu iki kelime gurubu, yani zarf fiiller ve çekimli fiiller üzerinde Turfan yazmaları çok değerli bir açıklık getirmiştir.

Genç Türkologlar yanıtıcı bir durumla karşılaşabilirler: *ti-jin* “diye”, *tir-in* “cemaat”, *bil-in-* “bilinmek, şuurunda olmak”, *ağz + in* “sözle”; burada dört ayrı gramatik fonksiyon vardır. Her ne kadar bunların hepsi *n* ile ifade ediliyorsa da, burada bir tek ek değil, eş sesli dört ek söz konusudur. Anlaşılabacağı üzere fonksiyonlar çok, fakat tamamıyla sınırlanmış bir ses vardır. Eş sesli eklerin aslında eş değerde olduklarını ispat etmeye kalkmak gerekmez; fonksiyon bütün tahlillerde kriterdir.

Birbiriyle hiç bir yakınlığı olmayan beş fiil şeklinin, Moğolistlere bakarak, "Vokativische Verbformen (dilek kipleri)" adı altında toplanmasının bir karışıklığa meydan vermeyeceğini umarım. Bir tek şahsı mevcut olan bir fiil şekline Optativ (istek), Desiderativ (dilek), Imperativ (emir), Prekativ veya Voluntativ (arzu) gibi isimler vermek etkileyici görünüyor.

Hamburg, Eylül 1950

A. v. GABAIN

İşaretler ve Kısaltmalar

- + : Gramer analizinde isim tabanlarının sonunu gösterir.
- : Gramer analizinde fiil tabanlarının sonunu gösterir; metin örneklerinin çeviri yazısında, orjinalde ayrı yazılmıştır.
- * : Belgelenmemiş, faka: örneklerden hareket ederek bulunması gereken şekil.
- = : Bağlama ünlüsü.
- (a) : Parantez içine alınan ünlü, orjinalde yazılmamıştır.
- ¹n, ²n : Belirli ünsüzlerin yanında artlı yahut da önlü bir ünlü.
- o, u : Eksik, yani Ye'siz yazılan ö, ü.
- a- : Ön seste eksik, yani bir tek Elif'le yazılmış a.
- n-, -n-, -n : Başta, ortada veya sonda yer alan harfler, daha doğrusu sesler.
- n, n : Eklemeler, yani kesin olmayan (Metin örneklerinin çeviri yazısında).
- /// : Metin örneklerinin çeviri yazısında: Zedelenmiş üç işaretin yerine.
- ... : Metin örneklerinin çeviri yazısında: Belirsiz sayıda eksik işaret.
- < : Kelimenin nereden geldiğini gösterir.
- = : Anlamda çeşitlik.
- ayr. : Ayrıca
- B : Batı
- bk. : Bakınız
- Çin. : Çince
- D : Doğu
- Fars. : Farsça
- G : Güney
- K : Kuzey
- krş. : Karşılaştırınız
- Moğ. : Moğolca
- parg. : Paragraf
- Part. : Partça
- s. : Sayfa

<i>Skv.</i>	: Sanskritçe
<i>Soğ.</i>	: Soğutça
<i>Toh.</i>	: Toharca

I und II: V. THOMSEN, Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées; sowie die neue Übersetzung in seinen Samlede Afhandlinger; deutsch von H. H. SCHAEDEER in der ZDMG.

AI: BANG-V. GABAIN, Analytischer Index.

Böhtlingk: Sprache der Jakuten.

Ch: A. V. LE COQ, DR. STEIN'S Turkish Khuastuanift.

Deny: J. DENY, Grammaire de la langue turque (dial. osmanli).

Ht I, Ht VII, Ht G, Ht Y: A. V. GABAIN, die uig. Übersetzung der Biographie Hüen-tsangs (V. Kapitel); Briefe der uig. Hüen-tsang-Biographie (VII. Kapitel); sowie die unver-öfentlichten Bruchstücke aus dem Besitz der National-Library China (Y), und des Musée Guimet (G).

Höllen: BANG-RACHMATI.

HY: ERICH HAENISCH, Manghol un niuca tobca'an (Yüan-ch'ao pi-shi), Die Geheime Geschichte der Mongolen. Text: Leipzig 1937, 12, 140 s. — Wörterbuch: Leipzig 1939, 7, 191 s. — Übersetzung: Leipzig 1941.

KS: KOTWICH-SAMOILOVITCH, Le monument turc d'Ikhe-Khuchoto.

KP: PELLIOU, La version ouigoure de l'histoire des princes Kalyāṅṅkara et Pāpāṅṅkara, ed. HAMILTON.

Kāṅ: BROCKELMANN, Mitteltürk. Wortschatz nach Maḥmūdāl-Kāṣyārīs Divān luyāt at-türk.

Lieder: BANG-RACHMATI, Lieder aus Alt-Turfan.

M I, M II, M III: A. V. LE COQ, Türk. Manichaica aus Chotscho I, II, III.

Maitr.: A. V. GABAIN, Maitrisimit.

Man. Hymn.: W. BANG, Manichäische Hymnen.

Man. Erz.: W. BANG, Manichäische Erzähler.

Mus. 36: W. BANG, Manich. Laienbeichtspiegel.

Man. uig. Fr.: A. V. LE COQ, Ein manichäisch-ugurisches Fragment.

Marien-Psalter: Der komanische Psalter nach der Bangschen Edition.

Mostaert: A. MOSTAERT, Textes oraux ordos.

Oṅ: RADLOFF, Inschriften s. 243—256, Die Inschrift vom Ongin.

Orch.: Die Orkhon-Inschriften nach der Edition von THOMSEN oder der von RADLOFF.

Pf.: F. W. K. MÜLLER, Zwei Pfahlinschriften.

QIP: W. RADLOFF, Kuansi im puser.

R: J. G. RAMSTEDT, Zwei uig. Runeninschriften in der Nord-Mongolei.

Radloff, Inchr.: W. RADLOFF, Alttürkische Inschriften.

Runen-Mss: Die Handschriften in türkischer Runenschrift, die von THOMSEN (W und Th Blatt) und LE COQ (Köktürkisches) ediert worden sind.

S: BANG-V. GABAIN, Uigurische Studien.

Schink.: J. SCHINKEWITSCH, Rabgüzis Syntax.

StG: W. BANG, Türk. Bruchstücke einer nestor. Georgspassion.

Suv.: RADLOFF-MALOW, Suvarnaprabhāsa.

Tc: V. THOMSEN, Turcica.

Th Blatt: V. THOMSEN, Ein Blatt in Türk. "Runen" Schrift.

Ti: W. RADLOFF, Tišastvustik.

TTI—X: W. BANG, V. GABAIN, RACHMATI, KOWALSKI, Türkische Turfan-Texte I—X.

To: Die Tonyuquq-Inschrift in RADLOFF, Inschriften, und mit der neuen Übersetzung von Thomsen in Samlede Afhandlingler.

UI—IV: F. W. K. MÜLLER, Uigurica I—IV.

USp: RADLOFF, Uigur. Sprachdenkmäler.

W: V. THOMSEN, Turkish manuscripts in "Runic" script (Wahrsagebuch).

WB: W. RADLOFF, Wörterbuch der Türk-Dialekte.

WG: BANG-V. GABAIN, Windgott.

Yen: Die Yenissei-Inschriften, in RADLOFF, Inschriften.

Sürelı Yayınların Kısaltmaları:

ABAW: Abhandlungen der (Berliner, d.h.) preussischen Akademie der Wissenschaften.

Acta or. Hung.: Acta orientalia Academiae scientiarum Hungaricae, Budapest 1950 vd.

ADAW: Abhandlungen der (Berliner, d.h.) deutschen Akademie der Wissenschaften.

AM: Asia Major, Leipzig 1924 vd.; N.F. 1944. New series: London 1949 vd.

AN SSSR: Akademija Nauk Sojuza Sovetskich Socialističeskich Respublik.

AO: Acta orientalia, Lund 1923 vd.

BARB: Bulletin de l'Académie royale de Belgique, Brüssel.

BEFEO: Bulletin de l'École française de l'Extrême-Orient, Hanoi 1901 vd.

BSOAS: Bulletin of the School of Oriental and African studies, London 1940 vd.

BSOS: Bulletin of the School of Oriental studies, London 1917 vd.

CAJ: Central Asiatic journal, Den Haag-Wiesbaden 1955 vd.

DAW: Deutsche (= Berliner) Akademie der Wissenschaften.

Ep. Vost.: Epigrafika Vostoka, Moskau-Leningrad 1947 vd.

- Ermitage TDV*: Ermitage, Travaux du département oriental.
- HJAS*: Harvard journal of Asiatic studies, Cambridge/Mass. 1936 vd.
- Inst. jaz.*: Institut jazykoznanija AN SSSR.
- IOV AN*: Izvestija Akademii Nauk, otdelenie obščestvennych nauk, Moskau-Leningrad.
- Izv. GAIMA*: Izvestija gosudarstvennoj Akademii istorii material'noj kul'tury, Leningrad.
- JA*: Journal asiatique, Paris 1822 vd.
- Ja.m.*: Jazyk i myšlenie.
- JRAS*: Journal of the royal Asiatic society..., London 1834 vd.
- JSFou*: Journal de la société finno-ougrienne, Helsingfors (Helsinki) 1886 vd.
- KSz*: Keleti szemle, Budapest 1900-1932.
- KCSA*: Körösi Csoma Archivum, Budapest 1921-1941.
- Monumenta Serica*: Peking 1935 vd.
- MSFOu*: Mémoires de la société finno-ougrienne, Helsingfors (Helsinki) 1890 vd.
- MSOS*: Mitteilungen des Seminars für orientalische Sprachen, Berlin 1898—1936.
- OLZ*: Orientalistische Literaturzeitschrift, Berlin.
- OZ*: Ostasiatische Zeitschrift, Berlin 1912—1943.
- Prob. istoč.*: Problemy istočnikovedenija, Leningrad.
- Rocz. or.*: Rocznik orientalistyczny, Polen 1914—1925.
- SBAW*: Sitzungsberichte der (Berliner, d.h.) preussischen Akademie der Wissenschaften.
- SDAW*: Sitzungsberichte der (Berliner, d.h.) deutschen Akademie der Wissenschaften.
- SUA*: Societas Uralo-altaica.
- Sov. Vost.*: Sovetskoe Vostokovedenie, Moskau-Leningrad 1940 vd.
- Stud. Or.*: Studia orientalia, Helsingfors (Helsinki) 1925 vd.
- TIV*: Trudy instituta Vostokovedenija, Leningrad 1932 vd.
- TOV*: Trudy otdelenija istorii kul'tury i iskusstva Vostoka gosudarstvennogo Ermitaža, Leningrad.
- Toyo Bunko*: Memoirs of the research department of Oriental studies, Tokyo.
- Türán*: Budapest 1918 (nur ein Band).
- TP*: T'oung-pao, Leiden 1890 vd.
- UAJb*: Ural-altaische Jahrbücher, Wiesbaden 1952 vd.
- UJb*: Ungarische Jahrbücher, Berlin 1921—1943.
- VDI*: Vestnik drevnej istorii, Moskau 1937 vd.

Vop.jaz.: Voprosy' jazykoznanija, Moskau 1952 vd.

WZKM: Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, Wien 1897 vd.

ZDMG: Zeitschrift der deutschen, morgenländischen Gesellschaft, Leipzig,
später: Wiesbaden 1847 vd.

ZIV: Zapiski instituta Vostokovedenija AN SSSR, Moskau 1932—1939.

ZVO: Zapiski vostočnago otdelenija imp. russ. archeologičeskago obščestva,
Petersburg 1886—1921.

GİRİŞ

1. Elinizdeki eserin konusu, bir sıra kitabe ve "Uygurca" denen metinlerle belgelenmiş olan eski Türk dilidir. "Tatarca", "Çağatayca" yahut "Eski Osmanlıca" terimleri nasıl açık değilse, "Uygurca" sözü de açık değildir. İncelenen yazmalar, dillerini *türk, uygur veya türk-uygur* olarak gösteriyorlar. Hiç bir boy ismi söylenemese de, bu yazmalarda beş ayrı ağzın izleri tesbit edilebilir. Bunlardan sadece birinin gerçek "Uygurca" olması lazımdır.

Bu gramer, orta çağ Köktürk harfleriyle yazılmış kitabeleri, henüz İslamiyet'le temas etmemiş Orta Asya yazmalarını ve blok basmalarını ele alır. Kitabeler; kuzey Moğolistan'da, Yenisey ırmağının yukarı bölgelerinde, Yedi Su ülkesinde ve Talas vadisinde bulunurlar. Yazmalar; Çin Türkistanı'ndaki Turfan ve Miran'daki şehir harabelerinde, kuzey batı Çin'in Kan-su eyaletindeki Tung-huang ve Esten-gol'da bulunmuşlardır. -Uygurca yazmaların büyük bir kısmı, bugün, Berlin'deki Alman Bilimler Akademisi'nin mülkiyetindedir; diğer koleksiyonlar, Moskova Asya Müzesi'nde, British Museum'da, Paris'te Bibliothèque Nationale'de ve Guimet Müzesi'nde, Stockholm'da Dr. Hedin Koleksiyonu'nda, Pekin'deki Çin Akademisi'nde ve nihayet Kyoto ve Nagoya'da Japon mülkiyeti altında bulunurlar.

Kitabeler ve yazmalardaki en eski tarihler 8. yüzyılı gösterir; bir metnin en yeni istinsahu 17. asrın sonundadır; işlek Uygur yazısıyla yazılmış bir kaç şiir, dil özelliklerine göre çok eski değildirler.- Bu edebiyatın ve tipik kültürünün ürünlerinin 750-1300'de verildiği kabul edilebilir.

Eski Türkçenin dildeki yeri üzerine şöyle bir soru sorulabilir: Bu dilin, "Türkçe" adını verebileceğimiz ataları var mıydı? Onların selefleri kimlerdir? - Çin'in kuzeyinde, Çinliler, tarih yazmaya başlamalarından itibaren *Hiung-nu* denen göçebe bir halk tanıyorlardı; 6. asrın baş döndürücü olayları içinde isimleri kaybolur. Orta imparatorluğun yıllıkları, *Hiung-nuların* dillerinden bir çok kelime, ünvan ve isim naklederler; bunlar, pek çok Eski Türkçe ve Moğolca unsur ihtiva ederler. -Aynı şekilde, bugün Çinliler tarafından *T'o-pa* denen *Tabğaç* dilinden de bahsederler, ki bunlar Kuzey Çin'in hakimleri olarak (436-557), Kuzey *Wei* adını taşıyorlardı. Eski Türkçenin, şimdiye kadar, daha eski bir şekli bulunamadı. -Bugün, Eski Türkçeye en yakın olan ağızlar, Doğu Türkistan Yarkend ağızı, Tarançı ağızı, İli vadisi ağızlarıdır.

Uygurların kültürü; Çin, Hint, Tohar ve İran tesirlerini taşır. Her ne kadar, komşu Kâşğar'da daha 1073'te Mahmud'un *Divân Luğât at-Türk'u* yazılmışsa da, metinlerimizde ne Arapça'nın tesirleri, ne de İslam'a küçük bir işaret vardır.

Ağız Ayrılıkları; y Ağzı

2. Budist veya Mani metinlerinin büyük bir kısmı ve pek çok yazma bu ağıza girer. Sapmalar bir kaide teşkil edecek şekilde değildirler. Yalnız, bazı metinlerde belirli özelliklerin ağır bastığı tesbit edilebilir. Bu, bahis konusu müstensihin ait olduğu boyu göstermesi ve böylece tarihi münasebetler üzerine ip uçları vermesi bakımından, büyük değeri olan bir vakiadır. Çin tarihçilerinden öğrendiğimize göre, siyasi birlikler ve felâketler, muhtemelen dil bakımından farklı olan bazı Türk boylarını meczetti. Daha sonraki bir zamanda bir yazı okulunun mu mevcut farklılıkları ortadan kaldırdığını, yoksa bir boyun siyasi üstünlüğünün mü diğer ağızları baskı altına aldığını henüz bilmiyoruz.

Aşağıda, *ayığ* "fena, kötü, çok" kelimesine göre, ilk, yahut *ayığ* ağzı, yahut da kısaca *y* ağzı olarak gösterdiğim bu paragrafın başında zikredilmiş metinlerin farkları verilecek. Bunun karşısındaki *ayığ* yerine *anığ* kullanan ağıza *n* ağzı (§ 4) denir, daha eski bir şekil olan *anyığ*, kitabelerde bulunur (§ 3 parag. 1).

Kitabelerin Ağızları

3. Kitabeler, dil bakımından tam bir birlik göstermezler, bundan dolayı da muhtemelen ağız bakımından farklıdırlar. *w* ifade eden hiç bir yazı işareti yok; bu ses, burada henüz *b*'dir: *sub* "su", *kubrat*-"toplamak, yığmak"¹; "ben" ve "bin", *hän* ve *biş* veya *biş'*dir; fakat bazı kitabelerde *män* ve *miş* şekilleri de vardır². -Daha sonraki *n* veya *y* çoğunlukla *ny*'dir: *kony*, *anyığ*.

Çokluk eki +*lar* yazmalara nazaran daha az kullanılmıştır; *alku*, *sayu*, *kopan* gibi son çekim edatları, yahut *kün*, +*gün* kelimeciği bazen çokluk ifade eder. İlgi hali. Eski Osmanlıcada ve Yedi Su ülkesindeki Nasranî mezar taşlarında olduğu gibi +^o*ŋ* şeklindedir. -Ayrılma halinin özellik arz eden +*ün* biçimi yoktur; bunun, ayrılma hali fonksiyonu bulunmayan vasıflık olarak kullanılan bir +^o*n* şekli vardır.

Görülen geçmiş zaman 2. şahsı kısmen -^o*ğ*, -^o*ğ*^z (Kāşğarî, bazı Argu¹ ağızlarında -^o*ŋ* yerine -*duğ* dediklerine dikkat çeker) ile teşkil edilir, buna uygun olarak da teklilik 2. şahıs iyelik ekleri yer yer +^o*ğ* ile ifade edilir (*y* ağzı: -^o*ŋ*, -^o*ŋ*^z, yani +^o*ŋ*). -Dilek 3. şahıs eki -*zun* yerine -*sun*, yer yer de -*çun*'dur. -"Gereklilik" olarak 3. şahıs metinlerinin -*ğuluk*'u yerine -*sığ* da kullanılır: *alkän* -*sığ törü* "övgüye değer töre". (Kāşğarî'ye göre Oğuzların bazılarında da bu şekil vardır.) -*y* ağzında tercih edilen -^o*p* zarf fiili kadar -^o*pan* zarf fiili de sık sık kullanılır. -Çok az görülen bir şekli -*ç* ile teşkil edilir (bk. § 222).

Şüphe edatı (bk. § 359) *y* ağzında hakim olan *arki* değil, *äriç*'tir.

¹ Tiriz ile Balasagun arasındaki muntıkada yaşayan Türkler.

n Ağzı

4. Mani yazmalarının çoğu ve bazı Köktürk harfli yazmalar bu ağzın izlerini taşır. Kitabelerdeki *ny*, *n* olmuştur³. — *i*, *i'*'nin yerine bağlama ünlüsü olarak ve bazı kelime tabanlarının birinci hecesinin dışında *a*, *ä* bulunur; msl. + *an* (vasita hali), — *t* + *am* (görülen geçmiş zaman; Kâşğarî'ye göre bu Oğuzcadır), + *amaz*, + *ağaz* (1. ve 2. çokluk şahıs iyelik eki), + *ağ* (yükleme hali), — *añ*, — *alam* (emir-dilek), — *ap* (zarf fiil), + *lağ* (sıfat); *ağaz* (ağız yerine) "ağız". — Vasita hali, dudak uyumunun (bk. § 19) tesiri altında kalabilir: + *un*. Bu durum *y* ağzında yoktur.

+ *tn* eki, ayrılma hali olarak kullanılmaz; bu hal, aynen kitabelerdeki gibi, bulunma haliyle ifade edilir. — İlgî hali, kitabelerde olduğu gibi, bazen + °*ŋ* şeklindedir.

Görülen geçmiş zaman 2. şahıs, kitabelerdeki gibi, bazan — *l'ğ* ile gösterilir. — Gereklilik, aynen kitabelerdeki gibi, — *ğuluk* yerine — *ığ* ile ifade edilir (bk. § 3). — °*pan*, — °*p* şeklinden daha sık kullanılır; — °*ğlt* ve — °*ğma* da yaygındır.

Brāhmî Yazmalarının Ağzıları

5. (Bk. § 12) Bu yazmalar, imla bakımından bir birlik arz etmezler. Aynı kelime veya aynı ek, bazan aynı yazmada dahi değişik şekilde yazılmaktadır.

Uzun, kısa ve indirgenmiş ünlüler ayırt edilmiştir: *ādhañ* "arkadaş", *tāğ* "gibi", *māññ* "benim", *māñä* "bana", + *tā* (bulunma hali), — *mā*— (olumsuzluk eki), — *māk* (mastar eki), — *dāci* (isim fiil eki). — Aşağıdaki imla şekilleri, muhtemelen indirgenmiş ünlüleri gösterirler: *kaphigi* "kapısı", + *lig* (+ *lğ* yerine) sıfat eki, *ñimnü* "şeytan"; *kñi* "kişi", *yñä* (*yana* yerine) "yine", *kröp* "görüp", *trup* "durup", *pluñc* "kazanç", *klinñc* "iş", *ptig* "kitap".

ä, *ä'* ve *i'*'nin yanında bir de *e* vardır: *eñ* "eş", *yeğ* "yeğ, daha iyi", *eyem* "sıra", *yerñeñcö* "dünya", *tethse*, *tethsi* "öğrenci", *kertö* "hakikat, doğru", *te*— "demek".

Dudak uyumu (bk. § 19), her ne kadar Uygur harfli *y* ağzı yazmalarında ortaya çıkmış olsa bile, bu yazmalarda açıkça görülür. — Birinci hecenin dışında da *u/ü*'nün yerinde *o*, *ö* de vardır: *süzök* "temiz, arı"; *äğsö-māz* "eksilmez"; *köñlömim* "gönlümü", fakat *köñli* "gönlü"; *köñlömñön* "gönlümün"; *olarop* "oturup"; *olaror* "oturur"; *tolo* "dolu"⁴.

Bir yerde de bir *au* diftongu tesbit edilmiştir: *odhauh* (*oduğ* yerine) "uyanık".

Yedi Su ülkesinde bulunan Nasturî mezar taşlarında olduğu gibi, pek çok yazmada ön seste *p* — hakimdir; bazı yazmalarda da *bh*— bulunur; *d* ve *g* ön seste bulunmaz (*ör-ö dur*— "ayağa kalkmak"ı, belki bir tek kelime, yani bir birleşik kelime olarak görmemiz gerekir, böyle olunca da *d'*'nin ön ses olduğu kabul edilemez)⁵.

k ve *ġ* yerine yer yer *h* yazılır: *hāri* — “yaşlanmak, kocamak”, *azih* “azı”, *tāshārū* “dışarı”, — *māh* + *ih* (mastar ve yükleme hali eki), — *hūluk*, — *ġuluk*’un bir başka şekli.

Bazen sedasız *ç*’ye tekabül eden yerde, *c* yazılır; Sanskritçilerin çeviri yazısına uygun olarak, bu iki işaret *c* ve *j* ile gösterilir: *āltuṃji* “altın işleyicisi”, *kāsig* + *jā* “sıraya göre, sırasınca”, — *tāji* (isim fiil), *jihāpath* < Skr. *śikṣāpada* “emir ve yasaklar”.

ny sesi, *y* ağzında olduğu gibi, *y* olmuştur: *kāyū* “kim?”, *askya* “azıcık”.

z, yer yer *s* olmuştur: *yālinus* “yalnız”, *asu* “yahut” (fakat sürekli *üzā* “üzerine”), *sislār* “sizler”, *poisom* “olsun” (— *māzum* yanında).

d, ünlüler arasında değişik şekillerde yazılır: *adın* yerine *atim* yahut *adhim* “başka”.

Yan yana bulunan ünsüzlerin yazılışında belirli bir kaide yoktur: *ātkū* (ayrıca *adgū*) “iyi”, *pliksistā*, *pligsiz* (ayrıca *biligsiz* + *dā* yahut + *tā*) “bilgisizlikten, cahillikten”; *adhlig* (ayrıca *atlig*) “adlı”, *kilkuluk* “kılmak için”, *ūklitkülük* “çoğaltmak için” (ayrıca çok kere — *ġuluk*).

Bazı ünsüzler, Brāhmī yazısıyla yazılmış Sakaca metinlerde olduğu gibi, çift yazılır: *arttok* “artık, fazla, daha çok”, *kattih* “katı, sert”, + *lārri* “+ları”⁶.

Bu imlâların fonetik değerlerinin daha araştırılması gerekir.

Genelde bu yazmalar, *y* ağzına yakındırlar.

Hıristiyan Yazmalarının Özellikleri

6. Çok az sayıdaki Hıristiyanlıkla ilgili metinlerin, *y* ağzından biraz farklı olduğunu tahmin etmek güç değildir. Muhtemelen bu metinler başka bir ağzın ürünleridir.

Yüklemin tümlecine önünde, hatta yönelme ve eşitlik ekinin önünde yer alması tipik bir özelliktir. —Yardımcı fiil olarak *ār*— ve *bol*—’ın yanında, sonradan yaygınlaşan *tur*— da görülür.

YAZI BİLGİSİ

7. Uygurca yazmalar, yer yer Çin, Süryani ve Tibet yazısıyla yazılmışlardır. Bunlar, burada üzerinde durulmayacak olan istisnalardır. Yaygın yazı çeşitleri şunlardır:

Türk Run Yazısı

8. Pek çok taş kitabe ve bazı yazmalar, bazı alet ve edevat ile kapı kemerlerinde de bulunan bir nevi Run yazısıyla kaleme alınmışlardır. Kitabeler, kuzey Moğolistan'da, yukarı Yenisey ve Talas bölgesinde bulunurlar⁷; yazmalar, zaman zaman Tibetlilerin hakimiyet sahasına giren Türkistan'ın "Güney Yolu" üzerindeki Miran Kalesi'nde ve Çin'in Türkistan'a giden doğu kapısı Tun-huang'da bulunmuşlardır.

Kitabeler, ağızları bakımından (bk. § 3) Budist yazmalara göre, daha önce zikredildiği gibi, aralarında bir birlik arz etmezler. Yazmalar *n* ağzının eski bir şeklinin (bk. § 4) devamıdır.

Kitabeler -çoğu abideler ve mezar taşlarıdır- tarihi muhtevalı en eski Türkçe kaynaklardır. Yazmalar, büyük kısmıyla Mani kültür dairesine ait görünüyolar. Bir fal kitabı ile sihirle ilgili bir mineraller bilgisi de, özel olarak, Maniheistlerin kullanması için olmalıdır. — Ayrıca, daha önce zikredilen kalede, itinasız yazı tarzıyla bu ürünlerden ayrılan, bu yazıyla yazılmış bir kaç askeri vesika vardır.

Kitabeler, ekseriya, Çin örneğine göre, yüksekte duran uzun yassı taşlar üzerine kazılmışlardır; bunlar, taştan kaplumbağaların veya benzer şeylerin üzerine oturtulmuşlardır ve bunların üst tarafında hareket halinde iki ejderha resmedilmiştir. Çokluk şilde benzeyen üst kısımda aidiyet gösteren Türklere has tipik bir damga (*tamğa*) bulunur. — Satırlar, ekseriya yukarıdan aşağıya doğrudur ve (Çince olduğu gibi) sağdan başlar; tek satırlar da yan tarafa bulunur. Bu kaidenin istisnaları da az değildir; bazan satırlar, yazmalarda âdet olduğu üzere, yataydır. Bir başka sefer de soldan sağa doğru yazılırlar; Yenisey ve Talas'ta hiç bir itina gösterilmeden yazılmış kitabeler, doğru bir çizgi takip etmezler, satırlar birbirine girer.

Çince kitabelerde, yazı, aynen yazmalarda olduğu gibidir; çünkü, önce yazılacak taşın büyüklüğünde bir el yazısı hazırlanır, sonra bir taşla yapıştırılır ve her işaret madeni kalemle kâğıt üzerinden yontulur. Kitabelerdeki işaretlerin şekli, yazmalardakine uymaz. Birincilerin çizgileri, her doğrultuda aynı ölçüde kalın veya çok incedir, Miran'da bulunmuş ve fırçayla kâğıt üzerine yazılmış

Türk Run Yazısı

Orhon I, II	Orhon III	Yenisey	Orhon I, II	Orhon III	Yenisey
[O, T]	[Yazm.]	[Ta]	[O, T]	[Yazm.]	[Ta]
a = ā	†	= [=f]	Σ; veya	† a. X ā	
e	†	—	‡		
i = i	†	= [=f]	= †		
o = u	> †	= [=f]	=		
ö = ü	†	†	†		
ʔy	†	= [=D]	= 00		
ʔy	9 {=9}	[9]	= 9		
ʔb (ʔw?)	†	[=δ]	†		
ʔb (ʔw?)	†	[O † †, T † †]	†		
o _f = o _c	λ	= [=λ]	= λ		
i _c = i _c	†	[=]	[=]		
ʔd	‡	=	= ‡ ‡		
ʔd	×	= [=†]	=		
ʔg	† [T †]	=	† † † † † † †		
ʔg	ε [O ε]	= † [† ε]	= † † †		
ʔk	9	= † [† †]	= † †		
ök = ük		† † [†] [†]	† †		
kö = kü					
ʔj	†	=	= †		
ʔj	†	= [=†]	=		
o ^{ld}	†	[=]	- XXXIII,		
= o ^{lt}			XXXVII		
o ^m	† [O †]	= [=†]	= [† †]		
ʔn	)	=	=		
ʔn	†	= [=†]	= † † † † † † †		
o ^η	†	[=†]	= veya † † † † † † †		
o ^{ny}	†	= † [†]	=; XXXVII †		
o ^{ny}	†	† [OT †]	= [=†]	= † † †	
= o ^{nc}					
o ⁿⁱ	† [O †;	† [†]	=		
= o nd	† [†]				
o ^p	†	=	=		
op = up		[† †]			
ʔk (h')	† †	= [=†]	= †		
ʔk = k _i	† [O †]	= [=†]	=; XXXVII †		
ok = uk	†	= [=†]	†		
= ko = ku					
ʔr	†	=	= † † †		
ʔr	†	= [=† † †]	=		
ʔs	† [O †;	† [† †]	† † †		
	OT = †]				
ʔs	†	= [=†]	=		
o _f	† [† † †]	= † [† †]	† † † †		
			† † † †		
ʔt	† [O †;	† [† †]	† [† †]		
	OT †]				
ot = ut		[†]			
ʔh	†	=	= †		
o _z (o _j ?)	† † † † † † †	= † [†]	† † † † † † †		

Türk Run Yazısı Örneği

⊙ 𐰇 𐰆 𐰅 𐰄 : 𐰃 𐰂 𐰁 𐰀 : 𐰚 𐰙 𐰘 𐰗 : 𐰖 𐰕 𐰔 𐰓 : 𐰒 𐰑 𐰐 𐰏

opayın · (ä)rs(ä)r · sub · turuk · azu

: 𐰛 𐰜 𐰝 𐰞 𐰟 𐰠 : 𐰡 𐰢 𐰣 𐰤 𐰥 : 𐰦 𐰧 𐰨 𐰩 𐰪 𐰫

· y(a)ratmış · itmiş · azu ·

𐰬 𐰭 𐰮 𐰯 𐰰 : 𐰱 𐰲 𐰳 𐰴 : 𐰵 𐰶 𐰷 𐰸 𐰹 𐰺

· (a)şayın · (ä)rs(ä)r · aş · tat(ı)ğl(ı)ğ

𐰻 𐰼 𐰽 𐰾 𐰿 : 𐱀 𐱁 𐱂 𐱃 𐱄 𐱅 𐱆 : 𐱇 𐱈 𐱉 𐱊 𐱋 𐱌 𐱍

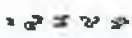

kıl(ı)ıçl(ı)ğ · anyığ · ymä · sakıntı

𐱎 𐱏 𐱐 𐱑 𐱒 : 𐱓 𐱔 𐱕 𐱖 : 𐱗 𐱘 𐱙 𐱚 : 𐱛 𐱜 𐱝 𐱞 : 𐱟 𐱠 𐱡 𐱢

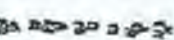
sakıntı · şulbu · y(a)bl(a)k · nä · şmnu ·

𐱣 𐱤 𐱥 𐱦 𐱧 𐱨 : 𐱩 𐱪 𐱫 𐱬 : 𐱭 𐱮 𐱯 𐱰 𐱱 𐱲 𐱳

· m(ä)n · timiş · (i)ıçä · biri · ymä

 (ä)rklig   kam(a)ğda   koluladukum

 (ä)rmis · yultuz

 buluşğ(a)lı · alg · yir · üz(ä)nmişl(ä)r · (i)ng(ä)k

 yultuzğ   ymä · unamadukl(a)r

 timiş · (i)ngä · (ü)r · ögügli

askerî belgeler de aynı şekildedir. Fakat diğer yazmalar, kumuş kaleme yazılmışlardır ve yukarıdan aşağıya kalın çizgilere, yanlamasına ince çizgilere sahiptirler.

Yazmalar, bir kelimeyi ikiye bölebilirler; bu duruma kitabelerde rastlanmaz.

Her işaret, esasta, bir heceyi, yani, ya belirli bir ünlüyü, yahut da onun önündeki bir ünlü ile birlikte belirli bir ünsüzü (veya belirli bir ünsüz birleşmesini) gösterir. Ünlü-süzlük, bilhassa gösterilmez. O halde, ξ , $a\xi$, $\tilde{a}\xi$, $e\xi$ vs. veya ξ manasına gelir⁸. — Pek çok ünsüzün, önlü veya arlı ünlülerle (bk. § 17) yan yana gelmiş olmalarına göre, işaretleri ayrı ayırdır; bunlar çeviri yazıda küçük rakamlarla gösterilmiştir; buna göre, yanında arlı bir ünlü olan ^1y , ya ay , iy , oy , uy yahut da y ifade eder; buna karşılık ^2y , önlü bir ünlü ile bağlantılılık ifade eder.

e. bazan hiç gösterilmeyen, bazan da i 'yi temsil eden, yazılan ve Yenisey kitabelerinde özel bir işareti olan bir ünlüdür (bk. § 16 vd.).

i , i 'nin nötr olma eğilimi, yani arlı ve önlü ünlü arasındaki farkı kaybetme eğilimi (bk. § 16), ^1y , ^1n , ^1s ve -belirli Yenisey kitabelerinde- ayrıca bir ^1y , i ünlüsü yanında ^2y , ^2n , ^2s ve ^2y ile yazılmasından anlaşılır.

Ünsüz yığılmasını gösteren işaretlerin ld , nd , ve nc olarak mı, yoksa lt , nt ve nc olarak mı okunması gerektiği açık değildir.

Tabloda, birinci sütunda Orhon I ve II (yani *Kül tigin* ve *Bilga kağan*) kitabelerinin işaretleri verilmiştir; bunların yanındaki köşeli parantez içindekiler ise Oğın ve *Tonyukuk* kitabeleri varyantlarıdır. — İkinci sırada III., yani Karabalğasun kitabeleri ile parantez içinde yazmaların şekilleri bulunur. “=” işareti, son sırada olduğu gibi, I. sıradaki işaretin burada da aynı olduğunu ifade eder. — Son sütun, Yenisey kitabelerindeki çeşitli varyantlardan önemlilerini ve parantez içindekiler de Talas mezar taşlarınınkini (Gedenkstein) verirler. Bir tek defa geçmiş olmalarından ve itinasız bir şekilde yazılmış olmalarından dolayı tabloya alınmaları pek bir şey kazandırmayacak olan bir kaç şekil buraya alınmamıştır: $\approx$ o , u ; $\blacktriangle$ ^2b ; $\curvearrowright$ ^2k ; $\odot$ ^om ; δ ^1t . — İtinatsız yazılmış vesikalarda bir işaret, bazan alışılana göre 90 derece ters veya tepesi üstü veya aynada görüleceği gibi yazılmışlardır; bu tip sapmalar, ancak çok özel olmaları halinde tabloda gösterilmişlerdir. Bir “—” işareti, “tevsik edilmediği” manasına gelir; bir romen rakamı, işaretin söz konusu kitabede, Fin baskısı sayımında görüldüğünü ifade eder.

Noktalama, çokluk, üst üste iki noktadır (:), Mani yazmalarında bu noktalar kırmızı bir daire içine alınmışlardır: $\textcircled{.}$. Bu işaret, kitabelerde kelime gruplarını; yazmalarda, çokluk, kelimeleri birbirinden ayırır.

Uygur Yazısı

9. Bütün yazı çeşitleri içinde en çok kullanılmış olan, Soğut yazısının bir yakın akrabası olan Uygur yazısıdır⁹. Bu yazı, Pekin'in kuzeyindeki Kü-yung-

Uygur, Soğut ve Mani Yazısı

Uygur, Soğut Mani Yazısı			Uygur, Soğut Mani Yazısı		
a				h = ğ = ğ	
-a				h = g = g	
-a				k = g = g	
ä				l	
-ä				m	
-ä				-m	
i, i; i-i(e)				n	
-i, -i(e)				-n	
-i, -i				v	
o, u				p = b = b	
-o, -u, v				k	
-o, -u, v				-k	
ö, ü				-r	
-ö, -ü				-r	
-ö, -ü = o				s	
b				-s	
-b				f = s	
f, c				t	
d, ð				-t	
d				v = -o = -o	
f = w				w	
ğ				y	
-ğ				z, j	
g				j	
-g				yer	
				doldurucu	

kuan'da Torbogen'deki kitabede olduğu gibi, Türkistan ve kuzey batı Çin'de her türlü yazmada ve Turfan'daki blok basmalarda kullanılmıştır. Moğol ve Mançur yazısı, çok az değişikliklerle Uygur yazısından alınmıştır.

Mani ve Hıristiyan yazıları, Budist yazılarından farklı bir yazı üslubuna sahiptirler; din dışı metinler ekseriya kursif olarak yazılmışlardır. Blok hasmaların yazı üslubu, yazmalarınkinden daha keskindir.

Kelimeler ve itinalı yazmalarda belirli ekler ayrı yazılmışlardır. — Kapalı hecelerdeki ünlüler, ekseriya yazılmazlar ¹⁰, *y* ve *k/g*'den sonra gelen ilk hecedeki ve ilk hece dışındaki *ö* ve *ü*'ler *Ye*'siz, yani *o* veya *u* gibi yazılırlar. İkinci hecelerde bu bir kaidedir. — Bazı yazmalar, *ğ* ve *k'yı ħ*'dan, üzerlerine konulan bir veya iki nokta ile ayırırlar; buna karşılık, yazmaların çoğu, *k'yı*, üzerine hiç bir şey konmayan *ğ = ħ*'dan, iki nokta ile ayırt ederler. *ħ* çeviri yazıda, Mani yazısında veya kesin ayırt eden Uygur yazmalarında tevsik edilmiş ise, konur. — Sadece, çok muahhar yazmalarda, bazan *n*, üzerine konulmuş bir nokta ile gösterilir. — *i* —, *u* ve *y*, ekseriya ayırt edilemezler; aynı şekilde, pek çok yazınada *s* ve *ş* birbirinden farksızdır. Çeviri yazıda *s* ve *ş*'yi; Mani, Soğut yahut Brāhmī yazısıyla yazılmış yazmalara ve bugünkü Doğu Türkçesinin verilerine göre ayırt ediyoruz. — *z*, hiç bir zaman, kendisini takip eden harflerle sola doğru bitişmez.

Noktalama işaretleri; nokta, iki nokta ve nadiren de ikiden fazla noktaldır. Bunlar, çoklukla, iki cümle arasına konur, çok kere de, tabii olarak, konulmaz. Çok zaman da, eşit iki cümle arasında bulunurlar. Mani metinleri, -söz konusu yazıda- siyah noktalamaların kırmızıya çevrilmelerinden anlaşılırlar.

Uygur yazısı, sağdan sola doğru yazılır, satırlar birbirine paraleldir. Son devirde satırlar diklemesine idi ve satırlar soldan sağa doğru devam ediyordu.

Uygur Yazısı Örneği

(İşaret: TIII 84—60)

İki yuz altı

<i>sawag ašidip bodistw-lar-nıy ädgüların</i>	1
<i>çıñgaru sakınıp äruş ukuş tınlğ-lar-r</i>	2
<i>tağın aşıñaçulayn sözlamaktin tıdı</i>	3
<i>-ğay-lar., bahısm inçä tip tıdı (:) äşidgil</i>	4
<i>tüzün oğlum (,) tükäl bilga t(a)ıpi t(ä)nı</i>	5
<i>-si burhan-nıy bo muntağ y(a)rılıkamıy</i>	6
<i>bar. öyrä ärtmiş ödün bo'ok</i>	7
<i>ç(a)mhudwip yırtınçüda bay barım</i>	8
<i>-lığ çoğluğ yalınl(ı)ğ baranas atlg künt</i>	9
<i>uluş bar ärdi. ol ymä baranas balıkta</i>	10
<i>kut t(ä)ıpsıñä mañızatgülık tæg bı(a)hma</i>	11
<i>-datı atlg ilig han bar ärdi. ol ilig</i>	12
<i>bäg-nıy bir körgäli kortlä oğul-luğ</i>	13
<i>ärd(i)misi toğdı (.) inçä kälti kaz-lar iligi</i>	14
<i>-nıy ünintän itmiş yigädmiş işidgäli</i>	15
<i>ädgü säwiglig ünlüg ärdi. anı üçün</i>	16
<i>b(ä)lgü biltäçi braman-lar hansaswari tıp</i>	17
<i>at urdı-lar. hansaswari tisär äntkäk</i>	18

19 ~~Die~~ ~~Worte~~ ~~des~~ ~~Heiligen~~ ~~Geistes~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 20 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~
 21 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 22 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 23 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 24 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 25 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 26 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 27 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 28 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 29 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 30 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 31 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 32 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 33 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 34 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 35 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 36 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~
 37 ~~Jesus~~ ~~Christi~~ ~~des~~ ~~Ernters~~ ~~der~~ ~~Welt~~ ~~des~~ ~~Herren~~

<i>bolur (.) türkçe awırsär kaz ünlüg tip</i>	19
<i>yorüg ünär (.) ol ymä hansasıwanı tigin</i>	20
<i>-ki-ä kiçmätin ara suwedakı linhua çäçäk</i>	21
<i>täg t(ä)rk ödüin ulğadı bädüti (.) atası</i>	22
<i>br(a)hmadati ilig bağ-nıñ şyawsağrıw (oku su awşağrıw.?)</i>	23
<i>atlığ aşçı bar ärti (.) ol aşçı är ilig</i>	24
<i>bäğkä yigülük ät alıp söglünçü kılı (.)</i>	25
<i>anıñ arasında koñül-länmätin sügsüg</i>	26
<i>şiş sögülmiş ät içintä yiliniñ bärdi (.)</i>	27
<i>ütrü ol aşçı är söglünçüsin ilig</i>	28
<i>bäğkä kälürüp üskintä urdı. anta</i>	29
<i>öbü br(a)hmadati ilig ol söglünçü ät</i>	30
<i>yiyür arkan sügsüg şiş boğzında yil</i>	31
<i>-inti. anta'ok ärtiñü bökäsi kalıp ayğn</i>	32
<i>-çısıw oqıp inçü tip tidi. bo ätiğ</i>	33
<i>kim söğültili ärsär t(ä)rkin am çantal-nıñ</i>	34
<i>iligintä uruñlar (.) ikidin äniñüsin</i>	35
<i>söğüp yuräkin tarta alıp otka sögü</i>	36
<i>-lüzün-lär (.) näg(ü)lüg mini bo muntağ yawlak</i>	37

Uygur Blok Baskı Örneği

(İşaret: THHM 195)

- nom-luğ tilgān āwirgāli ötünür* 1
- m(ā)n. üzāleksiz yig üstünki* 2
- inyana* [Brāhmī alfabetesinde: *ṣāna*] *bilgä biligiğ bulmak-ın* 3
- bolzun. kayu ymä ärtmiş* 4
- ödki. ançulayu ok kälmadük* 5
- ödki. kayu ymä yugärüki* 6
- yalaçuk-larta yigi utmış-lar* 7
- yugärü-tä tişdanti* [Brāhmī alfabetesinde: *dhışhanti*] *tirig* 8
- äsän y(a)rıkasar-lar. ülgülänçsiz* 9
- ögdi-lig ädgü adruk-luğ taluy* 10

11

...
 ...
 ...

12

...
 ...
 ...

||+

13

...
 ...
 ...

14

...
 ...
 ...

15

...
 ...
 ...

16

...
 ...
 ...

17

...
 ...
 ...

18

...
 ...
 ...

19

...
 ...
 ...

20

...
 ...
 ...

-ka oğsatu-lar. olar-ka kılmiş 11

ay-a kavşurmak-lığ-ın alku 12

[Çin. Yaprak Numarası] 12

ku¹)-lar-ka ınağ tığintür m(ä)n. kayu 13

bodis(a)l(a)w-lar y(a)rıkancuçi koñül 14

-lüg küç-kä tükäl-lig bolmak 15

-ları üzä yirtinçü-nün ädgü 16

-lüg-iñä asıg-lıg-ıñ 17

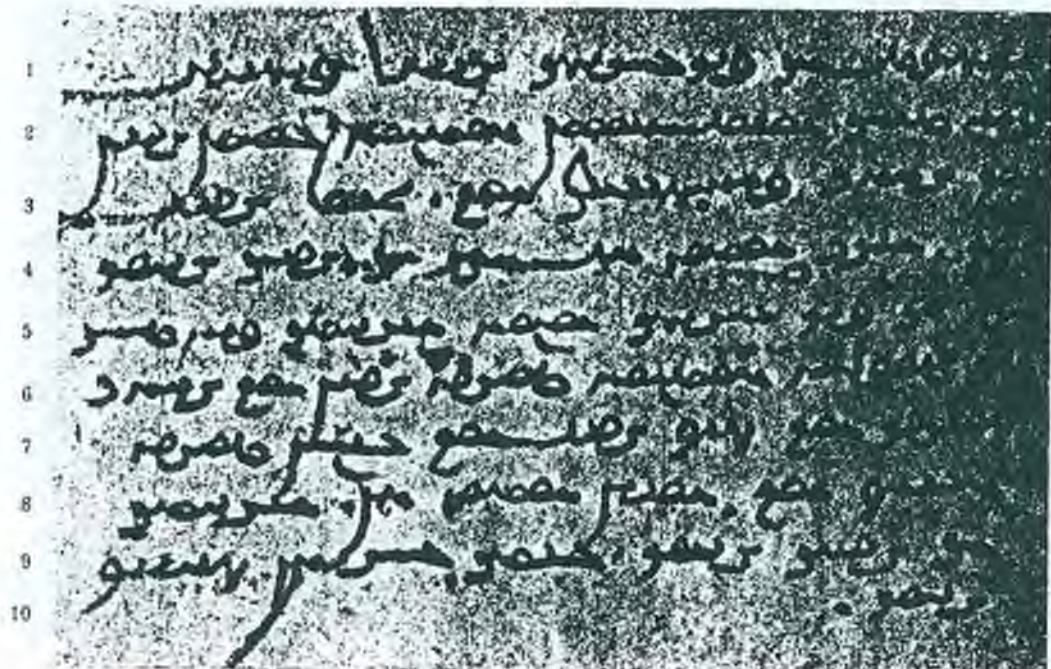
yortıyur-lar ärsär-lär alp-lar. 18

olar maña ayıg kılınç kıltaçı 19

-ka umuğ ınağ bolzun-lar. ol 20

¹ Mükerrer yazılış

Uygur Kursiv Örneği

- 1 *ç(a)hşap(a)l ay bir yarısı kiç(i)g (.) bişinç*
- 2 *bağ-takı yunt (?) ool kulluğ (.) yunt kün*
- 3 *ol (.) gr(a)hi br(a)hasiwadi ol. çip kün*
- 4 *ol. iki otuz-ka aram ay küni kirür (.)*
- 5 *aram ay bir yarısı uluğ (.) ikinti bağ-takı*
- 6 *tı toprak kulluğ toquz kün ol (.) grah-i*
- 7 *şükur ol (.) şin kün ol (.) yılan toquz*
- 8 *sırğu (?) ol. üç otuz-ka. ikinti*
- 9 *ay kuni kirur. yiti yapı-ka sinçau (?)*
- 10 *kirür.*

ESKİ TÜRKÇENİN GRAMERİ

Soğut Yazısı

10. Soğut yazısı, nadiren ve sadece Budistler tarafından kullanılmıştır. Türklerde, birbirinden çok az farklı iki şekli vardır. Soğut yazı işaretlerini ihtiva eden tablo ve Soğut yazısı örnekleri, sadece her iki türün daha büyük olanlarını gösterir. Bu yazmaların imlası çok tutarsızdır. Kelime içinde, sık sık, bir ünlünün büyük harfi kullanılmıştır. *ö* ve *ü*, ön seste ve ilk hecede, ekseriya, *o* = *u* olarak yazılır. Uygur yazısındakinin aksine, burada, *z* de soldan (kendisinden sonra gelen harflerle) birleşir. —Noktalama, nokta veya iki nokta ile yapılır; satırlar, yatıklaşmasına ve alt alta birbirlerine paralel olarak devam eder. —Yazı örneği olarak, sadece, tek tek ve birbirleriyle ilgisi olmayan kelimeler verilmiştir.

Soğut Yazısı Örneği

tiniglarig uc'un ar'ig oträ

bolar kitär algändä y(a)rılıkadı ol

kıl'ıñ sin'ın burhanka ul'ugıa kök

l(ä)ñrisiburhan ayra atlıg yuzintä

kuwraqka kördilär

Mani Yazısı

11. Mani dininden olan Türkler, çokluk, "Mani yazısı" denen bir yazıyla yazdılar. Bu tür yazmalarla Turfan ve Tun-huang'da karşılaşmıştır. — Ünlüleştirme sistemi Uygur yazısında olduğu gibidir. *t* — , *t* — , *elif* yerine *ayn* ile yazılır. *t*, *t*'nin her durumda sık sık çift yazılışı dikkat çekicidir. — Seyrek kullanılan ve *r*'ye benzeyen işaret, çeviri yazıda *d* ile gösterilmiştir. Bazı yazmalarda *d* de sık sık çift yazılmıştır. *k*'nin yahut da *h* ve *k*'nin her iki şeklinde de fark gözetilmemiştir. — Aynı şekilde, *d* ile (seyrek rastlanan) *d* yahut da *t* ile çok seyrek geçen *t* arasında hiç bir fonetik fark tesbit edilememiştir. *r*, seyrek olarak altına da bir nokta alır.

Noktalama, Uygur yazılı Mani metinlerinde olduğu gibidir. Satırlar, sağdan sola ve birbirlerine paralel olarak alt alta sıralanır.

Ünlüleştirme sistemini mukayese edebilmek için Uygur, Soğut ve Mani yazısı, aynı yazı levhasında toplanmıştır.

Mani Yazısı Örneği

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24

(İşaret: TM 47.417; MIII s. 33—34'ten)

... İtriyu. kün İqyriçä çoma	1
bata ... y(a)rılıkamışu üçün 'içtin	2
sıgar ... iz başın k(a)m(a)ğ arığ 'ikiü ançm(a)n	3
... anıü dindarlar taştın sıgar	4
... alkatınıy 'il 'içintä ärigmä	5
... İaypikän kuçuytar t(ä)yrükän t(i)gütlär	6
... il ögäsü 'ilçii bilgalär k(a)m(a)ğ atl(ı)ğ	7
... ura tülüg 'ikiü butluğ 'ilçä	8
.. kuşça ätiglii bodunu buķunu	9
alnu karası. kök t(ä)yrüdä kodu yir	10
t(ä)yrüü hanıça t(ä)gü. kullar vahşıklar	11
barça köñültä bärü ögirä s(ä)winü	12
bo kulluğ künüg küsüşlüğ täginür	13
ärtim(i)z. 'il ötükan kutu küş birü	14
y(a)rılıkaduk üçün biz k(a)m(a)ğ(u)n barça köñültäki	15
ķuluğ bulu tägintükümüz üçün. köñültä	16
bärü s(ä)wiğ köñülün amranmak biligin	17
alkıy alkayu s(ä)winç ötünü täginür	18
biz t(ä)yrükänim. t(ä)yrü 'iligim(i)z 'ıduk kut	19
t(ä)yrüdäm 'ıduk at [Tashih] altun	20
örgin r(ä)dnilig tavçay üzä oluruu	21
ornann y(a)rılıkamakı kulluğ ķıw(ı)ğ	22
bolmakı bolzun. k(ä)lzün tört y(a)ruk 'ilig	23
t(ä)yrilär ontun sıgarķu bügü buķanlar	24

Brāhmī Yazısı

12. *Brāhmī* (yani "Brahman'dan çıkmış") adlı Hint alfabesi, yazı tarzındaki belirli bir değişiklikle, Orta Asya'da Sanskrit metinlerinde de kullanılmıştır. Bu şekil, bir kaç yeni işaret de eklenerek Budist misyonerlerce Toharlar, Sakalar ve Türkler arasında yayılmıştır.

Berlin'deki Turfan'dan gelme Türk yazmaları koleksiyonunda, bu yazı türünde aşağı yukarı 100 parça mevcuttur. Bunların çoğu Budist metinleridir; tıp, takvim ve diğer sahalarla ilgili bazı metinlerin, aynı şekilde, Budist çevreden çıkmış olmaları gerekir. Ağız (bk. § 5) ve imla, diğer yazı türlerinininkinden farklıdır.

Bu eserde, "yeni işaretler" bir yana bırakılırsa, Hindologlarca mutata olan çeviri yazı işaretleri kullanılmıştır.

Brāhmī yazısı, bir hece yazısıdır. Her işaret, belirli bir ünlüyü veya belirli bir ünsüz ile onu takip eden bir *a*'yı gösterir. *a*'nın yerine başka bir ünlü okunmak gerekiyorsa, yazı işareti küçük bir ilâve ihtiva eder. — İşarete ait ince yatık bir çizgi ve bizzat işaret üzerindeki bir nokta, ünlüzlüğü (*Virāma*) ifade eder. Sanskrit metinlerinde, bizzat işaret üzerine konan bir nokta, bir *Anusvāra*, yani hecenin genizleşmesini gösterir; Türkçe metinlerde, böyle bir genizleşme, diğer yazı türlerindeki *n*'nin yerinde görülür.

Yazı, soldan sağa doğrudur, satırlar birbirlerine yatık olarak alt alta gelirler.

$\bar{a}$, $\bar{u}$, $\bar{e}$, $\bar{o}$, ve $\bar{\bar{v}}$ ünlülerinin işaretleri, birbirlerine bağlanmış şekilleri içinde, Türkçe için yaratılmış *Ya*'h yeni terkiplerdir. *oyo* yazılışı, muhtemelen bir uzunluk ($\bar{o}$) değil, sadece *oya* (= $\bar{o}$)'nün bir yazılış varyantı idi. Bazı yazmalar, *i* üzerine, (*ṅā*'nın aynen üst kısmına benzeyen) bir çizgi koymak suretiyle bir *ī*'yi işaret etmek istiyor olabilirler.

ga, *gha*, *va*, *dza* ve *ḷa* sadece yabancı kelimelerde mevcuttur.

"Sonda bulunan ünlü ihtiva etmeyen" sekiz işaret, kaide olarak, işaret üzerinde bir nokta ile geriye doğru bir bitişme çizgisine sahiptir; bunlar, sona gelen, yani ünlü ihtiva etmeyen ünsüzleri gösterirler. Toharca'da, bunlar, bitişme çizgisi ve nokta ile yazılmamışlarsa, *i* ünlüsü alan ünsüzlerin yerine kullanılırlar (SIEG-SIEGLING, "Tocharisch, die Sprache der Indoskythen", *SBAW*, 1908, s. 918), bu ses değeri, Türkçede de yer yer tevsik edilmiştir (krş. Ünlüleştirme örneklerini ihtiva eden tablo 4).

r'nin ve *l*'nin işaretleri, Sanskrit yazmalarında *r* ve *l* ünlüleri ile ünlüleştirilmeye yararlar; Toharcada olduğu gibi, bazen de Türkçede, bunlar, *ri* ve *li* hecelerine işaret ederler.

Yedi "yeni" işaret, ilkinin dışında, Hotan Sakacasında da tevsik edilmiştir (S. KONOW, "Ein neuer Saka-Dialekt", *SBAW*, 1935, s. 776 vd.).

Sanskritçe ve Toharca'da *ka* için, *ka*'nın çapraz bir çizgi ile biçimlenmiş bir şekli vardır; bu işaret Türkçe metinlerde, bizim çeviri yazıda *k* ile göstermeyi âdet edindiğimiz bir aralı *k'*'ya delalet eder. — Aynı tarzda, Türkçe'deki *ga*, *ra*'dan teşkil edilmiştir ¹¹. Bu, diğer Türkçe metinlerdeki aralı *g* sesinin, yani *g* ve *g'*'nin yerine kullanılır.

İşaret üzerindeki nokta, yani *Anusvāra* (genizlileşme), çeviri yazıda *m* şeklinde gösterilir: *tim* "nefes, can", diğer Brāhmī yazmalarında *tin* olarak da yazılır. — Bitişme çizgisi ile ünlüzlüğe işaret etmek için, bazı yazmalarda tek nokta yerine, çift nokta da konur. — Bitişme çizgisi yoksa, bir işaret üzerindeki çift nokta, *r* kapalı ünlüyle ünlüleştirme gerktiği manasına gelir.

ā ile ünlüleştirme *nā*, *nā* ve *yā* örneklerinin gösterdiği üç ayrı şekilde ifade edilir. Bütün diğer yazı işaretleri, bu üç şekilden belirli birinden istifade ederler.

ā ile ünlüleştirme, altta (*n, k, k, z* vs.), yahut yanda (*s, t, m, y* vs.) konulan bir *y* ile ifade edilir. *ā̄*; *ā* ve *ā* ile teşkil edilir.

ī, *ī* ile ünlüleştirme, yazı işareti üstündeki sola doğru giden bir çengelle gösterilir; sadece *li*, *li*'nin özel bir şekli vardır.

Çok nadir olan *ī̄*, çokluk, *nī̄*'da olduğu gibi yazılır; sadece *lī̄*'da özel bir şekli vardır.

u, çok kere (*n, n, y, l, m, h* vs'de) yazı işaretinin altındaki bir çengelle, yer yer, yukarı sağa doğru bir boğumla (Schleife) (*u, bh, f* de), yahut da aşağı sola doğru bur boğumla (*h, d, r, k*'da) gösterilir.

ū; *ū*'dan ilave bir boğumla veya küçük bir çizgi ile ayırt edilir.

ū̄; *ū̄* ve *ū̄*'dan; *ū̄* de muhtemelen *ā* ve *ū̄*'dan teşkil edilir. Şeklen bir *rū̄yu* veya *rū̄yū* olan *rū̄*'ye dikkat edilmelidir.

Sanskritçe'deki ünlü *r*'nin işaretinin çeviri yazısı *rī* şeklinde gösterilir.

e ile ünlüleştirme, umumiyetle, *le* örneğinde olduğu gibidir; *le*'deki *e*, *l*'deki *o* ile ünlüleştirmede olduğu gibi, alışılmamış bir şekilde sahiptir.

ō nün işareti, *ā* ve *o*'nunkilerden; çok az geçen *au*'nunki de *e* ve *o*'nunkilerden teşkil edilir.

y, bir sesi gösteren işaret öbeğinin ikinci kısmı olarak özel bir şekle sahiptir.

r, ünsüzlerden önce satır üstündeki bir baş, ünsüzlerden sonra ise aşağı sola bir boğum gibi yazılır.

Kelimeler, çokluk, müstakil yazılmazlar; bir kelimenin ilk ünlüsü, bazan, önceki kelimenin son işaretiyle birleşir. Bir kelimenin son ünsüzü de, takip eden kelimenin ilk ünsüzü ile bitişik yazılabilir.

Bitiştirmeler (Ligaturen) hakkında: Ünlü ihtiva eden bir diğerini takip eden bir ünsüz, umumiyetle, öncekinin altına konur.

Brāhmī Yazısı I

Ünlüler

ॠ a ॡ ā ॢ (aya =) ä ॣ i = i । u ॥ ū ० (uyu =) ü

॥ e ० (eya =) ē १ ai ॡ o ॢ (oya =) ö ॣ (oyo =) ð

Ünsüzler

Gırtlak sesleri ॠ ka ॡ kha (ॢ ga) (ॣ gha) । ña

Damak sesleri ॥ ca ० cha ॡ ja ॢ ña

Kafa sesleri ॣ na

Diş sesleri । ta ॥ tha ॡ da ॢ dha ॣ na

Dudak sesleri ॥ pa ॢ pha ॣ ba । bha ॥ ma

Yarı ünlüler ॣ ya ॡ ra ॢ la ॣ va

Hışırtilı ve nefesli sesler } ॣ śa ॥ śa ॣ sa ॣ ha

Ünlüsüz son işaretleri } ॣ -k ॥ -p ॢ -m ॣ -r
ॣ -l ॢ -ś ॣ -ṣ ॣ -ṣ

Yeni işaretler } ॣ ga ॡ ga ॢ da (ॣ dza) (?) ॣ wa
ॡ za (ॣ za)

Sayı işaretleri

ॠ 1 ॡ 2 ॢ 3 ॣ 4 । 5 ॥ 6 ० 7 १ 8

ॡ 9 ॢ 10 ॣ 20 । 30 ॥ 40 ० 50 १ 60 ॡ 70

ॢ 80 ॣ 90 । 100 ॥ 14

Brâhîmî Yazısı II

Ünlüleştirme Örnekleri

۲ nū   ۴ nā   ۴ yū   ۴ lā   ۴ nā   ۴ kā   ۴ mü
 ۴ lā   ۴ cā   ۴ kā   ۴ li   ۴ gi   ۴ li   ۴ ni
 ۴ nu   ۴ yu   ۴ lu   ۴ ku   ۴ tu   ۴ rü   ۴ lū
 ۴ lā   ۴ yū   ۴ rü   ۴ lū   ۴ rü   ۴ pra   ۴ lo
 ۴ te   ۴ le   ۴ lai   ۴ hai   ۴ to   ۴ lo   ۴ lū
 ۴ kö   ۴ lau

Yaygın Bitiştirme Örnekleri

۴ ksi   ۴ krām   ۴ nti   ۴ nri   ۴ jñā   ۴ ŋcu
 ۴ tkū   ۴ tti   ۴ tra   ۴ tru   ۴ trū   ۴ tglū
 ۴ nlu   ۴ nda   ۴ nya   ۴ -nt   ۴ plu   ۴ ymā
 ۴ rŋi   ۴ rtā   ۴ rdhā   ۴ rri   ۴ rlā   ۴ lnu
 ۴ leo   ۴ lqu   ۴ srā   ۴ sru   ۴ slā   ۴ hśa
 ۴ -lk   ۴ lra   ۴ kli   ۴ gsi   ۴ zwa

Nadir Bitiştirmeler

۴ iki   ۴ isi   ۴ umu   ۴ uya   ۴ ula   ۴ lr

Brāhmi Yazısı Örneği

(İşaret: TII S. 49)

- 1 ... — māḳ kār | |ti| tüpi. bhogzi. öpkāsi. tāmḡāki sūw ol ödüş ältāci tāma...
- 2 ... k pūk bhālkülāri montāḡ bholo(.) āḡzi kurir sūw içiḡ kām māz āsag āklār. ü|..
- 3 ... agzintim tāshārū üntürür kohsār. sāweklār könli ādār sūwsālīk isi|...
- 4 ... sūwsālāk bholsār kohsāk pūrke bholo tulūni sāncār bhāssi tittrār...
- 5 ... |p lespi. kulkāki yüz usuz kücsüz bholo. soḡek suw icsār suwsālīki...
- 6 ... kizkiḡ bholo(.) uzatti kurimāk isirkām māḡ pūsmāklīk bholo |yel pūlgā|...

Bitiştirmelerde ünlü işaretinin şekli, yukarıya konması gereken bir işaretse, yukarıdaki işarete doğru; aşağıya konması gereken bir işaretse, aşağıya doğru yön alır. — Dikkat edilmesi gereken, mesela *tru* ve *tru*'da olduğu gibi, iç sesteki *r*'den gelen —*u*'dur.

l, henüz, sadece bir bitiştirmenin ikinci kısmı olarak tevsik edilmiştir. Bu, şeklen *dh* ile gösterilir, ama Toharca'da bu, fonetik bir *l* olarak tesbit edilmiştir (SIEG-SIEGLING, Tocharische Sprachreste, A: Transkription s. VIII).

+ *h*ğ ekindeki (Uygur yazısında, çokluk, + *l*ğ olarak yazılmıştır) *h* burada, bazan, *i* ile ünlüleştirmeyi ifade eden (*lri*), *l* ve *r* (Sanskritçe'de vokaldirler)'nin bitiştirmeleri olarak, üzerlerine konan iki nokta ile yazılırlar.

+ *lar* çokluk eki, bazan, *la* ve Sanskritçe'deki *r* ünlüsünün öbekenmesi olarak yazılır: *lr*, çeviri yazı: *lar*.

Noktalama, yani cümle ayırıcı olarak, nokta, çift nokta yahut aşağıya doğru iki çizgi kullanılır.

Bu açıklamalar ve her iki tablodaki işaretler, Türkçe kelimelerin aktarılması için geçerlidir. Sanskritçe, Toharca ve Sakaca için, Brāhmī yazısında daha başka işaretler de vardır. Türkçe kelimelerde olmayan, yahut *rfo* gibi sadece yabancı kelimelerde çok nadir rastlanan işaretleri tabloya almadım.

Brāhmī yazısındaki uzun ünlülü şekiller, teorilerimizle uyuşmaz. Bunun, bir nicelik yerine bir nitelik ifade edebileceği zikredilmelidir. Hotan Sakacasında —*ām* yazılışı —*on* ses değerine, —*am* yazılışı ise —*an* ses değerine sahiptir (Sir Harold BAILEY, *ZDMG*, 90, s. 578). Buna göre, Brāhmī yazılı Türkçe metinlerdeki *ā*'nın, hafif yuvarlak bir *a*'nın değerine sahip olması mümkündür.

FONETİKLE İLGİLİ NOTLAR

Uygurcanın ses varlığı üzerine fikir beyan etmek, henüz, büyük cesaret ister. Bu, sadece, böyle bir teşebbüs karşısında, geçmişte yaşamış her dilin getirdiği güçlüklerden değil, aynı zamanda, kitabelerde ve yazmalarda mevcut ağızların çeşitliliğinden de ileri gelir. Çeşitli yazı türlerindeki imlânın, bizzat Eski Türkçedeki ses değişikliklerinin ve İslâmî kültür dairesinin Türkçe en eski metinlerindeki fonetik münasebetlerin esaslı bir tetkiki, belki daha sonra, bu soruya daha emin bir cevap getirecek.

Vurgu

13. Uygurcada baskı ve müzik vurgusu olup olmadığı, henüz aydınlatılmış değildir. Açık orta hece, süplicesiz zayıftı. Cümle içindeki ses tekrarıma dayanan şiirin ve *kap-kara* "kap kara" gibi birleşmiş kelimelerin mevcudiyeti, ilk hecenin son heceye belirli bir hakimiyetine delalet eder. Ünlü uyumunun ilk heceye göre tanzim edilmiş olması gerçeği de bunu teyit eder.

Ünlüler

Uzun Ünlüler

14. Türkmencede, Özbekçede ve diğer modern Türk ağızlarında uzun ünlülerin, Yakutçada uzun ünlülerin ve diftongların, Macarcadaki Türkçeden alma kelimelerde uzun ünlülerin, yahut alta kalmış ses dönüşümlerinin mevcudiyeti ve diğer bazı belirtiler, ilk Türkçenin (Urtürkisch) uzun ünlülere sahip olduğunu gösterir. Yazılış şekillerine bakarak, Uygurcada bu durum tesbit edilebilir¹².

Uygur, Mani ve yer yer Run yazısındaki çift yazılışlar, uzun ünlünün varlığına delalet eder. Burada, kaideli yahut tek tük bir çift yazılış değil, rastgele çift yazılışlar söz konusudur. Tabiiyatıyla, burada görülenlerden daha çok uzun ünlü mevcut olmuş olabilmirdi — *a* ve *ä*, Uygur yazısında çift yazılışlı değildir, çünkü *a*'ye benzemelerinden dolayı kelime anlaşılmasız duruma gelebilirdi. Mani yazısında çift yazılışlar seyrek. Sadece *u* ve *ü*, burada sık sık görülür, fakat uzunluk ifade etmez. Teferruat için § 16'ya bakılmalıdır.

Ünlü İndirgenmesi

15. *a*—'nın kaidesiz (defektiv) yazılışı ve iç sesteki ünlülerin yazılmaması, muhtemelen, bir ünlü indirgenmesine delalet eder:

yiti "keskin", ekseriya *yiti* (msl. U III 19, 4), fakat *yitti* (U III 64, 9) olarak da yazılmıştır. Bu yazılışlarla, belki, ilk hecede bir ünlü zayıflığına işaret edilmek istenmişti *alp* "alp", *amvan* — "sevmek", *amti* (daha sonra *ämti*) "şimdi", *arlan* "astarı"; *b(ä)dü* — "büyümek", *b(ä)k* "siki, sağlam", *b(ä)lgär* —

"belirmek", *b(ı)ıt* – "kırmak", *k(a)ra* "siyah, kara", *s(ä)winç* "sevinç", + *lg* (fakat ekseriya + *lg*, hiç bir zaman + *lg* değil) sıfat eki. Bu örneklerde de sık, fakat kaideli olmayan bir yazı tarzı söz konusudur. Kaidesiz ünlü yazılışının, özellikle *r* ve *l*'nin çevresi ile kapalı hecede görülmesi bir tesadüf olamaz. – Bununla ilgili olarak, Brāhmī yazısındaki indirgenmiş ünlüler hakkında söylenenlere (§ 5 ve 12) bakılmalıdır.

Orta hecede, kaidesiz bir şekilde, izah edilemeyen bir ünlü değişmesi görülür; bu, sadece, buradaki ünlünün belirsizliğine yahut zayıflığına delalet edebilir: *muntā*, fakat *muntuda* "buradan" da; *anča* ve *munča*, fakat *ançulayu* ve *munçulayu* "böyle".

Açık bir hecenin ünlüsünün indirgenmesi, yerine göre, nadiren düşmesine sebep olabilir:

ugar "fırsat, sebep, esna", *uğurinta* yanında *uğrınta* "uğrunda, sebebiyle"; *oğul* "oğul", *oğult* yanında *oğlu* "oğlu"; *ıtır* – "içirmek, duymak", *ıtitil* – yanında *ıptil* – "içitilmek"; *ağız* "ağız", *ağzan* – "söylenmek, telaffuz edilmek".

Ünlü Variği

a, ā, p

16. Kısa *a*'nın yanında, muhtemelen bir de uzun *ā* vardı; bu, bir çatışma uzunluğu olması gereken *bar* < *bar-ır "var" a bakarak, oldukça kesinlikle kabul edilebilir.

Brāhmī yazmalarındaki uzun ve kısa *a*'nın yazılışındaki fark, hafif yuvarlak (burada çeviri yazısı *p* olarak gösterilmiştir) ve geniş bir *a*'ya delalet edebilir. Bu, niçin bazı *a*'ların Yakutça bir *o*'ya (msl. Uygurca *artuk* – Yakutça *orduk*) tekabül ettiğini açıklayabilir.

ā, e

Arkadan çıkarılan *a*, önden çıkarılan *ā*'ye tekabül eder. – Bunun yanında, Uygur ve Mani yazısında kâh *ā*, kâh *i* ile temsil edilen kapalı bir ünlünün de var olması gerekir¹³. Run yazısında, bunun için özel bir işaret vardır. (V. THOMSEN:) "e ile *i*'nin münasebeti, o ile u ve *ā* ile *ū*'nün münasebetleri gibidir." Brāhmī yazısıyla yazılmış bazı yazmalar da, *e*'yi *ā*'den ve , iç seste ise (msl.) *be* ve *bā* yazılışıyla birbirinden ayırt ederler. – Sonradan görülen *ā/i* değişmesiyle ilgili bir kaç örnek, belki gerçekte yazmalarda farklı yazılmış olan bu *e*'nin örnekleridir.

i, ī, f

Bir sürü yazı türünden hiç birinin¹⁴ *i* ile *ī* arasında bir fark gözetmemesi dikkat çekicidir. Şüphesiz, *i*'nin nötr olma temayülü vardır (bk. § 8). Bundan dolayı, kitabelerde *y, s* ve *n*'nin işaretleri ve -böyle bir grafik farklılık olduğu yerde- *ŋ* de *i*'nin yanında, diğerleri arklı ünlü olsalar da, önlü şekilleriyle yazılmışlardır.

Daha önce bir i ihtiva etmiş olan bazı kelimeler, bazı yazmalarda ön ünlülü sıraya iülmüşlerdir: *yıl, yil* "yel"; *ıy, iy* "ış"; *biñ, biñ* "bin"; *biçm, biçin* "maymun"; *biş—, biş—* "pişmek"; *tıt—, tıt—* "terk etmek"; *tıl, tıl* "dil"; *bir, bir* "güney"; *yılın, yilin* "sıcak".

Muhtemelen, bir uzun *i* de vardı; bunun delilleri, Uygur yazısında *i*'nin çift yazılışı (Mani yazısındaki bu tip yazılışların fonetik bir değeri yoktur) ile Brāhmī yazısındaki *ī* işareti ve Yakutça'daki uzunluklardır.

Run yazısında, önce *kidiç* "keçe" (W 49) yazılmış, sonra da *küz* olarak düzeltilmiştir; o halde, *kiziç'den *küz*'a doğru bir inkişaf; *kün* "azap, cefa" (UII 20, 1; MIII 39,7 Mani yazısıyla), Run yazısında (R 02) tevsik edildiği gibi *kün* okumak, belki daha iyidir; *sin* "düşünce, fikir" (MIII 6, 3) < Çin. 心 *sin* < **siğm*¹; *tü* yahut *tü* "daimi, sağlam" (AI) < Çin. 定 *ting*, < **d'ing*, Sin. — Jap *tei*; *yül* (UII 39, 90) "yel".

o, õ; ö, õ

o'nun yanında, bir de uzun õ nun varlığı kabul edilebilir; Uygur yazısında, bu ünlünün, rastgele, çift yazılışı ve Yakutçadaki õ yahut *uo* müteakibi, buna, bir delil olabilir. Aynı şekilde, önlü ünlü õ de, rastgele, çift yazılmıştır ve bu, uzun bir õ'nun varlığından söz etmeye sebep olur:

Uygur yazısında, bu ünlünün, rastgele, çift yazılışı ve Yakutça'daki *o* yahut *uo* müteakibi, buna, bir delil olabilir. Aynı şekilde, önlü ünlü õ de, rastgele, çift yazılmıştır ve bu, uzun bir õ'nun varlığından söz etmeye sebep olur:

oon (Ch 42) "on"; *oot* (UII 59, 4; MIII 36,8 Mani yazısıyla) "ateş"; *koolıqak* (UIII 64, 13) "kolcu"; *toon* (UIII 38, 17) "elbise"; *tooz* (UII 39, 89) "toz"; *toŋ* (UII 23, 14) "öç, intikam"¹⁵.

u, ü; ü, ü

Yakutçanın bir uzun *ü*'ya sahip olmasından ve bazı *u, ü*'lerin, Brāhmī yazısında görüldüğü gibi, çift yazılışından hareketle, *u, ü*'nün yanında, *ū, ü*'nün varlığından da söz edilebilir.

boo (MIII 11, 11) "bu"; *kuan* (UIII 42, 23) "harem" < Çin. 官 *k'uan* < **k'uan*; *uu, ur* (UIII 11,8) "uyku"; *uudı—, uadı—* (UIII 64, 1) "uyumak"; *uut* (UII 86, 40) "ar, ut" yaygın olan *uwut*'tan gelir; *luu, luo* (AI) "ejder" < Çin. 龍 *lung*, Sin. — Jap. *riō, kūu* (U 19, 36) "ün, şöhrət"; *küül çor* (KS 4, Run yazısı) bir isim ve ünvan; *suü* (UII 74,4; MIII 41,1, Mani yazısı) "ordu"; *tuü* (UII 29, 17) "tüy, kıl" (krş. Yakutça *tü* "hayvan tüyü"); *tuü türlüg* (UIII 63,6) "her türlü ...".

Ünlülerin Tasnifi

17. Bütün ünlüler şu guruplara ayrılırlar: a. Uzun, bulanık (getrübt) ve indirgenmiş şekilleriyle artlılar ve önlüler, yani bir tarafta *a, o, u, i*; diğer tarafta *õ, õ, ü, e, i*. Bir kelimedede, nötr *i*'nin dışında, sadece iki guruptan birinin ünlüleri bulunabilir;

1 Çince işaretler için, daima, bugünkü Mandarin telaffuzu, ve gerektiği zaman da, B. KARLIGREN'in *Analytic Dictionary of Chinese and Sino-Japanese*, Paris 1923 kitabındaki yaklaşık milattan 600 sene sonrasına göre tanzim edilmiş telaffuz verilmiştir.

b. Açık ve kapalı (= geniş ve dar) ünlüler: Bir tarafta *a, â; o, ö* ve diğer tarafta *ı, i; u, ü*. Orta hece düşmesi, ekseriya, dar heceye isabet eder. Kelime tabanı ile ek arasına, aynı şekilde, bağlama ünlüsü olarak, tercihen kapalılar gelir¹⁶. Dudak uyumu, sadece dar ünlülere tesir eder;

c. Düz ve yuvarlak ünlüler, yani *a, â, e, ı, i, ve o, ö, u, ü*.

Ünlülerin Yerleri

18. Bütün ünlüler, ön, iç ve son seste bulunabilirler. *o, ö*; muhakkak ilk hecede bulunur, fakat Brâhmi yazısında bazı yazmalar, birinci hecenin dışında da, dudak ünlüsünden sonra *o/ö < i/i'*ye sahiptir.

Dudak Uyumu

19. Aşağıdaki kelime teşkili unsurları, dudak uyumunun tesiri altındadırlar; yani, *ı, i* bağlama ünlüsü, kendisinden önceki yuvarlak bir ünlüden sonra *u, ü* olur; aşağıda bağlama ünlüsü ° şeklinde gösterilmiştir.

İsimden isimler: +^lg̃, +^lk, +^om, +^sz, +^ln

İsimden fiiller: +^orka-

Fiilden isimler: -^og̃, -^og̃lt, -^og̃ma, -^om, -^onç, -^onçu, -^oş. Çok istisnai olarak, muhtemelen daha sonraki bir zamanda -*mıŧ*'in *i*'si de yuvarlaklaşmıştır.

Fiilden fiiller: -^og̃sa-, -^ol-, -^on-, -^ok- (?), -^of-, -^oz- (?).

Aşağıdaki şekil unsurları yuvarlak ünlü alırlar:

İsim şekil unsurları: -^oŋ, +^onŋ (ilgi hali, zamirlerde de); +^og̃ (yükleme hali; fakat, *mum* vs. şeklinde söylenen zaminin yükleme hali değil); +*m* (vasıta hali, yalnız rastgele yuvarlaklaşmış); yukarıda zikredilen isim soylu sıfat eki +^ln'in aksine, ayrılma hali eki +*un*'in ünlüsü yuvarlaklaşmaz. - +^om, +^oŋ, +^om^oz, +^on^oz (iyelik ekleri; fakat, üçüncü şahıslar +*i* olarak kalırlar); +^on (yükleme hali ve 1. ve 2. şahıs iyelik eklerinin vasıta hali, kaidesiz olarak, yuvarlaklaşmışlardır; 3. şahıslar, tabiatıyla, yükleme ve vasıta halinde de değişmezler). - +^onç (sıralama sayı sıfatları).

Fiil şekil unsurları: -^oŋ (emir 2. şahıs çokluk); -^lm vs., -^dm (görülen geçmiş zaman; iyelik ekleri vasıtasıyla teşkil edildiği için, bu zamanda, durum, tamamıyla iyelik eklerinde olduğu gibidir, yani 1. ve 2. şahısların ünlüleri yuvarlaklaşır. 3. şahıskı düzdür); kitabelerde görülen -^lg̃ ve -^lg̃^oz hiç bir zaman ünlüleri ile yazılmazlar, ve bundan dolayı da dudak uyumu olup olmadığı karanlıktır); -^sg̃ (gereklilik, y ağızlarının -*g̃uluk*'una karşılık); -^op, -^opan (zarf fiil eki).

Tabandaki yuvarlak ünlüden sonra gelen çift ünsüz, bazan, ekin dudak uyumuna girmesini önler: *bâlgürt-ıp* (TTV A116) "belirtip, gösterip".

Seyrek Görülen a/ı, ä/i Ünlü Değişmesi

20. Bu, belki de kısmen bir ağız özelliğidir; § 16'daki *ä*, *e* bahsine de bakılmalıdır.

hirt —, *bart* — “kırmak”.

tıwar, *tıwar* “mal, mülk”.

sarsıg, *sarsıg* “kaba”.

tapıg, *tapag* “hürmet, hizmet, huzur”.

yalıg, *yalıg* “yalın, çıplak”.

simäk, *sämäk* “orman”.

yinä yänä. (*yana*) “yine”.

larıg, *larağ* “ekin, nesil”.

amıl, *amal* “sakin”.

balık, *balak* “balık”.

+ *lıg*, + *lağ* sıfat eki

u/ı, ü/i Değişmesi

21. Bu değişmeyi, kısmen, sadece çevresi belirler; kısmen de buna ağız ayrılıkları tesir etmiş olabilir.

mın, *mın* — “binmek”.

mıg, *mıg* “sıkıntı”.

kımıy, *kımıy* “kayıp”.

tımıg, *tu*, *ıg* — “gaga”.

tırıg, *tırıg* “zayıf”.

tokı —, *tokı* — “dokumak”.

tapın —, *tapın* — “tapınmak, hizmet etmek”.

köpik, *köpük* “köpük”.

kurı —, *kurı* — “kurumak”.

korı —, *korı* — “korumak”.

sıgık, *sıgık* “kemik”.

u ve w Ses Dönüşümü

22. *a*; kendisini takip eden hecenin *u*'sundan önce, daha Uygurcada, bir kaideye bağlı olmaksızın *o*'ya dönüşmüştür: *taluy* “deniz” KP 14,4'te *toluy* olarak görülür.

Aynı şekilde, *a*; bir *w*'den önce, kaideye bağlı olmaksızın, *o* olur: *kawıt* — (Suv. 620, 21) “takip edilmek”i, bir Berlin varyantı, *kowıt* — olarak yazar.

2. Hecede o ve ö

23. Brāhmī yazısının dışındaki hiç bir yazı türü, *o*, *ö*'yü *u*, *ü*'den ayırt etmez. Brāhmī yazısında, Tibet yazılı bazı parçalarda olduğu gibi, ikinci hecede bir *o*, *ö* mevcuttur. Yine de yazı, diğer yazı türlerindeki metinleri de, aynı şekilde okumaya zorlamaz. Uygurcanın devanı sayılabilecek olan bugünkü Tarañçi'de, *o*, *ö*'nün birinci hecede var olduğunu kabul etmek temayülü vardır.

äl'öz ve *birök*; iki kelimededen, veya, bir kelime ile bir ekten meydana gelmiş teşkillerdir; burada, ikinci hecede, bir *ö*'nün varlığı söz konusu olabilir; fakat, bu *ö*, daha Uygur döneminde *ü* olmuştu: *äl'üz*, *birük*; her halükârda, Komanca *etiz*, eski bir *ätüz*'ün varlığının delilidir.

“Diftonglar”

24. “Diftonglar”, aslında, takip eden *y* ünsüzleriyle birlikte tek ünlülerdir.

Run yazısı, söz konusu yerde, *a*, *o* vs.'den sonra, *i*, *ı* değil, *y* ünsüzünün gelişinden bunu açıkça ifade eder. — Sesle ilgili belirtiler de buna işaret eder: *ısay* “günah, suç”un ilgi hali *ısay-nuğ*'dur, yani *y*

vasıtasıyla dudak uyumu önlenmemiştir, çünkü *y* bir ünsüzdür. Aynı şekilde, *kəym* "koyun" un yüküne halinde de görülür: *kəym + uğ* (Ml 8,8). *ay* – "söylemek" fiilinin geniş zamanı, ünsüzle biten fil tabanlarında görüldüğü gibi, bağlama ünlüsüyle teşkil edilir: *ay-ur*; bunun isim fiilinin *ayış değil, *ayış* olması, burada, *bar – "mevcut olmak" dan *barik* "mal" da da mevcut, çok sık görülmeyen, bağlama ünlüsü ihtiva etmeyen birisi söz konusudur.

Ünsüzler

Ünsüz Varlığı

25. Run, Brāhmī ve Mani yazılarının şahadetine göre, bir *b* ve bir *p*; Brāhmī yazısının şahadetine göre, bir *ç* ve bir *c* vardır. (Kâşğari'nin *c*'yi tanımasından, belki Brāhmī yazısının şahadetine değer verebilirdik; çeviri yazıda, Brāhmī metinlerinin dışında, bu sesin sedasız olduğu iddia edilmeden, hep *ç* ile yazılmıştır.) *d* ve *l*'nin yanında, belki, bunların bir de sızıcıları vardı. Run işareti *w* ve *M*'nin, kâh *nda*, *lda*, kâh *nta*, *lta* olarak çözümlenip yazılışına dikkat etmelidir (bk. § 39). – Dil tarihi notu: – *d* – ve – *d*, Yakutça bir *l*, Osmanlıca vs. *y*, Sagayca ve Koybalca *z*'ye tekabül eder.

Run yazılı metinlerin dışında, her yerde tevsik edilmiş olan *w*'nin yerindeki Mani yazılı bir yazmada görülen *f*, bir ağız özelliği olarak görülmek zorundadır¹⁷.

ğ ve *k*, *g* ve *k*'ye tekabül eden arth seslerdir. Dil tarihiyle ilgili not: – *ğ/g*, Doğu Türkçesinde, ekseriya –*k/*–*k*'ye tekabül eder¹⁸, pek çok batı ağızlarında kaybolmuştur; bazı ağızlarda ise *w*, *v* yahut *u*'ya dönüşmek veyahut da kendisi tamamen kaybolarak önündeki ünlüyü uzatmak suretiyle arkasında bir iz bırakmıştır. – *h*, yabancı ve ahntı kelimelerde, derin ve arth *a* ve *o* ünlülerinin önünde bulunur.

Muhtemelen önlü ve arth olmak üzere iki farklı *l* vardır; *r* ile ilgili olarak 11. nota bakınız.

Bundan başka bir *m*, *n*, *ŋ* ve, Brāhmī yazısına göre karar vermek gerekirse, muhtemelen *n*'den çıkmış ve ünlüyü genizlileştiren bir de *m̄* vardı (krş. Fransızca *bon*).

s, *z*, *ş*, *w* ve *y* Türkçe kelimelerde bulunan ünsüzleri tamamlar; yabancı kelimelerde ayrıca, bir de *h*, *j* ve yarı önlü *v* vardır¹⁹.

Ünsüzlerin Yeri

26. Ön seste *b*, *ç*, *t*, *k* ve *k*, *m* (seyrek), *n* (daha seyrek), *s* ve *y* ünsüzleri bulunur. – *w*'nin yerine *f* yazan Mani harfli malum yazmada¹ ve bazı Brāhmī yazmalarında *p* – de bulunur.

İç ve son seste, yazmalarda *w*'ye dönüşen *b*'nin dışında, bütün ünsüzler bulunabilir.

¹ Bundan bazı parçalar TIII olarak ve Man. Erz. s. 24-35'te yayımlandı.

Ön sesteki iki ünsüz, fonetik bakımından açık olmayan *ymā*'nin dışında, sadece, fonetik münasebetleri fevkalade ıtıratsız olarak gösteren ve Uygur yazısıyla yazılmış yazmalar yığınının aykırı Brāhmī metinlerinde bulunur.

y – Ön Türemesi

27. *y* – türemesi (Vorschlag), ekseriya, daha sonraki bir ses değişikliğine sebep olmaz²⁰.

amrak, y(ı)mrak "sevgili".

ām, yām "ilaç".

iğla – , yığla – "ağlamak".

ıra – , yıra – "kaçmak".

ır, yır "müzik, şarkı".

ig, yig "hastalık".

idiz, yidiz "yüksek".

il – , yil – "iliştirmek, asmak".

ınçkâ, yınçkâ "ince".

ıruq, yıruq "irin".

ır, yır "kuzey".

28. Kitabelerdeki Genizliden Önceki *b* – 'nin Yazmalarda *m* – 'ye Değişmesi

bañū, māñgū "ebedi".

buñ, muñ "bun".

biñ, biñ, miñ "bin".

bān, mān "ben".

bin – , min – "binmek".

29. Kitabelerdeki *-p-*, *-p'* nin Yazmalarda *-b-*, *-b'* ye ve Kitabelerdeki *-b-*, *-b'* nin Yazmalarda *-w-*, *-w'* ye Değişmesi

kabzur – , kabzur – ; kawzur – "katlamak".

ab, aw "av".

sab, saw "söz".

sabın – , sawın – "sevinmek".

30. Seyrek *q/ğ/g* Değişmesi

äqim, ägim "kısmı".

äqin, ägin "omuz".

äqir – , ägir – "takip etmek, muhasara etmek".

31. Kitabelerdeki *ny* 'nin Yazmalarda *n* ve *y* 'ye Değişmesi (Ağız Özelliği)

anyğ, anyğ, ayğ "kötü, fena".

ıgıany, ıgıay "fakir".

kön – , köy – "yanmak".

konyak, könäk "kova"¹.

kanyu, kayu "kim, hangi".

+ *kınyā*, + *kıno*, + *kıa* ve + *kıya* küçültme eki.

kıtany, kıtay "Hitay".

kony, kon, *koy > küçültme *koyn* "koyun".

yany – , yay – "sallamak, sarsmak"¹¹.

¹ y'li şekil, bildiğime göre, tevsik edilmemiştir; ama Kazakçadaki *küyük* "keçe torba" ile karşılaştırılabilir.

32. **d Düşmesi (İlk, Seyrek Örnekler)**²²

ıdı "sahip" U 23, 10'da *ia*.
kıdz "keçe". W 49'da *küz* olarak düzeltilmiştir.

33. **Sedalı Son Ses Seyrek Olarak Sedasızlaşır**

ıgıd, *ıgıt* "yanlış".
 Ayrıca bk. § 25.

34. **Sedasız Ünsüz İç Seste Sık Sık Sedalılaşır**

kıtar —, *kıdär* — "gidermek".
bütun, *büdün* "bütün".
ot "öğretici, bilgi", yüklenme hali kaideye bağlı olmaksızın *öd + ig*.
okıt — "okutmak", *okıdıp* zarf fiil.

Ünlüler Arasındaki Sedalı Ünsüz

35. Her hangi bir kaideye bağlı olmadan, iki ünlü arasındaki sedalı ünsüz sedasızlaşır.

kädil —, *kätıl* — "giyilmek".
ködüg, *kötüg* "iç".

Ek Başında t/d Değişmesi

36. *d* hiç bir zaman kelime başında bulunmaz; ama ekler *d/t* ile başlarlar. Fakat, henüz, hangisinin ne zaman kullanıldığı hususunda bir kaide koymak mümkün değildir. İsimden isim yapma eki + *tağ*, + *ıam*, + *taş*, + *t'n*, fiilden isim yapma eki — *taçı*, — *tuğ*, nadiren fiilden fiil yapma eki — *tur* —, bulunma hali eki + *ta*, ayrılma hali eki + *tin* ve görülen geçmiş zaman eki — *t'm*, metinlerde sık sık *d* olarak da geçer. Kitabelerde + *da*, — *daçı*, — *duğ*, — *dı* tercih edilir; fakat *r*, *l*, *n*'den sonra, *M* *ld*, *lt* ve *nd*, *nt* işaretleri yazılmamış ise, *t*'li şekil kullanılır.

Ek Başında k, k/ğ, g Değişmesi

37. Aynı şekilde, ek başında bulunan girtlaklı kullanışlarının da sedalı veya sedasız oluşu belli değildir. İsimden isim yapma ekleri + *kak*, + *ku*, + *kün*, isimden fiil yapma ekleri + *ka* —, + *gar* —, fiilden isim yapma ekleri — *ğak*, — *ğın*, yer yer de — *ğlı* ve — *ğma*, fiilden fiil yapma eki — *gur* —, fiil şekilleri — *ğalı* (seyrek), — *ğınça* ve — *ğuluk* (aynı şekilde seyrek) bu değişmeye girerler.

ş/s Değişmesi ?

38. Mani yazısı ile yazılmış bir tek yazmada (MI s. 5-7) hiç bir zaman *ş* kullanılmaz; bu, *ş* sesini tanımayan bir ağıza mı aitti, yahut müstensih mi *ş*

işaretini bilmiyordu, tetkik edilmesi gereken bir husustur. Uygur yazısında *s* ile *ş* işareti arasındaki farkı tesbit etmek asla mümkün değildir.

Ünsüz Yığılması

39. Türkçe'de bazı ünsüz yığılmaları mümkündür, diğerleri, telaffuzu konuşucuya güç geldiğinden, hemen değişikliğe uğrarlar. Bu durumda bir ünsüz kaybolabilir, göçüşme yahut diğer değişiklikler meydana gelir.

td|u|dt|t|d değişimi: *t* yahut *d* ile biten fiil tabanlarının görülen geçmiş zamanları bir kaideye bağlı değildir; *td-ıt, itü* ve *tdi'nin* yanında, *td-ıt* "gönderdi" de vardır. Bu durum, daha kitabelerde tevsik edilmiştir.

nt|nd dönüşümü: *anta* "orada", yazmalarda *anda* kadar erken; *kántü* "kendii", *kándü* kadar çok tevsik edilmiştir. Bundan dolayı kitabelerdeki işaretinin *ni* mi, yoksa *nd* mi okunması gerektiği belli değildir.

Ünsüzden sonra *z|s* değişimi: *āzziğ, āksük* "eksik"; *tützük, tutsuk* "tütsü, buhur değneği"; *utzuk - , utsuk* - "yenilmek".

Yan yana iki sedalı ünsüzün sedalılık ve sedasızlık değişimi: *bōgdā, būktā* "hançer"; *ıgdūlā - , ıktūlā* - "bakmak (hastaya, çocuğa vs.)"; *ozgur - , oskur* - "kurtarmak"; *kādğu, katku* "kaygı, acı, ızdırıp".

Ünsüzlerden birinin düşmesi: *āwrit - , ārit* - "dönmek"; *ārtgūr - , ārgūr* - "geçirmek"; *yart - , yar* - "yarmak"; *kırgūr - , kıgūr* - "içeri sokmak, girdirmek"; *yapıvıgāk, yapıvıgāk* "yaprak"; *āñ - gıl, āñıl* "çığıl!"; *ölüşü, ölüşi* "katil"; *- ıñıđ > - ıñđ* (§ 80).

r ve *ʿ* nin yanındaki sedalı ünsüzler sedasızlaşırlar: *bārgā, hārkā* "kamçı"; *bırdām, bırdām* "beraber, birlik"; *bulğa - , bulka* - "karıştırılmak".

Göçüşmeler: *arıtk, adruk* "artık"; *ārdam, ādram* "yiğitlik, erdem"; *ārgāk, āpāk* "parmak"; *ōgrāt - , ōrgāt* - "öğretmek"; *kurtul - , kutrul* - "kurtulmak"; *buyrık, buyrık* "başkumandan, bakan"; *tāğzin - , tazgin* - "dönmek".

İzah edilmeyen ünsüz çoğalması (muhtemelen, sadece bir imla özelliği): *yırçı, yırçı* "rehber, ānder".

40. Hece Düşmesi (Seyrek)

**ot + a - daçı* yerine *otaçı* "hekim" Mİ 15,6.

*bar-ır yerine *bar* "var".

**ār - ür + kân* yerine *ārkan* "iken", buna analogi olarak *ār-māz + kân*.

Ses Uyumu

41. Bütün Türk dillerinde olduğu gibi Uygureada da kuvvetli bir ses uyumu vardır. Bu uyum, ünlülerle ve ünsüzlerin bir kısmıyla ilgilidir. Bir kelime bütün ekleriyle birlikte, ya önlü sıradan, yahut da artlı sıradan ünlüler ihtiva edebilir.

Ünlü uyumu, bizim için, neyin bir kelimedenden, neyin bir kelime ve edattan, yahut da bir çok kelimedenden meydana geldiğini anlamak için güvenilir bir delildir. Yazıda, ayrı yazılış, çeşitli yazı türleri bu bakımdan birbirlerinden farklı oldukları için, bir şey ifade etmez. Run yazısında bütün kelime gurupları bitişik yazıldığı

halde, mesela, Uygur yazısı, ünlü uyumuna uydukları, yani, kendisinden önce gelenle, tek bir kelime teşkil ettikleri halde, çokluk ve yokluk ekleri +lar ve +s'z ayrı yazılırlar. Ses uyumu sağlamdır, kelimenin dışına sarkmaz, fakat kök ve eklere tatbik edilir.

Arka sıra ünlü ve ünsüzleri şunlardır: a, z, o, u; k, g ve h; ä, e, i, ö ve ü ile k ve g ön sıradadırlar; geriye kalan ünsüzler muhtemelen nötrdürler. -Run yazısında, b, d, l, n, ŋ, r, s, t ve y ünsüzleri için, yanlarına artlı yahut önlü ünlü almalarıyla ilgili olarak, iki ayrı şekil vardır. Bu, bu ünsüzlerin iki türlü telaffuzları olduğunu ifade etmez, ancak, bir hece yazısıyla karşı karşıya olduğumuzu gösterir; daha doğrusu şöyle diyebiliriz: ab için bir işaret, äb için başka bir işaret vardır. Böyle bir çilt sıranın varlığından hareketle, ünsüzlerin kalitesiyle ilgili bir hüküm veremeyiz. Ayrıca, Run yazısı, şu hususta karar vermeye elverişli değildir: Yanındaki ünlüden bağımsız olarak, ç = c, m, p, ş ve z'nin her biri için sadece bir işaret vardır.

Yabancı Kelimeler

42. Moğolca kelimelerin Uygurcada tanınması bizim için mümkün değildir.

Çinçeden geçen kelimeler, bugün, modern Pekin ağzında olmayan son ses ünsüzlerini muhafaza etmişlerdir; şüphesiz, bazan, kelimeler, zaman ve yer bakımından çeşitli Çin ağzlarından alınmışlardır. Bundan dolayı Uygurcada aynı 龍 lung "ejderha" işareti için hem loŋ, hem de lu, luo bulunur. Orta çağda kullanılmış ve bugün artık tek sese dönüşmüş olan bazı diftonglar da muhafaza edilmiştir; Sinologlar için önemli veriler! —Çinçeden alınan kelimeler, din, askerlik, yönetim, ölçütartı ve edebiyatla ilgilidir.

Hintçeden alınan kelimeleri, aracılık eden diller, kısmen değiştirmişlerdir; bunlar, çokluk, Toharcada, Sakacada, Partçada (?), Soğutçada şekil değişikliğine uğramışlardır. Tabiatıyla, bunlar özellikle, Budizmle ve Budizm görüntülü doğu Maniheizmiyle ilgili kavramlardır.

Iran dillerinden ve Toharcadan alınan kelimeler de aynı şekilde, Budizm ve Maniheizmle ilgilidirler; bunlar, Sanskritçeden alınanlardan daha az bozulmuşlardır.

Mesela, *jad*, *tigin*, *tarhan* gibi bazı ünvanlar, tanımadığımız Orta Asya dillerinden, özellikle Orta Iran dillerinden gelmiş olabilirler.

Bazı yabancı kelimeler, Türkçe'deki ses uyumuna girecek şekilde intibak etmişlerdir (*baŋı* "usta, hoca", *baŋı + lıg*), bir kısmı ses uyumuna girmez (*Kaŋ-sı* "[Kayser] K'ang-hi"), bazıları da çeşitli şekilde davranırlar (*ŋridran + ka* "parinirvāna'ya"nın yanında *mirwan + ka* "Nirvana'ya"). Kelimelerin Türk edebiyatına geçişi sırasında uğramış oldukları bu değişiklik ve münasebetler, Uygur fonetiği için, yabancı diller, yazı tarihi, kültür tarihi ve din tarihi için olduğu kadar aydınlatıcı değildir. Bundan dolayı, burada, üzerinde daha fazla durulmamıştır.

KELİME TEŞKİLİ

43. Ses uyumu kanunlarının hüküm sürdüğü bir ses birliğini "kelime" olarak kabul ediyoruz.

Aşağıda, çok kullanılan kelime teşkili unsurları sıralanmıştır. Fonksiyonlarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak gayesiyle, seyrek kullanılanlar için bazan daha çok misal verilmiştir. Sadece, açık kelime tabanlarına gelen, teşkil unsurları, "artık canlı değil" biçiminde ifade edilmiştir.

Kelime teşkili unsurlarıyla, gramer fonksiyonlu ekler arasında kesin bir sınır çizilmek mümkün değildir; aynı şekilde, bazı son çekim edatlarıyla, bazı hâl ekleri arasında da esaslı bir fark tesbit etme imkanı yoktur.

Kelime tabanı teşkil eden eklerden bir gurubu isim, bir gurubu da fiil tabanlarına gelir.

İsimden İsim Yapan Ekler

44. +^oç: Küçültme, sevgi ve okşama bildirir.

öğüçüm "anneciğim" (*ög* "anne").

ataçım "babacığım" (*ata* "baba").

45. +*şa*, +*şâ*: Küçültme ve kuvvetlendirme bildirir (DENY § 517); bk. Edatlar § 349; eşitlik hâli ile aynı.

anşa "biraz, o kadar".

azrakşa "çok az".

antlaşa (StG 47) "tam o esnada, tam orada".

azuşa (Suv. 135, 13) "veyahut".

barşa < *bar - *ır* + *şa* "bütün, hep".

46. +^oçak, +^oçäk: Küçültme bildirir.

bıçak, *bıçak* "çakı" (*bı* "bıçak").

kolışak "kolcuk" (*kol* "kol").

47. +*çı*, +*çi*: Yapanı bildirir (Moğolca *ci*).

aççı "avcı" (*aç* "av hayvanı").

yadçı "büyücü, yağmur büyücüsü" (*yad* "yağmur taşı").

ıçrâki oruççı "saray memuru, teçrifatçı" Pf. s. 34 (*ıçrâki orun* "harem").

Fakat: *ölümçi tınelğ* U 37,7 "ölmümlü, ölecek canlı" (*ölüm* "ölüm"; bu fonksiyon kitabelerdeki -*laşçı* gelecek zaman ekiyle karşılaştırılmalıdır).

48. + *han*, nadiren + *kan*, + *kân*: Ünvan bildirir.

buhân "Buda" (< Çün. *𐰃𐰆𐰪* *bu* < *b 'müt, diğer ağzılarda *bu "Huda").

tâşyâkân "İlahî, hazretleri" (*tâşpî* "Tanrı").

tañhan "yüksek bir mevki".

Bunlardan başka dağ isimleri ²³ *kaodukân* ve *ötükân*, ve ayrıca yıldız ismi *yütükân* "(yedî beyler, yarı) büyük ayı".

49. + *lit*, nadiren + *lit*: Aitlik, içinele huluma bildirir.

Nadiren isim, ekseriya sıfat yapar. bk. § 74!

50. + *kün*, + *gün*; ayrıca + *kun*, + *gun*: Çokluk (?), soyut isim yapar; Moğolca *adağun* "at" ile karşılaştırılmaktadır.

kahıqunum IN 9 "gelişlerim" (*kahn* "gelin").

inivgünüm IN 11 "küçük kardeşlerim" (*ini*, *in "küçük kardeş").

alkuğun "bütünüyle, hepsi" (*alku* "bütün, hep").

kamağun "bütünüyle, hepsi" (< *kamağ + *gun*, < *kamağ + *kün*, *kamağ* "bütün, hep" < Orta Farsça).

51. + *ol*: Ekseriya sıfat yapar, bk. § 75!

52. + *lağ*, + *läg* (< + *la-g*).

başlağ "başlangıç" (*baş* "baş", *başla-* "başlamak").

kışlağ "kışla" (*kış* "kış", *kışla-* "kışlamak, kışı geçirmek").

yaylağ "yaz geçirilen yer, yayla" (*yay* "yaz", *yayla-* "yazlamak, yazı geçirmek").

53. + *l°g*, + *l°g*: Bir şeyle teşhiz edilmiş olmayı bildirir; ekseriya sıfat (bk. § 77) yapar. (Moğolca + *lik* "bir şeyle teşhiz edilmiş olan şey").

ilig "hükümdar" (< *illig: *il* "devlet, kabile" + *lig*).

tinliğ "canlı" (*tin* "nefes, hayat, can").

kullig "esirli, esir sahibi, hükmettiği kimseleri olan, kullu" (*kul*, "kul, esir").

54. + *l°k*, + *l°k*: Soyut ve müşahhas isimler ve sıfat yapar. Moğolcada da aynıdır.

ağlık "ambar, hazine" (*ağr* "mal, hazine").

adgırlık "hara" (*adgır* "aygır").

yımıçlık "meyve bahçesi, bahçe" (*yımıç* "yemiş, meyve").

kınlık "hapishane" (*kın* "ızdırıp, cefa").

suluk "su kabı" (*suw* "su").

55. + *om*: Ünvan ve hitap vs. bildirir; aslında 1. teklik şahıs iyelik ekidir.

tağım MIII 14, 3: "hazretleri, majeste"; Pf. 10, 2 "prenses" (*t(ä)ğpî* "tanrı").

56. + *an*, + *än*: Sadakat (Vertrautheit) ifadesi ve kuvvetlendirme (nadiren; yahut eski çokluk ?) bildirir.

ärän UIII 45, 8 "er, erkek, yiğit" (*är* "erkek, adam"; krş. Ht Y 83 b 10 *ärän kırkın* "genç kızlar ve genç oğlanlar").

oğlan "küçük çocuk, oğlan" (*oğul* "oğlan, oğul").

örtän "alev, alevler" (*ört* "alev"). ²⁴

57. Ünlü artı +k, +k: Küçültme, sevgi vs. bildirir.

ögük "annelik" (*ög* "anne").
yulak "küçük çay, drecelik" (*yul* "çay, dere").
çähik "çöp, bulanıklık" (*çöp* "çöp ve benzerleri").

58. *ı* *ı* *ı*: İltiva ettiği sesler bakımından yaklaşıma hali eki ile aynıdır; sadece şu eşkillerde bulunur:

başın "başın" (*baş* "baş"). *ürkâ* "daima" (*ür* "uzun müddet").

59. *ı* *ı* *ı*: Küçültme ve kuvvetlendirme bildirir. Örnekleri çok değildir.

ärkäk, *irkäk* "erkek" (*är* "erkek, yiğit, adam").
tozğak "çiçek tozu" UIII 71,1 (*toz* "toz").
ärängäk "(erkekçik, adamecik >) parmak" (*ärän* "erkek, adam, yiğit")
äsğäk "çek" (*ış, äş* "çeyten?").

60. +ku, +kü; +gu, +gü: İsim ve sıfat yapar; seyrektilir.

inçkü "huzur, sulh" (*inç* "huzur, sulh").
asängü "sağlamlık, sıhhat, afiyet" (*äsän* "sağlıklı, afiyetle").
mağgü "mutluluk" (*maği* "mut, saadet").
oğlanğü "çocuk gibi muamele edilen, nazik" (*oğlan* "oğlan").

61. +s°z: Yokluk bildirir, ekseriya sıfat yapar (bk. § 82).

körksüz "çirkinlik" (*körk* "biçim, güzellik").
ögsüz "öksüz" (*ög* "anne").
ışsüz Man. Erz. 8,10 "sıhhatli, sağ" (*ış* "hastalık").

62. +suk, +sük; seyrektilir (<*+su- §100 ve -k §127? +suş ile karşılaştırılmalıdır; DENY, s. 597'nin yukarısında +sık, +suk için örnekler vermiştir).

bağarsuk "bağirsak" (*bağır* "karaciğer").
taşsuk "fevkalâde, hayrete değer olma" (*taş* "garip, garip olan").

63. +suş, +süş; seyrektilir (<*+su- §100 ve -ş §130? +suk ile karşılaştırılmalıdır).

suisuş "içki" (*suu* "su").

64. +°ş: Seyrektilir; W. BANG, "Studien" II, s. 914 ile karşılaştırılmalıdır.

bağış W 28 "halat" (*bağ* "bağ").
bügüş UII 9,12 "dirayet" (*bügü* "dirayetli, büyücü").

65. + *t*: Artık fonksiyonu olmayan eski ve yabancı çokluk ekidir; bundan dolayı, kelime teşkili bölümünde ele alınmıştır.

tığıt Suv. 608,10 "prensler" (*tigin* "prens"; üstelik + *lär* de alır!).

süt "süt" (Moğolca *sun* ile karşılaştırılmalıdır).

tağıut MII 7,2 "manzume" (aynı kökten *tağısu* + *r* - "şiir söylemek").

uruqtu (Ti 20 b 4) "savaşçı, muharip" (*urungu* "savaşçı, muharip" HANEDA, Texte fragmentaire A. 5).

66. + *tağ*, + *tāg*; + *dağ*, + *dāg* (< + *ta-g* § 101 ve 10; + *tam* ve + *taş* ile karşılaştırılmalıdır).

altağ "hile" (*al* "hile").

67. + *tam*, + *tām*; + *dam*, + *dām*: Seyrektiler (< + *ta-m*, § 101 ve 118; + *tağ* ve + *taş* ile karşılaştırılmalıdır).

ardām "güç, yiğitlik, erdem" (*ar* "erkek, adam").

birdām, *birdām* "birlik, beraber, bir kere" (*bir* "bir").

tağıdām "ilahî" (*tağı* "Tanrı").

boğdām "küf" (*boğ* "küf").

kündām "güneşli" (*kün* "güneş").

68. + *taş*, + *tāş*; + *daş*, + *dāş*: Beraberlik, ortaklık, yoldaşlık bildirir. (< + *ta-f*, § 101 ve 130; + *tağ* ve + *tam* ile karşılaştırmalı; yahut da şöyle izah edilebilir: < bulunma hali eki + *ta* ve *iş* "eş"?).

kadaş "akraba" (*ka* "akraba").

karındaş "kardeş" (*karın* "karın").

69. + *tāg*, nadiren de + *tağ*, + *dāg*, + *dağ*; bk. son çekim edatları § 324. Eşitlik, aynılık bildirir.

antağ "derhal, bunun gibi".

70. + *iⁿ*, + *dⁿ*: Ekseriya sıfat yapar, bk. § 387 ve 408.

oñtun + *tenta* M III 13,4 "düzgün, nizama uygun" (*oñ* "sağ, doğru").

71. + *z*: İkilik bildirir (artık canlı değil).

kögüz "göğüs".

köz "göz".

bız "biz", *sız* "siz".

māüz "boynuz".

üz "diz".

māñiz "beniz", *ağız* "ağız", *boğuz* "boğaz" kelimelerinden türetilmiş oldukları kuvvetle savunulabilir.

İsimden Sıfat Yapan Ekler

72. İsimle sıfat arasında esaslı bir fark yoktur; aynı kelime bazan isim, bazan sıfat olarak kullanılabilir. Yine de, daha çok manadan birine sahip olan kelimeler bulunabilir. Belki de, belirli teşkil unsurları, daha çok bir isim, bazıları da daha çok bir sıfat karakteri taşırlar. Burada, özellikle, sık sık, sıfat yapan ekler ele alınmıştır.

73. + *ıġ*, + *ıg*, bk. + *sıġ* § 80!

74. + *ki*, nadiren + *kı*: Aitlik bildirir; bk. § 410!

aykî "her ay" (*ay* "ay").

sökî "eskiden" (*sö* "vakit, zaman").

iġraki "içeriki, içerdeki" (*iġ* "iç", *iġrâ* "içeri").

suv üzaki "su üzerindeki" (*üzâ* "üzeri").

ilkisizdinbârüki "ezelt olana ait (yani, ezelden beri)" (*bârü* "beri" kendisinden önce ayrıma hâli eki gelir).

Bulunma halinden sonra gelen şekiller daha çoktur:

yirdaki "yerdeki, dünyadaki" (*yir* "yer, dünya").

tört yıpaqdaki "4 gök çevresindeki" (*yıpaq* "çevre").

oġdanki tizi *Suv* 36,16 "sağ dizi", bk. § 183 sonu ve § 408.

75. + ^o*l*.

yayıl "yeşil" (*yaş* "yaş").

kızıl "kızıl" (< * *kız* "kızgın").

76. + *la*, + *lä*: Çok eski ve ekseriya yüklem yahut cümle belirleyicisidir, çok seyrektir.

körklâ "güzel" (*körk* "şekil, görünüş, resim").

kurla "kere" (*kur* "sıra").

tünlâ "geceleri" (*tün* "gece").

77. + ^o*ġ*; + ^o*g*: Bir şeyle teşhiz edilmiş, bir şeye ait" vs. (bk. § 53).

adaġ "tehlikeli" (*ada* "tehlike").

burġan kütünlġ Pf 8,8 "Buda azametli" (*küt* "azamet, devlet"; iyelik ekinden sonra gelen *n* ile ilgili olarak krş. § 193; bunun yanında *burġan kütünlġ* UIV Dg6'da var).

âdigsiz MIII 22,9 "değersiz" (*âd* "madde").

78. Ünlü artı + *ġ*: Seyrek görülür, + *lġg* ile aynı fonksiyona sahiptir.

ayanġaġ "hürmetkâr" (*ayanġ* "hürmet").

kaġaġ "o kadar" (*kaġ* "kaç").

öläġ "nemli" (*öl* "nem").

küünâġaġ TTVI 72 "gururlu" (*küünâġ* "gurur").

kalaġ + ur - Hı VII 1879 "sıçramak, dans etmek" (*kal*, "deli, delilik"; + *r* - ile isimden fiil yapılmıştır).

otug "odun" (*ot* "ateş").

79. + *sak*, + *sak* (< + *sa* - § 97 ve -*k* § 127)²⁵.

kaksak "kinli, kindar" (*käk* "kin").

tapırsak "hürmetkâr" (*tapırsak* "hürmet, hizmet").

80. + *sıg*, + *sıg*; tali olarak da + *çıg*, + *çıg*: "gibi, benzer" (bk. § 98 + *sı* - ve -*ğ* § 137; DENY s. 325 ve 595'in altı ve W. BANG, "Studien" I, s. 532¹).

kulsıg "köle gibi, kul gibi" (*kul* "kul, köle").

bägsıg "bey gibi, beye yakıştır" (*bäg* "bey").

adınısıg, *adınçıg* "başka türlü, seçkin" (*adin* "başka").

Bu + *ıg* eki -*ç*'li bir kelimeye -*çıg*'ı -*çıg*'a dönüştürmüş olarak gelir.

kusancıg "arzu edilen, istenilen" (*küsüneç* "istek, arzu").

korkıncıg "korkunç" (*korkınc* "korku, tehlike").

81. + *sır*, + *sır*: Yokluk bildirir. (+ *s°z* ile karşılaştırılmalıdır), seyrektr.

ilsirät - "memleketsiz bırakmak" (*il* + *sır* + *ä* - *t* -; *il* "el, memleket") bk. § 99.

82. + *s°z*: Yokluk bildirir. (bk. § 61 ve + *sır* § 81).

yazuksız "günahsız" (*yazuk* "günah, suç").

agısız "değersiz, malsız" (*agı* "hazine, mal").

ilksiz "ezel, başlangıcı olmayan" (*ilk* "ilk" ve iyelik eki).

83. + *ta*, + *tä*; çok seyrektr²⁶.

kanla "kanlı" W 36 (*kan* "kan").

84. + *t°n*, + *d°n*: Yer ve üleştirme; ekseriya vasıflık; bk. § 183 sonu, 387 ve 408.

İsimden Fiil Yapan Ekler

85. + *a-*, + *ä-*; + *t-*, + *t-*; + *u-*, + *ü-*.

küçä- "çabalamak, zorlamak" (*küç* "güç, kuvvet").

ata- "çağırarak, seslenmek" (*at* "ad").

münä- "tekdir etmek, azarlamak, suçlamak" (*mün* "suç").

öli- "nemlenmek, ıslanmak" (*öl* "nem, ıslaklık").

boju- "kurtarmak" (*boj* "boş, serbest").

86. + *d-*, + *ad-*, + *äd-*: "bir şey olmak veya yapmak". (-*t-* yaptırma eki ile + *a-* isimden fiil yapma ekinden meydana gelen + *at-* ile karıştırmamak gerekir, bk. § 165; Moğolca "fiilin sonucu").

kutad- "mutlu olmak, mesut olmak" (*kut* "saadet").

ulğad- "büyüme, yetişme" (*ulğ* "ulu, büyük").

yağıd- "düşman olmak" R S4 (*yağı* "düşman").

âdâd— "madde olmak" (*âd* "madde").

yigâd— ("iyileşmek >) yenmek" (*rig* "iyi, yeğ").

muğad— "bunalmak" (*muğ* "bun").

kökâd— ("göğre yükleme >) övmek" (*kök* "gökyüzü, gök").

87. + *ğar*—, + *ğär*—; + *kar*—, + *kär*—; sık değildir.

köğülkär— "düşünmek" (*köğül* "gönül, kalp").

tüpklär— Suv. 614,23 "tahkik etmek, aslımı araştırmak" (*tüp* "dip").

birğar-ü "beraber" (*bir* "bir"; zarf fiil).

kodıkartur— "kıymetten düşürmek" (*kodı* "aşağı, adı"; —*tur*— yapıtırma eki).

şınğar-u "tam" (*şın* "doğru").

tözklär-inçüz "bilinemez, temelsiz" (*töz* "kök, cevher").

88. + *l*—; sık değildir.

tusul— "fayda vermek, faydalanmak" (*tusu* "fayda").

yoklum— "tahrip etmek, yok etmek" (*yok* "yok"; dönüşlülük ve yokluk manasıyla)

89. + *la*—, + *lä*—: Sınırsız kullanılma imkânı vardır.

yilwila— "büyülemek" (*yilwi* "sihir, büyü").

buzagula— "buzagılamak" (*buzagı* "buzagı").

atlan— "ata binmek" (*at* "at"; dönüşlülük eki ile).

munıla-yu "böyle, bunun gibi" (*muni + *la*—'nin zarf fiil şekli).

90. + *n*—; sık değildir, bu fiil tabanlarının bazıları +^o—*n*—'den, yani, + *a*— ekinin dönüşlülük şeklinden meydana gelmiş olabilirler, § 85.

kirtün— "doğru olmak" (*kirtü* "doğru, gerçek").

uzan— "mahir olmak" (*uz* "mahir, uz").

sakin— "düşünmek" (*sak* MIII 18, 4 "dikkatli, uyanık").

91. +^o*k*—, +^o*k*—.

içik— "içeri girmek, emri altına girmek" (*iç* "iç").

tağık— IE t2 "çıkarmak, dağa çıkarmak" (*tağ* "dağ").

yolk— "karşılaşmak" (*yol* "yol").

92. + *ka*—, + *kä*—; + *ğa*—, + *ğä*—.

irinqä— "acımak, merhamet etmek" (*irinq* "sefil").

yarlıqka—, *yarlıka*— "buyurmak, vaaz etmek" (*yarlıq* "emir, karar").

kiñğä— "danışmak" (*kiñ* "geniş"; —*ğä*— ile kuvvetlendirme).

93. + *kır*—, + *kir*—; + *ğır*— vs.?: "Ses çıkarmak" manasını verir.

kıkırış— "kıkırdaşmak, bağırışmak" (*kı* bir ünlemdir).

aykır— "haykırmak" (*ay*: ünlemdir).

yañkır— UII 24,6; *yañkurt*— U 22,1 "yankılanmak, yansıtılmak"

alakır— "bağırılmak".

94. Ünlü artı + r —.

balğūr — "belirmek" (*bālgū* "işaret, fal").

yapırtı "yeniden" (*yapı* "yeni"; -t— yaptırma eki ve zarf fiil eki).

95. + ra —, + rā —; seyrektilir.

kakraş — "tahkir etmek, kızdırmak" (*kak* "kin" ve -ş— kuvvetlendirme eki).

96. + °rka —, + °rkā —.

alpırkan — "yiğitlenmek" (*alp* "yiğit, kahraman" ve -n— dönüşlülük eki).

kıvrıkkaklan — Suv. 136,16 "hasislik etmek" (*kıw* "hasislik"; *kıw + rka* — k + la — n —).

tsıvurka — "acımak, merhamet etmek" (Çin. ~~𐰽𐰺~~ *ts'ü* "merhametli").

97. + sa —, + sā —: "arzulama, istek duyma bildirir" (DENY s. 1116-1118).

kaksāk "kindar, kinli" (*kak* "kin"; -k fiilden isim yapma eki ile).

98. + st—, + si—; seyrektilir; bk. § 80 ve 157.

ārksın — MIII 22,7 "hakimiyeti ele almak" (*ärk* "güç").

99. + sira —, + sirā — " + sız / + siz vs. kalmak"; < + sıv + a —, § 81 ve 85, yahut < + sız + ra — § 82 ve 95?; sık değildir.

ilsira — "ilsiz kalmak" (*il* "ülke, il").

inçisivāt — "rahatsız etmek" (*inç* "rahat, huzur"; ve -t— yaptırma eki).

tatışsira — "tatsızlanmak" (*tatış* "tat").

100. * + su —, * + sü —: bk. § 62 ve 63; DENY s. 597'nin üst tağafı.

101. + la—, + lā —; + da —, + dā —: "taban ismini vasıta haline getirir" (Moğolcada da aynıdır).

ünitā — "çağırarak, seslenmek" (*ün* "ün, ses").

ista — "aramak, istemek" (*iz* "iz").

alta — "aldatmak" (*al* "hile").

Sıfatlardan Türetilenler

102. Burada, tabanında sıfat karakteri fazla olanlara birkaç örnek verilmiştir.

İsimler:

ädgölüg "iyilik" (*ädgü* "iyi").

arığsız "kir, pislik" (*arığ* "temiz").

103. Sıfatlar:

adlıgsız "değersiz" (*adlıg* "değerli").

sâwıglıg "sevimli, sevgili" (*sâwıg* "sevgi, aşk").

kızılsıg "Th. yaprak 15 "kızılı, kırmızı; kızıla, kırmızıya bakar" (*kızıl* "kızıl, kırmızı").

104. Fiil Tabanları:

sarıkar - "sararmak" (*sarıg* "sarı").

karar - "kararmak" (*kara* "kara, siyah; karanlık").

Fiilden İsim Yapan Ekler

105. -a, -ä, -ı, -i; -u, -ü (eskiden, muhtemelen eş sesli zarf fiil ekinin aynısı idi, § 232); çok eskidir.

ögä "şöhret" (*ög* - "övmek").

udu "mâiyet, sonra" (*ud* - "takip etmek").

katada U11 86,38 kadın ismi (*kat* + *ad* - "mesut olmak").

kalısız "bakıyesi olmayan, kalıntısız" (*kal* - "kalmak"; ve yokluk eki).

106. -d; artık canlı değildir.

yıd "koku, rayiha" (*yıpar* "koku, rayiha" ile aynı kökten).

tod "dolmuş" (*tol* - "dolmak" ile aynı kökten).

kid "sonra; arka, art" (*kin* "arka, art; sonra" ile aynı kökten).

107. -duk, -dük; -tuğ, -tük; sıfat olarak sıktır; krş. § 36 ve 224.

umduk "ümit" (*um* - *un* - "ummak, ümit etmek", dönüşlü fiil).

konduk "yerleşme" (*kon* - "yerleşmek").

kösädük "istek" (*küsä* - "istemek").

108. -°g / -°g: Çeşitli anlamlar verir: Yapılan işin sonucunda ortaya çıkan şey, aktif isim ve diğerleri (Moğolcada da aynıdır).

tapıg "hürmet, hizmet; huzur" (*tap* - "tapmak").

ötüg "ibadet, rica" (*öl* - "rica etmek, ibadet etmek").

ät'öz kodug "ölü" (*kod* - "koymak").

ayg "söz, kelime" (*ay* - "söylemek").

sürüg "sürü" (*sür* - "sürmek, birlikte götürmek").

bilig "bilgi, malumat; hasa" (*bil* - "bilmek").

ög "akıl" (*ö* - "düşünmek").

109. -ğa, -gä; seyrektiler.

bilgä "bilge, hakim" (*bil* - "bilmek").

kısga "kısa" (*kıs* - "kısmak").

110. —*ğaç*, —*gâç*; —*kaç*, —*kâç*; ekseriya alet ismi yapar.

açkaç "anahtar" (*aç* — "açmak").

kıskaç "kıskaç, kerpeten, küçük boyunduruk" (*kıs* — "kısmak").

111. —*ğlı*, —*ğli*; nadiren —*klı* vs.: "faili, işi yapanı bildirir" (daha ziyade sıfat olarak kullanılır).

yaratılığlı "yaratıcı" (*yarat* — "yaratmak").

adgü üğli "dost, arkadaş" (*ü* — "düşünmek").

ârikli R 01 "olmakta olan" (*âr* — "imek, olmak").

112. —*ğma*, —*ğmä*: —*ğlı* ile eş anlamlı; daha ziyade sıfat yapar.

bağın yorğma "karın üstünde sürünenler" (*yor* — "yürümek").

113. —*ğın*, —*ğin*; —*kın*, —*kin*; —*ğan* vs.?: seyrektiler.

tâzkin W 35 "mülteci" (*tâz* — "kaçmak").

tirgin "kalabalık, dernek" (*tür* — "dermek, toplamak").

ba-ğan Mf 8, 10 "çekiç, basan" (*bas* — "basmak").

114. —*ğnk*, —*gâk*; —*ğuk*, —*gük*; ön sesi *k*, son sesi *ğ* da olabilir mi?: "daima yapan" (muhtemelen —*ğ^ok* ve —*k^oğ*, farklı anlamları olan farklı ekler olabilir; bunların hepsi de sık değildir; bk. Moğolca —*ğa-ğ*).

işkâk "vampir" (*iş* — "içmek").

yulğak "aydınlık, ışık" (*yul-a* "meçale" ile aynı kökten).

kazğuk "kazık" (*kaz* — "kazmak").

tirgük "direk" (< *tırâ-gük, *tirâ* — "dirmek, desteklemek").

arkağ "mekik ipeği, atki" (*ar* — "dolaşmak").

115. —*ğü*, —*gü*; nadiren —*ku*, —*kü*: (bk. § 225) fail ismi; soyut isimler, alet isimleri vs.; sık sık da sıfat yapar (bk. Moğolca —*ku*).

urunğu "savaşçı" A v. LE COQ, Chotscho, Tafel 2^c (*urun* — "kendi kendine vurmak, vurmak").

hâlgü "işaret, alamet" (*hâl-gür* — "görünmek, belirlemek").

kuğu "bıçak, bıçkı" (*buç* — "biçmek").

yilpiğü "yelpaze" (*yilpi-* "yellemek").

altı atkan-ğular "hisleri rapteden 6 (bağ)" (*atkan* — "bağlanmak").

ig toğa kılğüsü yok U 45,4 "hastalıkların gitmesi yok, hastalıklar tükenmez" (*kit* — "gitmek").

paşık sözlüküg ayu yorlkadıqız olarka "onlara ilahiler söylemeyi emrettiniz" (*sözla-* "konuşmak"; vükleme hali eki almıştır).

tükğüçâ ur — KP 34,3 "sonuna kadar vurmak (atmak)" (*tükâ* — "tükenmek" ve eşitlik hali eki).

—*ğuluk*, —*ğusuz*, —*ğuka* bu ekin genişlemiş şekilleridir, bk. § 141, 225; ayrıca şu ekleri de sayabiliriz:

—*ğuçt*, —*ğüçi*; nadiren —*kuçt*, —*küçi*: işi yapanı bildirirler, —*taçt* ile eş anlamlıdır.

ölürğücü "cani, katil" (*ölür* – "öldürmek").

kolğuç: "dilenici" (*kol* – "istemek, rica etmek").

kınağuç "eziyet eden, eziyet edici" (*kına* – "eziyet etmek").

116. – *ağul*, – *agül*: İş yaparı bildirir; seyrektilir.

tırnagül Mus. 36, 182 "toplayan, derleyici" (*tırın* – "toplanmak, derlenmek").

117. – *°l* (Eski Moğolcada da aynı şekildedir: HY *oci-l* "verme, vergi").

mal "bakan gibi yüksek bir mevki ünvanı" (*inan* – "inanmak").

kısl "boğaz, vadi" (*kısı* – "kısmak").

tüköl "bütün, hep" (*tükä* – "tükenmek").

osal "ihalkâr" (*osa-n* Çağatayca "tembel").

118. – *°m*.

talım "yağma" (*talı* – "yağmalamak").

kadim "giyim, elbise" (*kād* – "giymek").

tuğum "(yeniden) doğuş" (*tuğ* – "doğmak, doğurmak").

istäm "istek, arzu" (*istä* – "aramak, istemek").

119. – *ma*, – *mā*: Çok seyrektilir, sıfat olarak daha çoktur.

yalmā "binici, silvari" (*yal* – "binmek").

120. – *mağ*, – *māk*: Soyut ve diğeri isimler yapar (bk. Moğolca).

uğmak "akıl, görüş, fikir" (*uğ* – "anlamak").

tüzülmäk "sükünet" (*tüzül* – "tüzelmek, bir sıraya gelmek").

tutmak Ull 64,1 "sap" (*tut* – "tutmak").

ölmäk "ölme" (*öl* – "ölmek").

121. – *maz*, – *maz*: Olumsuz isim yapar; isim olarak az, yüklem ismi ve sıfat olarak daha çok kullanılır (bk. § 211).

kişi ärmaz Ull 20,23 "insan olmayan, insandan gayrisi" (*är* – "imek, olmak").

armāz + ıg äriür tip S25 "olmazı olur deyip".

122. – *mış*, – *mış*; (*n* ağızında – *maş*, – *māş*)'tir; nadiren de – *muş*, – *müş* şekli vardır; etken ve edilgen karakterli, zaman bakımından belirsiz isim fiil; sık sık da yüklem ismi yapar; bk. § 145, 219.

ögmiş Ulll 73,21 "övgü, methiye" (*ög* – "övmek").

alı kötrülmüş "adı yüksek, ulu, yüce" (*kötrül* – "yükselmek, yücelmek").

123. – *mır*, – *mur* vd.: Seyrektilir.

yağmur "yağmur" (*yağ* – "yağmak").

almır "hırs, tıman" (*al* – "almak").

kömür "kömür" (< *köy-mür*, *köy* – "yanmak").

124. —^on: Seyrektiler, yer yer de sıfat yapar.

tütün "duman" (*tüt*— "tütme").

tiran "kalabalık, cemaat" (*tir*— "dermek, toplamak").

tügün "düğüm" (*tüg*— "düğümlemek").

yalan UII 78,42; *yalan* UIII 30,31 "alev, meşale" (*yal*— "alevlenmek").

125. 1. —^onç; 2. —^onçu, —^onçü: Aynı fiil tabanından birlikte teşkil edilebilen eş anlamlı iki ek. Bazılarında fiil tabanları tevsik edilmemiştir, sadece —n— dönüşlülük ekinden sonra gelir.

oğruç, *oğruçu* "sevinç" (*oğir*— "sevinmek, neşelenmek").

tägziç "tomar, bölüm" (*tägzi*— "dönmek, dolanmak").

abınç "teselli, avunma"; *abınçu* W 57 "teselli".

alkınçu od MIII 21,4 "ölüm saati" (*alk*— "sona ermek").

bulunçsuz, *bulunçsuz* "bulunamaz" (*bul*— "bulmak").

inanç unvan, *inançu şahıs* ismi (*inan*— "inanmak").

irinç "sefalet"; *irinçü* UII 85,19 "suç, günah" (*irin*—*tür*— "sefil etmek"; yaptırma eki).

kirtgünç "inanç, iman" (*kirtgün*— "inanmak").

—^onçsuz olumsuz şekli daha ziyade sıfat yapar (bk. § 148).

126. —p: Çok seyrektiler, artık canlı değildir; aslında, belki de, eş sesli zarf fiil ile aynıdır § 230.

tolp "bütün, hep" (*tol*— "dolmak").

top "hep, bütün" (*to— "dolu olmak, dolmak").

kop "bütün" (*ko— "koymak", *ko*—*d*+*ur*—*u* "tamamıyla, tam", şüphesiz bu kökten gelir).

127. —k, —k: —*uk*, —*ük* vd.: Bu ekin, mana bakımından, —^oğ ile yapılanlardan farkını kesin olarak tesbit etmek mümkün değildir; bu ekle yapılan isimler, bazan edilgenlik, bazan yapılan işin sonucunu bildirir; sıfat olarak ise daha çok kullanılır; bk. § 149.

anuk "hazır, hazırlık" (*anun*— "hazırlanmak").

közünük "pencere" (*közün*— "görünmek").

baruk "mal, mülk" (*bar— "mevcut olmak, var olmak").

yanluk "yanlış" (*yapıl*— "yanılmak").

yök "yok, yokluk" (*yo—, *yo*—*d*—*un* "mahvolma" kelimesine bağlanabilir).

tok Suv. 531,2 "tok" (*to—*t*— "dolmak" ile aynı kökten).

128. Ünlü artı —r: Daha çok sıfat yapar; aynı zamanda, geniş zamanın yüklem ismi, yani geniş zaman olarak da kullanılır, § 216.

tilär "dileyen (bir nevi böcek)" (*tilä*— "dilemek").

ot özüri UII 9,4 "ateş söndürücüsü" (*ög*— "söndürmek"; iyelik eki).

ögdir "methiye, övgü" (*ög*—*üt*— "methettirmek", yaptırma fonksiyonunu kaybetmiş şekliyle).

129. —^ok, —^ok; belki —ğ, —ğ'li şekli ile de çok kere (zumal) sıfat yapar.

tütsük "tütsü, buhur değneği" (*tüt*— "tütme").

kün batışkıgaru MIII 9,3 "gün batışına doğru" (*bat*— "batmak").

kün tuğ-ıkdunkı MIII 9,1 "gün doğusundaki" (*tuğ* - "doğmak").
kün tuğ-s(i)kda IE 4 "doğuda".
ula-s(i)kişin "payını".

130. -^of.

uruş "savaş" (*ur* - "vurmak").
küşüş "arzu, istek" (fakat *küşö* - "istemek" olduğuna göre, *kus-*ö*-'nin yanında < *küş + *ü* - *s*).
busuş "keder" (fakat *busan* - "üzülmek, kederlenmek").
yaraş "sıfat, selamet" (*yara* - "yaramak").
sığış "sıklığı" (*sık* - "sıkmak").

131. -^ol.

sığışıl IE 4 "ağlayıcı, yasçı" (*sığ - "ağlamak"; krş. *sık* - (1)t + a - "feryat etmek").
adırl "fark, ayırma" (*adır* - "ayırarak").
boşğul "öğüt" (*boşğun* - "öğrenmek").
urunl "kavga" (*ur* - *un* - "vurmak").
art "geçit" (*ar* - "dolaşmak").

132. -*taçt*, -*tâçi*; -*daçt*, -*daçi*: Bir işi yapmayı bildirir; sık kullanılır; krş. § 36, 221; ayrıca W. BANG, "Studien" II, s. 919.

kağlondaçt "ceht edici" (*kağlan* - "katlanmak").
kaltâçi "gelecek, gelici, gelen" (*kâl* - "gelmek").

133. -*yak*, -*yäk*; -*ayak*, -*āyak* (yahut -*yağ* vs. mi okunmalı?): Çok seyrektr.

tutyak, *tutayak* UII 6,8; 10; 11; 12; "tutunma" (*tut* - "tutmak").

134. -*yuk*, -*yük*: Sık sık görülen yüklem ismi, yani ekseriya sıfat olarak kullanılır; bk. § 218.

siyuk KP 54,6 "enkaz, harabe" (*si* - "kırmak").

135. -^oz: Artık hiç canlı değildir; sıfat da yapar.

uz "usta, iyi" (*u* - "muktedir olmak").
söz "söz" (Osmanlıca *sö* - *y* + *lâ* - "söylemek" ile aynı kökten)
samuz "semiz, besili" (*sâm* - *r* - *üz* - "semirtmek" ile aynı kökten).

Fiilden Sıfat Yapan Ekler

136. İsimden yapılan sıfatlar için söylenmiş olan nazarı itibara alınmalıdır: § 72. Vasıflık olarak, fiilden yapılmış olan sıfatlar, etkenlik ve edilgenlik ayrımı bakımından farksızdırlar: *sığın tartl* - *ar kağılı* (Ht. 2120) "sığınımın çektiği kağıt, sığın tarafından çekilen kağıt"; *alın* - *mış* + *ım kuşçuyum* (MALOV, Yen. s. 29,1) "aldığım hanım, evlendiğim hanım".

— *duk*, — *dük*; — *tuk*, — *tük*: Ekseriya görülen geçmiş zaman manası verir; krş.

§ 224

kalnaduk öd "istikbal, gelecek" (*kal* — "gelmek", — *ma* — olumsuzluk eki ile birlikte).

137. — *ög*, — *og* vs.: Bu eki, isim eki fonksiyonları ile karşılaştırmalıdır, § 108.

sävüg "aşk" (*säv* — "sevmek").

sımtäg "ihmallik" (*sımta* — "ihmal etmek").

arığ "acı, temiz" (*arı* — "temizlemek").

batıg "derin" (*bat* — "batmak").

138. — *ğalı*, — *ğäli*; nadiren de — *kalı*, — *käli*: bk. § 233. Nadiren isim yapar; yalnız isim fiilden önce vasıflık olarak kullanılır; § 399.

139. — *ğlı*, — *glt* vs.; (isim de yapar, § 111).

okıgılı üntägli täjri "çağırıcı ve cevap veren Tanrı" (*okı* — "çağırılmak", *üntä* — "çağırılmak, cevap vermek").

buzuglı "mahvedici" (*buz* — "mahvetmek").

arıtıgılı "tahrip edici" (*arta* — ~~ta~~ "tahrip etmek").

140. — *ğma*, — *gmä* vs.; (isim de yapar, § 112).

tıgmä "malum, isimli" (*ti* — "demek").

yırda yorıgma jalañuk "yer yüzünde dolaşan (yürüyen) insanlar" (*yori* — "yürümek").

kalıgma öd "istikbal, gelecek (gelecek zaman)" (*käl* — "gelmek").

141. — *ğu*, — *gü*; nadiren — *ku*, — *kü*: Olabilirlik (Üblichkeit), zaruret; eğer bu sıfat fiil vasıflık olarak bir ismin önüne gelirse, bu şekil ilgili olduğu isim vasıtasıyla bir şeyler yapılabildiğini veya yapılmak zorunda olduğunu, yahut bir şeyler yapmak âdetinde olduğunu; ilgili ismin delalet ettiği şeyin yapılabileceğini veya yapılmasının âdet haline getirildiğini ifade eder (bk. § 115 ve 225 vd.).

kılmaku kılınç "yapılmayacak iş, yapılmaması gereken iş" (*kıl* — "kılmak, yapmak").

kıtkarıkı tınışğlar "kurtarılabılır canlılar, kurtarılması gereken canlılar" (*kıtkar* — "kurtarmak").

küzätgü ärmöz "gözetilmesi gerekmez (gözetilecek değildir)" (*küzät* — "gözetmek, korumak").

ünhädäsiñka barğa ärsäv "Scylan'a gidecek ise, Scylan'a gitmesi gerekirse" (*bar* — "gitmek, varmak").

alañadırgu sokınç "zayıflatıcı düşünce" (*alañadur* — "zayıflatmak").

özgü kurtulğu yol "vasıtasıyla kurtarılacak ve kurtulunacak yol, yani kurtarıcı yol" (*öz* — "kurtarılmak"; *kurtul* — "kurtulmak").

Bu ek. + *luk*'la genişletmek suretiyle sıfat yapar: "ilgili kelimenin delalet ettiği şey yapılabılır":

bısrınğuluk iş "alınılacak iş, talim edilecek iş" (*bısrın* — "talim etmek").

okıatıgılıksız adğülük umuğ "(başkalarıyla) karşılaştırılması mümkün olmayan iyi iş, benzersiz iyi iş" (*okıat* — "benzetmek, karşılaştırmak").

tuyğuluk bilgülük yol "duyulacak, bilinecek yol, duyulması ve bilinmesi gereken yol" (*tuy* — "duymak"; *bil* — "bilmek").

"İlgili kelimenin delalet ettiği şeyle, veya onun bulunduğu yerde, ilgili ismin delalet ettiği şey yapılabilir veya yapılması gerekir":

adartlaşuluk balgü "ayırtı ettirici işaret" (*adartla* – "ayırma")

oşğuluk yol "kurtarılacak yol, kurtarmaya yarayan yol" (*oş* – "kurtarılmak, kaçmak")

olurğuluk orun "oturulan yer, oturmak âdetinde olunulan yer, her zaman oturulan yer" (*olur* – "oturmak").

yunğuluk törü "yikanılacak töre (yani, yikanma adabı)" (*yun* – "yunmak, yikanmak")

Ayrıca – nadiren – bağımsız olarak kullanılır.

kaşağa ayaguluk bolğaylar "herkes tarafından hürmet edilen (insan) olmalıdır" (*aya* – "hürmet etmek").

untıglarığ koşğuluk kılıp "canlıları görebilir yapmak istiyorum" (*koş* – "görmek").

– *ğusuz*, – *ğüsüz*; – *ğuluk*'un olumsuzudur.

sawğüsüz "sevilmeyen, istenmeyen" (*saw* – "sevmek").

142. – *ma*, – *mâ* (sık değil).

oyma ür "oyuncu" (*oy* – "oylamak").

balgürtmä al'öz "görülen vücut" (*balgürt* – "göstermek, belirtmek").

küsmâ aş "kıyma yemek" (*käs* – "kısmak, kıymak").

barma yıl "geçen yıl" (*bar* – "görmek, varmak").

143. Ek yığılmasının örnekleri olarak – *maktığ*, – *maktıg* ve – *maksız*, – *mäksiz*.

sadu timaktıg saw Ull 48,5 "‘aferin’ denecek söz, isabetli söz" (*tu* – "demek, söylemek")

ilanmäksiz "hiç bir şeye dokunmayan, ilişiksiz", yani "serbest, bağımsız" (*ilan* – "takılmak, asılmak").

144. – *maz*, – *mâz*: Sık sık sıfatın ve bazan da yüklem isminin olumsuzu; bk. § 211.

ärmâz ıf Ull 83, 23 "cinayet" (*är* – "imek, olmak").

bilig bilmâz kişi IS 7 "bilgi bilmez kişi, cahil".

145. – *mış*, – *miş*; (*n* ağzında da) – *maş*, *mâş*; (istisna olarak da) – *muş*, – *müş*; daha ziyade yüklem ismi yapar; bk. § 219.

sıktamış tamu "feryat cehennemi" (*sıktla* – "feryat etmek").

kopda körsülmiş nom "her şeyin üstünde olan öğreti" (*kötrül* – "yükseltilemek").

146. – *ml'ğ*, – *ml'g* vs. ve – *ms'z*: Ek yığılmasının örnekleri olarak (§ 77, 82, 118).

artumış "geçici, fani" (*ärt* – "geçmek").

ayağa tağimig "hürmete değer" (*ayağ* "hürmet", *tağ* – "değmek")

taşığuka tağimsiz "hürmete değmez, hürmete layık olmayan"

147. —^on: Seyrek; bk. § 124.

tolun ay "dolunay" (*tol* — "doimak").

148. —^onçığ, —^onçig vs.; —^onşığ, —^onşig vs. (< —^onç § 125, ve + şığ § 80); nadiren de —*k* ile.

muşadınçığ "şaşırtıcı" (*muşad* — "şaşmak, hayran olmak").

küşânçig "sevilen, istenilen" (*küşâ* — "istemek").

korkınçig "korkunç" (*kork* — "korkmak").

adınçık MIII 39,2 "fevkalade" (*adin* — "değişmek, iyileşmek").

—^onçışız, —^onçışiz; —^onçışığ'ın zıddını ifade eder.

taplançısız "istenmeyen, hoşlanılmayan" (*tapla* — "hoşlanmak, tasvip etmek").

149. —*k*, —*k*; —*uk*, —*ük*, bk. § 127.

süzük "temiz, arı" (*süz* — "süzünmek, temizlemek").

täglük "kör" (*täg* — "dokunulmak").

ıduk "mukaddes" (*ıd* — "göndermek", yani din dışı kullanılıştan alınmıştır).

150. Ünlü artı —*r*: Çok kere geniş zaman ifade eden yüklem ismi olarak; ekseriya da sıfat olarak kullanılır; bk. § 216.

sâwâr "sevimli" (*sâw* — "sevmek").

uçar "uçucu" (*uç* — "uçmak").

közünür "görünür, anlık, bir an" (*közün* — "görünmek").

151. —*s°k*, —*s°k*; yer yer de —*ğ*, —*g* ile; bk. § 129.

il tutt(1)k yir IS 4 "memleket yönetilecek yer" (*tut* — "tutmak").

152. —*yuk*, —*yük*: Sık sık görülen geçmiş zaman manasıyla kullanılır; sıfat olarak da görülür; bk. § 218.

alkyük "bitmiş" (*alk* — "bitmek, tükenmek").

kirtkünük "inançlı, inanmış" (*kirtkün* — "inanmak").

Fiilden Fiil Yapan Ekler

153. —*d*—: Artık canlı değildir, muhtemelen kuvvetlendirme bildirir.

ıod — "doymak" (< *ıo—; *ıol* — "doimak" ve *ıop* "bütün, hep" var olan *ıo — 'dan gelir).

*yod — "mahvolmak, yok olmak" (*yö* — *d* — *un* "mahvolma"dan böyle bir kökün varlığına hükmedilebilir).

kod — "koymak" (< *ko—; *kop* "hep, bütün" § 126; *kon* — "konmak" ile karşılaştırılmalıdır).

154. $-\text{ğsa}-, -\text{ğsâ}-$: "bir şeyi yapmayı istemek" ($\langle -\text{ğ} + \text{sa} - \text{ğ} \text{ 108 ve 97} \rangle$).

barığsa - KP 68,9 "gitmeyi arzu etmek" (*bar* - "gitmek, varmak")

öpüğsâ - "öpmeyi arzu etmek" (*öp* - "öpmek").

körüğsâ - "görmeyi arzu etmek" (*kör* - "görmek").

155. $-\text{ğur}-, -\text{gür}-; -\text{kur}-, -\text{kür}-$: Yaptırma eki ²⁷.

tirğur - "diriltmek" (*tir* - "yaşamak").

amırğur - "teskin etmek" (*amır* - "teskin olmak, sakinleşmek").

ağur - "azdırmak, ayartmak" (*az* - "aşmak, azmak").

156. $-\text{öl}-$: Dönüşlülük yahut edilgenlik ve meçhullük bildirir.

katıl - "katılmak" (*kat* - "katmak").

örtül - "örtülmek, örtünmek" (*ört* - "örtmek").

saçal - MIII 13, 18 "saçılmak" (*saç* - "saçmak").

tâgil - "körletilmek, dokunulmak" (*tâg* - "değmek", yani gözlere dokunulmuş olması).

üril - "yaşamak" (eksiz *tir* - ile aynı manada).

kâzinta isig yaşı tökülü "gözünden sıcak yaş dökülerek" (*tök* - "dökmek").

Ol tnlığığ wiyakrit kıtlınıy ârip... UH 39, 101 "bu canlıya önceden haber verilmiş (Prophezeihung) olup" takî kuruluşa dikkat edilmelidir.

Şurada ek yığılması vardır:

soklun - "yıkılmak, kalmak" (*sok* - "sokmak").

157. $-\text{ömsin}-, -\text{ömsin}-$: "Yapar vs. gibi yapmak"; $-\text{öm} \text{ § 118, } +\text{st} - \text{§ 98}$ ve dönüşlülük eki $-n-$ 'den meydana gelmiştir.

kılımsın - "yapar gibi yapmak, kılımsınmak".

bâgimsin - TTVII 54,5 "beylenmek" (*bâg - *i* - "bey olmak").

atakımsın - TTVII 54, 5 "ün sahibi gibi davranmak" (*at + *a* - *k* + *t* - "ün sahibi olmak").

158. $-\text{ma}-, -\text{mâ}-$: Olumsuzluk bildirir; bu bahiste zikredilen bütün ekler, bu $-\text{ma}-$ ekinin önüne gelir; bundan sonra, sadece, isim fiil yahut zarf fiil teşkil eden ekler gelebilir; bk. § 211.

turğurma - "kaldırmamak, durdurmamak" (*turğur* - "kaldırmak, durdurmak").

159. $-\text{ön}-$: 1. Meçhullük (Medium); 2. *l* son sesli fiil tabanlarının dönüşlülüğü de $-\text{ön}-$ ile yapılır. Mana, bazan basitiyle (Simplex) aynıdır.

alın - "alınmak" (*al* - "almak").

bilin - "bilmek, pişman olmak, kendini bilmek" (*bil* - "bilmek").

ötün - "rica etmek, hürmet etmek, dua etmek, takdim etmek" (*öt* - "dilemek, dua etmek, rica etmek").

kılın - "hazırlanmak, gayret etmek, kılınmak" (*kıl* - "kılmak").

160. $-\text{ök}-, -\text{ök}-$: Kuvvetlendirme.

alök - "bitirmek" (*al* - "almak").

ök - "düşünmek" (*ö* - "düşünmek").

könük - "tamamıyla yanmak" (*kön* - "yanmak", *n* ağzı)

161. Ünlü artı $-r-$: Yaptırma eki, çok kere basitinin (Simplex) manasını verir. Ekseriya *u*, nadiren *a*, çok az da *ı* ünlüsü ahr.

ölür - "öldürmek" (*öl* - "ölmek").

basur - "ezilmiş olmak, yani birinin emrine girmek" (*bas* - "basmak").

bitür - "bitirmek" (*büt* - "bitmek").

örtür - "yapmak, geçirmek" (*ört* - "geçmek, geçici olmak").

kıtür - "gidermek, uzaklaştırmak" (*kit* - "gitmek").

kahr - R S₃; *kâtür* - AI "getirmek" (*kâl* - "gelmek").

162. $-sı-$, $-si-$: Seyrektiler; bundan yapılan türetmeler için bk. § 129, 151 ve 163.

amsı - "emmek" (krş. *ämig* "meme").

163. $-s^{\circ}k-$, $-s^{\circ}k-$: Edilgendir; sık değildir; bk. § 162; DENY s. 1118'in altı.

tutsuk - "yakalanmak" (*tut* - "tutmak").

bilsik - "bilinmek" (*bil* - "bilmek").

ırsuk - "vurulmak" (*ır* - "vurmak").

164. $-^{\circ}s-$: Karşılıklık ve tekerrür bildirir; $-ma-$ hariç, daima, bu bahiste zikredilen yapım unsurlarından sonra gelir. $-$ Karşılıklık bir tarafın pasif, diğer tarafın aktifliği içinde cereyan eder; o halde, birinin çağırıldığına, diğerinin çağırıldığına değer veriliyorsa, kullanılabilir. Fakat katılan iki taraf da aktif olabilir.

amış - "sevişmek" (*amı* - *n* - "sevmek").

taşı - "bulmak, yeniden bulmak" (*tap* - "bulmak").

körüş - "görüşmek, selamlaşmak" (*kör* - "görmek").

165. $-t-$: Nadiren bağlama ünlüsü ahr; yaptırma ve edilgenlik bildirir; mana, basitiyle aynı da olur¹.

okıt - "okutmak" (*okı* - "okumak").

olurt - "tayin etmek" (*olur* - "oturmak").

sâuit - "sevilmek" (*sâü* - "sevmek").

166. $-tur-$, $-tür-$; nadiren $-dur-$, $-dür-$: $-t-$ 'ye göre daha belirli bir yaptırma manası taşır; yine de, burada da, bazan, bir yaptırma manası tesbit etmek imkansızdır; çünkü mesela, *aķ-tur-* "akıtmak", belki de, *aķ-ıt+ur-* olarak açıklanabilir, ki burada hiç bir yaptırma eki yoktur.

vidür - "yedirmek" (*yi* - "yemek").

amırtur - "teskin etmek, rahatlatmak" (*amırl* - "rahatlamak, teskin olmak").

¹ Burada gösterilen kelime teşkili unsurlarından bazıları diğerleriyle birleşebilirler, mesela *bul-t-uk-* "bulunmak", *bas-t-ık-* "basılmak, ezilmek", $-t-$ § 165 ve $-^{\circ}k-$ § 160 ile, yapılmıştır; ayrıca, *biltiz-* "bildirmek" ve *artız-* "aldatmak"ın önünde bir $-ıtz-$ ($< -t-ız-$, § 165, 167) bulunur.

167. -°z-: Bir nevi yaptırma ekidir (çok sık görülmez).

tutuz - "tutturmak, teslim etmek" (*tut* - "tutmak").

uluz - "yenilmek, üttürmek" (*ul* - "yenmek").

tütüz - "tüttürmek" (*tüt* - "tütmek").

ŞEKİL BİLGİSİ

İsim Soyulular

Çokluk

168. Çokluk; belirli ekler, bazı son çekim edatları, yahut belirli vasıflıklarla ifade edilebilir. Bu, ifade edilmemişse, teklik ifadesi tekliği değil, belirsizliği ifade eder. Çokluk eki, tek tek fertlerin, yahut iş ve hareketlerin çokluğu söz konusu ise, kullanılır. Çokluk vasıflığı (sayı sıfatı) ile çokluk eki birlikte kullanılabilir: *Üç oğnlar* "üç haramiler". Kitabeler, çokluk ekinin kullanılması bakımından, yazmalara göre, daha iktisatlıdır.

İsmlere, zamirlere, belirsiz sayılara ve çekimli fiillere en çok gelen ve yaygın olan çokluk eki *+lar*, *+lār*'dir. *+lar*'ın bu fonksiyonu belki de tali bir fonksiyondur; çünkü, özellikle saygı gören ve hürmet edilen bir isim *+lar* eki aldığı halde de teklik ifade edebilir: *bodisawattlar* (KP 45, 3) "bir bodisatva". Bu ekin menşeiini açıklıkla bilemediğimiz sürece, temel anlamı üzerinde kesin bir şey söyleyemeyiz. Dikkatli yazmalarda, bu ek, isimle bitişik yazılmaz.

169. Kitabelerde, bunun yanında, şahıs işaretlerine çokluk işareti olarak gelen bir *+kūn*, *+kun*, *+gūn*, *+gūn* vardır (bk. § 50).

170. *biz* "biz" (*bān*, *mān* "ben"), *siz* "siz" (*sān* "sen")'den ve *köz* "göz", *müñüz* "boynuz" (bk. § 71 ve Eski Moğolca * + *re* çokluk eki, kırs. (Moğolca) *iki + re* "ikiz", (Moğolca) *müğe + re + sūn* "kıkırdak" kelimelerinde olduğu gibi ikilik bildiren isimlerden, artık canlı olmayan bir ekin varlığına hükmedilebilir.

171. Ayrıca, *ānan* "erkek, erkekler"deki *+an*'in bir küçültme değil, bir çokluk eki olarak kabul edilmesi gerektiği zikredilir (bk. § 56).

172. Moğolca *t*, rastgele, kullanılır; manası artık anlaşılmaz ve bundan dolayı da *tigit* (tekliği *tigin* "bey, prens") kelimesine, bazan, bir de, *+lar* eklenilir (bk. § 65).

173. Çokluk ekleri, isimden yapılmış yeni isimler teşkil ederler; hal ekleri ve son çekim edatları bunlardan sonra gelir;

uluş + taki + lar "memlekettekiler": Burada *+taki*, çokluk eki eklenebilecek yeni bir isim teşkil eder. *uluş + lar + taki* "memleketterdeki". — *bo munça + lar* "bu buncalar, bunlar": *+ça*, çokluk haline girebilecek yeni bir isim teşkil etti; fakat: *olar + ça* "onlar gibi".

174. Çokluk durumundaki sıralamalı cümle unsurlarında, çokluk eki bazan her cümleye, fakat çok kere de, sadece son cümleye gelir. İlk durum, daha ziyade, eğer bu kelimeler sıkı sıkıya birbirini takip etmezlerse vaki olur.

İstisna: Şiirlerde (I, 1 ve I, 5) *+lar* Moğolcada olduğu gibi, isim yerine, vasıflığa gelir: *ak + lar bulut* "ak bulutlar" ve *kara + lar bulut* "kara bulutlar". Belki de, bu vasıflıklar, *ak-l-ar* "dökülen, (dökülür)", yahut *ak + la-r* "aklayan, aklayıcı" olarak açıklanabilir.

İsim

İsmin Halleri

175. Mantıki ve gramatik kullanılışa göre hal ekleri ile son çekim edatları arasında kesin bir fark yoktur. Her ne kadar, Eski Türkçede bir çok durumlar için uygun düşme de, çekimli dillere dayanarak, sadece kolaylık olsun diye, burada "hal (Kasus)" tabiri kullanılmıştır.

176. Ekseri yazmada, bilhassa eski olanlarında, hal ekleri isme bitişik olarak yazılmamıştır.

177. Birleşik kelimelerde, hal ekleri, genel olarak, sadece sona, bazan da, aynı fonksiyondaki bir çok isme gelir. — Sıfat (vasıflık) ek almaz: *türk bodun + (u) η* (IE 1) "Türk halkının". — Mantıken, daha önemli ismi takip eden ünvan, sadece kendisi, hal eki alır: *şakimuni burhan + ka* "Şakimuni(ye) Buda'ya". İstisna: *tadık + ıη çor + (u) η* (IE 32) "Tadık'ın (ünvan), Çor'un (isim)"; *ku + g sünün + (ü) g* (IIS 9) "generalı, Qu'yu (isim)".

Belirsiz Hal

178. Bir ismin eksiz tabanı, hem yalın hal, hem de belirsiz hal olarak vazife görür.

n eki ile bir dolaylı (fiile bağlı isim hali) taban teşkil edildiğine dair işaretler, zamirli isim çekimlerinde ve seyrek olarak da, bazı son çekim edatlarının önünde bulunur (§ 193 sonu).

İlgî Hali

179. Kitabelerde ve yer yer *n* ağzında: +^oη, yazmalarda yaygın olarak +*n*^oη. (Kitabelerdeki +^oη şekliyle ilgili olarak bk. § 78).

Kitabeler ve *n* ağzı yazmaları, ekseriya ünlüleri yazmazlar.

monçuk + uη (Th yaprak 2); *taşl(a)r + ıη* (a.a.O. 3).

t(ä)grıη (WG 5); *atıη* (MI 16, 11).

ilg + niη (UIV A50); *ton + nuη* (MI 8, 14); *alku + nuη* (A1); *ısuγ + nuη* (A1).

bağ + nāη (UIV A152); *kiyi + nāη* (MI 8, 15)

Yaklaşma Hali

180. +*ka*, +*kā*. Nadiren: +*a*, +*ä*; ünlülerden sonra: +*ya*, +*yä* (krş.: HY'deki Eski Moğolca +*a*, +*e*; +*ya*, +*ye* yaklaşma hali eki).

Son şekil, bilhassa, iyelik eklerine, son sesi *k* olan isimlere ve kitabelerde bazı yer bildiren isimlere gelir:

adak + a (MI 5, 13); *suuşamak + a* (TTII A37); *bağ + ä* (TTI 216); *aç + a* (TTII A37); *buη + a baγı* (R N6) "bin başı"; *biri + yä* (IE 14) "güneye"; *kuzı + ya* (R N11) "batıya".

Yaygın olarak: *bağ + kā*, *ata + ka*, *oğullar + ka*.

Yükleme Hali

181. +^oğ, +^oğ: (bk. Ordos Moğolcası +^oğ; MOSTAERT s. XXIV-XXIX).

lâşır + ığ. ada + ğ. ayığ + ığ. düv + ığ. al'ün + uğ. dözük + üğ. koyın + 'uğ (MI 8, 8).

snır + ağ (UIV A23); tamır + ağ (MI 8, 12); iğniç + ağ (MI 7, 3); nığojak + ağ (Yabancı kelime! MI 23, 3).

Daha yakın zamanlarda, yani, blok baskılarda, zamirli çekimden gelen bir + *ni*, + *ni* de vardır:

ranturdaçı + ni (UII 58, 3); kalıktakı + ni (UII 69, 4); ayalar + ni (UII 46, 70)

Bulunma-Ayrılma Hali

182. + *ta*, + *tā*; + *da*, + *dā*.

Kitabelerde ön ses, ekseriya sedasız olarak, *r*, *l* ve *n*'den sonra + *da* olarak yazılır, yahut $\smile$ *ld*, *lt* ve $\mathbb{M}$ *nd*, *nt* işareti kullanılır. — Yazmalarda böyle bir kaide tesbit etme imkânı yoktur; bazı isimler bazan bir, bazan da diğer şekli alırlar.

*ağrığ + ta; al'öz + tā. baş + ta; yol + ta. urak + ta, öd + tā.
yır + dā; kodug + dā; aya + da; al'öz + dā.*

Ayrılma Hali

183. + *tin*, + *tīn*; + *din*, + *dīn*; *n* ağzında nadiren + *tan* vs.

Kitabelerde bu şekil *kand(ı)n* (IE 23) "nereden?" ve *tajdın + d(ı)n* (R S4) "dışarıdan" a kadar gelir.

ada + tin; äw + tīn. bahlı + din, bulıt + dīn; ilkisiz + dīn; alku + dīn.

+ *tan* vs. şekli, ayrılma halini kitabelerde olduğu gibi sık sık bulunma hali ile ifade eden *n* ağzına hasır.

baş + tan (MI 5, 13); iğoç + dan (MI 7, 2); topū + dān (MI 17, 19).

Aşağıdaki örneklerin vasıflıklarında, ayrılma halinden değişik bir teşkil bulunur: *on + ün yayak* "on gök doğultusunda"; *kun + tūn bulug* "güneyde"; *öy + dūn sıgar* "önde"; ayrıca; *taj + dīn* "dışarda" (bk. AI). Dudak uyumuna giren bu + *dīn* vs. vasıflıklar ve yüklem belirleyicisi yapar. (§ 408, 387); zikredilen bütün örnekler, ayrılma hali gösteren "nereden?" e cevap vermezler, aksine genelde yer gösterirler. — Bu eklin. şekil olarak, ayrılma hali ile aynı menşeden olabileceğinin söylenmesi yerinde olur.

Vasıta Hali

184. + *n*; + *in*, + *in*; *n* ağzında bazen + *an*, + *an* ve yuvarlak ünlülerden sonra yer yer + *un*, + *ün* olur.

Kitabeler, ekseriya, vasıta ekini, ünlüsüz yazarlar.

yadağ + (ı)n (yadak + 'tan) "yaya"; bārgō + n; kūrī + n.

arığ + in; öz + in; ot + in (TTI 194).

arıük + ün (MI 6, 16); öd + ün (daima dudak uyumuna girer); ögrünç + ün (TTII A66).

tamir + an (MI 8, 11).

Eşitlik Hali

185. +ça, +çâ (DENY § 919, 920, 922).

Aynı zamanda kelime teşkil eden (§ 45) bu ek, muhtemelen, sakatlanmış (verstümmelte) eski bir son çekim edatıdır. Artuk, tek başına bir manası olmadığı için hal ekleri içine alınmıştır. Ek, çok unsurlu kelime guruplarına da gelebilir, § 423.

aya + ça, lörü + çâ.

Yön Hali

186. +ğaru; +ğarü; nadiren de +karu, +kârü.

labğas + ğ(a)ru (IIE 35) "Çin'e"; *kün + ğarü* (TTV A71) "güneye"; *şangaru* "sana".

Diğer Yer ve Zaman Belirleyicileri

187. *taş + ra* "dışarı", *(ä)b(i)m + rü* "evime" gibi çok nadir kuruluşlar, *ra veya *rü'yü yön eki olarak göstermeye yetmezler. Bunlar, uzak bir akraba dilden gelmiş olabilirler. Örnekler § 394 ve 429. Bk. Ordos Moğolcası +*rū* vs. "yön eki"; MOSTAERT s. XXXIV, monguor +*ra* bulunma hali Osmanlıca'da: DENY § 906 +*ru* "yön". Bazan, burada, bir zarf fiil olduğu düşünülebilir, *taşra*, **taş + r - r - a*'dan yapılmış olabilir; bk Osmanlıca *taşır -* "taşımak", Yakutça *taşır -* "dışarı sürmek".

Zamirler ve Yakınları

188. Bu bahiste, zamir yahut zamire benzer bir vasfı olan, yahut da en azından zamir fonksiyonu taşıyan kelime ve ekler ele alınacak. Bunlardan bir çoğu birbirlerinden, çekim eki bakımından ayrılırlar. Mesela, şahıs zamirleri, isimlerden daha önce, bir çokluk eki geliştirdiler. Sonuncuların çokluğu ya hiç yoktu, yahut da, sadece, bir vasfılık veya bir son çekim edatı ile ifade edilmiş olmalıydı, *ben* "ben" ve *biz* "biz" arasındaki farka bakarak bu anlaşılabilir. Kaldı, ki şahıs zamirleri, aynen isimler gibi iyelik eki alabilirler: *sız + im + ä* (RADI.OFF, Inschr. I s. 304) "benim olan sizlere, sizlere". Eğer şahıs zamirleri isim olarak işlem görürlerse, zamir hal ekleri değil, isim hal ekleri alırlar: *man + ğ atkanmak* (TTVI 462 Anm.) "beni bağlamaya". Belirsiz sayılar, gittikçe, isim çekiminin aleyhine genişleyerek zamir çekimini tercih ediyorlar.

Şahıs Zamirleri

189. Şekilleri pek çoktur; burada sadece tevsik edilmiş şekiller verilmiştir (+1 yükleme hal için HY'deki Eski Moğolca +1 ve +*yr*'ye bk.); tevsik edilmemiş, fakat başka şekillere bakarak varlığı kesinlikle iddia edilebilecek olan bazıları parantez içinde verilmiştir, msl. *sinitin*'in yanında *minitin*'in de olması gerekir (şimdi tevsik edilmiştir).

Teklik

1. Şahıs (*bi kökü Moğolca'da yalın hal "ben" olarak kullanılır (fungiert).

Yalın hal : *b(ä)n* (Yen, To, R); *m(ā)n* (yaygın; Orh, Yen, R, Run yazmaları vs.'de de); *min* (tomara (Kolophon) sonra eklenmiş M1 29, 9).

- İlgi hali : *bāniṅ* (To); *m(ä)niṅ, män(i)ṅ, m(ä)n(i)ṅ, māniṅ, miniṅ* (alışıl-mamış: KP 80, 2).
- Yaklaşma hali : *b(a)ṅa* (Yen, To); *b(ä)ṅä* (sadece bozuk yerde, RADLOFF, *Inschr. I* s. 311); *m(a)ṅa, maṅa*.
- Yükleme hali : *bini* (To); *mini* (ekseriya böyle); *māni* (KP'de rastgele).
- Bulunma-Ay-
rılma hali : *m(i)ntä* (MI 29, 16); *mintä* (Ht); *mindidä* (UIV D86); *mintädä* (UII 21, 11).
- Ayrılma hali : *minitin*.

2. Şahıs.

- Yalın hal : *s(ä)n* (yaygın); *sän* (sadece sonraki metinlerde).
- İlgi hali : *säniṅ* (ekseriya böyle), *siniṅ* (U III 8, 12).
- Yaklaşma hali : *saṅa, säṅä* (To I N 8).
- Yükleme hali : *sini*, (sonra) *säni*.
- Bulunma-Ay-
rılma hali : *sintä* (yaygın); *sintädä* (UIV C87); *sinidä* (AI), *sintidä* (Suv. 626, 5).
- Ayrılma hali : *sinitin* (UIII 48, 12).
- Yön hali : *sangaru* "sana, sana doğru".

Çokluk

1. Şahıs.

- Yalın hal : *biz*.
- İlgi hali : *biziṅ* (yaygın); *bizniṅ* (daha sonra, TTVII).
- Yaklaşma hali : *bizkä* (Yen); *biz(i)ṅä, bizijä* (yaygın).
- Yükleme hali : *bizni*.
- Bulunma-Ay-
rılma hali : *biz(i)ntä* (To); *bizintä* (MI 33, 20); *biznidä* (Suv. 611, 1).
- Ayrılma hali : *biznidin*.
- Ayrıca : *biznitäg* (AI) "bizim gibi"; *bizni ara* (MI 10, 2) "aramızda".

2. Şahıs.

- Yalın hal : *siz, sis* (Brāhmī) "siz"; *sizlär* "sizler".
- İlgi hali : *siz(i)ṅ, sizijṅ* (yaygın, n ağzında da); *sizn(i)ṅ* (MI, 10, 11); *sizläriṅ*.
- Yaklaşma hali : *siz(i)ṅä, sizijä* (yaygın); *s(i)zä* (Yen); *sizlärkä, sizläriṅä*.
- Yükleme hali : *sizni; sizläрни*.

Bulunma-Ay-

rılma hali : *sizintä* (MI 10,5); *siznidä* (yaygın); *sizdä* (Yen); *sizlärdä* (yaygın).

Ayrılma hali : *siznidin* (HtVII 1803).

3. Şahıs (?) Kalıntıları.

inçä, (*i*)*nçä* (kitabeler) "böyle, böylece".

inçip (KP 24, 4; Suv. 616, 16; HtVII 2012); (*i*)*nçip* (R 08; W 101) "fakat, o halde".

inçäk (Run yazınalı s. 1057, 2; ThF. s. 148; AI); *inçak* (MI 7, 17) ?

maru "ileri".

sıyar "doğrultusunda".²⁸

İşaret Zamirleri

190. Bunlar, şahıs zamirlerinin 3. şahsını temsil ederler.

1. *bo*²⁹ "bu" (*mu için krş. Eski Moğolca HY *mun* "o", çokluk *mut*).

Teklik

Yalın hal : *bo*.

İlgi hali : (*bunun*); *moñut* (Brāhmī).

Yaklaşma hali : (*buñar*); *muña* (yaygın); *muñar* (*muña*¹ ile aynı manada ve aynı metinlerde kullanılmıştır).

Yükleme hali : *bunı* (kitabeler); *munı* (yazmalar).

Bulunma-Ay-

rılma hali : *bunda* (kitabeler); *munta* (yazmalar), *muntada* (Suv. 610, 8; MIII 25, 9); *muntuda* (KP 37, 4; 34, 8; bk. § 15).

Ayrıca : *bunça* (kitabeler); *bunça bitig bitidim* KS 28 "bunca (çok) yazdım"; *muñça* (yazmalar) "bunca, bu kadar"; *muñçada barü* (MIII 5, 8) "bunca (zaman)dan beri"; *muñçulayu* "böyle, böylece" bk. § 15; *bunça süñüşüp...* *bunça tuldı* (KS 12) "ne kadar savaştıysa, o kadar... yakaladı (esir aldı)". *muntağ*, *mundağ*, *muntağ* (Brāhmī) "böyle, bunun gibi".

muntäg (AI) "böyle, bunun gibi".

muntayu (HtVII 1854) "böyle, böylece".

mündürtim (Brāhmī) "bundan dolayı".

muna, *mına* (AI; UIII 6, 1; 42, 16) "İşte, böyle!".

1) Yakutça'daki (BÖHTLINGK s. 272: + *ugar* vs.) iyelik eklerine gelen yaklaşma hali eki + *gar* ile karşılaştırılmalı.

Çokluk

Teklik, çokluk manasında da kullanılabilir; yine de bilhassa çokluk bildiren ekler vardır.

Yalın hal: *bolar*.

İlgi hali: *bolarnıŋ*.

Yaklaşma hali: *bolarğa*.

Yükleme hali: *bolarnı*.

Bulunma-Ayrılma hali: *bolarda*.

Ayrılma hali: *bolardıñ*.

2. *ŋo* "şu".

şunda, ŋ(u)nda (Yen) "şurada, eskiden".

3. *ol* "o".

Teklik

Yalın hal : *ol*.

İlgi hali : *anıŋ, an(ı)ŋ* (sık sık *munuŋ* olarak) "onun".

Yaklaşma hali : *(a)ŋar* (kitabeler); *aŋar* (MI 14, 15; To; AI; UIII 56, 8; U 6, 4 vs.)¹; *aŋa* (sık sık; hiç bir mana farkı yok).

Yükleme hali : *(a)nı* (kitabeler); *anı* (yazmalar).

Bulunma-Ay-

rılma hali : *(a)nta* (kitabeler); *anta; (a)nda, anda*: Bulunma hali, belirli değil.

Ayrıca : *antak* (TTV B17, *k* ile *g*'yi ayırt etmeyen bir yazma); *andaŋ* (KS 17; MIII 5, 4) "hemen, derhal".

antada (U 30, 14; MII 7, 15; UIII 74, 23) "oradan, ondan".

antadala (Ch I 16; hata?).

antaça (U 8, 8) "tam o esnada, tam orada".

Ayrılma hali : *antın* (HtVII 2136), *andın* "oradan".

Vasita hali : *anın* "bunun için, bundan dolayı".

Ayrıca : *aŋça* (UIV B5; C95; Suv. 625, 21) "biraz, o kadar". (To 2; 6; 8 vs.'de **(a)ŋça* yerine *(i)ŋçä* okumak gerekir: bk. § 189'un sonu); *aŋça sün* (KS 20) "bir çok birlikle (askerle)".

aŋçata kin (Suv. 625, 21), *aŋçata timin* (TTI 86) "hemen".

(a)ŋçağ (Yen KJ 6, 1) ? *(ı)ŋçağ* mı okumalı bk. § 189'un sonu? *aŋçulayu* "böyle, bunun gibi".

aŋçağınça "bu esnada, esnasında"; *aŋçağınça saŋça* "ondan sonra";

aŋçınça + kan mı okunmalı ? MI 6, 19) "tam anında".

andağ (Yen; MII 5, 9); *antağ* (HtVII 1796) "böyle, bunun gibi".

antäg; *antäg* (To 8, bk. V. THOMSEN'in düzeltmeleri, Turcica s. 95 Notlar) "böyle, bunu gibi".

¹ *muŋar*'la ilgili notlarla karşılaştırılmalıdır.

antırdın (U II 45, 49) ¹ "oradan".

andıran (Suv. 612, 16), *antran* (Maitri. 93), *antaran* (Höllén, Z. 40) "oradan".

una "işte, bak!"

Çokluk

Teklik veya aşağıdaki şekiller kullanılır:

Yalın hal: *olar*.

İlgi hali: *olarnıñ*.

Yaklaşma hali: *olarğa*.

Yükleme hali: *olarnı*.

Bulunma-Ayrılma hali: *olarda*.

Ayrılma hali: *olardıñ*.

Sona Gelen Şahıs Zamirleri

191. Yani, yüklem isimlerinin sonuna gelen şahıs işaretleri.

Teklik

1. Şahıs: *b(ä)n* (Yen); *m(ä)n* (yaygın; istisna olarak, Ch 135'te): *min*.
2. Şahıs: *s(ä)n* (yaygın); *sin* (KP 19, 3).
3. Şahıs: gösterilmez, yahut:

bo (MI 34, 19),

ol (*bo*'dan daha çok sık geçer),

o (Brähmī, alışılmış değil).

Çokluk

1. Şahıs: *biz*; *m(i)z* (çok seyrek).
2. Şahıs: *siz*; *sizlär*.
3. Şahıs: gösterilmez, yahut, *+ lar*, *+ lär*;

bo;

ol; *olar* (*bo*'dan daha sık).

Bu 1. ve 2. teklik ve çokluk şahıs işaretleri, isim durumuna girebilen (çekimli) fiillere ve *-ğay* ve *-sar* eklerine de gelirler: *bol - maz biz*, *tüz - är sän*, *barma - ğay män*.

Şahıs zamiri yerine, çok nadiren, iyelik eki kullanılır: *käl + tağı + m(i)z* (To 14) "geleceğiz, gelmeye mecburuz" ve düzenli yazılmamış bir yerde: *bar - ır + m(i)z* (RADL.OFF, Inschr. s. 261 1, 4) "gideriz".

¹ Moğolca, bulunma hali eki *+ tar* ?'la karşılaştırılmalıdır.

Yüklem fonksiyonunda olmadıkları zaman, aynı isim fiiler, isim olarak, tabiatıyla, iyelik ekleri alabilirler: *kāl—miş+imiz+da* (Ht VII 2021) “geldiğimizde”; *kāmiş—miş+iğiz+kā* (Ht VII 2122) “terk ettiğinizde”.

İyelik Göstergeleri

İyelik Gösteren Kelimeler

192.

Teklik

“benim”	: <i>māniḡ.</i>
“senin”	: <i>saniḡ.</i>
“onun”	: <i>anıḡ; (bunuḡ), munuḡ; k(ā)ndünüḡ</i> (MIII 16, 3), <i>k(ā)ntünüḡ.</i>

Çokluk

“bizim”	: <i>biziḡ; bizniḡ.</i>
“sizin”	: <i>siz(i)ḡ, siziḡ; sizläriḡ.</i>
“onların”	: <i>anıḡ; olarıḡ, (bonuḡ), monuḡ; botarıḡ; k(ā)ndüläriḡ, k(ā)ntüläriḡ.</i>

Bütün bu iyelik gösteren kelimeler —şekil olarak şahıs ve işaret zamirlerinin ilgi halleridirler— rastgele isim olarak da görülmüşler (fungieren): *siziḡ mān* (MIII 24, 10) “size aitim, sizinim”; *māniḡlār ol* (UIII 27, 16) “bana aittirler, benimdirler”; —*māniḡ ār* (R 012) “benim ordum” çok nadir ve eski bir kuruluş; genel olarak, mesela, *māniḡ sū + m* (R S 9) “benim ordum” denir, yahut da sadece iyelik eki kullanılır: *kaḡ + im* “babam”.

İyelik Ekleri

193.

Teklik

1. şahıs: +^om
2. şahıs: +^oḡ; (kitabelerde, aynı zamanda) +^oḡ, +^og
3. şahıs: +sṛ; +i; (+sṛ; +i?)

Çokluk

1. şahıs: +^om^oz
2. şahıs: +^oḡ^oz, +^oḡ^ozlar; (kitabelerde, aynı zamanda) +^oḡ^oz, +^og^oz
3. şahıs: +sṛ; +i; (+sṛ; +i?)
+ları, +lari

Ünlü ile biten isim tabanlarına 1. ve 2. şahıs eklerinden önce bağlama ünlüsü gelmez. Bir ünsüzden sonra umumiyetle *i*, *i* ilave edilir. Son hecede yuvarlak ünlü varsa. 1. ve 2. şahıs eklerinde ünlüler, ekseriya *u*, *ü* olur. Yer yer, özellikle *n* ağzında, *i*, *i*'nin yerinde *a*, *ā* gelir. +lar, +lār, tabiatıyla değişmez. —3. şahıs

teklik, ünlü ile biten tabanlardan sonra +*si* (ve + *si* ?), diğerlerinde +*i* (ve +*i* ?)'dir. Ve kitabelerde artlı ünlülü isimlerden sonra da +*si*, +*i*'nin geldiği görünüyor. Örnekler: *ağı + m*; *il + iy*; *törü + müz*; *kañ + amaz* (MI 10, 3); *adaş + amız* (UIV D19); *saş + imaz* (UIII 55, 16); *kıl - mış + imaz* (UIV C112); *oğul + ları*; *ada + si*; *ulus + i* (yahut +*i* ?).

İlgi hali: Eksiz isimlerdekinin aynı: +^o*η* (kitabeler) ve +ⁿ*η*: *ābim + iñ*; *törüñüz + nūñ*.

Teklik ve Çokluk 1. ve 2. şahsın yaklaşma hali: Çok kere, özellikle eski metinlerde +*a*, +*ā*; fakat +*ka*, +*kā*: *yılmım + a*; *ulusum + ka*; *ilñ + ā*; *kāntuñ + kā*. 3. şahıs teklik ve çokluk +*ηa*, +*ηā*: *ulus + i + ηa*, *öz + i + ηā*. İstisna: *öz + i + kā* (W a6) "kendine"; burada *öz + i* her hangi bir isim tabanı gibi muamele görmüştür.

Yükleme hali 1. ve 2. şahıs teklik: +*m*, +*in*; yuvarlak ünlülerden sonra sık sık +*un*, +*ün*; *n* ağzında da, rastgele, +*an*, +*ān*. Ünlü ile biten 3. şahsa, tabiatıyla sadece +*n* gelir. Çokluk halindeki bütün şahıslara +*ni*, +*ni*; 3. şahıs için, ayrıca, +*ların*, +*lärin* de gelir: *kılñım + m*; *törüñ + ün*; *tāmırāñ + ān*; *ili + n*; *özütüñüz + ni*; *ādgüläri + ni*; *ādgüläri + n*.

Bulunma-ayrılma hali: 1. ve 2. şahıslarda, isimlerdeki gibi: +*da*, +*dā*; +*ta*, +*tā*; 3. şahıslarda: +*nda*, +*ndā*; +*nta*, +*ntā*: *bitigim + tā*; *ünñüz + dā*; *korğusı + nta*; *öwköläri + ntā*.

Ayrılma hali: Eksiz isimlerdeki gibi: +*dın* vs., ve *n* ağzında az görülen +*dan* vs.; 3. şahıslar, aynı şekilde *n* ilavesiyle: *bāgım + dın*; *arkıñız + dın*; *ötügi + ntā*; *işläri + ntā*.

Vasıta hali: Eksiz isimlerde olduğu gibi: +^o*n*. *başıñ + m*; *özümüz + in* ve *özümüz + ün*; nadiren: *āligin + ān*; *ködügi + n*.

Eşitlik hali: +*ça*, +*çā*; 3. şahıslarda: +*nça*, +*nçā*: *özüm + çā*; *özi + nçā*.

Yön hali: +*ğaru*, +*gärü*; 3. şahıslarda: +*nğaru*, yahut +*ğaru*; +*ğärü*: *ilñiz + gärü*; *atlıgları + ğaru*.

n, her hangi bir kaideye bağlı olmaksızın, aşağıdaki durumlarda eklenir: *burhan kut + i + nlig* "Buda azametinde (Buda azametli)"; *köñül + i + n içrā* (MIII 22,6) "gönlünün içinde, gönlünde"; *il + i + n içrā* (MIII 19, 15) "kendi ülkesinde", ve *iki + n ara* "ikisinin arasında"; *sö + n + dā bārü* (KP 56,7) "eskiden beri"; *yaruk + i + n tæg* (MII 8,13) "(onun) parlaklığında"; *tay bilgä tutuk yablağ + i + n üşün* (R 05) "Tay Bilge Tutuk'un kötülüğünden (düşmanlığından) dolayı"; *armakçı + sı + n üşün* (IE 6) "entrikasından dolayı"; *yır + i + n tapa* (R 56) "ülkesine doğru, ülkesine". (Krş. DENY s. 588 *yardım + i + n + suz* "yardımı olmadan")³⁰.

Soru Kelimeleri

194. 1. *ka: *kanyu* (MIII 20,4) "hangi" = *kayu* (UII 22,4), *kayo* (Brāhmī) "hangi?"; (TTII B36) "ne?" (= *kanu*, KĀṢGARĪ'de Arġu ağzı olarak gösterilmiştir; Eski Türkçede şimdiye kadar tevsik edilmemiştir).

kayısı (KP 6,2) "hangisi?".

kayular (TTV B2) "hangileri?".

kanyuda (UII 6,13) "nerede?".

kanyuġaru (TTVA notlar 23) "kime karşı, kime?".

kayutın sıġar... antın sıġar (UII 29,19) "hangi taraftan... o tarafa, o tarafa, ki orada...".

kaŋta (KP 58,4) "nerede?", "ne zaman?" (Brāhmī).

kaŋd(1)n (IE 23) "nereden?".

kaŋı (IE 9) "nerede?".

kaŋça (UIII 36,10) "ne kadar?", (UII 25,21) "nereye kadar?".

kaŋ (TTV A notlar 49) "kaç?"; *kaŋ kata* (KP 23,8) "sık sık, ekseriya".

kaŋaŋ (MIII 7,5) "kaç defa, o kadar"; *kaŋ'aŋ* (MI 16,11)?

kaŋan (UII 29,12) "ne zaman, nereye".

kaŋtı (MI 17,1) "ki" de, belki, aynı köke ait.

195. 2.nä.

nä "ne?", "hangi?", (To 40) "niçin?".

nä için (MI 23, 29) "niçin?".

nädä ötrü (MIII 12,13) "neden ötürü?".

näkä (To 40; KP 5,2) "neye?".

näcä (Suv. 118,4) "nice?"; *näcä...., näcä...* (MI 7,12) "ne kadar ..., o kadar...".

näcätä kin (Suv. 619,18) "nice sonra".

näcäkätägi (MI 16,16) "niceye kadar?".

näcük (KP 9,3) "nasıl?".

näcükün (HtVII 1959) "nasıl?".

näcüklati (MI 19,10) "niçin", "nasıl?".

nätäg "nasıl"; *n...*, *aŋçulayu...* (MI 23,5) "ne... onun gibi".

nämän (HtV) "nasıl?".

nälük (W 88; MI 33,20) "niçin?".

näŋcä (IIN 9, hatah yer) "bir ŧeye göre".

näġü (UIV A42) "niçin yani?"; (Suv. 610,11) "nasıl?"; (HtVII 1969) "ne yani?".

näġüdä ötkürü (UII 5,14) "neden ötürü?".

nāgöl (TTVI Var. 31) "nasıl?".

nāgölük (UIV A20; 27) "nasıl, niçin?".

196. 3. *kim*.

k(i)m (IE 22); *kim* (KP 22,4) "kim?".

kimkā (IE 9) "kime?".

kimni için (UIII 22,5) "kimin için?".

kim kayu (AI) "kim?".

Belirsizler

197. Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı gibi, soru kelimelerinden bazıları belirsizler olarak ortaya çıkabilirler (fungieren). Burada, bir kere daha, bu hususa dikkat edilmelidir (bk. § 450).

kaç kün (KP 33,6) "pek çok" yahut "bir kaç gün".

kaçaj kata (MIII 7,5) "sık sık, ekseriya".

nāj yirdaki (To 57) "nerede, nereye (olursa olsun)".

nāmā "ne ise" (TTVII).

Nisbet Zamirleri

198. Soru kelimelerinin bir kısmı, özellikle *kim*, aynı zamanda da *nā*, ekseriya, yan cümlelerin başına gelirler, bu hususla ilgili olarak bk. § 450-452.

Zamir Ünlemleri

199. Soru kelimesi *nā*, sadece nisbet zamiri olarak değil, ünlem olarak da kullanılabilir; bk. § 450'nin başı.

Dönüslülük Zamirleri

200. Ekseriya "bizzat" olarak tercüme edilen *öz* ve *kāntü* dönüslü kelimeleri, cümlenin esas şahsına bağlanırlar. Bunlar, isim veya sıfat olurlar.

1. *öz* "bizzat, kendi, mahiyet, şahıs, hayat, (*n* ağzında da:) vücut".

Yaklaşma hali: *özkā* (AI); yükleme hali: *özüg* (AI); bulunma-ayrılma hali: *özda* (Yen), *öztā* (Suv. 611,9); vasıta hali: *özün* (Yen, Ht) "kendiliğinden, şahsı".

Kalıcı bitişik: *ätöz* "et-bizzat", daima bir kelime halinde, fakat başta bulunan *ä-* ile yazılmıştır: *ätöz*, belki *ätüz* okumak gerekir, (§ 23'ün sonu): "vücut". — *isig* *öz* "hayat, ömür".

öz sık sık iyelik ekleri alır: *öz + üm*, *öz + ün*, *öz + i*; *öz + ümüz*, *öz + ünüz*, *öz + lāri*.

“ben”: *özüm* (To 6; 57), *bän özüm* (To 1; 15; 53). *özümlä uluğ* (UII 77,17) “benden büyük”. *özüm amlı açınur man* (SA 35) “kendim, şimdi, itiraf ediyorum”.

“sen”: *özüy* (TTI 18; 150).

“o”: *öz* (KP 3,5) ve *özi* (KP 25,1) olabilir. Yaklaşma hali: Daha sık geçen *özina* (TTV A notlar 23, bk. § 193)’nin yanında *özikä* (W Ia 6). Yükleme hali: *özün* (MI 6,6).

“kendî”: *öz kazğançım üzä* (KP 12,2) “kendi kazancım ile”. *öz tapıñça* (TTI 6) “kendi arzuna göre”. *öz tili* (MI 19,12) “kendi dili”. *öz ötäk* (TTII B23) “kendi borcu”. O halde *öz*, iyelik ekini temsil edebilir, fakat sık sık onunla birlikte görülür. — *öz*’ün yerinde yükleme eki ile birlikte, ortak bir mülkiyet değil, her malikin kendi mülküne sahip olduğunu göstermek bakımından, çokluk, üleştirici (distribütif) manada çift *öz* görünür: *ba üç tiğınlär öz öz köñülärintaki sañınmış savelärin sözläşip* (Suv. 609,12) “bu üç prens (her biri) kendi gönüllerindeki düşündükleri işlerini (sözlerini) konuşup...”.

201. 2. *käntü*: “kendi, bizzat, şahıs, bu”. *kntü* (kitabeler, AI, W); *kndü* (AI), *käntü* (AI).

İlgi hali: *kndünüg*; yaklaşma hali: *kntükä*; yükleme hali: *kntüni*; vasıta hali: *kntün*.

käntü, çokluk ve iyelik ekleri alabilir: *öz käntünkä inanğıl* (TTI 40) “kendi kendine güven”, yani “kendine güven”.

kntü kılmış kılmıç (MII 12,1) “kendi yaptığı iş”; *kntü sürüg* (MI 8,7) “kendi sürüsü”; *käntü köñlünçä* (TTI 7) “kendi gönlünce”; *iki ygirmi ödläri kntü ärür* (MIII 18,7) “12 saatleri bu (kendi)dur (bundan sonra sıralanır)”; *iki ygirmi ödläri kntülär ol* (MIII 18,11) “12 saatleri bunlardır (bundan sonra sıralanır)”; *kndü yağıldığ* (IE23) “kendin yanıldın”; *kntü bodunım* (R 02) “(siz) bizzat milletim (olun)”.

käntü’nün çift olarak söylenmesi, *öz*’deki ile aynı manayı verir: *adruk uzlar kntü kntü uz işin işläyür* (KP 2,5) “çeşitli ustalar, (her biri) kendi işlerini yapar”.

Sayılar

202. Asıl Sayılar

1: <i>bir</i>	10: <i>on</i>
2: <i>iki</i> ; <i>äki</i> (seyrek; MI 9,9)	20: <i>ygirmi</i> , <i>yigirmi</i> , <i>ygermi</i> (Brähmî)
3: <i>üç</i>	30: <i>otuz</i>
4: <i>tört</i>	40: <i>kırk</i>
5: <i>bış</i> , <i>bş</i> ; <i>bäş</i> (nadir), <i>beş</i> (Brähmî)	50: <i>ilig</i> , <i>älig</i> , <i>ëlig</i> (Brähmî)
6: <i>altı</i>	60: <i>altmış</i>
7: <i>yiti</i> , <i>yti</i>	70: <i>yitmiş</i>
8: <i>säkiz</i>	80: <i>säkiz on</i>
9: <i>tokuz</i>	90: <i>tokuz on</i>

100. *yüz* (daima *yuz* yazılır); 1000: *bış* (nadir); *biş* (ikisi de kitabelerde); *miş* (yaygın); 10 000: *tüman*.

Çok yüksek sayılar, küçükleri büyüklerin önüne getirmek suretiyle çoğaltma yoluyla teşkil edilir: *yüz miş*, yani 100 defa 1000: "100 000"; tek tek sayılar da çift söylenerek daha yüksek sayılar elde edilir: *yüz yüz miş miş* "yüz kere yüz kere bin kere bin"; yahut, nihayet Çince'den (*ban* < 萬 *wan* "10 000") ve daha çok da Sanskritçe'den alınır: *kolti* < Sanskritçe *koti*; *nayut* < Sanskritçe *nayuta* (iki çok yüksek sayı); *asanki* < Sanskritçe *asamkhyaya* "sayısız".

"19": *toğuz yigirmi*. "43": *üç ālig*. "85": *biş tokuz on*; muahhar metinlerde: *sakiz on biş*. "45 360": *tört tūmān, biş miş, üç yüz, altmış*. Eğer, daha yüksekteki, onlu sıra, daha küçüğünden önce gelirse, ikisinin arasına bir *artuk* + ı "ve daha çok" girer: *otuz artukı bir yaşımā* (IE 28) "otuz bir yaşımda"; *biş yüz artukı āki otuzunç yılka* (MI 12, 15) "522 yılında"³¹, *toğuz on artuk sakiz* "98". Bundan başka *artuk* "göre daha çok, -den fazla" manasına gelir: *yüz artuk okun urtı* (IE 33) "yüzden fazla oklavurdu".

Vasıflık olarak önüne bir sayı alan isimler, +*lar* ile veya +*lar*'sız kullanılabilirler: *üç özü* "üç ruh" ve *üç oğrı + lar* "üç uğrular".

203. Sıra Sayıları

1.: <i>baştıñkı</i> "(baştaki) birinci"	6.: <i>altıñç</i>
2.: <i>ikinti</i>	7.: <i>yitiñç</i>
3.: <i>üçünç</i>	8.: <i>säkizünç</i>
4.: <i>törtünç</i>	9.: <i>toğuzunç</i>
5.: <i>bişinç</i>	10.: <i>onunç</i>
	11.: <i>bir yigirmiñç</i> vs.

"birinci, ikinci, üçüncü": *bir* (!), *ikinti*, *üçünç*. — "karşılıklı": yaygın olan *ikintikä* yanında, bir *ikintiskā* (*ikintiškā* mi okunmalı?). — *üç küzät ödün* (TTV Ag9) "üçüncü gece nöbeti", bunun yanında: *bişinç küzäditā* (Ht Y8, 24) "beşinci nöbette".

204. Üleştirme Sayıları

birār "birer"; *bir bir ār* "bir bir adam"; *üçār kata* (U 29, 15) "üçer defa"; *ikirār kādār* (Ht G43 r19) "ikişer K."; *bişār yüz ārin barıñ* (KP 24,2) "beşer yüz er(adam)le gelip..."; *yitirār*, (*yitişār*) olarak düzeltilmiştir (Suv. 534,1) "yedişer"; *altırar ygrmi* (Höllén, Z. 50) "on altışar".

205. Ortaklık Sayıları

birāgü "her biri"; *ikigü*, *ikāgü* "her ikisi"; *bişāgü*; *yitāgü*; *yüzāgü* "yüzlerce"; *kamağü* "bütün, hepsi"; *adınağü* "başkası"; *tüzügü* (TTIII 98) "bütün, hep".

birgü (UIII 15, 19) "bütün, hep".

ākün (Man. Erz. 8,27 < *ākigü* + *n*) "ikisi, ikisi birden".

206. **Katlama Sayıları**

bir yaqlıg "bir türlü", yani "uygun, ahenkli".

iki kat "iki kere".

üç kata "üç kere".

tört agim veya *arım* "dört kısımlı".

biş törlüg "beş türlü".

altı yol "altı kere"; *üç yol + ı* (UII 41, 16) "üç kere".

miñlig, tümänlig "binli, tümenli (on binli)".

207. **Sayılardan Türetilmiş Olanlar**

birdä "ile, birlikte".

ikiläyü "yeniden, ikinci defa".

üçkil "üçken".

ikirçkü "şüphce".

birgärü "beraber".

ikintiş (UIII 23,4; bk. Sıra Sayıları: →s?) "karşılıklı".

ikidin (MIII 8,10) "ikisi birden".

208. **Belirsiz Sayılar**

kamağ "bütün, hep"; *kamağu* "hep beraber"; *kamağun* "hep".

üküş "çok".

barça "bütün".

az "az".

munça "bunca, bu kadar".

näçä "çok, pek çok? bir kaç, bir çok".

kaç "bazı, bazıları".

kaçaq (MIII 7,5) "ne kadar, ekseriya, çok".

Ayrıca bazı fiilden türemiş son çekim edatları belirsiz sayılar durumuna girmiştir:

sayu "herkes".

alku "bütün".

tüzü "bütün".

bütün "bütün".

yomkı "hepsi, bütün".

İsim Çekimi vd.

209. Çekim, şahıs zamirlerinde olduğu gibidir, yani yükleme hali + *ni*, + *nî*'dir: *ikigü + ni*, *barça + ni*, *tüzü + ni*, *alku + ni*.

birisi (*iki + si*'nin tesiriyle teşkil edilmiştir), *ikisi*, *sakizi* vs. "biri, ikisi" vs. manasına gelir (bk. § 360).

Tarihleme

210. Seneler verilirken asıl sayılar da kullanılır: *kaç-si altı otuz yıl* (Suv. 199,15) "26. K'ang-hi yılı"; sıralama sayı sıfatları daha sıktır: *bişinç yıl* (HtVII 1855) "beşinci yıl"; *kaç-si yigirmi altınç... yıl* (Suv. 34,17) "26. K'ang-hi yılı"³².

Ayların sıralama sayıları ile gösterilmelerine rağmen — birinci: *ram ay* (HtY 9 rl) yahut *aram ay* ve sonuncusu *çaşşabat ay* dışında — ayın ilk on günü *yapı* "yeni (yani ay)" ilave edilerek asıl sayılarla işaret edilir: *ikinti ay*, *üç yapıka* "2. ayın 3. günü". 11. günden itibaren sıralama sayıları başlar: *bir yigirminçka* "11. (gün)".

Yılları ve günleri saymak için, sonsuz bir zincir olarak sayılıp giden 12 hayvan ve bundan başka 10 Çin boyunu (Çince 十二生肖) sıralayan bir daire (Zyklus) vardır. Bu iki dairenin elemanları ikiye ikiye de bir araya getirilir. Onlu dairenin birinci unsuruyla, hayvan dairesinin birinci unsuru bir araya getirilir. Bu her ikisinin de onuncu unsuruna kadar devam eder. Sonra, onlu dairenin birinci unsuru ile hayvan dairesinin on birinci unsuru vs. bir araya getirilir. Böylere her iki sıranın birinci unsurları bir araya gelinceye kadar 60 çift meydana çıkar.

Şipkan (<Çince 十 千 *shī-kan*) "on boy"

1. *kap* <Çince 甲 *hia* <*kap*.

2. *ir* <Çince 乙 *i* <*ir*.

3. *pi* <Çince 丙 *ping*.

4. *ti* <Çince 丁 *ting*.

5. *bou* <Çince 戊 *mou* <*bou.

6. *ki* <Çince 己 *ki*.

7. *ki* <Çince 庚 *kéng*.

8. *sim*, *sün* <Çince 辛 *sin*.

9. *jin*, *ajim* <Çince 壬 *jén*.

10. *kut* <Çince 癸 *kui*.

Hayvan Dairesi.

1. *sığan*, *küşkü* "sığan".

2. *ud* "sığır".

3. *bars* "pars".

4. *lawışgan* "tavşan".

5. *luo* <Çince 龍 *lung* "ejderha".

6. *yılan* "yılan".

7. *yunt* "at".

8. *koyun* "koyun".

9. *bişin* "maymun".

10. *lakıka* "tavuk".

11. *i* "it, köpek".

12. *lağzin*, *loğuz* "domuz".

Bir günün çift saatleri de hayvan dairesine göre sayılır, ve bunlardan birincisi, gece saat 23'ten başlayarak 1'e kadar devam eder.

Olumsuzluk

211. Fiiller, fiil tabanına —*ma*—, —*mä*— getirmek suretiyle olumsuzlaştırılır: *yi—mä—yin* "yemeyeyim!"; *yori—ma* "yürüme!"; *ıd—ma—ğaylar* "göndermeyecekler"; *kıl—ma—dımız* "kılmadık"; *sözlä—mä—sär siz* "söylemezse-

niz, konuşmazsanız”; *ölür-mâ-mak* “öldürmemek”; *sağın-m(a)lı* (IE 10) “düşünmeden, göz önüne almadan”; *bul-madın* “bulmadan”; *bul-ma-y* § 232³⁹; *bul-ma-yın* § 234.

Geniş zaman özel bir olumsuzluk şekline sahiptir; olumlu şeklin *-r*'sinin yerine *-z* gelir: *sâw-mâ-z mân* “sevmem”; *tidil-maz + lar* “engellenmezler”. İzahlı şekillerde (periphrastischen Formen) olumsuzluk: *közün-mâz bolup* “görünmez olup”.

— *maz*'la yapılan şekil bir isimdir (§ 121, 144); yüklem olarak kullanılmasına bir örnek: *ol ögrünçümüz lükâti sözlâgü + lâg ârmâz* (TTII A54) “bu sevincimiz tamamıyla söylenecek gibi değildir”, yani “sevincimiz ifade edilemez”.

Bu *ârmâz*, Eski Türkçede bulunmadığını sandığımız yeni ağzların yerine kullanılır. Var olduğuna işaret edilebilecek yer IS 6, IIN 5, henüz açık değil: *çuğay yış lüg(ü)ltin, yazı konayın* “Çuğay otlığına (yaylasına) değil, ovaya konayım (yerleşeyim)”.

212. “Mevcut olmamak”: Aynı şekilde isim soylu *yok, bar* “var, mevcut”ın olumsuzudur: *yad + ı yok + ıpadâgi* (TTIV B56) “kokusu yok oluncaya kadar”. Yüklem olarak kullanışı: *anta yak içkâk yok* (TTV A96) “orada şeytan ve vampir yok”³³.

213. “mevcut olmama”yı, yahut “bir şeysiz olma”yı ifade eden bir diğer hece, yokluk eki olarak telakki edilebilecek olan *sız, siz*'dir (bk. § 61,82); çünkü ses uyumu kanunlarına tabidir, yani yuvarlak ünlülerden sonra *+ suz, + süz* gelir; daha eski yazmalarda ayrı olarak yazılmıştır. Belki de, eskiden, *yok* ile aynı manaya gelen ve tamamıyla *âr-mâ-z*'e benzeyen, *-z* ile fiilden yapılmış, müstakil bir kelime vardı. *yazuk + suz* “suçsuz, günahsız”; *bilig + siz* “bilgisiz, cahil”.

Ayrıca, bir uzatma (Pleonasmus) olduğu açıkça görünen, gerçekte eş anlamlı bir birleşik olan *yok + suz* (UII 15,8; UIII 31,7) “nafile, manasız”; *yoksuz kul-* (UIII 38,14) “talan etmek, gasbetmek” de vardır.

214. Olumsuzun kuvvetlendirilmesi, *nâç* (Suv. 612,1; Moğolca “çok, pek” manasına gelir), *idi*, *arıtı* ve bazan da “hiç, asla” manasına gelen *kiçig* “küçük” ile yapılır: *nâç buç yok* “hiç sıkıntı yok”; *idi sâu-mâz mân* “hiç sevmem, katıyın sevmem”; *arıtı bultukmaz* “asla bulunmaz”; *taluyka kiçig tâgmâdım* (IS 3) “denize asla ulaşmadım (kelime kelime: Denize küçük (az) ulaşmadım)”. *nâç artatmağalı idi umadım* (Suv. 613,7) “asla mahvedemedim”. “herkes, bütün, hep” manasında çift olumsuz: *ol saw yok kim kântü aşıdasar* “bir (ol) söz yok, ki kendi içimesin (içitirse)”.

FİİL ŞEKİLLERİ

Çekimli Fiiller

Dilek Kipleri: Emir vs.

Teklik

215. 1. şahıs: *-ayin* (kitabelerde *-ayın*, *-äyin*'den daha fazla) *-ayın*, *-äyin*; *-ayn*, *-äyn*; ünlü ile biten fiil tabanlarından sonra: *-yin*, *-yın*; *n* ağzında da, nadiren: *-ayan*, *-ayan*; *-yan*, *-yän*.

bol-ayın "olayım"; *aya-yın* "hürmet edeyim"; *tilä-yın* (UII 5,12) "dileyeyim"; *olur-ayın* (Man. Erz. 18,29) "oturayım"; *bol-ayan* (MI 12,11) "olayım". İstisna olarak, sona, şahıs zamiri de gelir: *bart-ayın män* (KP 9,7) "kırayım".

2. şahıs: Sadece fiil tabanı, yahut *-gil*, *-gil. kıl* "kıl!"; *aya-gil* "hizmet et!"; yaygın olan *ay-gil*'in yerine *ägil* "eğil!".

3. şahıs: *-zun*, *-zün*; kitabelerde *-şun*, *-şün* (krş. Eski Moğolca HY *ok-su* "vereyim"?); *alşın-zun* "azalsın"; *bädizäd-zün* "çizsin, resmetsin"; *bol-ma-zun* "olmasın"; ...*bolmazun*; ...*bolşun* (IE 11) "...olmasın ...olsun". *kir-zkün* (KP 45,6) "girsin"; *-zün* yazılması gereken bir istisna hatası. — Bazan âdet olmadığı üzere, isim durumunda kullanılır: *yrlika-zunun* (MII 8,16) "mağfiretiyle"; *yarlika-zu* (IE 29) "buyursun" ile paralel bir yerde *yarlika-duk üçün* var.

Çokluk

1. şahıs: *-alim*, *-älim*; (*n* ağzında:) *-alam*, *-äläm*; ünlü ile biten fiil tabanlarından sonra: *-lim*, *-lüm*.

2. şahıs: *-°y*: Bu şekil, tek kişi için nezaket ifadesi olarak da kullanılır. *-ıylar* vs. ise, nezaket şekli olarak değil³⁴, sadece çokluk olarak kullanılır.

katıglan-ıylar "gayret ediniz"; *yançal-aıylar* (MI 9,12) "eziliniz"; *täk-inklär* (Man. Erz. 27,33, başka yerlerdeki *g*'nin yerine, ekseriya, *k* kullanan bir metin) "gelin, değin".

3. şahıs: *-zunlar*, *-zünlär*, yahut, teklik şekilleri. Bunlar aynı zamanda 2. şahsa saygı hitabı olarak da kullanılır.

Bu şekillerin yerine, yer yer daha hafif bir mana ifadesiyle, *-ğay* şekli gelir: *bar-ma-ğay sin* (KP 19,3) "gitmeyeceksin", "gitme işte!"; *yara-ğay* (KP 48,6) "olsun! iyi!".

Emrin olumsuz, ekseriya, bir izin verilmeyiş ifade eder: *köni id-ma-lım* (HıV 261) "hakikaten göndermeyelim (hakikaten göndermemeliyiz)"; *kör-mä-yın* (KP 63,2) "görmeyeyim, (görmek istemiyorum)".

Basit Zamanlar

Geniş Zaman³⁵

216. — *ur*, — *ür*; nadiren — *ar*, — *är*; tek tük de — *ır*, — *ir*; fiil tabanının ünlü ile bitmesi halinde: — *ur*, — *yür*; nadiren — *r*; şahıs zamirleri *män*, *sän*, — yahut *ol*, *bo*; *biz*, *siz* yahut *sizlär*, — yahut + *lar*, + *lär* yahut *olar*. (Öne gelen şahıs zamirlerinin diğer şekilleri için § 191'e bakılmalıdır). Nadiren, aynı fiil tabanına değişik geniş zaman ünlüsü gelir: Alışılmış *tägin* — *ür*'ün yanında *tägin* — *är* (UII 80, 64) de vardır.

— *ar*, — *ar*, başkaları yanında, aşağıdaki fiil tabanlarına gelir: *tar* — "çekmek"; *al* — "almak"; *kan* — "kanmak"; *uk* — "anlamak"; *ärgür* — "(zaman) geçirmek"; *bälgür* — "belirmek"; *bat* — "batmak" (Ch 24); *tut* — "tutmak"; *tuğ* — "doğmak"; *oz* — "kaçmak, kurtarılmak"; *ös* — "sönmek"; *ün* — "yükselmek"; *kod* — "koymak"; *ögir* — "sevinmek"; *ür* — "üfleme"; *bül* — "bitmek"; *sij* — "ışımak"; *it* — "etmek"; *böz* — "tiirmek"; *käs* — "kesmek".

— *ır*, — *ir*: *bar* — "varmak, gitmek"; *kal* — "gelmek"; *kal* — "kalmak"; *arüt* — "temizlemek"; *bil* — "bilmek"; *tül* — "denmek"; *soğut* — "soğutmak"; *köyir* — "yakmak"; *oğsal* — "benzetmek"; *ängät* — "ızdırap vermek" (Ch'de).

başla — "başlamak", *boja* — "kurtarmak", *ü* — (To 10) "demek" fiillerinin geniş zamanları ekseriya — *ur*, bazan da — *r* ile teşkil edilir.

Mana: Ekseriya şimdiki zaman, bazan da gelecek zaman manası verir.

Fonksiyonları: 1. sıfat (§ 150); 2. (nadiren) isim (§ 128) yapar; 3. yüklem olur.

1. *bodun, ar — ür bar — ır äriklü, yağı boldı* (IN 1) "serbest (hür) olan aşiret (bize) düşman oldu". — 2. Eşitlik hali eki ile: *awıulayı amıar ärti sizni tüzügü, anasın babasın oğlanı säf — ärsä* (TTIII 98) "sizin hepinizi, çocuğunun anasını ve babasını sevdiği gibi (severcesine) severdi"; *bir yma är — üri yok ärip* (HIG 34 17) "birin (bir kavramının) varlığı yok (olup)". — 3. *kimkä ilig kazğan — ur män* (IE 9) "kimin için il (ülke) kazanım?".

Görülen Geçmiş Zaman I

217. Taban: — *t* veya — *d* (§ 36; — *t* ile fiilden isim yapılır: Bk. § 131). Şahıslar iyelik ekleri ile ifade edilir: — *t + °m*; — *t + °n*, (kitabelerde — *t + (°)ğ* da var); — *t + t*; — *t + °m°z*; — *t + °n°z*, (kitabelerde — *t + (°)ğ(°)z*; — *t + t* ve — *t + ılar*).

Aynı son ses ünsüzleri, bazan sedalı, bazan da sedasız şekiller alırlar; hatta aynı fiil tabanı değişik ekler alır. Ünlü ile bitenler *d*'yi tercih ederler. *ägsütü* ve *kärgäli* belki *ägsüt — di* ve *kärgät — di*'den oluşmuştur. Diğer örnekler: *adır — di*; *aş — ü'nün* yanında *aş — di*; *arı — ü'nün* yanında *arı — di*; *in — di*; *anun — tum*, *ürinür — düm*; *iktülä — däm* (UII 86, 47); *bar — damaz*, *käl — tümaz* (M1 10, 12); *ıglä — dämaz* (M1 10, 13); *kıl — tımaz* (HIG 22, 24); *bar — d(t)ğ* (IE 24).

Çekimli fiilin özel manaları: *ay braman bahşı, nägü bol — tuğ* (UIV D1 13) "ay Braman bahşı, (sana) ne oldu (başından ne geçti)?" *äd tawar üläsär, bul — tuğ* (TTI 10) "mal mülk dilersen, işte hemen (buldum)". *täpräsar, alkın — tığ*; *täprämsär, yägä — diğ* (TTI 204) "kimildanırsan kaybolup gidersen, kimildanmazsan iyileşirsin".

Görülen Geçmiş Zaman II

218. —*t*, —*d'*den daha az kullanılan ve kitabelerde hiç olmayan —*yuk*, —*yük* de görülen geçmiş zaman ekidir. Şahıs işaretleri, geniş zamanda olduğu gibi *mân* vs.'dir.

Bu şekil, 1. ekseriya sıfat, 2. nadiren isim (§ 152, 134); 3. en çok da çekimli fiil olarak geçer:

1. *bulkan-yuk tntıglar* (TTIII 162) "birbirine girmiş canlılar"; *ädgü til-yük nomluğ tni* (TTIII 108) "öğretinin 'iyi' denilen (denilmiş) cevheri"; *öwkd köpül arıtmâ-yük tntığ* (UIII 42,13) "kin (ofke) beslemeyen (beslemedik) canlı". *täg* "gibi" 'den önce: *körü uma-yük tär* (HtG 2 r11) "görememiş gibi"; *işi büt-mâ-yük täg* (TTI 51) "iş bitmemiş gibi". — 2. *id-ma-yukuğa* (HtV 287) "göndermemiş olmana (göndermediğinden)". — 3. *tügä-yük mân* (UIII 54,15) "düş gördüm"; *ba-yuk sän* (UIII 83,2) "bağladın"; *sağın-yuk sän* (UIII 48,6) "düşündün"; *käl-yük ol* (UIII 64,5) "geldi"; *uğra-yuk ärki* (UIII 68,24) "planladı belki"; *karı-yuk bız* (UIII 55,19) "ihtiyarladık"; *uğra-yuk siz* (UIII 48,20) "kastettiniz". Yardımcı fiillerle birlikte: *işların alk-yuk ardı* (UIII 88,4) "işlerini bitirdi idi (bitirmişti)"; *sakin-ma-yuk mu ärdinjiz* (UIII 58,7) "düşünmediniz mi?".

Belirsiz Zaman (Anlatılan Geçmiş Zaman)

219. —*mış*, —*müş*; *n* ağzında yer yer —*maş*, —*müş*; yuvarlak ünlülerden sonra, çok nadir olarak da —*muş* —*müş* olur. Belki de —*ma* — olumsuzluk eki almaz.

Fonksiyonları: 1. sıfat, 2. isim, 3. yüklem.

1. *yazın-mış yazuk* "işlenmiş günah" (çok sık; § 145'e de bk.). — 2. *örgän-mis + in korup* (MI 6,8; 1 ile *ş*'yi ayırt etmeyen bir yazma) "kirlendiğini (kirlenmiş olduğunu) görüp"; *yir tärri törü-mış + tã* (KP 5,8) "yer ve gök yaratıldığından beri" (§ 122'ye de bk.). — 3. Bu şekil kitabelerde, ekseriya, duyulan-söylenilenden öğrenilmiş bir olayı ifade eder. Yazmalarda da sık sık daha önceki geçmiş zamanı anlatır. Görülen geçmiş zaman durumundaki bir yardımcı fiille birlikte ise, —*mış*, daha önceki geçmiş zamanı gösterir. (*oğuz*) *süsü üç biğ* (V. THOMSEN'e göre böyle) *är-mış*, *biz iki biğ ärtimiz* (Ta 16) "(Oğuz) askeri üç bin er imiş, biz iki bin er idik", *bu yır ängäklig yir är-mış* (KP 4,7) "bu dünya ızdıraplı dünya imiş (bu dünya dert dünyası imiş)". *nomlayı yarlıka-mış* (TTV B 5) "saygıyla vazelmişler"; *ädgüg anıgağ kop tärri yarat-mış ol* (Ch 127) "iyiyi ve kötüyü hep tanrı yaratmıştır" (burada yanlış bir iddia zikredilir). *taştın ilinçükü ün-mış ärdim* (KP 5,4) "vakit geçirmeye girmiş idim". *ağaz-lan-mış boltı* (MI 25,3) "söylemiş (telaffuz etmiş, ağzından çıkmış) oldu".

"meçhur olmak (gereklilik)", ekseriya, —*mış*'lı bir fiille *kärgäk* getirilmek suretiyle ifade edilir; bazı metinler, bunun yerine —*ğu* şeklini kullanırlar: *bil-mış kärgäk* "bilmek gerek".

Gelecek Zaman I ve II

220. I: —*ğay*, —*ğay*, şahıs işaretleri geniş zamandaki gibi: *mân* vs.³⁶

Gelecek zaman, bazan muktedir olma; arasıra, özellikle görülen geçmiş zaman durumundaki bir yardımcı fiil almışsa, gerçekleşmemişi (Irrealis) (§ 375, 263, 264, 267, 269, 270); nezakette talep etmeyi (temenni) (§ 215) ifade eder.

tâgin - gay mân "erişeceğim"; *yara - gay* (HTVII 2 130) "yarayacak, uygundur"; *kayusına âmgaktâ ozğur - gay sên* (KP 6,2) "hepisini ızdıraplarından kurtaracaksın (kurtarabilirsin)"; *kônâki naluk toğ - gay* (W 88) "kovası niçin donacak?"; *nâûkin kôni yörûğkâ iyâ bolgay* (HTG 35 r18) "nasıl doğru yola (akideye) sahip olabilirdi!".

— *gay*'lı şekil hiç bir zaman isim olarak kullanılmaz. Bu, kitabelerde olmayan bir şekildir.

221. II: — *taçtı*, — *tâçi*; — *daçtı*, — *dâçi*; şahıs işaretleri geniş zamanda olduğu gibi *mân* vs.'dir. Bu gelecek şekli, bilhassa, kitabelere hastır, yazmalarda çok nadir görülür. Bütün fonksiyonlarıyla bir isim fiildir (bk. § 132).

öl - tâçi sên (IS 8) "öleceksin"; fakat aynı zamanda *kâl - tâçi + miz* (To 14) "geleceğiz" (şeklinin de olduğuna dikkat edilmelidir).

Bu şekil de, görülen geçmiş zaman durumundaki bir fiille birlikte gerçekleşmemişi (Irrealis) (bk. § 375, 266) ifade eder.

222. — *çtı*, — *çti*; — *çta*, — *çtä*

Tek tük gelecek zaman ifade eder görünen — *çtı*'lı fiil şekilleri de bulunur: *öl-ma-çtı sên* (R 05) "ölmemelisin"; *buzâğula-çtı bolmış* (W 61) "buzâğılayacak olmuş"; *yarama-çtı* (To 23) "uygun değildir"; *tâgmâ-çtı mân* (kitabeler Oa 2) "dokunmak istemiyorum"; *bulun-çtı ol* (M III 11, 14) "yetiyecek"; *kaçan nâğ azûk sözlâmâ-çtı mn* (Maitr. 100, 11) "hiç bir zama yaulış (kötü söz) söylemeyeceğim".

Bu ekin az bulunuşundan ve manasının açık olmayışından dolayı, burada, diğer ağızlardan bir kaç örnek verilmiştir. Komanca: *canıñni almeypisen bolma - çtı* (Meryem ilahileri (Marien - Psalter) 23, 2) "canını boş yere almadın"; *âğ bolma - çtı namâğâ nâk berduş* (ilahiler "Saginsamen" 3, 1) "hiç bir olmayacak şeye (değersiz bir şeye) niçin verdin?". Ayrıca W. BANG'ın, Studien zur vergleichenden Grammatik der Türk Sprachen, SBAW 1919, II s. 914 ve 918'indeki örneklere bakılmadır.

223. Zarf fiil olması muhtemel bir — *çta*, — *çtä*'li fiil şekli daha vardır. Bu, yukarıdakinden daha nadir görülür: *uluğ oğlum yok bol-çta* (IS 9) "büyük oğlum öldü"; *tir - çtä* (IIW 4) (mana?); *yoğur - çta* (To 27); Tc s. 82'ye göre bu şeklin manası "— *ınca*"dır.

Belki de — *çtı* yahut — *çta* ile Moğolca — *ju*, — *cu* (konuşma dilinde — *jü*) arasında bir bağlantı olabilir.

İsim Fiiller

Yani, iş ve hareket bildiren fiilden yapılmış isimler.

224. — *duk*, — *dük*; — *luk*, — *lük*

Bu ek 1. sıfat, 2. isim ve 3., nadiren de, yüklem ismi teşkil eder.

1. *bar - duk yirdä* (IE 24) "vardık (vardığımız) yerde"; *kut bulma - duk midik tınlıglar* (Suv. 41, 9) "saadete (rahmete) erişmemiş alelade canlılar" (ayrıca bk. § 136); *öğrâ kisrâ işidmâ - duk at kü* (Maitr. 27) "önce ve sonra (şimdi) işitilmemiş (ad ve şöhret) ün": zaman bakımından ayırt edilemez (indifferent).

2. Bu isim fiilde, işi yapan eskiden nadiren, daha sonra sık sık, iyelik ekleriyle ifade edilmiştir.

täpři küç bü — tük üçün (IE 12) "tanrı güç verdiği için"; *han inçü ay — duk + tn ötüü* (TTII A52) "Han böyle söyledikten sonra"; *bilmä — duk üçün* (paralel yerde: *bilmä — duk + (ü)gin üçün* (IE 24 ve IIE 20) "bilmediğin için"; *burhan kutıña katıqlan — tuk + larınta* (S 70) "Buda saadetine erişmek için) gayret ettiklerinden"; *odun nızuanlarını küçäd — tük + intä ötkürü* (S 5) "günahlık ihtirastarın kuvvetlenmesinden dolayı"; *küyü küzätü tägin — tük — ümüz üçün* (Suv. 401, 8) "görüp gözeterek nefsimizi feda ettiğimiz için"; vasıflık olarak: *zıyış ar — tük + i yirdä* (Man. — üig. Fr. 401, 10) "Zerdüş'tü olduğu yerde". (ayrıca bk § 107).

3. *säkiz oğuz, tokuz tatar kal — ma — duk* (R 01) "sekiz Oğuz, dokuz Tatar kalmadık (yok olduk)"; *karluğ işinä käl — mä — duk* (R S1) "Karluklar eşlerine (boylarına) gelmediler".

Özel bir kullanışı: *är — tük täg* (TTVI 190) = Sanskritçe *tathatä* "böylelik", "böyle oluş", yani mutlak gerçek varlık.

225. — *ğu*, — *gü*

Kitabelerde nadir görülen bu şekil, mecburiyet ve gaye ifade eder. Sifat, isim ve yüklem ismi olarak kullanılır (krş. § 141, 115).

saklan — ğu ol (TTI 196) "korunmak mecburiyetindedir, korunmalıdır"; *takti ti — gü ti — gü kargak* (HIG 21, 8) "durmadan söylenmelidir" (Nb: yazmaların çoğu, *kargak*'i — *miş* şekli ile yan yana getirirler); *ögriñümüz sözlä — gü täg ärmäz* (TTII A54) "sevincimiz söylenecek gibi değildir", yani "sevincimizin anlatılması imkânsızdır"; *kılma — ku kılınç* (TTIV notlar B1) "yapılmayacak iş, yapılmaması gereken iş"; *kork — ğu täg kork* "korkunç resim"; *har — ğu + u yok* (TTX 466) "gidemez".

226. — *ğu* şekli, yüklem olarak, bazan yaklaşma hali eki + *ka*, + *kä* ile genişletilmiştir: *inanç bol — ğu + ka* (TTI 188) "İnanç (özel isim) olmalıdır"; *yuwik tol — ğu toş — ğu + ka* (TTVB notlar 103¹) "teçhizatı tam yapmak lazım". — *ğuka*, modal yardımcı fiillerle yan yana geldiğinde, bazan daha çok laygın olan — *u*, yahut — *ğalı* manasını verir: *sakın — ğuka küsüyür biz* (HIG 38, 11) "korunmayı (erwägen) arzu ediyoruz"; *okığuka tuluzur män* "okumayı emrediyorum".

227. — *ğu*'nun + *luk*'la genişletilmiş bir şekli de sık sık yüklem olarak kullanılır; bu ekin vasıflık ve isim olarak kullanışı için § 141'e bakılmalıdır. Bir mecburiyet veya gaye bildirir.

sakı — ğuluk (TTI 19) "korunmalı"; *üç türlüg kulluğlarğa täg — ğülük köni nomta yoritacılar* (S 35) "üç türlü saadete ulaşmak için, doğru yolda (öğretide) yürüyenler"; *aş, kim... barsıg tırgür — ğülük* (Suv. 610, 18) "aş (yemek), ki parsi dilirmek içindir"; *täpři täpři burhanıñ ädğü ögli koñultı tıgmış işi kodığı üzo yok antağ ädğü kim tıgmä — ğülük; sokanış ödinış äriğiniñ yadılmış tıtağı: üzo yok antağ ayış inış tırtıma — ğülük* (HIG 14 r22) "tanrı tanrısı Buda'nın iyi düşünceli kalbinin ulaştığı işi gibi ulaştıracak iyilik yok; sevimli öğreti ve talimatlar yayılmış fenalığın mahvedemeyeceği kötülük yok". — *ğuluk*'nu olumsuzu — *ğusuz*'la yapılır (bk. § 141).

— *ğuluk* şeklinin yardımcı fiillerle yan yana gelmiş şekillerine örnekler: *kızılä — ğülük ärmäz* (S 87) "gizlemek gerekmez"; *ada tuda täğürgäli u — ğuluk ärmäzläz* (UIV A259) "tehlike ve tehdide uğrayacak değildirlir (tehlike ve tehdide uğramaktan uzaktırlar)"; *tüzügü... yarı — ğuluk bottı tört dıanlarınıñ yoritı*

(HiG 10 r10) "hepsi... dört faziletin yolunu yürüdüler"; *âşudmîş yarlığca yarı - guluk bolı* (HiG 13, 2) "işitilgi buyruğa göre yürüyecek oldu"; *biz yokad - guluk ângän - gülük bolmalım* (Suv. 608, 21) "yok olacak(lardan) ve ızdırıp çekecek(lerden) olmayalım!"; *korkmakımız tirämäkimiz ükliyü aşulu tägin - gülük bolmazun* (HiY 43, 4) "korkumuz ve titrememiz çoğalıp kuvvetlenmesin"; *kim tınlıglar âşidip, tükal âşid-ülük bolzun* (HiG 8r 14) "ki, canlılar dinleyip tamamıyla işitebilsinler"; *al - guluk + um armaz* (U11 59, 4) "alacak durumda değilim".

228. - *sığ*, - *sig*; - *suğ*, - *süg*; yahut, - *ğ* ile mi?

- *guluk* şekli *n* ağzında - *sığ* vs. 'ye tekabül eder; vasfılık olarak kullanılır:

alkan - sığ törü (Ch 210; Leningrad yazması diğer yazmalardaki *k* olarak yazıldığı gibi, - *sık* olarak yazar) "övlümüş töre"; *ançula - sık kargak* (Ch 248) "övmek gerek"; *işlämä - sig iş* (Ch 217) "yapılmayacak iş (yapılmaması gereken iş)"; *di'öz kod(ı)kar - sug öd* (Suv. 190, 23) "vücudu koyacak (yani ölecek) zaman"; *kigür - süg törü* (Ch 229) "girilecek (gidilecek, uyulacak) töre"; *wusanti olur - suk (!) törü* (Ch 246) "oruç tutulacak töre (orucun nasıl tutulacağını öğreten akide)" (§ 151'e de bk.).

§ 129'da, belki de, manası ve kullanışı başka türlü olan bir ek söz konusudur.

Zarf Fiiller

229. Bir çok çekimli, yani cümleyi kapatan fiil şekilleri, isimdirler.

Bir de, hiç bir zaman çekimli fiil durumunda olmayan diğer fiil şekilleri vardır; bunlar gerçek isim değildirler, yani ne özne, ne de nesnedirler; ne iyelik, ne de çokluk eki alabilirler. Fonksiyonları, yüklem belirleyicisi, cümle belirleyicisi ve cümle başlatıcılarla aynıdır. (Şekil olarak) tasvirî yahut modal bir yardımcı fiile bağlanan (mantıkî) bir esas fiil, bu isim olmayan şekillerin birinde bulunur.

230. - °*p*

Ünlü ile biten tabanlara - *p* şekli, ünsüzle bitenlere, ekseriya, - *ıp*, - *ip*, son hecesi yuvarlak ünlü olanlardan sonra - *up*, - *üp* gelir; *n* ağzında - *ap*, - *öp* olarak geçer.

başla - p; *küçä - p*; *biv-ıp*; *kod - up*; *üntür - üp*; *katl - ap* (MI 16, 6). *bälgürt - ip* (TTV A116) 'te çift ünsüzden dolayı, ünlü yuvarlaklaşması, seyrek olarak, gerçekleşmemiştir.

- *p* zarf fiili, şahıs ve teklik çokluk bakımından bağlı olduğu fiilin fonksiyonlarına sahiptir; iş ve hareketin, kendisinden sonra gelen fiilden önce olup bittiğini gösterir. Rastgele, söylenilmemiş, bir özne değişimi söz konusudur.

âşitip ukar biz (TTIII 64) "dinleyip anlarız (dinleriz ve (sonra) anlarız)"; *yarlığuzınz âşitip ... ögüzüg akıtıp... uluşınta tuğtılar* (TTIII 163) "emrinizi işitip... nehri akıtıp... memleketinde (yeniden) doğdular (emrinizi işittiler... nehri akıtular ve... memleketinde "yeniden" doğdular)"; *kırapuluğ sip, tuuy kılınmaz arsar* (TTIV A67) "Karmapatha'yı kırıp, günah işledik ise (Karmapatha'yı kırdık ve (büyücek) günah işledik ise)".

Tasvirî fiillerde, ve bilhassa, belki de sadece, *bar -*, *yarı -*, *kod -*, *käl -*, *kal -*, *tur -* vs. gibi hareket bildiren fiillerde - *p*; - *u* zarf fiili olarak kullanılır; bk. § 256.

Ayrıca *ti*— fiili modal saygı fiillerine (*ötün*—, *tägin*—, *yarlıka*—) —*p* ile, bütün diğer fiiller ise —*u* ile bağlanır; kırs. § 253. *ti*—*p*, dolaylı ve dolaysız anlatımı da sona erdirir; § 453—455³⁷.

231. —^o*pan*, —^o*pän*

—^o*p* ile yapılanın genişletilmiş bir şekli olan bu zarf fiil fonksiyon bakımından da ondan farklı değildir. Kitabelerde ve *n* ağzında görülür; *y* ağzında seyrek geçer. (Bir zarf fiilin ^o*n* ile diğer bir “genişletilmiş”i —*madı* + *n* şeklindedir, § 235; DENY, § 1350, bir —*ma*—*yıŷ* + *ın* “...madan...”dan, RASANEN, Türk. Sprachproben aus Anatolien, ve bir —^o*ŷ* + ^o*n* (mesela, *ben attan düŷ*—*üşün* “ben attan düşünce”) ³⁸ den söz ederler).

sühüg batımı karışık sök—*upan*, *kögmen yıŷıŷ toğa yortp*, *kırkız bodunuŷ uda basıdım* (HE 26) “mızrak hatımı karı söktüp, Kögmen yaylağına doğru yürüyüp Kırgız milletini (takip ederek) mahvettim”; *yarlıŷ tağıma ağıŷpan*, *yarlınur turur män* (W 96) “yazlık dağıma çıkıp, yaylıyorum (yazı geçiriyorum)”.

232. —*u*, —*ü*; —*a*, —*ä*; —*ı*, —*i*; —*yu* vs.

—*u*, —*ü* ile teşkil edilene çok rastlanır; bu zarf fiil, —*a*, —*ä* ile nadiren yapılır: *aç*—*a*, *bas*—*a*, *bat*—*a*, *yad*—*a*, *ağ*—*a*, *añ*—*ä*, *käs*—*ä*, *käz*—*ä*, *tap*—*a*, *bur*—*a*, *bök*—*ä*, *çom*—*a*, *ög*—*ä*, *ün*—*ä*, *sür*—*ä*, *tuğ*—*a*, *tut*—*a*, *tür*—*ä*, *uğ*—*a*, *çök*—*ä*, *tägil*—*ä*, *ı*—*ya*, *in*—*ä*, *adır*—*a*, *tälmir*—*ä*, *tud*—*a*, *tik*—*ä*, *kawır*—*a*, *añır*—*ä*, *biç*—*ä*, *tir*—*ä*, *tin*—*a*, *ödür*—*ä*, *tiç*—*ä*, *tägr*—*ä*, *sok*—*a*, *sañç*—*a*, *yar*—*a*, *yan*—*a*, *tüt*—*ä*, *tart*—*a*.

—*ı* vs., sadece, istisna olarak bulunur: *bar*—*ı*, *kal*—*i*, *tükät*—*i*, *tükün*—*i*, *oğŷat*—*ı*, *oğal*—*ı*, *kod*—*ı*, *kal*—*ı*, *mänzät*—*i*, *uzat*—*ı*, *tol*—*ı*, *täg*—*i*, *arıt*—*ı*.

Normal *yi*—*yü*’nün yerine *yi*—*ü* de bulunur (U 39, 5).

İstisna olarak, değişik ekli fiil tabanları da bulunur: *tol*—*u*’nun yanında *tol*—*ı*; *uzat*—*u*³⁹’nun yanında *uzat*—*ı*.

Fonksiyonları: Yüklemler belirleyicisi olur, yani doğrudan doğruya mantıklı esas fiile bağlanır (§ 379). *utr*—*u* *tut*— “karşı tutmak”; *bäkür*—*ü* *tokı*— “çekiçle vurmak”; *kötür*—*ü* *ilt*— “kaçırarak”.

Tasviri fiilin önündeki mantıklı esas fiil genellikle bu şekilde olur: *kut*—*u* *tart*— “yavaş yavaş, susuzluktan zayıflamak”; bk. § 255, 377.

Modal bir yardımcı fiil önündeki mantıklı esas fiil, —*ğalı* şekliyle değilse, —*u* şekliyle bulunur: *kir*—*ü* *tükät*— “girmeyi tüketmek”, yani “tamamıyla girmek”; *bälgür*—*ü* *yarlıka*— “saygıyla görünmek”, yani “görünmeyi emretmek”; bk. § 249, 251, 376.

Bir çok son çekim edatı, —*u*’lu zarf fiildirler: *iğ* *tap*—*a* “hasatlık hularak”, yani “hastalığa karşı”; bk. § 272-293.

Önceki örneğe benzer bir ifade kısaltmalarından (Ellipsis) bu zarf fiilin cümle başlatıcısı (Satzleinleitung) olarak kullanışı ortaya çıkar; bk. § 415: *ikilä*—*yü*

"tekrar ederek, ikileyerek", yani "yeniden"; tekrar edilenin ifade edilmesine gerek yoktur. *yan* — *a* "aksederek, dönerek", yani "yine"; kelime manasında bir geriye dönmek (aksetmek) söz konusu değildir.

Çok nadir olarak, vasıflık, yani isim olarak da görülür; belki de, bu, daha eski bir dil alışkanlığından gelen bir kullanılış olarak mütalaa edilebilir; bk. § 105: *tol* — *u suuluğ patır* (HtG 110 r2t) "dolu su kasesi"; *tâgirmilâ* — *yu + ki yağı* (TTI 58) " (etrafı) çevirmiş düşman"; *üzalan* — *ü üy* (TTV B3) "yüksek (ulu) meyve". Son çekim edatı olarak, daima bir isimden sonra gelen *birli*'li bir örnek: *sözlä* — *yâ birli* (HtY 6, 4) "böyle diyerek"; — *ulat* — *t* "ve diğerleri (kalanlar)", *üz* — *ü* "hep, bütün" belirsiz sayı kelimeleridirler.

Bazen — *u* zarf fiili — *ğalı* manasım verir: *kör* — *ü* *kanıncısız* (TTIII 81) "doymaksızın bakmaya"; *kıl* — *u kâl* — "yapmaya gelmek".

Son olarak bu zarf fiilin —^o ile en mühim farkına işaret edilmelidir; —^o, zaman bakımından bir öncelik; diğeri, bir vasıta, bir eş zamanlılık bildirir. *atıg ata* — *yu*, *kut kıw* *özün kälti* (TTI 116) "adımı çağırınca, saadet kendisi (yle) geldi"; bunu takip eden, bununla paralel cümle şöyledir: *öksü atıg tığışlıp*, *yapı bolluğ* "eski adını değiştirip (değiştirdin ve), yeni oldun", yani başka bir ad seçtikten, yahut başka bir ün kazandıktan sonra, başka bir insan oldun.

233. — *ğalı*, — *ğalı*; nadiren: — *kalı*, — *kälti*

Bu zarf fiil, — *u* zarf fiili gibi, modal yardımcı fiillerden önce kullanılır: *umuğ bol* — *ğalı u* — *ğaylar* "umut olabilecekler". Modal yardımcı fiil, bir isim şeklinde de olsa, kuruluş, yine, değişmez: *yoldın örtür* — *ğalı u* — *mak* "yoldan geçirebilecek (yoldan uzak tutmak kabiliyeti)"; bk. § 250.

Bu fonksiyon aşağıdaki örneğe akrabadır: *kör* — *ğalı yalınlığ örtü* "görmek için parlaktı (görölmeye değer biçimde parlaktı)". Aynı şey — *u* zarf fiilinde (§ 232) de zikredilmişti.

Gelecek zaman ifade edilmek isteniyorsa, tasvirî fiilere bağlamak için — *ğalı* şekli — *u*'ya tercih edilir: *öl* — *ğalı tur* — "ölmek üzere olmak"; § 258.

— *ğalı* zarf fiili, *bol* — yardımcı fiiline bağlanırsa, iktidar ifade eder: *balıklı kuşlı uçguta batguta tapınça* + *kta uç* — *kalı bat* — *ğalı bolurlar* (HtY 3 r7) "balıklar ve kuşlar uçmakta ve (suya) dalmakta, isteklerine göre, uçabilir ve dalabilirler (balıklar ve kuşlar, isterlerse, uçabilir ve "suya" dalabilirler)"; bk. § 240.

Yer yer bu zarf fiil, daha sonraki zamanlarda, (daha yakın metinlerde) "beri" manasına sahiptir: *yıllar aylar örtğalı*, *ür kıç bolı* (HtV 24) "yıllar aylar geçeli çok oldu (Synonym — Kom)".

234. —^on, —^on

Belki de Türkçe öncesi zamandan gelen (bu ek, Moğolcada da vardır) çok az tevsik edilmiş olan bir ek de, fonksiyonu — *u*'ya benzeyen —^on ekidir; bu eklin olumsuzu — *mayn* (To 2)'dir.

atı kâsi yok bolmazun ti — *yin*, *türk bodun üün*, *tün udımadım*, *küntüz olurmadım* (IE 26) "adı, ünü yok olmasın diye, Türk milleti uğruna, gece uyumadım, gündüz oturmadım"; *taşra yorıyur ti* — *yin kü âfıdip* (IE 11) "dışarı yürüyor diye ses işitip (ışyan etti diye haber alıp)". *ti* — 'nin diğer zarf fiili *ti* — *yü*'dür; o

halde, -°p + an'da olduğu gibi °n ile genişletme durumu söz konusu olamaz -yak -ın kâl- (TTIII notlar 5) "yakına gelmek"; *udçıymâ iy - in kirdi* (H1G 104 r25) "çönan da takip ederek gitti (takip etti)"; (metinde) bu cümleden biraz önce diğer zarf fiil seçilmişti: *ol udçıymâ iy - â bardı* (H1G 104 r22) aynı mana *tabğış büridin (i)j(i)n tığ* (To 11) "Çinliler, güncyden hücum edin!"; *bulma - yın* (To 2) "bulmadan". Bu zarf fiilin diğer örnekleri için § 294'ten 301'e kadar bakılmalıdır.

235. - *matı*, - *madı*; - *matı*, - *mâdi*

- *matın*, - *madın*; - *mâtin*, - *mâdin*

-°p zarf fiilinin olumsuzu - *matı* vs., -°pan zarf fiilinin olumsuzu - *matın* vs.'dir. Olumlu şeklinin aksine, +n ile genişlemişin olumsuzu, daha çok yaygındır.

tokuz tatar kal - m(a)lı kâltı (R 03) "dokuz Tatar (orada) kalmadan (durmadan) geldi". *buğa işi küçüg birtügürü sakın - m(a)lı*, "türk bodun öltüräyin uruğsıratayın" tir ärmış (IE 10) "bunca işi gücü vermek istemedikleri için, 'Türk milletini öldürüyüm, soyunu kurutayım' dermiş"; burada zaman bakımından değil, mantık ve sebebe dayanan birbirini takip ediş vardır ve bunun için de bir özne değişimi söz konusudur *tün sayu, öd yaz - matın, muntağ sakınç kılzar* (TTV A 109) "her gece, zamani kaçırmadan, bu şekilde düşünürse (hareket ederse)..."; bu örneğe tekabül eden olumlu fonksiyon - u zarf fiilinde vardır.

236. - *ğınça*, - *ğınçâ*; nadiren - *kınça*, - *kinçâ*

Bu zarf fiil, "-ınca, -dığı müddetçe, -ıncaya kadar" manasına gelen cümle belirleyicisi olarak vazife görür; isme gelen diğer şekil unsurlarıyla genişletilebilir ve +ı + 3. şahıs iyelik eki olduğu için (-ğ + ın + ça) dudak uyumuna girmez.

küji yit - gınçâ (TTV A73) "gücü yettiği müddetçe"; *ışlarkâ inanma - gınça* (TTI 80) "işlere inanılmadığı müddetçe"; *közüg yumup aç - kınça* (TTIII 152) "gözü yumup açıncaya kadar", yani "bir anda"; *katğ kirtünçlüğ bolma - kınça oğarkalı bolmaz* (H1G 16, 5) "sağlam inançlı olmayınca, (bir şey) iyileştirilemez (düzeltilemez)"; *işi ködügi tükâ - gınça + kâtâgi, tüzü uluğ miñ yirtinçüda tüzü yadıtlar* (H1G 36, 2) "iş tükeninceye kadar, cevheri (kökü) ulu bin dünyalarda tamamıyla yayılacak"; *inanmakınça köñülkâ inçıp öskürgüli bolmaz* (H1G 16, 2) "gönüle (kalbe) inanmayınca, nüfuz edilemez", *mân kâl - gınça, äwüg barkış uz tutğil !* (UIII 81, 18) "ben gelinceye kadar, evi barkı iyi (düzenli) tut, (evin barkını düzenini bozma)!".

ançağınça (Suv. 618, 14) "nihayet, o esnada" (bk. § 190 sonları) kelimesi belki de *ança + k + ın + ça*'dan oluşmuştur; *tur - gınça + ra* (TTX 343) "hemen, derhal".

237. - *kân*

Bu ek, sadece, *är -* yardımcı fiilinin tabanında tevsik edilmiştir; bunun dışında, daima, isim tabanlarına gelir; bk. § 437.

Bağlı Fiiller

Yardımcı Fiiller ⁴⁰

238. *är -*, *bol -* ve yer yer *tur -* (daha bu zamandan) yardımcı fiil olarak iş görürler. Tabiatları gereği, hiç bir zaman zarf fiillerle değil, çekimli fiillerle, yani

tercihen isim durumunda olanlarla ve bundan dolayı da diğer bütün isim çeşitlerine bağlanırlar.

bilgä kağan ar — miş... äriñ (IF. 3) "bilgili kağan imiş muhakkak". *bo mäniñ ät'özüm näñ ymä ädligisiz bolup* (Suv. 611,22) "bu benim vücudum tamamıyla değersizdir (değersiz olup)"; *bol — "imек"* manasında, "olmak" manasında olduğu kadar, çok değerlidir. *näñükün tur — ur munıtäg* (Suv. 627,1) "niçin böyledir?"; *tur — yardımcı fiil olarak seyrek geçer. yazınışız + in ar — mäk çahşapat* (TTIII 134) "günahsız olma akidesi"; yardımcı fiillerde yüklem ismi, bazan "yüklemlik vasıta hali"nde olur. *aqda kışta imisi kağan bol — mı äriñ* (IF. 5) "ondan sonra (küçük) kardeşi kağan olmuş tabii". *hatunında tuğmıy körgülü säuiglig üç oğları ar — ti* (Suv. 607,22) "hatunundan doğmuş güzel sevimli üç oğlu vardı"; *ar — "var olmak"* manasında çok sık değerlidir. *oğlum yapı bol — mısta* (Suv. 623,11) "oğlum yeni olduğunda (doğduğunda)". *miş artuk küwüglär ümitä üstünräk yawlak ün turdı* (UIV A 239) "binden fazla davulun görüldüsünden daha üstün korkunç bir gürelliği vardı"; *tur — "in yardımcı fiil olarak yaygın manası, "mevcut olmak"tır. kanta ar — miş* (Suv. 624,7) "nerede imiş?". *kadguta tutuıp* (Suv. 622,5) "kaygıda olup". *änäkägädi. yiti kün bolmuş* (Suv. 610,2) "enikleyeli yedi gün olmuş(tu)". *ür kiş bol — n* (HtV 2039) "çok geç oldu". *kişig başaq ar — di* (TTII A62) "küçük oruç oldu". *tutmaları bol — zun* (UII 80,67) "oruç tutmaları olsun (oruç tutsunlar)!" *siziñ ar — mäs mü* (KP 16,5) "sizin değil mi?"; *siziñä bol — zun* (Man. Erz. 18,33) "sizin olsun!".

239. —ğu ve —gülek almış bir fiil şekline bağlanması halinde:

kurtul —ğu ar — (UII 17,26) "kurtulabilir olmak". *sinhadi — wışka bar —ğu ar — sär, suw yolın barmaq kargöksiz* (HtVII notlar 1870) "Seylan'a gidilmek istenirse, su yolundan gitmek önemli değil (gereksiz)". *kızla —gülek ar — mäs* (S 87) "gizlemesi gerekmez, (gizlememeliler)". *ärt —gülek bol — zun* (SA 48) "fani olsun". *örüt —gülek bol — zun bodı köpül bo küñä* (HtY 82,2) "bu günde bir hodi fikri uyandırılın".

240. —u ve —gali almış bir fiil şekline bağlanması halinde:

ör —ü bol — maz (HtVII notlar 1870) "ayağa kalkamaz". *ol kuwrağın äpäsini kinin bil — gäli bol — madı* (HtY 5,2) "bu cemaatin öncesini (geçmişini) ve sonrasını (geleceğini) bilemiyordu". *tupkär —gali bol — maz* (HtVII notlar 1870) "aslı araştırılmaz (temellendirilemez)".

241. Bazı zamanların istiareli (yani bazı birleşik zamanların) teşkili çok çeşitlidir (vielgestaltig). Tercihen *ar — 'le* olur; *bol — ,* ekseriya "olmak" manasına geldiği zaman kullanılır; *tur —* çok az kullanılır. Bir esas fiilin bir yardımcı fiille birleşmesi, 1. daha önceki bir geçmiş zamanı, yahut 2. bir alışkanlığa göre meydana gelen bir işi, yahut böyle bir durumu ifade eder. 3. Ayrıca yardımcı fiiller şart teşkiline ve 4. *bar* "var", *yok* "yok" ve *kärgäk* "gerek" in sonuna gelerek zaman teşkiline ve aynı şekilde, 5. özel bir temenninin (Irrealis) teşkiline yararlar. —miş'in belirsizliği ve asıl yardımcı fiil ve "olmak" manası olan fiil olarak *bol — 'in* çift manalılığı, insanın birinci veya ikinci manada bir kuruluşla karşılaştığına karar vermesini zorlaştırır.

242. 1. *özgür — ur ärsim* (Suv. 628,10) "kurtarıcı idim (kurtardım)". *köpülmüä ärti şakınmaz ärdim* (UII 48,11) "gönümden hiç düşünmezdim..."; *kör — ür ärmış män odğuraq bo amğäkkä tuşuğa* (Suv. 627,5) "bu izdiraba ulaşacağımı kafı olarak gördüm". *ür ärmış* (IF. 9) "böyle dedi (dermiş)". *bol — tum ördi yakın tapıngalı* (HtVII 1945) "yakından hükmettim". *alk-yuk ärdi* (UII 88,4) "bitti". *alp ar bizyä läğ — miş ärti* (IF. 40) "yiğitler bize saldırmıştı". *ärt — miş ärti* (Suv. 609,18) "geçmiş idi". *sawit — miş ärtiğ* (Suv. 620,1) "sevilmemiş idin (sevildin)". *ün — miş ar — dim* (KP 5,4) "çıkılmış idim (çıkıttım)". *sokuš — miş ärmış* (W 10) "tesadüf etmiş (etti)". *tüş — miş tur — urlar* (UII 4,8) "düşmüştüler". *W 38 t(a)ñ(a) — rdı*

"tan atardı (almıştı)" ve MIII 37,4 *ıd - m(a)zıd* "engellenmezdi", bugün görülen *ardı*'nin ekleşmiş şekillerine çok nadir rastlanan örneklerdir.

243. 2. *türün - ür ardi* (UIV C53) "sürünür idi (sürünüp dururdu)". *bil - mız İeti* (IIE 18) "bilmez idi". *olur - ur ar - miş* (IE 3) "otururlarmış (süreklî)". *tü ödi sayu alku län adınçığ yid yıpar toz - ar un - ar bolı* (TTV A notlar 117) "her zaman türlü kokular tozar, yükselir oldu (tozuyor, yükseliyorlardı)". - *bol - 'da şüphe (unsicherheit): täpränsiz bol - tum ärmäz mu* (Suv. 626,18) "sarsılmaz değil miyim (acaba)?"". *ämiği täbüür bıçıl - ur bolur* (Suv. 620,18) "memeleri, tamamıyla (kelime kelime kökünden) kesilir olur (kesildi)". *bo äs'üzümün itisär män, ötrü mün ladağlarış barçanı tüt - miş idala - mış bolur män* (Suv. 614,1) "bu vücudumu terk edersem, bundan dolayı bütün günahlarıma son vereceğim (bütün günahlarımdan kurtulacağım)". *bol - mış bolğay odğarak adırılguluk alp ada* (Suv. 624,2) "ağır ayrılık tehlikesi, muhakkak olmuş (meydana gelmiş) olacak". - İsim fiilde gelecek zaman: *türk bodun yazuk kıl - taçı bol - ğaylar* (TTII A 10) "Türk milleti günah işleyici olacak".

244. 3. bk. § 261.

245. 4. *bar* "var", *yok* "yok" ve *kärgäk* "gerek", aslında normal isimdirler. Fiil olarak kullanmak için, bunlar *är -*, nadiren de *bol -* ile birleştirilir: *bar ardi* "vardı"; *bar bolmış üçün* "var olduğu için"; *yok ärsär* "yok ise"; *kärgäk ärti* "gerek idi". Şuna dikkat etmelidir: *kärgäk bol -* "ölmek"; (yahut *bul -* "bulmak" mı okunmalı?) - deyim olarak (Redensartlich): *nä kärgäk bolı* (KP 47,2) "sana ne gerektir?".

246. 5. Gerçekleşmemiş (Irrealis): bk. § 264-269.

247. *är - kän* ve *är - mız + kän* şekilleri için § 437'ye bakılmalıdır.

248. *bol -* 'ın esas fiil olarak sahip olduğu eski özelliğine benzer şekilde, *är -* de, nadiren, bazan tasvirî fiil, bazan da esas fiil olarak görünür: *ögrätin - ü ärür* (HvII 2010) "öğrenmektedirler"; *aktar - u är - ür biz* (age, notlar 1870) "aktarmaktayız"; *ıjlä - yü är - älim* (aynı yerde) "şimdi çalışmak istiyoruz"; *olur - up är - kän* (KP 65,1) "hemen oturduğu zaman...". Esas fiil: *är - miş barmış* (IF. 23) "yekün ve hayat"; *är - ür barur* (IIE 29) "iş görür, muamele eder"; *öd är - ig* (Man. Erz. 27,25) "nasihat".

Modal Yardımcı Fiiller

249. Mantukî esas fiillerle birleşerek, bazı fiiller diğerlerine o şekilde tabi olur, ki onlara uyarlar (hinzielen). Bunlar, yardımcı fiiller gibi, çekimli şekillere sahiptirler. Buna karşılık esas fiiller, - *u*, daha kuvvetli bir hedefleme durumunda ise - *ğalı* zarf fiilleridirler. (Nadiren - *ğu* şeklinin yaklaşma halinde bulunur: - *ğuka*; bk. § 226.)

kıl - u u - "kılabilmek, yapabilmek".

kör - ü bil - "görebilmek, (itaat edebilmek)".

bol - u saktın - "olmayı düşünmek".

ıtd - a katışlan - "engellemeye çalışmak"

ıd - u yırta - "gündelmeye varamak".

saklan - u kör - ğıl (TTX 426) "saklanı gör (koru)!".

ayıl - u ıd - "sordurmak"; belki, "esash bir şekilde sormak" manasına da gelebilirdi; o zaman *ıd -*, tasvirî fiil olarak telakki edilebilirdi.

250. *bol-ğalı u-* "olabilmek".

kal-ğalı tapla- (TTX 113) "inayet etmeye gelmek".

arı-ğalı uğra- "geçmeyi planlamak".

korkit-ğalı kılın- "göstermeye çalışmak".

anıma-ğalı küsd- "gülmeyi istemek".

okıt-ğalı ay- "okumayı emretmek".

yarman-ğalı sakın- "çıkılmayı arzu etmek".

üz-ğalı katıgılan- "parçalamaya çalışmak".

yükün-ğalı anım- "hürmet etmeye hazırlanmak".

ölür-ğalı alk- "öldürmeye son vermek"; *alk-* "tamamıyla yapmak" manasında tasvirî bir fiil olarak da (bk. § 255, 258) telakki edilebilirdi. Fakat kontekst bu şekilde anlamaya müsaittir.

tıt-ğalı köñül örit- "son vermeye karar vermek".

251. Modal yardımcı fiillerin bir alt bölümü modal saygı fiilleridir; mantukî esas fiil, — *u* zarf fiil şekline sahiptir.

kıl-u tağın- "fedakârlıkla bir şey yapmak".

yükün-ü ötün- "bağlılıkla hürmet etmek".

bältür-ü yarlıka- "saygıyla bir şey göstermek".

252. Esas fiil — *ğalı* şeklinde ise, modal saygı fiili değil, modal yardımcı fiil söz konusudur (§ 249):

harı-ğalı ötün- "gidebilmeyi rica etmek".

başur-ğalı yarlıka- "öğrenmeyi emretmek".

253. Yalnız, *ti-* "demek", *ay-* "söylemek", *ayt-*, *ayıt-* "sormak" fiilleri, modal saygı fiillerinden önce —^o*p* şekliyle gelirler:

ti-p ötün- "saygıyla söylemek".

254. Özel durumlar: *ayıt-ğu yarlıka-* (HtG 26,19) "sormayı emretmek"; *birtük + gârü sakın-* (IE 10) "vermeyi düşünmek", yani "vermeye niyet etmek". — *yakası yarlıkar ârdi* (HtVII 1936) "selahiyetlisi olmayı lutfediyordu": Saygı fiilleri çok manalı olarak kullanılabilirler; mantukî bir esas fiil eklenmeden de, "saygılı imek", "saygılı olmak", "saygıyla bir şey yapmak" ifade edebilirler.

Tasvirî Fiiller

255. Fiiller, *u*, yahut *p* almış bir mantukî esas fiilden sonra kullanılırlarsa, kendi manalarını kaybedebilir ve manaları tasvir edilir. Böyle fiil birleşikleri yüklem olarak iş gördükleri gibi, vasıflık vs. olarak da iş görebilirler. Birinci durumda tasvirî fiil çekimli şekilde olur.

alta-yu tur- "aldatıp durmak, aldatmayı âdet haline getirmek"; *tur-* "durmak".

kud-u tart- "yavaş yavaş mahvolmak"; *tart-* "çekmek".

küy-ü tut- "devamlı korumak"; *tut-* "tutmak".

kıl-u alk- "sonuna kadar yapmak, yapıp bitirmek"; *alk-* "bitirmek".

ay-u bir- "bildirmek", yani bir başkasının menfaati için; *bir-* "vermek".

çöküd-ü olur- "iyice eğilmek, iki büklüm olmak"; *olur-* "oturmak".

uçgın-u id- "tamamıyla yitirmek"; *id-* "göndermek".

256. Osmanlıca (DENY § 1300, not 2) *dur* — *ve yat* — fiillerinde olduğu gibi, Uygurcada belirli hareket ve durgunluk vs. bildiren fiiller —°*β* zarf fiili ile birleşirler (bağlanırlar):

odun — *up käl* — (inchoat.) "uyanmak"; *käl* — "gelmek".

arı — *ıp kal* — "geçip gitmek"; *kal* — "kalmak".

yat — *ıp yür* — "yatmayı âdet haline getirmek, yatıp durmak"; *yür* — "yürümek".

öl — *üp bar* — "ölüp gitmek"; *bar* — "gitmek, varmak".

nomla — *p kod* — "esaslı vazetmek, vazedip koymak"; *kod* — "koymak".

avla — *p al* — "avlayarak ele geçirmek, avlamak"; *al* — "almak".

küzät — *ıp tur* — "gözetip durmak, sürekli korumak"; *tur* — "durmak".

Fakat *közün* — *ü tur* — (UII 22,6) "görünülecek şekilde durmak"da *tur* — esas fiil, *közünü* ise bir yüklem belirleyicisidir.

başla — *p bir* — *iğ* (Maitr., Beiheft I, s. 34) "(bizim menfaatimize) başlayın!".

257. Modern ağızlarda çok yayılmış olan, —*p*'li zarf fiil kuruluşu, Uygur edebiyatının en parlak zamanından hemen sonra, çokluk bakımından, —*u* zarf fiilini geçmiş olması gerekir.

258. Mantıkî esas fiil — *galı* şeklinde ise, bir gelecek zaman anlamına işaret edilir:

kir — *gäli tur* — "hemen girecek durumda olmak, girecek olmak".

öl — *güli yat* — "hemen ölecek durumda olmak, ölecek olmak".

259. *kal* — veya *käl* — tasvirî fiillerinden, doğrudan doğruya, olmak üzere olan bir iş veya hareket bildiren bir — *kalır*, — *kälir* eki inkişaf etti⁴¹:

at — *kalır* "hem atar".

kir — *kälir sän* "hemen girersin".

sinir — *kalır osuğluğ kılın* — (UIV A19) "tıkınmaya hazırlanmak".

okut — *kalır üçün* (H1Y 13 r2) "hemen okutmak için".

Şart, Bağlı Zaman, Olmazlık, Temennî vs.

260. Şart, en çok — *sar*, — *sär* fiil şekline şahıs işaretleri getirilerek ifade edilir: *sağın* — *sar sän* "düşünsen"; *in* — *mä* — *sär* "inmese". — *ğay*'lı gelecek zamanda olduğu gibi, şahıs işareti düşebilir: *barsar barğıl!* (KP 30,6) "gidersen git!". *kim kork* — *sar, yorınlar!* (KP 32,2) "(sizden) kim korkarsa, yürüsün (gitsin)!" (Moğolca — *sa*, — *se*; — *so*, — *sö* hypoth. ve bağlı zaman zarfı ile karşılaştırılmalıdır).

261. *är* — *sär* "ise", pek çok zamanın birleşiminin teşkiline yarar: *ögir* — *ür man ärsär* "sevinirsem"; *u* — *maz män ärsär* "muktedir olamazsam, yapamazsam". —°*t* görülen geçmiş zamanı, ancak *ärsär* ile şart şekline sokulabilir: *ärsin* — *timiz ärsär* "kuvveti ele geçirmiş olsaydık"; *kıl* — *ma* — *dım ärsär* "yapmamış olsaydım"; *kirü yarlıkadı ärsär* "eğer saygıyla (içeri) girdi ise".

262. Yer yer şart, bağlı zaman vs. nin bu fiil şekliyle değil, cümle başlatıcı bir edatla gösterildiği görülüyor (bk. § 452): *kalı tığip, yarattı* (KP 31,3) "geldikleri zaman, hazırladılar".

—sar fiil şeklinin çeşitli manaları üzerine cümle bilgisi § 448-449'a bakılmalıdır.

263. Temenninin Özel Kuruluşları:

1. —ğay.

yara—ğay (KP 48,6) "iyi!" (kelime manası "yarasın", yani daha önce söylenen gibi olsun). *ol yig bol—ğay üçüğü birläkiä ölsär biz* (Suv. 620,6) "üçümüz birlikte öleceydik, (ne) iyi olacaktı". *birök... fıltmasar män. işlärim... tip atamışım... yaksuz bolğay* (UIV D68) "fakat eğer... yapmasam,... benim söylediğim "dostlarım" manasız olurdu". *kayu taşağ bol—ğay ärki?* (UIV D77) "hangi tapınma şekli olacak ki?"; —*tükämägäy* (HtVII 1997) "bitmeseydi", yani "bitecek, hazır olacak".

264. 2. —ğay ärdi.

läğimlig bol—ğay ärdi (HtVII notlar 1870) "layık olsa idi". *ıdu yara—ğay ärdi* (HtV 252) "göndermeye yarasaydı". *ağı barım alkınlar uvarısar (?) . yazuka tüşä läğimü—ğay ärtimiz* (KP 7,9) "mal inulık yok olup gitse, bize günalı düşmez". *uluğ küçlüg kutluğ bodisawallar ärmäsär, be yirkä näñ tägmä—ğäy ärti* (KP 45,2) "ulu güçlü mukaddes bodisatvalar olmasaydı, hiç bir zaman bu âleme ulaşamayacaktı". *bili yarlık—ğay ärdi* (HtG 5 227) "bunu hürmetle öğrenebilmek için, emredilmişti".

265. 3. —tı ärdi.

üstürti kodi inmäsär, ... üküş tälim tınlıglar bultı ärti (TIII 20) "üstten aşağıya inmesyediniz,... pek çok canlı bulmuş olacaktınız".

266. 4. —taçı ärdi.

türk bodun öl—taçı ärti (IIE 33) "Türk milleti ölecekti". *yablağ bol—daçı ärti* (IN 7) "kötü olacak idi". *kun bol—daçı ärti* (IN 9) "cariye olacaktı".

267. 5. —taçı bolğay.

bıznitä adın kim bol—ğay muça yarağlığ aş işgü bälğürtädi (Suv. 611,1) "bizden başka, buna uygun yiyecek ve içeceği kim gösterecekti?".

268. 6. —^or ärti, —maz ärti.

unakaya ölgäli yatur ärti (Suv. 609,22) "nerdeyse ölecekti". *apam birök... nomuğ nomlap şodmasar, alkınmaz mu ärti tınlıglar?* (TIII 64) "eğer, öğretiyi esaslı bir şekilde öğrenmesyediniz, canlılar bitip tükenip gitmeyecek miydi?".

269. 7. —mış ärgäy, —tı ärgäy.

biziñ amrak ögükümüz mahasatıwış işğınmış ärgäy mu biz (Suv. 622,9) "bizim sevgili acımlımız Mahasatıwa'yı kaybetmeli miydik?". *yakları läğirmiläyü awlap, iltülar ärgäy* (UIV A232) "şeytanlar etrafını çevirecek avlayıp, yakalamış olacaklar".

270. 8. Dilek: İstek şekli ve ärgäy veya ärti: *körmäyin ärti munı tög uluğ ärgäy ämgükig!* (Suv. 626,7) "bunun gibi büyük acı ızdırıp görmeseydim!". *täk biziñä näçükin ärsär, amrakların adnıgluluk ämgük bolmazun ärti tıp karkar män* (Suv. 609,2) "bize nasıl olup da, sevginin ayrılık acısı ızdırıp vermesin deyip korkuyorum". *yır yarlızun ärti; yirkä kiräyin ärti!* (U 37,16) "yer yarlıysaydı da, yere girseydim!".

Soru ve Tahmin

271. Bk. Cümle Bilgisi § 355-359.

Son Çekim Edatları

272. İsimleri, zamirleri ve sayıları takip eden, onlarla sıkı sıkıya bağlı, manalarına göre onlara tabi, fakat gramer bakımından onlara hakim kelimelere son çekim edatları diyoruz. Bunlar, çeşitli menşelerden gelebilirler.

Fiil Menşeli Son Çekim Edatları

İsim, son çekim edatının nesnesidir. Söz konusu fiil tabanının nesnesinin tasrihi etkide kalır.

— u, — a, — ı, Zarf Fiilleri

alku (*alk* — “bitirmek”ten; *al* — “almak”ın kuvvetlendirmeli şekli) “bütün”.

adgü törü adgü kelinç alku kalğay (TTII A21) “iyi töre (kanun), iyi iş hepsi kalarak”. *anı alku ökünür biz* (TTIV A76) “onun hepsine pişmanız”.

alku, eş anlamlı yabancı kelime *kağag*’ın etkisiyle başlı başına bir kelime, yani bir belirsiz sayı kelimesi oldu. Bundan dolayı ismin önüne de gelebilir ve bizzat isim soylu bir kelime gibi vazife görebilir: *alku ada tuda* (TTV A87) “bütün tehlikeler”. *alkunı ölürgäy* (TTII A16) “hepsini öldürecek”.

273. *aşa* (*aş* — “aşmak”tan) “öte, ötede”.

kögman (a)şa, kırkız yırtış tağı sülädimiz (IE 17) “Kögmen’in öbür tarafına (ötesine), Kırgız ülkesine kadar asker sevk ettik”. *ilgärü, kadırkan yırtış (a)şa, bodunuş aşğa kondurtumuz* (IE 21) “doğuda, Kadırgan yaylasının ötesinde, milleti öylece yerleştirdik”.

274. *aşnu* (*aşun — “önce gelmek”ten) “önce”.

...*başda aşnu işlätürlär* (TTV B58) “baştan önce işitirler”.

275. *başlayu* (*baş + la* — “başlamak”tan) “ile başlayarak, başta”.

kisrü tarduş bağlar, kül çor başlayu, ulayu şadapıt bağlar; öpär töli(i)ş bağlar, apa tarkan başlayu, ulayu şadapıt bağlar (IIS 13) “batıda Tarduş beyleri, başta Kül Çor, bütün şadapıt beylerinin hepsi; doğuda Töliş beyleri, başta Tarkan Apa, şadapıt beylerinin hepsi”.

276. *birlä* (*bir + i — l* — “birleşmek, bir olmak”tan) “ile, ile beraber”.

sizni birlä (TTII A1) “sizinle”. *yitiñ uquyuzlarını birlä* (UIII 55,11) “7 akrabalığımızla (yani neslinizle)”; *içim kağan birlä sülädimiz* (IE 17) “haha kardeşim kağanla birlikte asker sevk ettik”. *il tüzmiş birlä* (TTIV A15) “İl, Tüzmiş ile (İl ve Tüzmiş)”⁴²

Kısıltmalı olarak, yani ilgi ismi olmadan, “birlikte” manasına gelir *birlä yano torçmaksız idzun yokadzun* (SA 39) “birlikte, yeniden meydana gelmeden, (günahları), göndersin ve yok olsun”.

277. *iyä* (*iy* — “takip etmek, tabi kılmak, baskı yapmak”tan) “takip ederek, uyarak, müsteniden, göre”.

ayığ toru iyä (verilen, teklif edildiği gibi *iyin* değil) *awırlırlär* (UIII 79.4) “kötü törelere uyarak dolaşırlar”. *tap iyä asığ tusu kıl* — (Suv. 245,22) “hoşlandıklarına (arzularına göre) faydalı olurlar”. *ayığ kılınç iyä barıp* (TTVI 195) “kötü işten sonra (kötü işi takiben) varıp”. *kani yörügkä iyä bolğay* (HIG 35 r23) “doğru tarife göre olacak”.

Kısıltma: *iyä basa* (TTVI 48) “sürekli, durmadan (kelime kelime: takip ederek ve basarak)”.

278. *käşä* (*käş* — “geçmek”ten) “—nın ötesi, —nın öbür tarafı”.

yinşü ögüzüg käşä, tämir kapıgka tägi sülädimiz (IE 39) “İnci irmağının öbür tarafında, Demir Kapı'ya kadar savaştık”. *k(ä) m käşä, şik tapa sülädim* (IE 26) “Yenişey'in öbür tarafında Çikler'e karşı (§ 284) savaştım”.

279. *öji* (*öj — “başka (türlü) olmak”tan; krş KĀŞ. “renklerin kaçması”, WB Uig. “benzi sararmak”) “—dan başka, —nın dışında, —dan itibaren, —dan dolayı”.

ıltagından öj ödrül— (TTV B40) “sebebinden dolayı ayrılmak”. *muntada öji* (Man. Erz. 13,22) “bundan başka”. *buşantın öji* (UII 32,65) “Buda'mn dışında”.

öj kısaltmalı olarak “çeşitli” manasına gelir; msl. UII 14,4.

280. *ötkürü* (*öt* — “geçmek”ten —*ğur*—'la bir yaptırma şeklinden) “ötürü, dolayı”.

küşädükintä ötkürü (S 5) “güçlendiğinden ötürü”. *kaşımaqıntın ötkürü* (TTIV notlar A19) “kavuştuğundan (birleştiğinden) ötürü”. *uzun samsartınbürü ötkürü* (S 1) “uzun samsaradan beri”.

281. *ötrü* (*öt*—'den —*ur*—'la bir yaptırma şeklinden) “sonra”.

ayduklä ötrü (TII A53) “söyledikten sonra”. *ağda ötrü* (To 16) “bunun üzerine”; *nädä ötrü* (MIII 12,13) “neden ötürü (niçin)?”.

Kısaltmalı, çok yaygın: “—nin üzerine, buna göre”; msl. TII A55.

282. *kodı* (*kod* — “koymak”tan) “aşağı”.

s(ä)l(ä)şä kodı ıorıpan (IE 37) “Selenga'nın aşağısına yürülyüp”. *kodı*'nın bu şekilde belirsiz halde kullanılışı nadirdir. *üstünlän kodı* (Man. Erz. 13,10) “üstten aşağı (yukarıdan aşağı)”. *kalıkdan kodı intim* (MIII 23,7) “gökden aşağı indim”.

Kısaltmalı: “aşağıda”.

283. *sayu* (*sa — “saymak”tan) “her biri, herkes, hep”.

yir sayu bardı (r) ğ (IS 9) “her yere gittim”. *täbrülük sayu* (TTI 119) “her harekette”. *on orunlar sayuku* (TTI notlar 57) “10 durak yerinin her birindeki”.

284. *tapa* (*tap* — “bulmak”tan) “doğru, karşı”.

ig tapa (TTI 77) “hastahğa karşı”. *kağaşları tapa* (TTIII notlar 5) “kardeşlerine doğru”. *yırğaru, oğuz bodun tapa; ilğäru kıtanı tatabı bodun tapa* (IE 28) “kuzeye doğru, Oğuz boyuna karşı; doğruya doğru, Kitan ve Tatabı boylarına karşı”.

285. *tägi* (*täg* — “ulaşmak, değmek”ten) “—a kadar”; bu son çekim edatı bazau, ses uyumuna girmeden, ilgi ismiyle birlikte yazılır.

tämir kapıgka tägi sülädimiz (IE 17) “Demir Kapı'ya kadar savaştık”. *bökünki künkäläpi* (S 1) “bugünkü güne kadar”. *uluşıratägi* (TTV A 26) “ülkesine kadar”. *näçäkdä lägi* (MI 16, 16) “nieceye kadar, ne kadar”.

286. *tägrä* (*tägrü* — “deçirmek, ulaştırmak”tan) “etrafında, için, uğruna”.

ätüzüg tägrä (TTI 219) “vücudun için”. *kant tägraki bodun* (TTVA notlar 41) “şehir etrafındaki halk”.

Kısaltmalı: *tagraki tapışçılar* (UII 22, 2) “etraftaki hizmetçiler” *yağımcı tägrä uçuk täg ärti* (To 8) “düşmanınız etrafta uçar gibi idi”.

287. *ulalı* (*ula* — “bağlamak”tan — *l* — yapıtırma eki ile) “ve, ve diğerleri, vs.”.

ögli kağı ulalı kişi oğul (Suv. 554, 13) “anne ve baba, ve karı ve oğul”. *üztd bozta ulalı üküş nızwanlar* (TTIII 33) “kin (eş anlamlı) ve bir sürü ihtiraslar”. *ölü ölümakia ulalı tokuz karmapullar* (TTIVA notlar 11) “öldürmek ve diğer dokuz karmapatha”. *özüg ölmäk ulalı on karmaput* (TTIVA notlar 11) “yaşayanı öldürmek ve diğer 10 karmapatha”. *yüz miş tümän ulalı* (TTV A 67) “100, 1000, 10000 vs.”.

288. *ulayı* (aynı *ula* — ’tan) “dahi, ve”.

og(ü)m katun ulayı öglärim äkälärim kälipän(ü)m kuşçuytarım (IN 9) “annem sultan (kraliçe) ve dahi (üvey) annelerim, halalarım ve ablalarım, (üvey) kız kardeşlerim, prenseslerim”.

289. *utru* (*utur — “karşı olmak, muhalif olmak”tan, *utr* — *un* — “muhalifet etmek”in basiti) “karşı”.

yüzümüüz utru (AI) “bize karşı”. *anıq utru turdaçı* (UIV A 283) “ona karşı durarak”; bu son örnekteki ilgi hali, *al, ara, asra* vs.’nin etkisiyle gelmiştir; bk. § 304 vd. *ilig bağkä utru yortyu kälti* (UIII 63, 6) “hükümdara karşı yürüyerek geldi”.

Kısaltmalı: *utru yirdä* (W 23) “karşı”. *utru, iki aylıq kişi oğlen sokuşmuş* (W 2) “ona karşı, iki aylık insan yavrusuyla karşılaşmış”.

290. *üzä* (*üz — “büyüme, yetişme”ten ?) “üzerinde, üst, vasıtasıyla, — da”⁴³.

kişi oğlınğa üzä, (ä)şüm (a)patum bum(ı)n kağan isif(ä)mi kağan olurmuş (IE 1) “kişi oğlunun üzerine atalarını Bumın Kağan ve İstemi Kağan (kağan) olmuş”. *tarduş bodun üzä şad ärtim* (IE 17) “Tartuş milleti üzerinde şad idim”. *şarıgış üzä* (TTI 39) “o (senin) ordunun üzerinde”. *kögüz üzä* (TTV A59) “göğüs üzerine”. *tümäk üzä* (UIII 75, 2) “demek suretiyle”. *kutluğ kün üzä* (Suv. 199, 19) “kutlu (uygun) günde”. *löpän üzä* (TTV A59) “tepesi üstüne”. *yıl üzä yıl* (TI 15) “yel üstüne yel”. *oçgu üzä* (TTIII 142) “kurtulmak için”. *burhan üzä saç* — (Suv. 183, 15) “Buda üzerine saçmak”.

Kısaltmalı, *üzä*, genellikle, “üstüne, yukarıya; üstünde, yukarıda” (IE 22) ifade eder.

291. *ymä*, yer yer, henüz sadece *mä*, *ma* (*yim — ’den) da var: “yine, ve, da”.

bilgä kağan ärmış; alp kağan ärmış; buyruki ymä bilgä ärmış äriñç, alp ärmış äriñç (IE 3) “bilge kağan imişler, yiğit kağan imişler; buyrukları (kumandanları) da bilge imişler şüphesiz ve yiğit imişler şüphesiz”. *kün ymä tün ymä* (To 28) “hem gündüz hem gece (gündüz ve gece)”; *bizmä* (Man. Erz. 8, 16) “biz de”; *nämän* (Hı V27) “nasıl?”; *nägükämä* (USp 12, 9) “bir şeye karşı”

ymä “ve yine” ve *takı ymä* “ve bundan başka”, cümle başlatıcı olarak sık sık geçerler.

292. *yokarı* (*yok “yukarı konmuş”tan; *yok* + *a* — *r* — “yukarı kaldırmak, üstte olmak”) “yukarı”.

tiz yokarı bıkälägi (TTV A4) “dizden (yukarı) bele kadar”.

Bu kelime, *yoğur* — “yoğurmak”tan — *u* ile yapılmış zarf fiille karıştırılmamalıdır; *kök öñfü)g rog(u)ru* (To 15) “*Äök — öñ’ü* yoğurarak (durchstampfend)” gibi. Burada ve To 27 ve II SE **yoğ(a)r* — olarak yorumlanmıştır; ama “yoğurmak” için TTVI notlar 115¹ de *yoğur* — şekli vardır.

293. Yukardaki listeye benzer kelimeleri sıralamaya daha da devam edilebilir, fakat yine de tamamlanamaz; çünkü, eğer bir manası varsa, bu tip son çekim edatları her fiilden yapılabilir.

—°n, Zarf Fiilleri

294. *adın* (*ad — “başka olmak”tan mı?) “başka, —nın dışında”.

arılamakız buzulmaksız öd tauar, buyan ödgü kılınçta adın, yoğ (UII 80, 62) “iyi işten başka bozulup mahvolmayan mal mülk yok”. *muntada adın* (AI) “bundan başka”.

Kısaltmalı: *adına* (UII 35, 26) “diğer taraftan”; vasıflık olarak: *adın kişi* “diğer kişiler (başkaları)”.

295. *bilän* (*bir + lä* — “bir olmak, bir yapmak”tan) “ile”; nadiren *birdä*.

uçı bilän (TTV A56) “ucu ile”.

296. *iyin* (*iy* — “takip etmek”ten; krş. *iyä* § 277) “göre, uygun olarak”.

öd tym (Suv. 596, 22) “zamana uygun olarak”. *köñül iyin* (TTIIB notlar 26) “gönüle göre (arzuya göre)”.

Kısaltmalı: *iyin ögir* — (S 19) “gönülden sevinmek”. Yüklem olarak: *ayğ öğilärkä iyin bol* — (Suv. 101, 18) “kötü düşüncüleri takip etmek”. *tabğaç birdin (i)yy(i)n tög!* (To 11) “Çinliler, onlara güneyden hucüm edin!”.

297. *kin* (*ki — d* “son”un da kökü olan *ki — “sona ermek, son olmak”tan) “sonra”.

bardukınta kin (MI 12, 14) “gittikten sonra”. *anta kin* (AI) “ondan sonra”.

Muhtemelen, *kinintä* (UII 81, 68) “gelecekte”, aynı *ki —’ten yapılmış *ki — n* ismi olarak mütalaa edilebilir.

298. *öñin* (*öñ — “başka olmak”tan; bk. *öñ* — *i* § 279) “başka”.

Kısaltmalı: “farklı, ayrı”.

299. *katın* (*kat* — “katlamak”tan; ünlülü zarf fiili *kat — a*’dır) “tekrar tekrar, defa”.

Sevrektiler, son çekim edatı olarak tevsik edilmemiştir. Kısaltmalı: *yana bo ülüs içintä samıso açarı täñri tauğdä han birdä katın katın biñig idmıñ sawlar üküş ol* (HIG 55, 19) “ve bu bahiste Tripiçaka heva ve Çün han hazretlerin birbirlerine tekrar tekrar mektuplarla gönderdikleri sözler vardır”. *bo ödtd kördi nom tözın. köñülin ornalıp bo yırkä. kiñürü nomlap töñiy yörläñig. kiñ alkıg kılı tal yapırğaklıgı, katın katın ştau an sarğamta yarlıkamıy nomuğ* (HIG 509 = Çince 244 v. u. 6) “şimdi öğretinin esasını gördü. Kalbiyle bunu, bu dünyaya yerleştirdi, derin manaları teferruatıyla vazetti, ve dal ve yaprakları genişletti: (yani) Jetavana manastırında tekrar tekrar vazedilen öğretiyi”.

300. *tiyin* (*ti*— “demek”ten; ünlü ile biten zarf fiil *ti—yü*’dür) “diye, diyerek”.

arkıç idmaz tiy(i)n sülâdim (IE 25) “kervan göndermiyor diye (kervan göndermediği için) asker sevk ettim”. *kögmân yir sub idisiz kalmazun tiy(i)n, az kırkız bodunuğ yaratıp kältimiz süğüzdümüz* (IE 20) “Köğmen ülkesi sahipsiz kalmasın diye (Köğmen ülkesinin sahipsiz “heysiz” kalmaması için) Az ve Kırkız milletini teşkilatlandırıp geldik ve savaştık.” Aynı şekilde IE 27.

Son çekim edatıyla biten bütün birleşik bir kere de vasıllık olarak kullanılır: *taşra yortıyur tiyin kü aşdıp* (IE 11) “bir ses işitildi, ki dışarı yürüyor (isyan ediyor)”.

301. *üçün* (*uç* “uç”tan, *uçu—>*üçü— “hedef almak”?) “için”.

anı üçün (TIII A7; IE 3) “bunun için”. *ârdamin için* (KS 12) “erdeminden dolayı”. *tutuk yablakın için* (R 05) “Tutuk kötü olduğu için (Tutuk’un kötülüğünden dolayı)”. *tâgıta — tükümüz için* (Suv. 401, 9) “fedakârlıkla yaptığımız için”; *nâ için* (TTV B63) “niçin?”. *bolmuş için* (TTV B28) “olduğu için”. *körgü için* (TIII 96) “görmek için”. *turğurur için* (TTV B69) “meydana geldiğinden dolayı”. *tutkalır için* (Suv. 448, 6) “tutmak (korumak) için”; *barımış için* (Yen s. 315 u.) “mal mulkten dolayı”.

—°*p* ve —°*pan* zarf fiilleri; çok seyrekler.

302. *kop* (*ko—d*— “koymak” kuvvetlendirme fiilinin kökü *ko—’tan) “bütün, her”.

al sabığ aşdıp, an ok bağları boduni kop kältir yükünti (To 43) “o sözü işitince, on ok beyleri ve milleti hep(si beraber) geldi ve hürmet etti (boyun eğdi)”.

kop, ayrıca, zarf, çokluk işareti ve sayı olarak da kullanıldı.

Muhtemelen eş anlamlı *köp, tolp* ve *top* “hep” aynı şekilde meydana geldiler.

303. *kopan* (aynı kökten) “bütün, hep”.

al sabığ aşdıp, bağlar kop(a)n yanalm... tidi (To 37) “o sözü işitince, beylerin hepsi ‘dönelim’ dediler”.

Menşeleri İsim Soylu Olan Son Çekim Edatları

Belirsiz Halde Yahut İlgî Halinde Bulunan İsim Soylu İle Bağlı İyelik Eki İle

304. *al* (“yan, alt taraf”) “alt”.

kum alıña ilınsâr (MIII 37, 4) “(su) kum altına girse”.

305. *ara* (“ara saha”) “ara”.

kaltın kuvrağ arasında (UII 23, 18) “kalabalık cemaat arasında”. Bilhassa şuna dikkat edilmelidir, *munuğ ikin (!) arasında* (UII 36, 41) “bu zaman aralığında (bunun ikisi arasında)”.

306. *asra* “aşağı, aşağıya”.

maytri burhanlığ kün tâpî asrasında ağınalım (USps. 177, 3) “kendimizi, Buda Maitreya, gün tanrının ayaklarına atalım”.

Kısaltmalı: “aşağıya”.

307. *iç* ("iç taraf") "iç, —da".

kar içintä (AI) "kolun üst kısmında".

308. *uğur* ("vakit, fırsat, sebep, esnasında") "—da, uğur".

ağırğ ugrınta (AI) "ağırda (ağırıldığı vakit)".

309. *ortu* ("orta") "—nın ortası".

linhwa ortusinta (AI) "nilüferin ortasında". Tabii isim olarak: *kün ortu yınak* (AI) "gün ortasına doğru".

310. *öd* ("vakit, iş, şimdiki zaman") "—nın zamanı, karşı (angesichts)".

üç ärdini ödintä (AI) "üç fazilet karşısında".

311. *ön* ("ön") "ön".

sizin öpünüzde (MIII 24,4) "sizin önünüzde".

312. *taştın* (krş. *taş* "daş"; teşkili ile ilgili olarak krş. *üst, üstün*) "dışında".

swgçiu taştıninta (FTh 148) "Su-chou dışında".

313. *tiltağ* ("sebep") "—dan dolayı".

iş tuş tiltağinta (AI) "eş dosttan dolayı".

314. *üşk* (krş. *üst*) "karşısında (angesichts)".

berhanlar üskintä (AI) "Budalar'a karşı".

315. *üst* (krş. *üşk*) "üst".

sol kolının üstintä bazun (U 51) "sol kolunun üstünden bağlasın".

316. *yüz* ("yüz") "yüz".

kök kaluk yüzintä (AI) "gök (yukarı) yüzünden".

Diğer Son Çekim Edatları

Bazı son çekim edatları, edatlar gibi (partikal-artig), iyelik ve ilgi hali bağlantısı olmadan kullanılırlar. § 304η316'da gösterilmiş olan kelimelerden bazıları da, yer yer isimlik karakterlerini kaybeder (yahut, asıllarında oldukları gibi gösterilirler?) ve ek almadan ismin önüne gelirler. — Bunlar, bazen, — diğer son çekim edatlarına analogi yoluyla — mantuken izahı mümkün olmayan hal ekleri alırlar.

317. *ara* "ara".

kıyı ara (TTI 159) "insanlar arasında". *bizni ara* (M1 10,2) "bizim aramızda". *anıy ara* (HtVII 1867) "onun arasında, o arada". *koş şala söğüt ikin (!) ara* (HtG 21 r22) "iki şala ağacı arasında". *hiçmâtin ara* (UIII 19,5; 31,1; 46,19) "kisa zamanda, hemen".

318. *artuk* "— dah çok" (krş. sayılardaki *artuk*'la da, bk. § 202).

muntada artuk (Man. Erz. 13,20) "bundan çok".

319. *bârü* "beri".

ilkisizdübârü (TTIV A23) "ezelden beri". *ilkisizdinbârüki kılmıy kılınç* (TTIV B62) "ezelden beri işlenmiş günahlar". *yilikimiztin süñükümüzün bârü* (Suv. 159,13) "tam içimizden"; *ınaru bârü* (Suv. 625,10) "her yerde". *yüz kalp üş asanki ödün bârü* (TTV B notlar 103) "100 kalpa (âlem çeşitleri)dan ve 3 Asamkhyye-kalpa (sayısız âlem çeşitleri)dan beri" (*bâdün* < *öd + *din*); *ajunlarıñ bârü auruğaqı âi'öz* (UII 7,9) "varlıklar vasıtasıyla döñüşen öz". — *kögmän yıñıñ b(ä)ru kültimiz* (To 29) "Köğmen otlağının bu tarafına geldik"⁴⁴.

320. *bır, bir, biri* "buraya, sağa, güney".

Bu kelime son çekim edatı değildir; sadece *bârü, ara, ınaru* vs. ile mukayese olsun diye, ayrıca *yır, ir, yıru* (§ 325) ile birlikte buraya alınmıştır. Mana ile ilgili olarak § 325'te *yir* hakkında söylenenlerle karşılaştırılmalıdır. *bir(i) yâ* (IIE 40) "güneye, güneyde"; *bir(i)ki bodun* (IE 27) "güneydeki millet". *bir(i)y(ä)ki bodun* (To 17) "güneyde bulunan millet". *birün* (TTVI 291) "güneyde". *bir(ä)ru, kün ortusıñ(a)ru* (IS 2) "güneyde, gün ortasında". *birkanudun sıñar yıl* (MIII 10, 14) "güney rüzgârı".

321. *ınaru* "ileri, buraya, itibaren".

boküntä ınaru "bugünden itibaren". *muntadu ınaru* (MIII 25,9) "bugünden itibaren"⁴⁵.

322. *içrâ* "— da".

ilin (!) içrâ (MIII 19,15) "ili içinde".

322a. *kisrâ* "sonra" (zaman bildirir).

yağuru konduқта kisrâ (IS 5) "yakında konduktan (yerleştikten) sonra"; *anda kisrâ* (To 6) "ondan sonra".

323. *öñrâ* "ön, önce".

muntada öñrâ (UIV A263) "bundan önce".

324. *täg* "gibi".

yrd yıpar tæg (AI) "misk gibi". *bizni tæg* (AI) "bizim gibi". *kamğak barır tæg* (AI) "çöven bitkisi gibi yayılmış". *sözlögü tæg ärmäz* (TII A 55) "söylenecek gibi değil", yani "hiç anlatılamaz". *olarmıñ tæg kılınçlarıñ* (S66) "onlar gibi (onların yaptıklarına benzer) işlerim". *bäliñ + tæg* (UIV A 235) "korkunç". Bk. § 406.

325. *yır, ir, yır, yır* "orada, solda, kuzey" (bu manalar, dağların güneyinde oturan bir halk için geçerli idi; KÂŞGARÎ, bunun zıddına *ir'i*, "güney, yani güney tarafı" olarak açıklar).

bır hakkında söylenenlerle karşılaştır; bu kelime de son çekim edatı olarak seyrek kullanılmıştır. *ötükân ırın kışladım* (R 07) "Ötüken'in kuzey tarafında kışladım". *irdin sınar* (MIII 10,9) "kuzeye doğru". *yirdâ sıparkı yıl* (MIII 10,10) "kuzey rüzgân". *yırın* (TTVI 291) "kuzeyde". *yır(ı)ya* (IS 1) "solda". *yırğ(a)ru. tün ortusınaru* (IS 2) "kuzeyde, gece ortasında". *tabğaçda y(i) r(ı)ya l(a)g - oğuzra yiti ärin yağı bolmuş* (Oη 5) "Çin'in kuzeyinde, Tag ve Oğuzlar'a çok az kişiyle düşman olmuş".

326. Son çekim edatlarından çoğunun kısaltmalı olarak kullanılabilceklerine, bağımsız cümle belirleyicisi veya cümle başlatıcısı olarak vazife görebileceklerine bir kere daha işaret etmek yerinde olur: *üzä* "üstte", *asra* "aşağıda, aşağıya" vs.

CÜMLE BİLGİSİ

Kelime Çeşitleri

İsimler

Sayı ve Cinsiyet

327. Bir isim soylu, yani bir isim veya bir zamir; özel bir ek, yahut bununla ilgili bir vasıflık almadan, teklik olduğu kadar çokluk da ifade edebilir: *kişi* "insan" yahut "insanlar"; *bān*, kitabelerde "ben" in yanında "biz" (mesela To 10) manasına da gelir. Ama çok eskiden beri, çokluk gösteren vasıflıklar, son çekim edatları ve ekler de vardır; sonunculardan + *lar*, gittikçe çokluğun en çok yaygın alameti oldu; bk. § 168.

Hiç bir gramerlik cinsiyet yoktur. Dişilik ile erkeklik arasındaki fark, eğer önemli ise, bir vasıflıkla ifade edilir: *arkak bars* ve *tişi bars* ("erkek" ve "dişi pars"); *urı oğul* ve *kız oğul* "oğlan" ve "kız". Ev hayvanlarının, ekseriya, erkek ve dişî için iki ayrı adı vardır: *buğa* ve *işak* "boğa" ve "inek".

İsim ve Sıfat

328. § 72'de söylendiği gibi, isimle sıfat arasında hiç bir şekil farkı yoktur. *törülüg* "törelî" ve "törelilik", *ädgü* "iyi" ve "iyilik" manasına gelebilir. Yine de bazı kelimeler, diğerine nazaran birinin fonksiyonunda diğerinden daha çok kullanılabilirler. Belki, Uygurca'da özne ve nesne olabilen (nesne eki + °g'dır) ve bir zamiri vasıflık olarak yanına alabilen bir kelime çeşidini, "isim" olarak tarif edebiliriz. Bilhassa, bazı isim fiiller tercihen bu görevlerden birinde kullanılabilirler; bk. § 339.

Zamirler ve İsimler

329. Mantukî bakımdan birbirlerinden kolaylıkla ayrılabilen bu kelime sınıfları, birbirlerinden şekil bakımından da hal eklerinin çeşitli sıraları ve zamirlerin dolaylı taban *bin, *sin, *an, *mun veya *bun, *bızın, *sızın teşkil etmeleri, fakat belirsiz hale sahip olmamaları, ve nihayet şahıs zamirlerinin 1. ve 2. şahıslarının (menşe bakımından ikilik) çokluklarının + *z* ile teşkil edilmesi⁴⁶ gerçeğiyle de farklılık gösterirler. — Dönüşlülük zamirleri "kendî", *öz* ve *kantü* bir isim gibi muamele görürler; bk. § 200 ve 201.

Soru ve Belirsizlik Zamirleri

330. Bir kelime çeşidinden diğer bir şekle geçiş bir çok dilin tanıdığı bir husustur. Eski Türkçe'de kendi başına soru zamiri yoktur. Bunların görevi bir soruyu tekrar etmek, yahut da tek başına veya tekrarlanmış bir soru kelimesini şart durumundaki bir fiille kullanmak suretiyle ifade edilir.

kim kim kâdır "kim daima gelmek ister", yani "gelen herkes". *kim hayu kişi tilsâr* "kim daima dilese", yani "dileyen herkes". *nâşâ adlar bar ârsâr* "bütün maddeler (her şey)". *kim ârsâr yok* "hiç kimse". *kimkâ kâlsâr, sançılır* "(bu işaret) için görünen herkes, sançılır (vurulur)". *nâş nâş sabım ârsâr, bâşû taşka urtum* (IS 11) "bütün sözlerimi ebedi taşta oydum". — Alışılmamış: *nâşâ öğüzlar köllâr barça arşuz körkâ kâlu tâşingay man* (Suv. 529,3) "bütün ırmaklar ve göllerin hepsini çok güzelleştirmek istiyorum".

Soru ve Nisbet Zamirleri

331. Osmanlıca *ki* "ki" ile yapılan kuruluş Eski Türkçe'ye yabancıdır. Buna karşılık, soru kelimeleri ile başlayan ve bir nevi nisbet cümlesi teşkil eden yan cümleler vardır; bk. § 450 vd. Bu soru şekillerinin, Mani metinlerinin İran dillerinden yapılan tercümelemlerden mi, yoksa Çince örneklerden mi geldiğini araştırmak gerekiyor.

Sayılar ve İsimler

332. Basit bir asıl sayı sadece özel durumlarda isim olarak görev yapar: *bır + u başı* "bin başı", yani "bin kişilik birlik için". Türemişleriyle birlikte (— *ağu* vd., § 205) sayılar ve belirsiz sayı kelimeleri (*kamağ, barça* "bütün, hep" vs.) zamirlerin hal eklerini alırlar, ve dolayısıyla temelde isimlerden farklıdırlar. Buna, bir sayının, rastgele, 3. şahıs iyelik eki alabileceği gerçeği aykırı düşmez (§ 209): *iki-si* "ikisi"; bununla ilgili olarak krş. "belirlilik", § 360.

Ekli ve Son Çekim Edatlı İsim Soylular

333. Bazı ekler, bir isim soylunun fonksiyonlarının sayısını tahdit ederler; bazıları, isim soyluyu daha dar bir kelime sınıfına sokarlar; bir kısmı ise her hangi bir darlaştırıcı etki yapmazlar.

+ *hğ* eki almış bir isim, yine isim olarak görev yapabilir; fakat daha çok sıfat olur: *ögrünç* "sevinç", *ögrünçlâğ* "sevinçlilik, sevinçli". Mana bakımından + *hğ* ile akraba + *ıñ*, + *ıñğ* ilgi hali eki almış bir isim soylu, artık isim olamaz, artık sadece bir vasıflık olur. Buna karşılık, + *ki* ve + *takı* eklemesi (Affigierung) bir isim soylunun kelime türünü değiştirmez; + *ki*'li bir kelime ekseriya sıfat olur; fakat isim olarak da görev yapar: *uluş + takılar* "ülkede kiler, (ülkede bulunanlar)"; *tâgra + ki + lar* "çevre".

334. Mukayese bildiren *tâg* ve + *şa* ekleri bir ismi ve bir zamiri sıfat yapırlar: *tâgrı + tâg* "tanrı gibi"; *yağmur + şa* "yağmur gibi (sık)", "yağmur tarzında". Buna rağmen *tâg* ve + *şa* kelime teşkili unsuru olarak ele alınmayabilirler, çünkü zamirler, kelime teşkili unsuru almazlar; fakat gerçekte, *sını + tâg* "senin gibi", *antağ* "bunun gibi", yani "böyle", *ıñşâ* "onun gibi", "öyle" yapılmış kelimelerdir. *antağ. ıñşâ* vs. deki *tâg* ve + *şa*'dan önce gelen "zamirli" *n* uygulaması, "hal" eklerinde yer

alır. Bu *n*, üstelik, her hangi zamirli bir unsur bulunmadıkça + *liğ*'in ve bazı son çekim edatlarının önüne de gelir; bk. § 193. O halde, kelime teşkili unsurunun mu, yoksa son çekim edatının mı söz konusu olduğu müphemdir. + *ca*, helki de, eşit tesli iki ek söz konusu olduğu için müphem kalıyor. *anca* "öyle"de eşitlik hali eki bulunur, burada bir hal eki bulunduğu kanaatindeyiz, *Moğolca* + *ca* ile ilgili, krş. POPPE, Grammar s. 75. Buna karşılık *anca* bir küçültme veya kuvvetlendirme eki ile teşkil edilmiştir; burada bir kelime teşkili unsuru söz konusu olmalıdır.

335. Ayrılma halinin fonksiyonu bazı bakımlardan eşitlik halininkine benzer: *yolca ört* – yahut, *yol + dın ört* – "bir yol boyunca gitmek (yoldan geçmek)". + *dın* da iki defa meydana gelmiş, buna göre de iki fonksiyona sahip gibi geliyor. + *dın*'ın biri, bulunma hali + *ta* gibi, yer belirleyicileri teşkil eder. *kalkdın* "gökten (bu yana)"; dudak uyumuna giren diğer + *dın*, her iki + *ca*'da olduğu gibi, bir isim, sıfat yahut sayıdan, ekseriya vasıflık olan bir sıfat yapar: *öğ + dın yışak* "doğuda", kelime kelime "öndeki gök doğrultusunda". Yahut da burada tek bir ekin farklılaşması söz konusudur.

336. Yükleme halindeki bir isim soylu nesneden başka bir şey olamaz.

337. Vasıta hali eki + *in*, bazen, isimleri sığata dönüştürür.

338. Bu rastgele öne sürülmüş örnekler aşağıdaki hususlara işaret ederler: 1. şeklen gösterilmesi mümkün olmasa bile, Eski Türkçe'de isimle sıfat arasında bir fark olduğu hissi vardır. 2. yükleme hali eki (nesne eki) gerçek bir hal ekidir; ilgi, yaklaşma, bulunma, ayrılma, vasıta ve eşitlik hali ekleri, bir taraftan yükleme halinden, diğer taraftan kelime teşkili unsurlarından çok uzaktırlar; muhtemelen bunlar, kısmen de kelime teşkili unsurlarından gelmiş olacaklar.

Fiil Şekilleri

339. İsim soylu fiil şekilleri: Fiil şekillerinin büyük bir kısmı isim özelliği gösterirler; özne ve nesne olarak kullanılırlar; daha sık sıfat özelliği gösterir ve vasıflık olabilirler. Bundan başka, bir şahıs işareti ile bağlantı halinde iken yüklem olurlar ve bundan dolayı da "çekimli fiil şekli" adını alırlar. Bunlar –*r*, –*maz*, –*miş*, –*yuk*; ayrıca –*duk*, –*ğu* ve nadiren de –*sığ* ekleridir. Buraya, geriye kalan –*ğlı*, –*ğma* vs. gibi bütün isim fiiller de dahildirler; bk. § 105-152; 216, 218, 219, 221, 224-228.

340. Zarf fiiller. Fiil şekillerinden diğer bir grup, hiç bir zaman, isim, sıfat yahut bir cümle yüklemi olarak vazife görmezler. Bunlar, yüklem belirleyicisi, cümle belirleyicisi ve cümle başlatıcısı olurlar; ayrıca, *halık + ka tağ – i* "şehre ulaşarak", yani "şehre kadar"; *tağ aş – a* "dağ aşarak", yani "dağın öbür tarafı" örneklerinde olduğu gibi, birbirine bağlı kelimelerde yüklemdirler (Prädikate); o halde burada, bunlar, son çekim edatıdır. Ayrıca birleşik fiillerde de görünürler; eğer tasvirî yahut modal bir yardımcı fiil (şekli bir esas fiil)in önüne gelmişse, (mantıklı) esas fiil bir zarf fiil şekline sahiptir: *kıl – u almış* "yaparak (yapmayı) bitirdi", yani "hazır hale getirdi (yapıp bitirdi)"; *kıl – galı una – dı* "yapmaya muktedir olmadı", yani "yapamadı". Ve nihayet, bir zarf fiil – bizim yan cümlelerimize benzeyen – bir cümle parçasının (cümlecığın) sonuna gelir: *bodunıza käl – ipän, nom törü urdı* "milletine gelip, kanun koydu". Zarf fiiller

kategorisi -^op, -^opan, -u, -ğalı, -^on, -matı ve -madın şekilleriyle yapılır; bk. § 229-235.

341. Ara şekiller. Mesela, daima iyelik eki ile kullanılan * -t geçmiş zamanı (§ 217) ve -ıy'lı (§ 215) 2. çokluk şahıs emri gibi § 339'da zikredilmeyen bazı fiil şekillerinin, aslında isim fiil olmaları gerekir; fakat kitabeler ve yazmalar zamanında, yüklem olarak kullanılırlar. -Şart bildiren -sar (§ 260), 2. teklik şahsın emri -ğil (§ 215), 1. çokluk şahsın emri -alım (§ 215) ve yapılmakta olan iş ve oluşu bildiren -kılır (§ 259) eki, muhtemelen tasvirî yahut modal yardımcı fiiller yardımıyla teşkil edilmişlerdi ve -çok hantal kelime birleşikleri oldukları için - isim soylu olarak kullanılmazlar. -ğey gelecek zamanı ile nadir görülen fiil şekli -cı da (§ 220, 222) hiç bir zaman isim soylu olarak kullanılmazlar.

Aksine ±kan (§ 237) ve -ğınça (§ 236)'lı şekiller, hiç bir zaman çekimli fiil yahut isim soylu olarak kullanılmazlar; çünkü, bunlarda, bunlarla ilgili fonksiyonların çoğu yoktur; bunlar, sadece cümle belirleyicisi (§ 436 v.d.) olarak kullanılırlar. Nasıl türedikleri müphem, kullanılışları seyrektr.

Ünlemler, Edatlar, Ekler

342. Cümlenin başında veya vurgulanan kelimelerin sonunda yer alan ünlemleri Eski Türkçe de tanır. Ayrıca başlı başına anlamları olmayan edatlar da vardır. Kelime teşkili unsurlarından, çok ayrı türlerde kelimelerin sonlarına gelmeleriyle ayrılırlar. Bunlar, çeşitli şekillerin sonuna gelebildiklerinden dolayı son ekler de değildirler. Bu edatlardan bazıları son ekler gibi, kendilerinden önce gelen kelime ile ünlü uyumuna girerler; diğerleri bağımsızdırlar. "Son ek" ile edat arasındaki sınırın nasıl kaygan olduğunu, *täg* "gibi"nin farklı durumları gösterir: *nätäg* (UII 311,43) yanında *nä täg* "nasıl?"; *anlağ* yanında *anı täg* "onun gibi, öyle".

Ünlemler

343. a, ya, ay, äy

ämğäk + a (yahut *a?*) (UII 29,24) "ey ızdırıp!". *täpři + y + a* (UIV A205) "ey tanrı!" *ay yäklar + a* (UIV A82) "ey, siz şeytanlar!" *iliglär bäglärniñ kut täpři + a* (UIVA54) "ey hükümdarlar ve beylerin saadet tanrısı!". Cümle başlatıcı olarak: *ya* (Ü 5,3) "haydi!".

İşaret Kelimeleri

344. *muna, mına, una*: İşaret kelimelerinin dilekleri (Vokative).

tugulük saie una bo örür (H1G 19,21) "söylenecek söz işte budur.". Diğer örneklerin yerleri TTV B80; S A29; TTV B notlar B0'dedir.

Edatlar ve Edat Benzeri Ekler

345. *ok, ök*; (nadiren de:) *+k*, *+k*: Kuvvetlendirme bildirir.

anta ok "hemen sonra"; *timin ök* "hemencecik"; *anşulayu ok* "tam böyle (tam bunun gibi)"; *biräk* (*birük* mü okumalı?) "fakat"; *u-madin ok* "tam muktedir olmadan (tamamıyla yapamadan, yapacak durumda olmadan)"; *näkük < näd + fä ök* (StG 53,8; KP 9,3) "tam bunun gibi", "nasıl?".

346. *+rak*, *+räk*: Kuvvetlendirme bildirir, tam bir kelime teşkili unsuru.

yigräk (MIII 32,9) "çok iyi, daha iyi!"; *artukrak* (Suv. 148,15) "mükemmel, fevkalade"; *tayrim*, *alpim*, *bägräkim* (MII 7,6) "tanırım, güçlüm, beyim" (bu ismin üstünlük derecesinin tercümesi mümkün değildir); *üküräk* (MIII 31,1) "çeşitli, pek çok"; *aşnarak* (KP 32,4) "daha önce, bundan önce"; *azrakşa + kıa sü işiğä ämgänip* (HtG 6,3) "çok az askerlik işlerinden üzülp".

347. *täg*, nadiren de *+täg*: Eşitlik, gibilik bildirir; daha ziyade bir son çekim edatı olarak görülebilir; bk. § 324; vasıflık olarak da kullanılır, § 406.

348. *+şa*, *+şä*: Eşitlik, gibilik bildirir; yaygın olarak gösterilir, § 185. *inşä* "böyle, öyle, bunun gibi".

349. *+şa*, *+şä*: Küçültme, kuvvetlendirme bildirir; kelime teşkili unsuru olarak görülmelidir; bk. § 45.

350. *+şak*: Kuvvetlendirme bildirir, nadir görülür; < *+şa* (§ 349) ve *+ok* (§ 345)? § 46'ya da bk.

amlı + şak "tam şimdi, şimdiecek". *şak sini* (Suv. 626,20) "tam seni". Bu son örnek, bu edatın (Çağatayca vs.) *şag* "zaman, vakit" ile ilgisi olmadığını gösterir.

351. *+kınyä* (kitabeler), *+kına* (*n ağzı*), *+kıya*, *+kıa* (*y ağzı*) ve önlü şekilleri *+kinyä*, *+kinä*, *+kiyä* ve *+kiä*: Kuvvetlendirme, küçültme ve sevgi kelimeleri teşkiline de yarar; tamamıyla bir kelime teşkili unsurudur.

birkinyä mün (MI 23,32 böyle) "bir tek günah". *bir + kiä amrak oğlum* (KP 25,4) "biricik sevgili oğlum". *yağuk + kıa* (UIV A279) "çok yakın, yakıncaek"; *anşa + kıa ymä* (UIV A272) "çok az, oncacık". *azrakşa + kıa* "çok yetersiz, azıcık". *az + kına* (KP 7,6) "çok az, azıcık", *az + kınyä ärin* (IE 34) "çok az (azıcık) kişiyle". *katıg + kıya + n ay-* (Man. Erz. B,31) "çok sıkı söylemek". *yalağuz + kıa kal-* (KP 40,3) "çok yalnız (yapayalnız) kalmak", *bir + kiä adri-* (HtVII 1866) "tamamıyla ayrılmak". *kıyig + kiäsintä* (HtG 16,25) "ilk gençliğinde (gencceikken)". *bir ödün + kiä* (UIV A166) "kısa bir süre boyunca". *una + kıya* (Suv. 603,11) "hemen". *özkiäm* (öz "kendî"den) "sevgilim, canım" *künkiäm* (*kün* "gün") "güneşçiğim".

352. *ymä*; (nadiren de:) *mä*, *+ma*: Kuvvetlendirme; ayrıca, aynı türden olmayan vasıflıkları ayırır; aslında bir son çekim edatı; bk. § 291.

män ymä (U 6,3) "ben de". *anşulayu + ma* (MI 13,10) "tam öyle". *bo ymä amrtapada säğünig huası* (TTX 482) "bu Amrtapada ağacının çiçeği" (*bo* Amrtapada ağacına değil, *huası*'na bağlıdır). *kayuma orunta* (SA 51) "her ne yerde", yani "her yerde"; *ol bramana ymä adriğä äridmäsi bar ärdi samtsa aşarınığ atın küsin* (HtG 62,24) "bu Brahmanlar da Tripiçaka ustanın adını şöretini almıştı" *nämä* (TTVII 40,40) "ne ise"⁴⁷.

353. Diğer Kuvvetlendirme Kelimeleri.

ayı kodı oukası katıp (HG 62,20) "çok öfkesi gelip (çok öfkelenip)". *yig adruk ağırsız kösklä idi* (HY 2,2) "fevkalade güzel idi". Ayrıca: *ağ* "en", *kop* "hep, çok, bütün", *arıngü* "çok, pek", *artuk* "artık, fazla", *rig* "iyi, daha iyi"⁴⁸.

354. Olumsuzun Kuvvetlendirmesi.

idi. nañ, arıtı, arımtım (UIV A258) ve ayrıca *kiçig*: bk. §214.

Soru

355. Soru kelimelerini soru edatlarından ayırmamak için, bütün bahis burada ele alınmıştır.

Soru, zamir benzeri bir soru kelimesi yahut bir edatla ifade edilir.

Soru kelimesi, özne, vasıflık, yüklem yahut bir cümle belirleyicisi parçası olabilir.

kayu ol? "kimdir o?", *kayular ol on?* "o onlar kim?", *nä tusu bolğay?* "ne faydası olacak?", *nägülük olurür sizler?* "niçin öldürüyorsunuz?", *kim sän?* "kimsin?", *kañça bargalı sakinur siz* "nereye gitmeyi düşünüyorsunuz (nereye gitmek istiyorsunuz?)".

Diğer soru kelimeleri için § 194-196'ya bakılmalıdır.

356. Çok yaygın olan soru edatı, sorulan şeyin arkasına gelen *mu*'dur.

açığ bolur mu? "acı olur mu (acı verir mi)?" *ikinti ajunta ok mu tağınür azu bo ajunta ymä mu tağınmäki har?* (UIV C28) "ikinci varlık dünyasında mı ulaşılır yahut bu varlık dünyasında mı ulaşılır?" *ol ädğü kılınç örüş mu tütir* (UII 16,14) "bu iyi işlere çok mu denir?" *alkınmaz mu ärti* (TIII 65) "azalmaz mıydı?"

357. Sadece kitabelerde (ve bazı modern ağızlarda) tevsik edilmiş soru edatı da *gu, gü*'dür. Belagatla ilgili sorular yapar. Cevap olarak bir "hayır" bekler.

bo sabında ıgıd bar gu (IS 10) "bu sözümde yanlış (hata) var mı?" *bo üdka körtügma bağlar gü, yañıldadı siz* (IS 11) "bu nasihata itaat eden beyler, yanılacak mısınız?"

358. Sorunun konusu tasdik edilerek veya reddedilerek tekrar edilirken, sorunun cevabı da verilir: *bolğay mu? bolmağay* "olacak mı? olmayacak" (kelime kelime: "var mı? yok"); *açığ mu bolğay? açığ yok bolğay* "üzüntü (acı) olacak mı (var mı)? hayır".

Alışılının dışında, *mu* bir kere bir soru kelimesiyle birlikte bulunur: *bar mu nä* (To 14) "iyi olmaz mıydı?", yani "iyi olacaktır".

Tahmin

359. Bu konu, soru ile ilgili olandan ayırmamak için, burada ele alındı; gerçekten, tahmin, kısmen bağımsız kelimeler ve sadece çok az da edatlarla ifade edilir.

Kitabelerde *ärinç* yahut, nadiren, *kük* (? fonksiyonu belirsiz), kitabelerde *ärki*, yahut nadiren, *ärinç* bir tahmini ifade etmek için kullanılır.

anda kısıra inisi içisining kılınmaduk ärinç (IE 5) "ondan sonra belli ki küçük kardeşler büyük kardeşler gibi gayret etmemişlerdir". *kantı bilingäy ärinç* (KP 10, 1) "muhakkak kendi bilecek (kavrayacak)". *adin sövär amrakıız har ärki* (UIV A145) "belli ki, başka bir sevgiliniz var" *ol ämgaklıg kım tınlıg ärki* (UIV D109) "bu ızdırıp çeken canlı kim ki?" *älti kük* (To 16) "belki öldüler". *ältürtäçi kük* (To 22; 31) "muhakkak öldürecek".

Belirlilik

360. Belirlilik, bizim kavrayışımıza göre, bir iyelik münasebeti söz konusu olmadan, çoğunlukla, 3. şahıs (bk. msl. § 209) iyelik eki ile ifade edilir. +ı yahut +si sadece yahn halde değil, dolaylı halde ve hatta vasıflıklarda da görülür. Kullanılması, bir kelimeyi sadece isim olarak belirlemez. Bu, bir belirlilik, yahut, zikredilen veya düşünülen bir kişi yahut da şeye ilgiyi ifade eder.

kınında (AI) "sonra". *ikisi* "ikisi". *üç yolu* "üç kere". *kunında* "her gün". *kogmān aya kırkız yırınā tōgi sülädimiz, kamağı bız otuz sülädimiz* (IE 17) "Kogmān'ın öbür tarafında Kırgız ülkesine kadar savaştık; hepsi 25 defa savaştık". *uluğ + ı hatun* "büyük hanım". *kalmış + ı bodun* (R N3) "bütünden geriye kalan millet". *sıgar + ı bodun içikdi, sıgarı bodun kisti* (R 06/7) "milletin yarısı —yani, bütünün yarısı— esir oldu, milletin —diğer— yarısı geldi".

3. şahıs iyelik ekinin bu şekilde eklenmesi, seyrek olarak, bütün ağızlarda vasıflıkta bulunur: *arta + si gün* (Osm.) "ertesii gün (yarın)"; *bır + ı gün* (Türkmençe) "yarından sonra"; *ıng + u kün* (Komanca) "son gün, mahkeme-i kübra (büyük mahkeme)".

Kelime Grupları

Yan Düzenleme

Eş Anımlı Birleşik ve Eşit Sıralanmış Cümle Unsurları

361. İsimler, sıfatlar, fiil şekilleri, yüklem belirleyicileri, belirsiz sayılar, cümle belirleyicileri ve cümle başlatıcıları, sık sık, icabında ekseriya sonuncusu ek alan aynı fonksiyonda iki kelime ile ifade edilir. Böyle bir birleşğin (Komposition), nadiren, her iki üyesi de, hal, çokluk yahut şahıs eki alırlar.

Eş anlamlı kuruluşların (Komposita) teşkilinde belirli bir sistematik tesbit edilebilir. Ya her iki üye de aynı sesi verir (secili): *yaruk yajuk* "parlak ve ışıltılı"; yahut, birinci tek hecelidir ve ünlüden ibarettir, ve ikinci iki hecelidir ve ünsüzle başlar: *ı tarıg* "bitkiler ve ekin"; ayrıca, bazen birinci üyede önlü, ikinci üyede arth ünlüleri vardır: *ürgürü tarharur* "geçirir ve uzaklaştırır"; ve nihayet, bir yabancı kelimeyi aynı manada bir Türkçe kelime takip eder: *çakır ulgan* "Çakra (Sanskritçe), tekerlek".

Tabiatıyla, bunlar, sadece, sevilen türler ve seçkin söyleyiş şekilleridirler. *yaksuz* "boşuna, manasız" da, daha önce zikredilenlere benzemese de, eş anlamlı bir birleşik olarak kabul edebiliriz.

Sıralanmış cümle unsurları, bağlayıcı bir unsur olmadan, yan yana gelirler: *kızi oğlan* "kadın ve çocuklar". "...olduğu kadar... da (ve)" birleşigi kelimelere + *lı*, + *lı* / + *li*, + *lı* eklemek suretiyle yapılır: *ädgüli ayıgılı* "iyiler olduğu kadar kötüler (iyiler ve kötüler)".

Sayılar

362. Herhangi bir bağlama unsuruna ihtiyaç göstermeden yan yana gelen farklı onluk yerlerin sayıları, eğer daha yüksek onluk sıra önde ise toplanmalı; küçük sayı, büyük sayıdan önce ise çarpmalıdır: *miñ yüz* "1000 ve 100", yani "1100"; *üç miñ* "üç (kere) bin"; yani, "3000"; *säkiz on* "sekiz (kere) on", yani "80". Bunların bir istisnası şu sayı tarzıdır. *üç yigirmi* "13" § 202.

Eklemeleler

363. Eklemeleler mantıken önemli olan kelimeyi takip eder: *bilgä kağan* "Bilge, kağan". Gramerlik ekler, mutlaka sıralama cümle unsurlarının son üyesine geldiklerinden, hal, çokluk ve iyelik eklerini, ekleme alır: *kül tigin + kä* "prens Kül'e".

Yalnız iki olayda, esas ismin de ek aldığı tevsik edilmiştir: *ku + g säğin + üg* (HS 9) "general Qu'yu"; *tadık + ıy çor + uy* (IE 32) "Çor (adlı) Tadık'ın".

Ekleme olarak, her şeyden önce, ünvan ve hitaplarda görülür. Msl. *han* "han"; *hağan, kağan* "imparator, hükümdar"; *hatun, katun* "kraliçe"; *ilig han* "hükümdar"; *tigin* "prens, çehzade"; *tarhan, tutuq, yabğu* (her biri, yüksek bir ünvan); *kunçuy, täğrim* (her biri kadın ünvanı); *säğin* "general"; *biqa başı* "albay"; *bög* "bey"; *mama* "kadın"; *toyin* "rahip"; *açarı* "usta, üstat"; *upası* "Budizme mensup fakat rahipler tarikatına girmeyen erkek"; *upasaç* "Budizme mensup fakat rahipler tarikatına girmeyen kadın" (son dördü Budizmle ilgilidir); *dindar* "(Maniheizmde) seçkin"; *niğojak* "şakirt"; *mahistak, frišti, kuştı* (bu son beş ünvan Maniheizme aittir) *burhan* "Buda"; *bodisatav* yahut *bodisawat* "bodisatva" (yalnız Buda olacaktı değil, Budist olarak çok saygı gören şahsiyetlere de verilen ünvan); *täğri* "tanrı, hazret".

Ekleme olarak görülen diğer ifadeler: *balık* "şehir", *suzak* "köy (Weiler)", *köl* "göl" vs.

364. *tög* "gibi" yahut *+ ça* "gibi, göre" ile biten ve bir ilgi kelimesini takip eden kelime gurupları da belki ekleme olarak görülebilir: *kılguluk çökä yaqın, kıpüräsinçä, nomlayu yarlıqazun* (UII 41, 21) "tamamıyla diz çökme metotlarını, bütün genişliğine, saygıyla vazetti".

Soyutlamalar

365. Zıt anlamlı iki sıralama kelime soyutlama teşkil edebilir: *uluğı kıçigi* (TTV A19) "büyüklük"; *ini içi* "kardeş (küçük ve büyük kardeş)". Belki de, burada Çince bir örnek söz konusu: **長短** *ch'ang-tuan* "uzun-kısa", yani "uzunluk"⁴⁹.

İkileme

366. Bazı kelime türleri ikilenebilirler; yüklem belirleyicileri, cümle başlatıcılar ve cümle belirleyicileri bu şekilde kuvvetlendirilirler: *aquru aquru* "çok yavaş, ağır ağır"; *örü örü* (HtVII 2039) "git gide", "tedricen"; *öñi öñi* "çok farklı (çeşitli)"; *anta anta* "derhal, hemen"; *yana yana* (HtVII 1952) "tekrar tekrar"; *adin din* "çok farklı (çeşitli), ayrı ayrı"; *basa basa* "çok sonra".

367. Soru kelimeleri belirsizlerin manasını ihtiva eder: *kim kim* "kim olursa", "herkes"; *nâçâ nâçâ* (Suv. 612,1) "her nasılsa (nice nice)"; *nâ nâgü iş* (UII 23,26) "herhangi (bir)iş"; § 451.

368. Belirli sayılar, ikileme halinde, belki de, belirsiz yüksek bir çarpmayı dile getirir: *miş miş tümân tümân* (TTV A30) "sonsuz çoklukta". Üleştirmenin bir türü ikileme ile ifade edilebilir (bk. § 200 sonda): *ol ol kılınçlar* (S 86) "bu işlerden her biri"; *öñin öñin yarlıkçañu köñül turğurup* (Suv. 612,11) "onlardan her biri acıyıp", kelime kelime: "çeşitli, çeşitli, acı meydana getirdiler (durdurdular)"; *onar ârkâ bir bir âr* (TTII A91) "her on adama birer adam"⁵⁰.

Alt Sıralama

369. İki esas cümle, alt sıralamanın şeklini tayin ederler: 1. Belirleyen belirlenenden önce gelir. 2. Gramatik şekillendirmeler bir kelimeye eklenir.

Birleşik Fiiller

370. 1. (Mantıklı) esas fiil ve (gramerlik çekimli) yardımcı fiil. Birinci, genellikle, yalnız yahut bir ara şekle sahiptir; sadece a. örneğinde, bu, bir zarf fiildir.

371. a. *kıl - gu ar* - "yapabilmek", *kıl-guluk ar* - "yapabilmek", *kıl - gu bol* - "muvafık olmak, elverişli olmak", *kıl-guluk bol* - "yapmak, zorunda olmak": bk. § 239. *kıl-u bol*: *kıl-galı bol* - "yapabilmek", bk. § 240.

372. b. Birleşik (Periphrastische) zamanlar; önceden geçmiş zaman ve alışılmış iş ve hareket ve oluş; msl: *kıl - ur ar - tim* "kıldım, yapardım" (§ 242, 243). *kıl - ur ar - miş mân* "kıldım, yapardım (kıldırılmışım, yaparmışım)" (§ 242; 243).

kıl - tim ar - di "kıldı idim, yaptı idim" (§ 242).

kıl - yuk ar - dim "kıldı idimi, yaptı idim" (§ 242).

kıl - miş ar - tim "kılmış idim, yapmış idim" (§ 242).

kıl - miş ar - miş mân "kılmışmışım, yapmışmışım" (§ 242).

kıl - miş ar - ur mân "kılmışım, yapmışım (kıldım, yaptım)" (§ 242).

kıl - tim ar - ur "kıldım ve kılıyorum, yaptım ve yapıyorum" (§ 243).

kıl - ur bol - ur mân "kılmaktayım, yapmaktayım" (§ 243).

kıl - ur bol - tum "şimdi kıldım, şimdi yaptım" (§ 243).

kıl - miş bol - ur mân "kılmış olacağım, yapmış olacağım" (§ 243).

kıl - miş bol - gay mân "kılmış olacağım, yapmış olacağım" (§ 243).

373. c. şartı, -sar ile teşkil edilir:

kıl - ur mân ârsâr "kılar isem, yapar isem" (§ 261).

kıl - dim âr - sâr "kıldı isem, yaptı isem" (§ 261).

374. ç. *bar, yok* ve *kârgâk* ile yardımcı fiilin yan yana gelmesi (§ 245). *bar ârdi* "var idi"; bu tarzda, *âr* - 'in bütün şekilleri, *bar* "var", *yok* "yok" ve *kârgâk* "gerek" in zamanlarının teşkili için yardımcı olur, yalnız, geniş zaman *âr - ur*'ün olumlusu, anlamı bu üç isim fiili kapsadığından (inhänert), yaygın değildir.

Yukarıda, c. ve ç. başlığı altında, zikredilen bütün şekillerde *âr* - yerine bazen *bol* - , çok nadir olarak da *tur* - gelebilir. Örnekler için bk. § 238-245.

375. d. Gerçekleşmemiş (Irrealis) ve Benzerleri (Verwandtes):

- kıl-ğay ār-tim* "kılacaktım, yapacaktım" (§ 264).
kıl-ti ār-tim "kıldı idim, yaptı idim; kılacaktım, yapacaktım" (§ 265).
kıl-tağı ār-tim "kılacaktım, yapacaktım" (§ 266).
kıl-tağı bol-ğay mən "kılacaktım, yapacaktım (veya kılacağıım, yapacağıım)" (§ 267).
kıl-ur ār-tim "kılar idim, yapar idim" (§ 268).
kıl-mış ār-ğay mən "kılmış olacağıım, yapmış olacağıım" (§ 269).
kıl-ti ār-ğay mən "kılmış olacağıım, yapmış olacağıım" (§ 269).
kıl-ayın ār-ti "kılardım, yapardım!" (§ 270).
kıl-ayın ār-ğay "kılardım, yapardım!" (§ 270).

376. 2. (Mantıkî) esas fiil ve (gramerlik çekimli) modal yardımcı fiil. Birinci zarf fiildir

- a) *kıl-u u-yur mən* "kılabilirim, yapabilirim" (§ 249).
kıl-ğalı cakın-ur mən "kılmayı düşünürüm, yapmayı düşünürüm" (§ 250).
b) *kıl-u tağın-ür mən* "gayretle kılıyorum, gayretle yapıyorum" (§ 251).
c) *ti-p ötün-ür mən* "...deyip rica ediyorum" (§ 253).

377. 3. (Mantıkî) esas fiil ve (gramerlik çekimli) tasvirî fiil. Birinci bir zarf fiil yahut ondan türemiş bir şekildir.

- a) *kıl-u tut-ar mən* "yapıp dururum" (§ 255).
b) *art-ip ka-ur mən* "geçip giderim" (§ 256).
c) *kıl-ğalı yut-ur mən* "hemen yapacağıım" (§ 258).
ç) *kıl-kalıv mən* "hemen yapacağıım" (§ 259).

Yüklem Belirleyicisi ve Fiil

378. Fiil yüklemiyle sıkı sıkıya bağlı olan kelime, yüklem belirleyicisidir. Fonksiyonu uzak nesne ile aynıdır; bk. § 392-397.

Şekil bakımından yüklem belirleyicisi, genellikle, bir *-u*, nadiren de bir *--n* zarf fiilidir; ayrıca bir yüklem belirleyicisi, bir veya son ismi eksiz, veya *+ti*, *+l^oğ*, *täg*, *+ça*, *+m*, *+fⁿ*, *+ta*, yahut *+ka* gibi ekler almış birden fazla kelime ile teşkil edilebilir.

379. *-u*: *kod-ı in-* "aşağı inmek"; *kir-ü bar-* "geri gitmek"; Ayrıca: *ançula-yu* "böyle, bunun gibi"; *kiğür-ü* "mufassal, esaslı"; *yügür-ü* "şimdiki"; *ikilä-yü* ikinci olarak, yeniden"; *yokar-u* "yukarı"; *turkar-u* "durmadan, daima"; *kıdur-u* "esaslı, tamamıyla"; *tükät--i* "tamamıyla"; *tüz-ü* "aynı ölçüde, bütün, hep"; *yitür-ü* "yetecek kadar"; *kötür-ü* "yukarıya"; *ilt-ü* "oraya" (bk. § 232).

Bunı karşılık, *ön-üp bar-*, "çıkıp gitmek, kalkıp gitmek" manasına gelir. Böyle bir ilişki cümle belirleyicisi bahsinde (§ 431) ele alındı. *ön-üp, bar-* ı tarif etmez. İki, *bar-* 'dan önce meydana gelmiş bir iş ve oluştur; o halde, yüklem belirleyicisi değildir (bk. § 230).

380. -°n: *yak-ın kül-* “yakın gelmek”; ayrıca *tüz-ün* “bütün, hep”, *ad-ın* < *ad-ın “ayrı, başka”.

381. Eksiz isim soylu; oldukça seyrek ve eski: *yazı konayın* (IS 7) “ovaya yerleşeyim (konayım)”; *üküş kişi öltüg* (IS 7) “bir çoğunuz öldü”, kelime kelime: “çok kişi öldün”.

382. +*tt*, +*ti*; +*dt*, +*di*: Türkçe’de nadir kullanılan, ortak Altayca ek: *katıg + dt sağı-* “iyice düşünmek”; *baçaq ädgü + tt, nomça törüşü oluru umadımız ärsär* (Ch 285) “orucu iyi tutmamış ve akidelere göre hareket edememişsek”.

+*tt*, belki, artık tabanları kullanılmayan belirli yer belirleyicilerinde de bulunur: *öğdürti* “doğuda”; cümle belirleyicisi bakımından bk. § 422. +*dur*’un Eski Moğolca yaklaşma/bulunma hali eki +*dur*, +*tur* ile bir ilişkisi olsa gerekir, = *kün + düz* “gündüz” deki Türkçe +*duz*.

383. +*l°g*: *sişirkälir osuğ + luğ kıltın-* (UIV A 19) “yatacakmış gibi davranmak”.

384. *täg: inisi içisintäg kılınmaduk äriñ* (IE 5) “belli ki, küçük kardeşleri büyükleri gibi gayret etmediler”.

385. +*ça* (Eşitlik hali eki; bk. § 185): *iyin kâzig + ça ärt-* (TTIV A notlar 11) “sırasına göre (belirli günahlar) geçmek”; *nâçâ yazıntımız ärsär* (Ch 60) “ne kadar günah işlese”; *yolça ärt-* “yol boyunca gitmek”; *kañça bar-* “nereye gitmek”.

386. +*in*: *ötükän ir + in kışladım* (R 07) “Ötüken’in kuzeyinde kışladım”; *öz + in söndü* (TTI 5) “kendisi söndü”; *tämür + än itil-* (MI 8,11) “demirden yapılmak”. +*lg + in* ve +*sz + in* örnekleri için bk. § 424⁵¹.

387. +*l°n*: *bir + tin açın-* (TTVI 011a) “bir taraftan açmak”; *ırak + tan közün-* (UII 22,6) “uzaktan görünmek”; *kün + tün tur-* (TTI 183) “güneyde eğleşmek (durmak)” (vasıflık olarak, bk. § 408).

388. +*ta*: *nızwanılar küçintä bilmädin* (TTIV A21) “ihtiraslar yüzünden bilmeden”.

389. +*ka*: Moğolcada olduğu gibi, edilgende işi yapana gelir, yaklaşma hali ekidir: *kün + kâ köy-* (Suv. 603,10) “güneşten yanmak”; *maña kılınmaduk ayıg kılınç* (SA 20) “benim yapmadığım günahlar (fena işler)”; *tişimiz + kâ yokı bolğalı kalıñ* (U 41,7) “dişimizi yok etmek (sökmek) için geldiniz”.

390. Bütün bu şekiller, cümle belirleyicisi olarak kullanılırlar (§ 420 vd.).

Tümleş ve Fiil Yüklemleri

391. Bir tümleş, sonuncunun, bir cümlenin çekimli fiili veya bir zarf fiil olup olmadığından bağımsız olarak, fiil yüklemine tasrihi (Rektion) altında kalır.

balık + ka tæg — di “şehre ulaştı”, aynen *balık + ka tæg — i* “şehre kadar” gibidir. Tipik nesne hali, yüklem halidir; bir belirsiz nesne, belirsiz halde bulunur: *az ari bultum* (To 24) “Az’lı bir adam (bir Az adamı) buldum”. Zamir nesnelere, daima belirli oldukları için, belirsiz halde değil, daima belirli halde olurlar. Yüklem hali nesnesi, genel olarak, fiil yüklemine önünde bulunur: *sini sakın* — “seni düşünmek”; sadece Hıristiyanlıkla ilgili yazmalarda fiili takip eder: *yükünäyin añar* (U 6,3) “ona hürmet edeyim”. İlgi yüklem hali bir özelliştir: *ol tınlıgıg wıyakraıt kılılmış arip* (UII 39,99) “vyäkrti o canlıya bakarak yapılmış olup”.

Ayrılmış (uzaktaki) bir nesne + *ka*, + *garu*, + *ra*, + *ru*, + *tin*, + *ta* ve + *ca* eklerini alabilir. Yüklem belirleyicisi ile arasındaki sınır kaygandır (bk. § 378).

392. + *ka*: yaklaşma hali nesnelik hal olarak “bir yöne, bir şeye karşı, bir kınise için, bir yere; bir sebepten” ifade eder: *maņa inřā tıp yarlıkadıñız* (TTII A 45) “bana böyle deyiş buyurdunuz”; *nırwana mañisıñā tæg* — (TTIV B 60) “Nirvāna neşesine ulaşmak”; *ödsüz + ka yazın* — (TTII A 8) “zamansıza karşı günah işlemek”; *artımlıg mañi + ka ilin* — (TTIII 50) “geçici sevinçlere takılmak”; *biri + ya konayın* (IS 6) “güneye yerleşeyim (konayım)”; *bäğim + kä adırıldım* (Radloff Inschr. s. 321 alt taraf) “beyimden ayrıldım”; *näkä ıglayu busuşluğ kältıñ* (KP 5,2) “neye ağlayıp kederli geldin?”; *körümçi ulatı tırs tıtrü törüci + kä bilıg aytıp* (TTVI 331) “görücü ve yanlış öğreticilerden bilgi isteyip”; *yazuk + a tış* — (KP 8,1) “günaha sayılmak”; + *ka tükallıg* ve + *ka tægimlıg* “hissedar”, “bir şeye değer”⁵².

393. + *garu*: *iş + garu kirdi* “içeri girdi”.

394. + *ra*, + *ru*: *yüräk + rä ur* — (UIII 55,4) “kalbe vurmak, kalpten vurmak”; *iki ordu içrä oluruğma tıñrırlär* (Ch 2) “her iki saray içinde hüküm süren tanılar” (bk. ayrıca. § 429)⁵³.

395. + *tin*, “+ dan” manasında ayrılma hali, kitabelerde henüz bilinmez, yazmalarda gittikçe daha çok kullanılır. *n* ağzında yoktur; bu ağzıda, yer yer, bir + *tan* ayrılma hali kullanılır: *bo sansara ämgäkin + din oz* — (UII 79,56) “bu Saṃsāra ızdırabından kurtulmak”; *muntadan yanıp bar!* (MIII 23,8) “buradan dönüp git!”; *kok tıñg + din öntürdi* (TTV B88) “bu, gök(pis) çamurdan çıkardı”; *kañd(ı)n* (IE 23) “nereden?”.

396. + *ta*: Bulunma hali, aslında, “bir yerde, bir zamanda bulunma”; nadiren, “bir yere, bir yerden; bir yere kadar; + dan beri, bir zaman esnasında, bir şeyle” manalarını veren biraz belirsiz bir bağı idi. İlk, git gide, bulunma hali, ayrılma halinden (“+ dan”) ve yaklaşma halinden (“+ a”) ayrıldı. Kitabelerde ve ekseriya *n* ağzı yazmalarında, yer yer de *y* ağzınınıklarında bu şekil hâlâ ayrılma halini de ifade eder: *sol kolıñıñ üstintä bazun* (U 51) “sol kolunun üstünden bağlasın!”; *mağayan nomta art* — (HtVII 2116) “Mahāyāna’dan geçmek (yani, Hīnayāna’ya yönelmeye dikkat etmek)”. Cümle belirleyicisi olarak kullanılışı için bk. § 426⁵⁴.

397. + *ça*: *yüzün utru turur + ça sakınur* (MIII 22,9) “yüzüne karşı durur (yüz yüze) gibi tasavvur eder”; *yokça ädiksizçä sakınur* (MIII 22,8) “değersiz olduğunu düşünür”.

Vasıflık ve İsim

398. İsmi yakından tayin eden vasıflık, isimden önce gelir; vasıflık ismin eklerini, yani ne hal ekini, ne çokluk ekini, ne de iyelik eklerini alır: *kamağ ädgü kılınçlarda* “bütün iyi işlerde”. — Vasıflık yığılması: Bir işaret zamiri — bir diğer vasıflıktan önce, bazen vasıflıktan sonra — ismin önüne gelir: *arıtdağı bo darni* “bu arıttıcı sihir formülü”; *fakat ol iki içilär* “bu iki küçük kardeş”; *bo mäniñ säwär amraq ät’öz* “bu benim sevinli değerli vücudum”.

399. Şekline göre vasıflık da bir isim soyludur. Bundan dolayı bütün isim fiiller (§ 339) vasıflık olabilirler, fakat hiç bir zaman zarf fiil olamazlar: *uç — uğma kuşlar* “uçan kuşlar”; *tägzin — ür özümüz* “dönüşen özümüz”, *kılın — duk kılınç* “yapılmış işler”. *kör — gäli körtlä* “güzel görmeye” § 131, 76’dan açıklanabilir.

400. Eksiz isimler, sıfatlar, sayılar ve zamirlerle soru kelimeleri sık sık vasıflık olurlar: *türk bodun* “Türk milleti”; *üç oğrı* “üç harami”, *ol uğurta* yahut da *ol oğ uğurta* “o zaman (o zamanda)”, “tam o zaman (tam o zamanda)”.

401. Ruhî endişe ifade eden soyutlamalar (Abstrakta) önlerinde, vasıflık olarak manayı veren isim soylunun bulunduğu *sakınç* “düşünce” yahut *könül* “gönül, kalp” ile teşkil edilirler: *kirtü könül* “inanmış gönül”, yani “inançlılık, iman”; *yartıkançuşı könül* “merhamet”; *küni sakınç* “kıskaçlık”.

402. Sayı kelimeleri az kullanılır: *bir äuin tüş* “bir parça saç”⁵⁵.

403. Vasıflıkta iyelik eki: *atı kötrülmüş ayagka tägimliglär* (ss. 193) “adı yücelmiş saygı değerler” örneğinde, bütün bir cümle vasıflık olarak kullanılmıştır: *at + kötrülmüş* “adı yücelmiş”; bu cümlede + *ı* vasıtasıyla ifade edilen malik (iye), vasıflığa bağlı olan *tägimliglär*, yani isimde devam eder. Malikin (iyenin) bu şekilde öne alınışı Eski Türkçe’de henüz seyrektiler.

Bu malikin zikredilmediği, sadece işaret edildiği çok az olarak tevsik edilmiştir: *kaş + körtläm* (MII 8,7) “kaşı güzelim”, düşünülmesi mümkün olan *kaşı körtlä (bäg)im* “kaşı güzel (bey)im”in bir kısaltmasıdır.

Vasıflık olarak ilgi halli bir bağlantı da aynı şekilde seyrektiler: *süñüg batım + kar* (IE 35) “süngü batımı kar”; burada “süngünün batımı” vasıflık olarak kullanılır ve bu, aynı şekilde kısaltmalı olarak ortaya çıkan bir şekildir. *uluğ hatun* “büyük hatun (ana kraliçe)” (bk. § 360) belki de, en iyi şekilde, (*bütün hatunların*) *uluğ + hatun* “(bütün hatunların) ulusu (büyüğü) hatun”undan ortaya çıkmış bir kısaltma olarak izah edilebilir⁵⁶.

404. İsmic, düşünce bakımından bir mensubiyet ifade eden +^{l°g}'lı isim soylu, çok yaygındır: *yağış + lıg orun* (UIII 11,12) "kurban yeri"; *ökünmek + lig ört* (UIII 5,1) "pişmanlık alevi".

Son çekim edatı gibi kullanılmış +^{l°g}'lı sıfatlar, ilgili olduğu isim soylu ile birlikte vasıflık olarak vazife görebilirler: *at + lıg* "adlı"; *osugluğ* "gibi"; *tükäl + lig* "hissedar, iştirakçi"; *tagim + lig* "değerli, değer"; *tör + lüg* "türlü"; *yarağ + lıg* "yarar, uygun", msl.: *tutuşmak allıg ırk* "tutuşmak (isabet etmek) adlı işaret"; *muntağ osugluğ ögrät* "bunun gibi (bu türlü) alışkanlık"; *ayağka lägimlig bodisatav* "hürmete değer bodisatva".

405. İyelik işareti. +^{l°g} gibi, ilgi hali eki +^{°n}, +^{n°n} da bir mensubiyet veya bir mülkiyet (iyelik) ifade eder. Şahıs ve işaret zamirlerinin ilgi hali bir iyelik zamiri manasına sahiptir: *mäniñ är* (R 012) "benim adamlarım". Bu alışılmamış (eski?) bir ifade tarzıdır. Alışılmış olan, ismin 3. şahıs iyelik eki ihtiva etmesidir: *bo törü + nüñ iş + i* "bu törenin (kanunun) işi". Sıkı bağlantılarda ilgi halinin yerine, genel manada, belirsiz hal tercih edilir: *saç kıdığ + i* "saç(ın) kıyısı (kenarı)"; ve hatta: *saç kıdığ* "saç kıyısı"; *iş + i yir* (R 011) "eşi(nin) ülkesi". — *mäniñ* vs.'nin ilgi hali özelliğine bakmaksızın *mäniñ sü + m* (R 59) "benim ordum" denir.

406. *täg: bızni täg irinç tınlıglar* (TTIII 48) "bizim gibi zavallı (günahkâr) canlılar"; *olarınıñ täg kılınçlarım* (S 66) "onlarınkine benzer günahlarım".

407. +*ça*: Mukayese yahut küçültme ifade eder: *kolti nayut yüz miñ säkiz on säkiz gan ögüzteki kum sanınça alku ançulayu kalmışlar* (UII 47,83) "bütün Tathâgatalar, Ganj nehrindeki kum sayısınca, yüz kere bin kere seksen sekiz kere (yani: milyonlar) hepsi böylece gelmişler"; *bo munça nomlar* (TTV B 80) "bu pek çok (bunca) nomlar"; *ilic + çä är* (To 43) "elli kadar adam".

408. +^{l°n}, üleştirme veya toplama anlamında vasıflık bildirir (bk. § 84): *iki + din iğün ol säkiz tağlar basa turur* (MIH 8,10) "bu sekiz dağlar (sekiz dağ?) ikili olarak (çift çift) mafsallarını basarlar (?)"; *bir + tin körüm* (HıVII 1796) "bir taraflı bakış (görüş)"; *ara + din ajuun* (UII 81,69) "ara âlem (ara varlık)"; *tört + tin sıñar* (S29) "her yerde (dört bir yanda)"; *kop + tin sıñar* (TTIII 60) "her yerde"; *öndün kuntün bulunđa* "güney doğuda" (ayr. bk. § 387)⁵⁷.

409. +*ta*: bulunma hali olarak kullanılışı seyrek: *özüm + tä yiglar* (S 38) "benden iyiler"; *irinçü + dä boş* (TTIV A32) "günahtan uzak (serbest)".

410. +*ki*, +*taki*: yer ve zaman bakımından mensubiyet gösterir (bk. § 40,74): *ilkisizdinbärü + kı kılmuş kılınç* (TTIV B62) "ezelden beri işlenmiş günahlar"; *bo on türlüğ yörugkä aşnu + kı säkizi* (TTV B126) "bu on türlü akideden ilk sekizi"; *anta + kı sawlar* "oradaki işler (şeyler)", *balıkım + takı bodun* "şehrimdeki halk".

411. + *ka*, yaklaşma hali eki, nadiren, vasıflık olarak kullanılır: *äwürgü + kä köñül* “döndürülecek (çevrilecek) görüş (gönül)”; *biñ + a başı* (R N6) “bin için baş”, yani “bin başı”; *kulğu + ka ölüğ* “yapılacak rica”; *küsü + kä tayak* “istek için destek (dayanak)”

Üstünlük Türleri

412. + *rak* (§ 346) ve *ok* (§ 345) gibi bazı edatlar bir kavrama üstünlük manası verirler.

En üstünlük, bulunma-ayırılma hali eki ile ifade edilir: *yaruk + ta yaruk uluğ ädramligä* “ey en parlak, çok (büyük) kabiliyetli!”; kelime kelime “parlakta parlak (ışıkta ışık)” (Moğolca’daki + *ece* ayırılma hali eki gibi kullanılmıştır).

Aşağıdaki kuruluşlar alışılmamış ve yabancı kaynaklıdır: *täpri täpři + u* “tanrılar tanrısı”; *uluğ täpirlär uluğ + ı* “daha büyük olan”, yani “ulu tanrılardan en ulusu”

Pekiştirme

413. Seslerde oynayan kelimeler iki türdür; biri, aynı kökten iki kelimenin aynı ilk sesi vermesinden meydana gelir; ikincisi de bir kelimenin ilk hecesini bu kelimenin önüne alıp bir *k* veya *p* ilavesiyle meydana gelir; eğer hece kapalı ise, ilk ses ünsüzü ile ilk ünlü, kelimenin önüne alınır: a. *yarın yaru – sar* (MIII 43 Nr. 30) “sabahlı olursa (yarın parlarsa)”; *çasut çasur –* “iftira etmek”; *alkış alka –* “takdis etmek”; *boşuna boşunuldım* (R 07) “tamamıyla kurtuldum”. b. *kap kara* “kap kara”, bk. Ekler 48.

tıp İle Sona Eren Kelime Gurupları

414. bk. Dolaysız ve Dolaylı Anlatım § 453-455.

Cümle Öbekleri

Cümle Başlı Edatı

415. Bir cümle, ekseriya, daha önceki cümle ile mantıklı bir bağlantı oluşturan kısa kelimeler yahut çok az uzun olmayan kelime guruplarıyla başlatılır. Bundan dolayı, bunlar, “bağ” terimi yerine, daha genel olan “cümle başlı edatı” adına daha uygun düşer. Fonksiyonları cümle belirleyicisinininkine benzer.

Şekil olarak, cümle başlı edatları 1. zarf fiiller, yani kısaltılmı olarak kullanılan son çekim edatlarıdır: *ymä* “ve”; *yana* “yine”; *ötrü* “o halde”; *ökürü* “ötürü”; *azu* “yahut, veya”; *udu* (W39; T0 56) “sonra”; *ulayu* (KS 24) “ve”; *ulati* (AI) “ve”.

416. 2. Yer yer isim soylular dolaylı halde bulunurlar: *ançata* “takiben, ondan sonra”; *nägüdä* (UII 5,14) “bundan dolayı”; *adınta* (UII 35,26) “diğer yandan”.

417. 3. Bazı cümle başı edatlarının yapılışı müphemdir: *taķı* "dahi, ayrıca, ve"; *birök* (< *bir?* + *ök*) "şimdi, fakat"; *iñçip* "fakat"; *kaltı* "ki" (bu kelimenin, bundan başka bir çok özel fonksiyonları var)⁵⁸; *täk* "fakat, yalnız, sadece": *bo al'özümün isirkägüm idi kälmez; täk biziñä näçükün ärsär, amraqlartın adırılğuluk ängäk bolmazun arti tıp korķar män* (Suv. 609,2) "bu vücudumu esirgeme isteğim gelmez hiç; sadece, sevgilerden ayrılmak ızdırabı olmasın diye korkarım". Bu seyrek görülen *täk*, cümle belirleyicisi olarak, bir defa bir zarf fiilden sonra gelir (bk. § 438).

418. 4. Kelime yığılmaları: *iya basa* "sonra"; *azu yana* "veya"; *taķı yma* "ve ayrıca"; *iñçä kaltı* "böyle, bunun gibi"; *anta basa* "sonra"; *turum ara* "esnasında, bu arada"; *ançulayu... kalth...* "gibi, ki..."; *apam birök* "şimdi fakat (kaldı ki)".

419. Bu cümle başı edatlarının manaları ve kesin farklı gramatik yapıları ayrı bir araştırmaya konu olacak niteliktedir.

Cümle Belirleyicisi

420. Sadece fiil yüklemelerini yakından belirleyen yüklem belirleyicilerinin aksine, cümle belirleyicisi ile cümlenin esas kısmına, yani yükleme, özneye ve varsa, nesneye de etki eden cümle öbeği kastedilmiştir. Yüklem belirleyicisi, uzak nesne ve cümle başı edatı arasındaki sınır kaygandır.

Şekil olarak, bir cümle belirleyicisi, sonu isim soylu olan bir veya birden fazla kelimedenden meydana gelir. Nadiren eksizdir, ekseriya + *tı*, + *ça*, + *ın*, + *ın*, + *ta*, + *ka*, + *garu*, + *ra* ve + *ru* eklerini alır. Ayrıca isim soylu olmayan fiil şekilleri ve son çekim edatlı isimler tercih edilir.

421. Eksiz isim soylular ve üstelik (zumal) zaman, yer veya benzeri bir manaya gelen türde olanlar:

ür kiç timin öglänti (KP 62,1) "uzun zaman sonra, nihayet kendine geldi (aklı başına geldi)".

älig yıl işig küçüg birmiş (IE 8) "elli yıl işini ve gücünü vermiş (verdi)".

birdin sıyar honuğ burħan ünin işıdım (MIII 23,10) "güneyde Henoh Burkan'ın sesini duydum".

üzüksüz küntämäk anañ köñüli süzükün ärür (MIII 22,13) "dua sesleri (Gesinnungslauter) devamlı ve her gündür".

ıtıkün taurnk buyan kı! (TTI 171) "yarın, hemen, iyi işler yap!".

422. + *tı*.

amtı "şimdi".

kidirtı (TTI 122) "batıda".

üstürdi (U 26,15) "üstten, yukarıdan".

taşırtı (MIII 19,12) "dışarda, dışarı".

öğdürti (TTI 123) "doğuda"; bunun yanında, bir *öğdürü* < *öğ** + *dür* + *i* "doğuda" ile bir *kündürü* < *kün** + *dür* + *i* "güneyde" var.

423. + *ça* (eşitlik).

kalı yana kün tağrı ornıta yaruğ ay tağrı yaşıyu bälğürä yarlıkarça, iligimiz iduk kut avlauç orunta bälğürä yarlıkadı (MIII 35,12) "hükümdarımız, güneşin yerinde parlak ay ışıklarını saçarak emredencesine (emreder gibi) mukaddes Avlauçta emretti".

424. + *ın*.

ol ödün bo sawağ işidip (MIII 23,3) "o zaman bu sözü işitip"; *y* ağzında da, burada, vasıta halinin dudak uyumuna girmemesine rağmen, bu kelime *öd* + *ün* olarak geçer.

amtsön < *amtı sö* + *n* (UII 88.78) "şu zamanda".

yazın "yazın".

tärkin "çabuk".

ol tullağın kim (TTII A30) "ol sebepten ki".

könülin adnağunıñ ädgüsiñä küni sağıñ turgurdumuz ärsär (TTIV A72) "eğer gönülden başkalarının iyiliğine kıskançlık duyduysak".

tälmirä közin tın hatunlarıña körürlär (TTI notlar 46) "yalvarıcı gözlerle semavi eşlerine bakarlar".

nätägin tözi titir (TTV B24) "ne kadar özü (cevheri) dür".

ärsiziz (Ch 24) "güçsüz, güçsüz olarak".

sözünlügün (Ch 12) "sözü üzerine"; + *lığ* + *ın*, + *luğın* (sadece yuvarlak ünlülerden sonra gelmez), + *ligin*, + *lügün* eki yanında çok nadir olarak da, + *lığı*, + *lıgu* eki bulunur: *ini* + *lıgu* (IIE 33) "(küçük) kardeşleriyle", *iki üç kişi* + *lıgu* (IIE 41) "iki üç kişiyle"; bu ek cümle belirleyicilerinin dışında yüklem belirleyicileri de yapar; burada, bunun + *matı* + *n* ve + *°p* + *an*'da bulunan + *°n* (beraberlik (Komitativ): Yakutça + *län*, Moğolca + *luğa*, + *lüge*, Eski Moğolca HY + *lu'a*, + *lu'e* "bütün, hep, ayrıca").

425. + *ün* (Ayrılma hali ve sıfat, bk. § 183 ve 387).

kalıkdan ün kalıti (MIII 23,4) "gökten ses geldi".

oğuzd(ı)ğd(ı)n körüg kalıti (To 8) "Oğuzlardan casus geldi".

iltin kantın busuğ bar (TTI 59) "ülkeden ve hükümdardan keder var".

yilikimiztin süñükümüztin barü töpümüzni yirkä tağürüp (Suv. 159,13) "ilgimizden ve kemiğimizden beri (yani, bütün kalbimizle) tepemizi yere değıdirdik".

altın < *al* + *t* + *ın* "altta, alttan", *üstün* < *üs + *t* + *ün* "üstte, üstten", *ortun* < *or** + *t* + *un* "ortada", *içtin* "içte, içten", *taştın* "dışarda, dışardan", *oñtun* "sağda, sağdan", *soltın* "solda, soldan", *küntün* "güneyde", *tağdın* "kuzeyde", *iltin* "önde, doğuda", *ilkidin* "ilkın, önce", *öğdün* "önce", *ärtüdin* "hep, bütün".

426. + ta.

kögmän tağda tuğa kalir (MIII 23,9) "Kögmen dağında (güneş) doğuverdi".
mumı muñçulayu tañridäm wişaylıg mäñiläriğ tağınürta tünlä bir ün aşılditi (UII 28,3)
 "ilahî duyuların neşesini tadarken, geceleyin bir ses duyuldu".

ai'öz ködükınta ymä sukawati allıg yırtınçü uğuştınta tuğmağı bulur (UII 43,25) "o (vücut) öldüğünde, Sukhāvātī âleminde yeniden doğacak".

yir läñri törümiştä bärü bay ymä bar, yok çığay ymä bar (KP 5,8) "yer ve gök yaratıldığından beri, zengin de var, fakir de var".

amıy küşintä kop küsüşläri kanar (TTV B54) "onun gücünden (gücüyle) bütün arzuları tatmin olur".

künintä (A1) "her gün, günde".

427. + ka, + a.

ürkä üzüksüz öglantürüñ (MIII 25,10) "daıma ve durmadan (beni) akıllandırın (şuurlu kılın)".

kün küniñä "her gün, günde".

küniñä ayıña muñçulayu bärıp (KP 7,4) "böylece, günler ve aylar boyunca ihsan ettikten sonra (ihsan edip)".

altı otuz yaşımä (IIE 26) "26 yaşımda" (bir tarihî zaman!).

kiniñä mırwantıg konuklukta konar (Pf 8) "daha sonra Nirvāna şehirlerinde duracak".

428. + ğaru yön bildirir (bk. tümlęc § 393).

429. + ra; + ru, seyrek; yer ve yön bildirir (bk. § 394).

içrä aşsız, taşra tonsuz (IE 26) "içte aşsız, dışta elbisesiz (içte aç, dışta çıplak)".

taşra yoriyur (IE 11) "dışarı yürüyor (silahlanıp isyan ediyor)".

içrä "içeri", *öñrä* (UII 23,13) "önce, önde", *asra*, muhtemelen *as + ra'dan gelir "aşağı, aşağıda", *kisrä* "sonra, daha sonra".

äbrü (IIE 25) "eve".

abımrü (R S4) "çadırıma" ("âileme"). *birtükğ(ä)rü* (IE 10) yerine IIE 9'da *birtükrü* vardır: *birtükrü saqınmatı* "vermeyi düşünmeden...".

430. Bir cümle belirleyicisi, -°p, -°pan, -°n, -matı, -matın ve -ğalı zarf fiilleri, ayrıca -ğınça ve +kan ile ve kendisini de bir zarf fiilin takip ettiği bir tak edatı ile sona erebilir, yahut bir cümle belirleyicisi, son çekim edatlı bir isim ve nihayet kısaltmalı olarak kullanılmış bir son çekim edatı olabilir. Bu kelime guruplarının öznesi, cümle öznesi ile aynı olabilir, bu özne-söylenmiş veya söylenmemiş (gizli veya açık)-başka da olabilir.

Almanca'da böyle bir kuruluş bir yan cümleye tekabül eder; Eski Türkçe için de böyle bir ad vazgeçilmez bir durumdur, çünkü bir fiil şekli olan zarf fiil, zaman ve şahıs bakımından farksızdır, ve çünkü bir özne eksik olabilir.

431. -^op: Esas fiilin yaptığı iş veya oluş; zaman, mantık yahut sebep (sächlich) bakımından bu fiilinkinden sonra gelir. O halde, bir yüklem belirleyicisinden söz edilemez.

anı için ilig inçä tutmuş äriñç. ilig tutup, törüg itmiş. (I E3) "onun için memleketin idaresini ele almışlar. İdareyi ele alıp sonra kanun yapmışlar".

atın tinin tartap turdı (Man. Erz. 7,3) "atını dizginiyle (dizgininden) çekti ve durdu". *tur—dı*, tasviri bir fiil olarak düşünülmüş olsaydı, (yani "çekip durmak, çekmeye devam etmek" manasında), *tart—u* şekli kullanılmış olacaktı.

uçayan balıknıñ kidinintä turup, maru bärü yortdı (UIV Al vd.) "Ujjayini şehrinin batısında durdu (çöğleşt) ve (şimdi) gitti". (Metin devam ediyor:) *örtü...tört bältir yolta yorıyu, anıñ arasınla yäklärig kördi* "dört yolda (yol kavşağında) yürürken, orada şeytanları gördü (agy.). Bundan sonra gelen cümle, -^p'nin tekrarını önlemek için, cümle belirleyicilerinin çift çift birbirlerine nasıl bağlanabileceklerini gösteriyor. İlk cümle belirleyicisi, bir -*u* zarf fiili ile bağlanır, ve ikinci -*p*, zarf fiili bir cümleye tabi olur: *ätin yüü, kanın içip; bağarsukların ätüzlerine yörgäyürlär ärdi* "etini yiyip (yediler ve) kanını içerek (içtiler) [bunlar, ikisi de aynı anda meydana gelirler] ve (sonra) bağırsaklarını vücutlarına sararlar".

Bir doğrudan anlatımda *ti—p*, daima *ayt—tı* veya benzerlerinden önce gelir; bir şekillik olan bu *tıp*, sadece, anlatımın sonunun geldiğini ifade eder.

432. -^opan, aynen -^op gibi bir fonksiyon ifa eder; yazmalarda, bilhassa *y* ağzında nadir görülür (bk. DENY'de Eski Osmanlıca § 1311).

istemi kağan olurmuş. olurupan, türk bodunuñ ilin törüsün tuta birmiş, iti birmiş (IE 1) "İstemi, kağan olarak tahta çıktı. Tahta çıkıp (çıkıtı ve) Türk milletinin töresini ve idaresini ele aldı".

bunça bodun kälipän, sıgtamış yoğlamış (IE 4) "bunca millet gelip [geldi ve (sonra)] ağlamış, yas tutmuş".

Bir dolaysız anlatımın sonunda *tıp*'in yanında yer yer *tı—pän* de kullanılır.

433. -^on'nin, aynı fonksiyondaki -^op'nin yanında daha seyrek olarak kullanıldığı görülür; çok nadir ve eskidir (bk. DENY s. 919 yukarı).

türk tärısi... "türk bodun yok bolmazun" *tiyin*, "bodun bolçun" *tiyin*,... *yügärü kötürmiş äriñç* (IE 10) "Türk tanrısı açıkça şöyle dedi: Türk milleti yok olmasın; açıkça şunu dedi: "millet olsun", ve (sonra) ... yükseltti (Türk tanrısı,... "Türk milleti yok olmasın" diye (deyip), 'millet olsun' diye... yükseltti"⁵⁹.

434. -*matı*, -*matın*, -*madın* ekleri daha önce ele alınan üç şekilde aynı fonksiyona sahiptir, ama olumsuz mana verir.

arkan için diğer örnekler: *ança sözlüyü turur arkan, anıñ arasınca çştani iligkä yakın... ün yanķu tåg aşıtlıdı* (UIV A 233) “böyle konuşup durur iken, hükümdar Caştana’ya yakın yankıya benzer bir ses işitildi”. Ayrıca, UIV B 18; 34; 43; 46; C 153; 187; HtVII 1790; 2022; 2142; Suv. 620,21; 23; 621,19.

438. *tak* (*tåg* mi okumalı ?), bir zarf fiilden sonra: “iken” (bk. DENY s. 69; ilk üç örnek *däk* ile aynı fonksiyonda bir *tak* ihtiva ederler). *taķı bir kişi bir tak kuanşı im pusar atın atayu tak bir ödün tapınu udunu tåginsür, ol kişi...* (QIP 90) “ve eğer bir kişi, Bodhisattva Avalokitesvara adını anarken (andığı esnada), her hangi bir zaman onu yüceltse (ona tapırsa), o kişi...”; *inçip tigin alķunu taplamadı tak, ...kirmişıg tapladı* (KP 15,1) “fakat, şehzade her şeyi atarken (attığı esnada), gitmeyi uygun buldu”. Birinci örnekteki *ata – yu*’ya bakarak ikincideki *tapla – madı, – matı, – madın* gibi zarf fiil olarak anlaşılmalıdır.

439. Diğer cümle belirleyicileri, son çekim edathı isimlerin büyük gurubuyla teşkil edilirler (bk. § 272 vd.).

Özne

440. Zamirler dahil her eksiz isim soylu, özne olabilir. Özne, yalnız halde olur. Sadece zamirler özne halinin özel bir şeklini geliştirdiler: *bän* veya *män*; *sän*; *bo* veya *ol*. Zamirlerin dolaylı hali, gerçek bir hal olmayan ilgi hali ve şekil bakımından dikkat çekici yaklaşma hali bir tarafa, *bi veya *mi, *si, *mu ve *a’dan türemişlerdir (bk. § 329).

Özne kavramı, yükleme ilave edilebilir: *kıtur* “(o) kılar, yapar”; *kılğay* (ben, o vs.) yapar (yapacak)”. Özne, yüklemden sonra, yüklem bir parçası olarak ifade edilebilir: *kılt + im* “kıldım, yaptım (kelime manasıyla: (benim) yaptım)”¹; *kıtur sän* “kılırsın, yaparsın”; *adgü ol* “iyidir”. Tek başına isim olarak özne, yüklem, yüklem belirleyicisinin ve nesnenin önünde bulunur. Özne, zamir ise (zamirsel özne) aynı cümlede, yüklem tek başına, hem yüklemden önce, hem de yüklemden sonra (tek başına “bağımsız” değil) gelebilir; tamamıyla olmayabilir de.

Bir cümle; biri yüklem, diğerleri zarf fiil yahut isim fiil olarak bir çok fiil ihtiva ediyorsa, ve bütün fiillerin öznesi aynı ise, özne sadece bir kere ifade edilir. Fiillerin yüklemleri ayrı ise, özne bilhassa vurgulanmalıdır, yahut açıklık yönünden önemli ise, özne her fiil gurubunda söylenir: *män bo sawlarıg bilmışdä kin, ol kişiniy ädin tawarın aŗa üklitü tågıngäy män* (Suv. 521,1) “ben sözleri bildikten (anladıktan, öğrendikten) sonra, bu adamın malını mülkünü çoğaltmaya gayret ederim (fedâkarlıkla çoğaltırım)”. Zimnen bir özne değişimi de meydana gelebilir.

Dönüşlülük zamirleri *öz* ve *käntü* “kendi” iyelik eki ile birlikte sık sık şahıs zamiri olarak kullanılırlar: *özäm kıltım* “kendim (yani, ben) yaptım”. § 200, 201.

¹ burada *kılt* isim fiil, dolayısıyla da isim olarak düşünülmüştür (M.A.).

tün sayu, öd yazmatın, muntağ kılınç kılsar (TTV A109) “eğer her akşam, ihmal etmeden bunu yaparsa...”.

bunça işig küçüg birlükgärü saşınmatı, “türk bodun ölüräyin, uruğsıratayın” tir armış (IE 10) “işini ve gücünü vermek istemediği için, söyle diyordu: “Türk milletini öldürmek istiyorum, ve onun kökünü kurutmak istiyorum (bunca işi gücü verdikten sonra, düşünmeden ‘çekinmeden’ Türk milletini öldüreyim, kökünü kurutayım’ der imiş)”.

435. – *ğalı* “– mak için”, nadiren de “– dan beri”.

bo yürügüg bälgülüg kılğalı, lözün iliglar nomlayu yarlıkamış (TTV B4) “bu akideyi (tarifi) belli etmek (aydınlatmak) için, bütün hükümdarlar (onu) vazetmeyi emrettiler”.

adırlğalı yirilgäli, ärü ärü ür kiç boltı (HtVII 2039) “ayrılıhtan beri, hayli çok oldu”.

436. – *ğınça* “–ınca”.

bo darniniñ küçi küsüni üzä bodimant nomluğ orunka tägginçä, munuñ ikin arasında arığ tuğum ajunuğ bulmağı tapmağı bolur (UII 36,39) “bu sihir formülünün gücü ve kudreti sayesinde, Bodhimañda adlı yere ulaşınca kadar (ulaşmadan önce), bu arada arı bir yeniden doğuşa ulaşacak ve yeni bir arı doğuşu bulacak”.

437. *kan*, zaman bildiren bir cümle belirleyicisini sona erdirir; kaide olarak fiil köklerine değil, isim soyluya benzeyen kelimelere gelir:

aşnu + kan (HtG 22,25) “önce, eskiden”, “nihayet”.

anğınça + kan (MI 6,19) “nihayet, bu arada (?)”.

amtı + kan “şimdilik, hemen şimdi”.

irtä + kän (HtG 33,23) “önce”.

Ayrıca *kan* “– dan önce” anlamında – *maz*’lı isim fiillere gelir: *örtlüğ yirlärdä tağı aqtın – maz + kan*, *amtı ökünür män bilinür män* (UII 78,42) “ateşli yerlerde (ateşlerle) akıp gitmeden önce, şimdi (günahlarımı) itiraf eder ve (günahlarımdan) pişmanlığımı bildiririm”.

är – mäs + kän’e benzeterek, olumlu bir **är – ür + kän* de teşkil edilir; ki bu da, **bar – ır* “vardır” > *bar* gibi, *ärkän* olmuştur. O halde, bu yegâne olayda, *kan* – açıkça görüldüğü gibi – bir fiil tabanına da gelmiştir. Fakat bu, *är –*’den başka bir fiil tabanına gelmez.

anası idiz kalıhta yatıp udyur ärkän, tül tüşädi (Suv. 620,16) “annesini yüksek kuleden yatıp uyurken (annesinin yüksek kuleden yatıp uyuduğu esnada), düş gördü”.

bo saw tağı kaçmäs kän, bir buryuğ tärkin tawratı kälip... (Suv. 623,1) “bu söz geçip gitmeden önce (bu söz söylenirken), hemen bir nazır gelip...”; ayrıca: UII 87,61.

Tümleş

441. bk. kelime gurupları, nesne ve fiil yüklemi § 391 vd.

Yüklem

442. Yüklem, bir cümlemin en esaslı öbeğidir; hiç bir zaman eksik olamaz. Buna karşılık özne tek başına bir kelime olarak düşebilir ve sadece yüklemle ilave edilir: *adgü* "iyi" ve "bu iyidir".

Yüklem, isim (dolaylı halde de), sıfat, sayı, zamir yahut bir fiil şekli olabilir. Fiil yüklemi (yüklem, fiil ise) bir kelimeden ibaret de olabilir, bir fiil gurubu da; böyle bir bağlantının (Verbindung) ilk öbeği (şekil olarak) sona gelene tabidir. Fiil yüklemine ikinci öbeği yahut tek kelime, bir isim soylu veya bir ara şekildir. Zarf fiiller, çekimli fiiller, yani yüklemler değildirler. —*gu*, —*guluğ*, —*duk* (bu yüklem olarak seyrek görülür), —*sıg*, —*taçt*, —*guçt*, —*ğma*, —*ğlt*'lı isim fiiller, ayrıca zaman teşkiline yarayan —*r*, —*maz*, —*t* (—*t* + *°m* görülen geçmiş zaman vs.) —*mıç* ve —*yuk* ekleri isim ve sığata dahildirler. Ara şekil, —*gay*, —*kaltr*'lı zamanları teşkil eden şekiller, çok nadir olan —*çt*, —*çat* (?), dilek şekilleri ve aslında yan cümlede bir çekimli fiil olan —*sar*, şartıdır.

443. Bir yüklem ismi; ilgi, yaklaşma, bulunma, ayrılma, vasıta, yön ve çeşitlik hali ekleri alabilirler ve *ok* ve *tag* gibi edatlarla genişletilebilir.

Yükleminkinin dışında bir öznenin var olup olmadığına bakmaksızın, yüklem bir şahıs işareti taşıyabilir. 1. ve 2. şahıslar, şahıs gösterilmeden kalabilen —*gay* ve —*sar*'ın dışında bütün fiil yüklemelerinde bildirilir. 3. şahıs, —*t* görülen geçmiş zamanında, aynı şekilde, daima gösterilir; —*daçt*, —*guçt*, —*gu*, —*guluğ* ve *mıç*'lı fiil isimlerinin arkasında, 3. şahıs, ekseriya bir *ol*, nadiren de bir *bo* ile gösterilir. Dilek fiil şekilleri, her şahıs için başka bir şekle sahiptirler; bundan dolayı, bunlarda, diğer bir şahıs işareti konulmaz.

444. Bir yardımcı fiile bağlı yüklem ismi, bazen "yüklemlik vasıta hali"nde, ekseriya da belirsiz halde bulunur.

§ 442-444 için örnekler: *ilim amı kanı* (IE 9) "ülkem şimdi nerde"; *öğdün kidin yiz üz tapıçın* (TTI 6) "güneyde ve kuzeyde ülke senin arzuna göre (senin istediğin gibi)"; *manıç ol* (KP 11,1) "(o) benimdir"; *ınaç bolğuka* (TTI 188) "inanç olmalı"; *kim sän?* (UIV A20) "kimsin?"; *ınisi içisintäg kılınmaduk ärsiç* (IE 5) "açıkça, küçük kardeşler büyük kardeşleri gibi (kadar) gayret etmediler"; *bo tağka täginür sän* "bu dağa kadar geleceksin (bu dağa ulaşacaksın)"; *biz karıyuk biz* (UIII 55,19) "biz ihtiyarladık"; *üküs kişi öllüg* (IS 7) "çok kişi öldü"; *ükü börlüg muntag ötüglär ötüngäy* (MI 11,3) "böyle çok türlü dualar edelim"; *kün täñri yarukın köğmän tağda tuğa kälir ärti* (MIII 23,8) "güneş, Köğmen dağından parlak bir şekilde (ışıldayarak) doğuyordu"; *sauka kuralır sän* (ITI 169) "hemen meşhur olacaksınız"; *saklanğ ol* (TTI 196) "insan kendini korumalı"; *käntü bodunum* (R 02) "benim halkımsın (milletimsin)". (açıklamalı pleonastisch) hiç alışılmamış şahıs işareti: *nägülük tuğdum män?* (KP 4,8) "niye (ne için) doğdum"; *bini, öğüzüg, öltürtaşı ok* (To 10) "bizi, Öğüzlari öldürecekler!"; *bäri tag ärmis* (IE 12) "kurt gibi imişler"; *tapıda ırtıgdakıä boltaç* 112 (I SE; W. BANG'ın 1 lit. Zentralblatt 1900 s. 538'deki tanıtma yazısına

(Besprechung) göre eklendi) "gökde yaşadığımız zamanlardaki gibi olacaksınız"; *iözlügütäg örmöz* (TTII A 55) "söylenecek gibi değil"; *öl'öz arığın örmök çahıpat* (TTIII 138) "vücudun temiz olması emri"; *köpülümüz busuvsuzun kadğusuzun turzun* (M1 28,28) "yüreğiniz cemsiz kedersiz olsun (dursun)!".

445. "sahibim (malikim)", "sahip değilim", "meçburum, zorundayım" şahıslar söylenir: *ärđinim bar* "mücevherim var", yani "mücevhere malikim"; *yıdı yok* "kokusu yok", "kokuya malik değil"; *maña bilmiş* (ekseriya bu şekildedir; diğer yazmalarda nadiren *bil—gü* ve *bil—māk*'tir) *kärgäk* "bana bilgi gerek", "bilmek zorundayım". Zaman ve olumsuzluk şekilleri: bk. § 245.

Cümle Kuruluşu

Basit Cümle; Kelime Sırası

446. Yüklem, cümlenin ana kısmı olarak, çokluk, cümlenin sonunda yer alır. Hıristiyanlıkla ilgili metinlerde, bazen bir yaklaşma halinin önünde, bazen öznenin önünde, hatta cümlenin başında bile bulunur. Yüklem, yakın belirleyicisi, —yüklem belirleyicisinin dışında— nesne, en uzak belirleyicisi ise öznedir. Cümlenin bu ana yapısı (Hauptkomplex), bir cümle belirleyicisi ile tekrar açılabilir; başlatıcı olarak bir cümle başlatıcısı görev alabilir. Mantıki bir münasebeti olsa da, böyle bir cümle bağlantısı zaruri değildir.

Kaideye uygun kelime sırası şudur: Cümle başlatıcısı, cümle belirleyicisi, özne, nesne, yüklem.

Yan Cümleler

447. Cümleyi genişleten diğer bir unsur; başta, sonda, yahut -araya sokulmuş olarak- ana cümlenin ortasında yer alabilen yan cümle olabilir.

Muhtemelen Uygurca'da yeni bir oluşum olan gerçek yan cümleler, bir şart, bir soru kelimesi, yahut her ikisi ile birlikte gelen kelime guruplarıdır. Yan cümlede yüklem, şahıs ve zamanı, çokluk, gösterilmez.

448. Şart cümleleri menşe bakımından, şekil olarak bir başkasıyla bağlantısı olmayan, fakat mantık bakımından bağımlı esas cümleler olmalıdır. *otın katun—sar!* (TTI 194) "ateş kuvvetlense!" biçimindeki bir istek cümlesine (esas cümle!) bakılmalıdır.

Örnekler: *barsar, bargıl* (Kp 30,6) "gidersen git!".

ol yirgärü barsar, türk bodun, öltäci san (IS 8) "bu ülkeye gidersen, Türk milleti, öleceksin".

açsar, tostıq ömäs sän (IIN 6) "açsan, tokluğu düşünmezsin".

tükäl bilgä täñri täñrisi burhan nıwanğa kirü yarlıktadı ärsär, yma kotmış i-j tañı tükäl bar (HtV 90) "eğer tam hikmet sahibi tanrılar tanrısı Buda Nirvāna'ya gitmeyi

emretmişse, koyduğu iz henüz bozulmamış biçimde duruyor"; *kül tigin yok ârsâr, kop öltâci ârtigiz* (1N 10) "Kül Tigin olmasaydı, ölecektiniz"; *tarni sözlâsâr, yanar ârmak yiti kata kâli barı kılıp, ... töpün üza tuta yorımış kârgâk* (TTV A57) "insan Dhârânî dese, işaret parmağını yedi kere getirip götürüp (mührü) tepesi üzerine tutmalıdır".

449. Çok kısa bir şart cümlesi, bir cümle öbeğinin yükseltmesine (Hervorhebung) yarar: *tawğaç ili ârsâr, mâriçi atlığ uç kıdığ türk turgış yir ol* (HtV 99) "Çin ülkesi (ise), Mleccha adlı, en uç hudutlarda bulunan türk turgış ülkesidir!".

Nisbet Cümleleri

450. Soru kelimeleri her şeyden önce esas cümleleri, yani soru cümlelerini (bk. § 355) ve ünlem cümlelerini başlatırlar. Soru kelimeleri ve ünlemlerin fonksiyonları için bk. § 199.

Örnekler:

nâ ymâ üküş tsuy irinçü kıltımız ârinç (TTIV A19) "ne kadar günah işledik tabii!".

nâ ymâ tañ, nâ ymâ tawrak (HtVII 1895) "ne şaşırtıcı, ne çabuk!".

kayu tınlıglarnıñ utısı (UIV C184) "insanların hangi ut(suz)luğu!".

İster tercüme yoluyla, ister geçiş yolları üzerinde bulunan Türkistan ahalisinin çok dilliliğinden olsun, muhtemelen, yabancı tesirle, git gide, daima genişleyen bir çerçevede soru kelimelerinin kaideye uygun nisbet cümlelerinde, yani yan cümlelerde kullanıldığı görülür bk. § 194-195. Ne *kim* ile *kayu*'nun semantik farkı, ne de şekil bakımından tamamıyla müphem *kaltı*'nın kesin fonksiyonu, henüz, izah edilebilir.

Örnekler:

öpi aş içgü yok, kim barsıg turgürgülük (Suv. 610,17) "parsı diriltmek için başka yiyecek ve içecek yok".

iş kılzun tip, kim ol bi taş bitigig özümüz bitilim (HtG 44,3) "çalışsın, ki o kitabe taşıyı kendimiz yazalım".

katıglanañ, kim ürkâ oduğun arañlar (MIII 9,6) "gayret edin, ki daima uyanık olun!".

könülü az koğsadi ol tıtağın, kim inçâ âsıditi (TTII A30) "gönlü şu sebepten biraz zayıfladı, çünkü böyle işitti (böyle işittiği için gönlü biraz zayıfladı)".

âgirmâk, kim âgirdi, artuk ârüş ârür (TTII A600) "sevinçlerine sebep olan mutluluklar çoktur".

ol altun önlüg sıgunlar bâgi, kayudın sıñar dantipali ilig ârdi, anda ok sıñar bardı (UIV C103) "bu altın renkli sığınlar beyi, hükümdar Dantipâla'nın bulunduğu tarafa gitti".

bo isig ödtä bilmâz biz, bilägdä kin nätäg inç mu ürki (HtVII 1882) "bu sıcak zamanda, hediyeyi gönderdikten (hediyeden) sonra, bilmiyoruz, ki memnun mudur (bu sıcak zamanda hediyeyi gönderdikten sonra memnun olup olmadığını bilmiyoruz)".

bilmâz... kim mâniñ... öz kılınçım mâni inçä ämgätür, tip (TTVI 16) "bilmezlar, ki kendi günahları kendilerine (benim yaptıklarım hana) böyle ızdırıp çektirir".

kim kayu tınlığ... bo bitigig bititsär, anlağ bar, kim ol tınlığ örtkä örtänmäz (TTVI 112) "kim bu yazıyı yazdırırsa, öyle olacaktır, ki o canlı ateşte yanmayacak (bu yazıyı yazdıran ateşte yanmaz)".

ı ıgaçlar sışär ürülür inçä kalı ar, kim... tolkuquğ ürärçä (WG 21) "ağaçlar, bir insanın tulumu üfleyp şişirdiği gibi şişerler".

ol azıñ ymä ol kamağ yäklär oğlanları, kim köklärdän... yirgärü tüzmişlär ärti (MH 7,16) "bütün hırsların, gökten yere düşmüş şeytan çocuklarıdır".

Aşağıdaki cümle bir kısaltma ihtiva eder: *näçä ögüzlär köllär barça aysız körklä kılı tägingäy män* (Suv. 529,3) "bütün ırmakları ve gölleri sonsuz güzelleştireyim". *näçä, barça* yoluyla ifade edilmiştir. Kaide olarak *näçä... ärsär, barça...* denilmeliydi.

451. Soru kelimeli ve şartlı yan cümleler için örnekler:

män bo.. ärdini algalı barayın, kim... asığ tusu kılı usar män (KP 34,8) "bu mücevheri götürüyüm, ki... faydalı olayım".

kim nän üntämäsär... açtı (KP 33,2) "kimse ses vermeyince... açtı".

siz, kaçan burhan kılın bulsar siz, mini tilmänğ kılğarıñ (KP 51,5) "Burhan ruhuna (Burkanhığı) ulaşınca (bulunca), beni terk etmeyin, kurtarın".

kayutın sıñar hormuzta täñri ärsär, antın sıñar yakın barıp (UII 29,19) "İndra tanrı ne tarafta ise, o tarafa yakın gider (o tarafa gitti)".

nä türlüg itig yaratıg bar ärsär, körümçi yultuzşıka ayıtmaz (TTVI 133) "ne türlü süs mevcut olduğunu, bakıcılara ve yıldız falcılarına sormazlar".

ol ayağ kılınç yok, kim biz kılmadımız ärsär (TTIV A23) "işlemediğimiz günah yok (günah yok, ki biz işleseydik)".

inçä kalı türk yigit kınçuyılar... näçük titräyür bäsär ärsär, ançulayu ymä bo yitinsiz yağız yir... täbrädi (UIV D88) "güçlü genç kadınlar nasıl titriyor ve sallanıyorsa, ulaşılmaz yükseklikteki bu yağız yer (bu kara toprak) de öyle sallandı".

kim korksar, yorınlar (KP 32,3) "kim korkuyorsa, yürüsün (kimler korkuyorsa, onlar yürüsünler)!"

nä ärsär, asıgka kirmädi (Suv. 612,2) "kimseye faydası olmadı",

kimkä kälsär, sançitur (TTI 67) "kime gelse (kime görünse), (hançerle) yaralanır".

kaçuda tuğğalı tapları ärsär, anta tuğum ajun tularlar (UIV B8) "yeniden doğmayı arzu ettikleri yerde, (yeni) doğuşlarını ve varlıklarını bulurlar (yeniden doğar ve (yeni) varlıklarına ulaşırlar)".

Soru kelimesini tekrarlamak suretiyle: *nāñ nāñ sabım ärsär, bärju taška urtum* (IS 11) “ne kadar sözüm varsa ebedî taşa kazdım (söyleyecek sözlerimin hepsini ebedî taşa yazdım)”.

inçä kalth... suw, kim isig suwka kalsar, soğutur... (WG 47) “...su gibi, kim sıcak suya katar soğutur... (sıcak suya atıldığında soğutan taş gibi)”.

452. İki kuruluşun, nisbet cümlesi (yan cümle) ile yan cümlelerin kontaminasyonu (tekleştirme) Eski Türkçede tek tük tevsik edilmişti, ve bu, —^o zarf fiilinin çekimli fiil olarak inkişafına işaret eder:

kalht taluy ögüzkä täğıp, yiti kün turup, kämi yaratı (KP 31,3) “denize ulaşınca (ulaşıp), yedi gün kaldılar (kalıp), gemi yaptılar”.

nä äm mahabali tiğın körüp, inçä tip tidi (Suv. 609,22) “şehzade Mahābala onu görünce (gördüğü zaman), şöyle dedi”⁶⁰.

Dolaysız ve Dolaylı Anlatım

453. Dolaysız anlatım alışılmış bir cümledir. Ekseriya bir *inçä* yahut *ançulayıp tip tidi* yahut... *ayıdı* “böyle dedi” yahut, “sordu” ile başlatılır. Ekseriya, sonuna bir *tidi* “dedi, söyledi”, *ötünti* “(diye) rica etti” alan bir *tip* (ekseriya *keme-n* “diyerek” zarf fiiliyle sona eren Moğolca’daki dolaysız anlatım gibi) vd. ile biter. Hitap edilen şahsa, *sän*, nazik bir ifade ile ise, *siz* denir. 3. teklik şahıs seçilirse, çok resmî olur: *uluğ ilig bäg + ä! biş yüz sığınlarka isig öz buşı birzün!* (UIV C:15) “ey ulu hükümdar, beş yüz sığın hayatını sadaka olarak versin!”.

454. Dolaylı anlatımda, sadece fiil yüklemi, dolaysız anlatım şekline girer; bu anlatım (hitap) şeklinde, özne (Almanca dil duygusundan hareketle söylenmiştir) yükleme halinde olur: *ol unlığıg “yoklunmaksız ärür” tip bilgülık ol* (UII 37,59) “bu canlı, yok olamaz, bilinmek gerekir (bu canlıyı, “yok olmaz” diye bilmek gerekir)”. *inçä sakinçıy bolmazun (:)* *bolar mini bilmär tip* (TTX 473) “böyle düşüncen olmasın: Bunlar beni bilmez (tanımaz) deyip (‘bunlar beni tanımaz’ diye, böyle düşünme)”.

sizni “ölsün” tip (KP 59,6) “siz ‘ölsün’ diye”.

455. Özelliği olan deyimler: *nä üğün tisär* “ne için dese (‘ne için?’ diye sörarsa): niçin?” vb. bulup çıkarmanın (Hervorhebung) bir belagat vasıtasıdır. *şayular ol on tip tisär* (TTV B2) “ve bu on...” (kelime kelime: “bu on(lar) kimlerdir’ deyip dese (denirse)” (krş. Moğolca — *muy keme — besü*).

İfadenin sonunda *tip: äşidmişü bar ärdi: bo nigranti... körümçi ol tip* (HtV 18) “bu Nirgrantha’nın bir falcı olduğunu iğitmişti (bu Nirgrantha, bir falcıdır diye iğitmişti)”. *türk bodun yok bolmazun tiyin...* (IE 11) “Türk milleti yok olmasın diye...”

ti — sār’in tekrarlanması: *tursar siz tisär,...*; *birök, barsar siz tisär...* (HtV 39) “burada kalıp kalmayacağınızı (kalacaksınız dense,...; yahut gideceksiniz dense)”.

EKLER

¹ Belki de ¹ b ve ² k işaretleri, aynı zamanda, k işaretinin j ve z işaretinin j için kullanılması gibi, zo ses değerine sahiptirler.

² Kâşgari'ye göre b Kıpçakça, m de Oğuzca'da kullanılır.

³ Kâşgari, aynı ses atlamasını Arğuca'da da tesbit ediyor

⁴ Bugünkü Doğu Türkçesi'nde de, ilk hecenin dışında, u, ü'nün yerinde seyrek olarak o, ö vardır; JARRING, *Materials to the knowledge of Eastern Turki: öyom* "evim", *öltör* — "öldürmek", *özüm* "özüm", *oğlam* "oğlum". Burada aynı şekilde, i, i bağlama ünlüsü, yer yer (zuweilen) a, ä yahut e'ye dönüşür.

⁵ Sık sık geçen *tip tidi* "dedi (deyip dedi)" deyimii Uig II'de yer yer *tipditi* şeklinde de görülür. *tidi/diti*, tek başına bir kelime olarak hissedilmiş olsa, ortaya çıkmaması gereken bir göçüştür.

⁶ Belki de, Doğu Türkçesi, Özbekçe vs. de olduğu gibi, diğer Eski Türkçe yazı türlerinde, sadece nadiren görülen bir ikilik (Gemination) bulunur.

⁷ Son zamanlarda, diğer yerlerde Run kitabeleri (Runeninschriften) bulundu; bunlardan Kuzey Moğolistan'da bulunan biri, açıkça, Eski Türkçe'dir. Buna karşılık, A. GRUNWEDEL'in Kuça'da keşfettiği Run tarzındaki Kritzeleien'in reproduksiyonu yapılmadığı için, dili hakkında da bir şey söylenemez. — Tacikistan'daki Mug dağında bulunan bu yazı ile yazılmış bir kitabe Türkçe olarak gösterilemez.

⁸ at yazılı (a)t, aş yahut (a)ş yazılışı, çok kere, ünlünün farklı niteliklerine işaret etmelidir.

⁹ Uygur yazısı, 1300'de Johannes von Montecorvino tarafından "litterae tarsicae" olarak gösterilmiştir.

¹⁰ Uygur yazısında taban hecesinin ünlüsüz yazılışına örnekler: *tpi* "tanrı", *ytg* "emir", *mn* "ben", *sn* "sen"; diğer yazı türlerinde: bk. § 12, 15. — Buna karşılık daha eski Uygur yazılı Mani yazmalarında, yer yer (zuweilen) ünlüler iç seste de elif ile yazılmıştır, mesela: *il'ig(i)māz* "hükümdarımız".

¹¹ Brāhmī yazısındaki Türkçe g, r'den inkişaf etmiş ise sonuncu bir diş kafesi r'si idi.

¹² Uzun ünlüler hakkında: Vilh. GRONBECH, *Forstudier till Tyrkisk Lydhistorie*, s. 68; Martin HARFMANN, *KSz* 3 s. 141-152. Ayrıca C. BROCKELMANN, bu gramerin birinci baskısına yazmış olduğu, çok dikkat çekici (förderuden) tanıtma yazısında (Besprechung) (ZDMG Bd. 96 s. 353-364) uzun ünlüleri, *kağar*, *kağadır*, *tağam* vs. yazılışlarından hareketle, haklı olarak, Türkçe'nin eski ağızlarına bağlar. BANG-RAHMETI'nin Oğuz — *kağan*'ında, burada alınılmış Şām (Suriye) şeklinin yerine *tağam* yazıldığından, bundan başka *kar*, *kadır*, *tam* "kar, Maultier, duvar" ilave edilir.

¹³ Aynı şekilde Azerice'de, Türkçe kelimelerin ilk hecesinde *bir ā* ve *bir e*; Çuvaşça'da *bir a* < *ā* ve *bir i* < *e* vardır.

¹⁴ Brāhmī yazısı da i ile i'yi ayırt etmez. Fakat Tibet yazısında arklı ünlü için i, ve önlüler için yr vardır; 'a *rig*, yani *arig*, 'al *tim*, yani *altim*; fakat *spī zig*, yani *sizig*, *kyi shi*, yani *kişi*, *ti kyan*, yani *tikin*, *kyel myish*, yani *kalmış*. — Run yazısının, k'tun yanında, *kk* için özel bir işarete sahip olması, ünlüden ziyade, i'nin yanında a, o veya u'dan daha başka türlü bir ünlüzlere işaret eder.

¹⁵ Yer yer yazılmış olan bu ünlüler *oo*, *uo*, *ou*, *oe* yahut *ö'ya* işaret edebilirler. Yakutça, *uon* "on", *wot* "ateş", Sakaca *thauna* "elbise (don)" ve **to'u2* = Moğolca *to'u2un* "toz" 'a dikkat edilmelidir.

¹⁶ Buna karşılık n ağızında ve Brāhmī yazılı bazı metinlerde, bu pozisyonda da, bağlama ünlüleri ekseriya açıktır: *kaḡ + ama2* "babamız", *kol - op* "koyup, terk edip".

¹⁷ Kâşgari'ye göre (bk. ATALAY s. 19) Oğuzların u'si Türklerin f'sine tekabül eder.

¹⁸ Bu "Doğu Türkçesi" ses atlaması daha, Mani harfli yazma T III U 260'ıa görülür. Bu yazmanın bir kısmı Türk. Turfan-Texte III olarak, bir diğer kısmı da BANG'ın "Manich. Erzählern"inin s. 24-35'inin sayfalarında yayımlandı.

¹⁹ *ç*'nin sedalı kaçılığı olan *ç*, muhtemelen Türkçe kelimelerde de vardı; KÂŞ. (KCA I s. 29) *ç* ile *ç* arasında bir sesin bulunduğunu zikreder. — *irinç* (AI)'de *irinç* olarak da yazılmıştır, ki muhakkak *irinç* olmalıdır (Kâşgari'de ifade edildiği gibi). *ç* yarı ünlüsü, Türkçe kelimelerde de tabii olarak düşen bir diftongun son sesi olarak görülür, yani *ur* "uyku".

²⁰ Kâşgari'ye göre (KCA s. 38) Oğuzlarda *y* — kaybolur.

²¹ Aşağıdaki kelimeler de bu eski *ny*'ye gider: "yay" *yany > *yay* (Çağatayca, Osmanlıca, Kırımca), *ya* (Eski Türkçe, Kom., Alt.). *yan > *nan* (Şorca); "tere yağı" *kanyak > *kayak* (KÂŞ.), *kanak* (Do, Arğuca, Bulgarca); "İşkembe" *sarkanyık > *sarkayık*, *sarkanık* (KÂŞ.).

²² KÂŞ. — *d* — > — *y* — değişmesini Kıpçakça ve Oğuzca'dan kayboluşuna kadar gösterir.

²³ Dağların kült olarak yüretilmesi üzerine krş. K. H. MENGES, *Materialien zur Volkskunde...*, MSOS Bd. 37 s. 67.

²⁴ 56a + °n: Arkaik; ekseriya yer bildirir.

orun "yer" (*or* + *t* + *a*) "orta"

alın "ahın" (*al* "taraf, alt taraf")

üstün "üstün, yukarda" (*üst* "üst")

kidin "sonra, arka" (*kid* "son")

ortun "ortanca" (*ortu* "orta")

özdn "ilik" (*öz* "öz, kendi")

+ *ın* "bir yerde bulunan, bir yerdeki" (bk. § 408; + *t* + *m*).

²⁵ + *sak* eki ile ilgili olarak krş. W. BANG, "Studien" II s. 916.

²⁶ + *ta* ile ilgili olarak krş. KÂŞ. *ok* + *ta* "ok atımı".

²⁷ KÂŞ.'deki *kol* — *gür* — "yakına rica etmek" in manası dikkat çekicidir.

Bir — *ğur* — tevtik edildiği için, yaptırma eki — *ğur* — 'un — *ğ* + *u* — *r* — 'dan teşekkül ettiğini düşünmek mümkündür: *kör* — *güt* — (Maitr. 36) "göstermek" < *ğ* + *ü* — *t*; aynı şekilde — *tur* — *da*, — *t* + *u* — *r* 'dan meydana gelmiştir.

²⁸ *ınaru* Moğolca "önce, kadar, — dan beri, — dan itibaren"; *i "bu, o" dan, *ınakji* "buraya", *ınadu* "bu dünyaki", *ınaguki* "bu dünyadaki", *ınagun* "buraya" gibi bir yeni teşkilidir; — *ınaru* 'daki — *na* — *çınakji* "oraya" vs.'de de vardır (N. POPPE); krş. § 321.

ınar; *ınar* ve *ınar* gibi bir teşkilidir.

²⁹ Genel Altayca'daki *mu köküyle ilgili olarak, Brāhmī yazısında mevcut olan yalın hal *bo*'nun teşkil edilmiş olması gerekir. Dolaylı halin tesiriyle, bir çok modern ağızda da yalın halin *o*'su, *u* olur; yani *bo* > *bu*. Bu ses atılmasının, bütün Eski Türkçe metinlerde de, yani, yazıda *o* ile *u*'yu ayırt etmeyenlerde de, bulunup bulunmadığı bilinemez. Yalın halin Eski Türkçe'de *bo*, *po* olması gerekir, krş. benim ZDMG'deki makaleme, *Die Pronomina im Alttürkischen*, 1950.

³⁰ Bir diğer örnek: *bilmädük(ü)ğ* + *in* *üçün* (IE 24) "bilmediğin için". Bir belirsiz hale mi delalet eder? Mani yazısındaki 'ayn ile nadir bir yazılış dikkat çekicidir: *adgü ödi* 'inbirdä (MIII 17,16) "iyi bir zamanında" ve *siz'intlög* (Man.Erz. 8,11) "sizin gibi".

Yer yer, çokluk ekleri iyelik eklerine yığılır: *bolmış* + *ıñız* + *lar* (Maitr. B3,27) "olmuşlunuz"; *bul* — *tuñuz* + *lar* (Maitr. B3 r 2) "buldunuz"; *käl* — *ünizlär* (U11 9,5) "geldiniz"; *tauwar* + *ıñaz* + *lar* (U11 12,13) "malınız".

³¹ Aynı metinde normal ifade şeklinin yanında "üst sıradan sayma" denen ("on dokuz": *tokuz yğrmi*) sayı sistemi de kullanılabilir. Normal olanda, üst sıradan sayma sistemine alışmış olan Türkler tarafından büyük ve küçük sayı arasına bir *ortukı* sokulur.

³² Yaşları verirken asıl sayılar kullanılır: *yitmıştd inaru, yüz yğrmi yaşkatagi* (Maitr. 9 r 14) "70. yaştan 120. yaşa kadar".

³³ *yök*, diğer bütün isim soylular gibi yüklem ismi olarak iş görür: *kirgünçi yok ärip...sar* (TTVI 441) "inancı yok ise".

³⁴ A. v. LE COQ, *bol* — *ıñur* ve *tüs* — *üñür* (MI 9,11; 14; s. 31)'ü (Verwünschungsformen = isteksizlik şekilleri) olarak kabul eder. Belki, — *ıñur*; — *ıñuz* yerine bir Moğollaşmadır.

³⁸ Türk ağızlarındaki belirli isim fiiller, zamanla, yüklem ismi, yani çekimli fiil olarak kullanılmışlardır, az veya çok zaman fonksiyonunu yüklediler. Kesin zaman ifadeleri, Eski Türkçe'de, sadece *-d* (*-d + um*) isim fiili yahut birleşik fiillerle ifade edilirdi; geriye kalan basit fiilli yüklem şekilleri, tamamıyla nötr değilse de, zaman ifadesinden de çok uzaktırlar. Burada, geniş zamanla (Aorist), manası, belirsizlik, şimdiki zaman (Präsens) ve gelecek zaman arasında sallanan *-r* çekli kastedilmiştir. Bu ekin zaman bakımından fark göstermeyişi, aşağıdaki örneğin isimlik fonksiyonunda görülür: *mn inçip... lägin-ür + üm + id* (UII 30,28) "ben böylece, değindiğimde (değinken = tadarken)".

³⁹ KP'de *-ğay mən* yerine bir *-ğa* yan şekli var: *bär-ğä mən* (75,2) "vereceğim", *kutar-ğä mən* (76,6) "kurtaracağım"; aynı şekilde, Kutadğu bilig'de de *-ğay* yanında *-ğa* da var, mesela *sini bilmä-ğäy* (G.R. RAHMATI beyt. 4478: Kahire), *bilmä-ğä* (Viyan ve Herat), *yarat-ğay* (4482 Viyana), *yarat-ğa* (Kahire ve Herat). Asıl şekil olan *-ğa* alışmış bir isim fiil eki, (§ 109) KÂŞ'de görüldüğü gibi bir teşkil ekidir; *ö-ğä* "akıllı", *kaldur-ğa* "fısıltı yapan", *yarı-ğa* "yorga yürüyen (at için)"; bu bir *r* ünlemi ile genişletilerek *-ğay* haline getirilir, artık hiç bir zaman isim olmayan, sadece çekimli bir fiil olabilen bir şekil; krş. DENY § 925.

⁴⁰ *-p* zarf fiilinin *+u* ile dikkat çekici genişletilmiş bir çekli *inçä tipü yrlıkayur* (MIII 9,4) "böyle deyip buyurdu". Bu metin diğer dilik özelliklere de sahip: *ölgülükü* (9,9) ve *arıçla* (9,16).

⁴¹ MII 12,2 vd.'nda geçen örnekte görülen *+i* yelik eki ile *+n* yüklem ekinin birlikte gelişi hiç alışılmamış bir durumdur: *kätipän + in... tutupan + in... tıyür* "geldiğini... tuttuğunu... söyler".

⁴² *-ma-y* olumsuzluk eki çok seyrek: *bul-may* (KP 10,5) "bulmayınca"; genellikle *-madın* (§ 235) çekli yerine kullanılır.

⁴³ *är-*, *bol-* ve *tur-*, aslen, *käl-* yahut *kıl-* gibi sıradan fiillerdir; manaları da, aşağı yukarı "ulaşmak", "tam olmak" ve "durmak" idi.

Önce modal yardımcı fiile dönüştürülür, sonra, uygun bir kuruluşa girebilir ve biraz değişik bir mana alabilirler (§ 230); yahut, aynı şekilde kendilerine has bir kuruluş ve mana ile tasvirî fiil olarak kullanılırlar (§ 248); nihayet, asıl manalarını kaybedip, yardımcı fiil durumuna düşerler (§ 238-239; 241-247).

⁴⁴ *-kahr* çekli, *tuğ-* a *kälür ärti* (Man. Erz. 13,9) "günçş doğuyordu" gibi ifadelerden, yahut da *kır-gali käl-ir sän* "giriyorsun" gibi ifadelerdeki hece düşmesinden teşekkül etmiştir (BROCKELMANN, ZDMG 96,360).

⁴⁵ *birlä* için diğer örnekler: *ädgü ödi'in birlä* (MIII 17,16, man. Schr.) "iyi zamanı ile", ve tasvirler türünde yapılmış olan (§ 255) aşağıdaki nadir kuruluş: *iglä-yü birlä ök* (Suv. 4,17) "hastalanır hastalanmaz"; ve *äsid-ü birlä bo sawış* (Suv. 639,18) "bu sözü iştir iştirmez".

⁴⁶ Bu son çekim edatının *üzä* olarak okunuşu, Brähmi yazısıyla doğrulandı; ayrıca krş. Drevnetyrsko Slovar' 629 *üzä*; RÄSÄNEN, Etym. Wb. 524: (*Yakutça*) *üzä, üsä* "vysoko"; CLAUSON 280 *üzä*; (Doğu Türkçesi): *üzä*. Ayrıca, Cod. Corn.'da, bir kerelik *ayağ üzi* "ayak yüzü"nın yanında iki kere *özä* "vasıtasıyla, -dan dolayı" tevsik edilmiştir. - *üzä*'nin Eski Türkçe'deki mana genişliği dikkat çekicidir.

⁴⁷ *bärü* ve *ınaru* "beri", "ileri (oraya)", *bir* ve *yır* "hura", "ora" gibi, *bo* ve *o* "bu", "o" gibi, **bi* (*bän* "ben" ve *biz* "biz" 'deki) ve **ı* "buradaki", "o" gibi müteradilirdir (Entsprechungen)

⁴⁸ Sık geçmeyen *ınaru* için diğer örnekler: *muntado ınaru* (KP 37,5) "buradan ileri (sonra)"; *ändädhä ınäru* (TTVIII A 46) "bunun üzerine (üzerine)"; *sisis säsihastan ınäru* (TTVIII N 11) "sizin disiplininizden dolayı".

RN 10'daki bir *ınäru* muhtemelen *ınaru*'nun bir yan şeklidir: *türk bodun anda ınäru yok bolı* "Türk milleti ondan beri yok oldu".

UII 11,10 vd.'da *bärü*'nün müteradilî olarak, arth ünlülü olduğu ağızlarda doğrulanmış olan (BANG, KOSM I s. 35) bir *ınaru* vardır: *sansaraıy bärü äurilmäkin ukup, ınaru äurilmäkin ämgäki2 üzüz ukar* "Saşsara'nın kendi etrafında döndüğünü düşünüp, geri gelişini emek çekmeden, kolayca anlar".

⁴⁹ *adıngü* "diğer, başkası" gibi belimsiz zamirlerin yüklem hali diğer zamirler gibi *+m* (UIII 4,3) ile yapılır.

⁴⁷ *kinki ymā maytri burhan* "sonraki Maitreya Buda": *kinki* Maitreya ile değil, *burhan* "geleceğin Budası" ile ilgili olduğundan, *kinki, maytri*'den bir *ymā* ile ayrılmıştır.

⁴⁸ § 333'e ek: *ürtiḡū tāprat* — (TTX 451) "çok sallamak"; bir fiil şeklinin önünde *artıkarak*. TTX, 43.43B, nollrar 444; bir ismin önüne, ünsüz olan ön ses ile onu takip eden ünlüyü getirmek ve bir dudaklıyla sona erdirmek suretiyle ses oyunuyla kuvvetlendirmeler yapılır, mesela *ḡap — ḡara* "kapkara". Fakat, kuvvetlendirilmesi gereken kelime bir dudaklı ihtiva ediyorsa, kuvvetlendirici ön hece dudaklı olmayan bir ünsüzle bitirilirdi, mesela, *tūk — tūmān* "binlerce"; *kız kıwırgak* "kışkıvrak". *apam* da böyle, yani *ap am*'dan teşekkül etmiş olmalıdır; artık, *am* tek başına mevcut değildir, fakat *am + u* "şimdi" de yaşamaktadır.

⁴⁹ Soyut teşkiller için diğer örnekler: *sāwūnḡ köḡül* "neşe", *burhan ḡut* "Budalık"; (Thorca) *puttīpam* ve (Soḡutça) *put'n'k* gibi.

⁵⁰ İkileme için diğer örnekler: *adruk uzlar kntū kntū uz için işlāyūr* (KP 2,5) "türlü uzmanlar, kendi uzmanlık dallarında çalışırlar"; *taktı tıḡū krgāk* (Ht G 21,8) "tekrar tekrar söylemek gerek"; *kūn ymā tūn ymā* (To 28) "hem gece hem gündüz (gündüz olduğu kadar gece de)"; *sıḡar + ı bodun içikdi, sıḡar + ı bodun kirtı* (R 66) "milletin yarısı esir oldu, milletin yarısı buraya geldi". Burada çiftli ek + *h*, + *h* da hatırlanmalıdır (§ 361).

⁵¹ Yüklem durumundaki vasıta hali: *uzüḡüz küntām anah köḡülü sūzūk + ün yaruk + un yaḡuk + an arūr* (MIII 22,13) "durmadan, her gün zikri (Gesinnung) açık, aydınlık ve parlaktır".

⁵² Suv. 634,15'te, aynı manada, *aḡeḡḡa umadın* "acısına yetişmeden" ve 625,2'de *aḡıḡları ūza umadın* yazılır.

⁵³ + *ra*, + *ru* eki çok az geçtiğinden, Eski Türkçe'deki fonksiyonunun açıklığa kavuşturulması için buraya bir kaç örnek daha koyuyoruz: *kulaḡ + ra tokıḡ* — (Maitr. 85 r5) "kulağa vurmak"; *bir ikintışkā, loz + ra kulḡak + ra soncıḡur bız* (Maitr. 30 v29) "(parlayan bıçaklarla) birbirimizin gözlerine kulaklarına saplarız"; *mini töz töpü + ra uru* (Suv. 7,21) "beni baştan ayağa döverek".

⁵⁴ O halde, yaklaşma hali, daha çok bir istikamet, bulunma hali ise devamlı durulan bir yer bildirilir.

⁵⁵ Bir sayı kelimesi için diğer örnekler: *bir yigü çigzin ūgrā* (Maitr. 44 v 12) "bir mahkeme, Çigzinbray", *birār āwın saḡı* (TTX 435) "saçımın (telinin) her biri".

⁵⁶ *aḡ uluḡ + ı tıḡın* (Suv. 608,16) "şehzade (hükümdarın yerine geçecek olan)" *aḡ'ilki uluḡ + ı aḡlanı* (Suv. 608,2) "en ilki, en büyük oğlu"; ayrıca bk. § 360.

⁵⁷ Vasıflık olarak yer bildiren kelime teşkili unsuru + *ʿn* için diğer örnekler: *uluḡ türk + dön pr(ā)ḡdankı* (MIII 27,7) "ulu, Türklerde (devamlı = zuständig) reis"; *ortun aḡlı* (Suv. 608,3) "ortanca oḡlu"; *taḡın taḡta* (Suv. 608,7) "dışardaki başşehirin dışındaki daḡda".

⁵⁸ Cümle başlatıcısı (Satzleinleitung) olarak *kaltı* için bir örnek: *inḡā bolmazun kaltı bo arıḡ içintü yavḡak köyiklar bar bolup biz yokadḡuluk bolmatım* (Suv. 608,19) "böyle olmasın! Bu orman içinde vahşi hayvanlar bulunup biz yok olmayalım!".

⁵⁹ bk. § 234, çok seyrek.

⁶⁰ Bir soru kelimesi ile alışılmamış bir kuruluş: *nā odunu birlē āk anta ḡorkınḡlın busuḡluḡın inḡā tıp tidi* (Suv. 621,1) "uyanır uyanmaz, korku ve ızdırapla şöyle dedi"; ve ayrıca: *nā anı köüp, takı artıkrak ıḡırkandı yoḡırkandı* (Suv. 621,21) "bu, tehlikeli olunca, daha çok yakındı (müteradif)".

⁶¹ *ummaḡ*; krş. *Humāy* Yeni Farsça Şāh — nāme'de, krş. Grundriss d. Iran. Phil., Bd. I. s. 169.

DİZİN

- +: İsim tabanı; ismin yalın ve belirsiz hali 178; fonksiyon: yüklem belirleyicisi 381, özne 440, tümleç 391
 -: Fiil tabanı; emir 2. teklik 215
 a: 440
 a, ay, ây, ya: Ünlemler 343
 +a, +â: (seyrek) ismin yaklaşma hali 180; iyelik eklerinden sonra gelen yaklaşma hali eki 193
 +a-, +a-: İsimden fiil, bk. +u-
 -a, -â: Zarf fiil, bk. -u
 -a, -â; -ı, -i; -u, -ü: Fiilden isim 105
 ab, aw: 29
 abınç: 125
 abınçu: 125
 aç, (a)ç: 8, n. 8
 a. + a: 180
 aç-: 110
 a. - a: 232
 a. - kınça: 236
 a. - sar: 448
 a. - tı: 451
 açarı: 299
 a. + nuç: 352
 açarı: 363
 açış: 270, 356, 358
 a. + ıya: n. 52
 a. + ları: n. 52
 açın-: 387
 a. - ur: 200
 açkaç: 110
 ad-: 294
 ada: 77, 227, 243, 272
 a. + ğ: 181
 a. + sı: 193
 a. + tın: 183
 a. + ka: 180
 adalığ: 77
 adagun: 50
 + ad-, + ad-, + d-: İsimden fiil 86
 adğır: 54
 adğırılık: 54
 âdha: 5
 adım: 5
 adhlig: 5
 adın: Son çekim edatı "başka, -nın dışında"; kısaltmalı "diğer taraftan" 294
 a.: 5, 80, 267, 294, 359, 366, 380
 adın-: 148
 adınağı: 205, n. 46
 adınçığ: 80, 148, 243
 adınvğ, adınçığ: 80
 adinta: Cümle başlatıcısı "diğer yandan" 416
 a.: 294
 adır-: 131
 a. - a: 232
 a. - dı: 217
 adırıl-
 a. - dım: 392
 adırılğuluk: 243, 417
 adırıl: 131
 adırılta-: 141
 adırıltağuluk: 141
 adırılthğ: 352
 adnağı
 a. + nuç: 424
 adırıl-: 351
 a. - galı: 435
 adırılğuluk: 270

adruk: bk. *artuk*
 a.: 39, 201, 353, n. 50
ağ—:
 a.—a: 232
 a.—ıpan: 231
ağaz: 4
ağazlan—:
 a.—mış: 219
ağı: 54, 82, 264
 a.—m: 193
ağılık: 54
ağısız: 82
ağız: 4, 15, 71
ağna—:
 a.—lim: 306
ağrığ: 308
 a.+la: 182
 +*ağu*, +*ägü*: Ortaklık 205
 —*ağul*, —*ägül*: Fiilden isim 116
ağzan—: 15
ağızlar: 1-6
a/ı, ā/i: Ünlü değişmesi 20
ajun: 408, 451
 a.+larığ: 319
 a.+ta: 356
 a.+uğ: 436
aķ
 a.+lar: 174
aķ(ı)l—
 a.—ar: 174
akıt—
 a.—ıp: 230
aķla—
 a.—r: 174
aķtar—
 a.—u: 248
aķtın—
 a.—mazkan: 437
aķtur—: 166
aķuru: 366
al: “yan”; son çekim edatı “alt” 304
 a.: 289, n. 24
 a.+ıña: 304

al: 66, 101
al—: 123, 159, 160, 216, 256, 272
 a.—ğalı: 451
 a.—meyipsen: 222
 ‘a.—tim: n. 14
 a.—tim: n. 14
alakır—: 93
alañadur—: 141
alañadurğu: 141
alguluķ:
 a.+um: 227
 —*alın*, —*älim*; —*lın*, —*lim*: Dilek
 kipi, q.v.
alın: n. 24
alın—: 159
 a.—mıym: 136
 alışkanlığa göre meydana gelen iş:
 Yardımcı fiille esas fiil 241, 243,
 372; tasviri fiille esas fiil 255, 256
alķ—: 125, 152, 160, 250, 255, 272
 a.—mış: 340
 a.—yuk—: 152, 218, 242
alķa—: 413
alķanışğ: 3, 227
alķışğ: 299
alķın—:
 a.—maz: 268, 356
 a.—sar: 264
 a.—tın: 217
 a.—zun: 215
alķınçu: 125
alķış: 413
alķu: Son çekim edatı “bütün” 272;
 belirsiz sayı kelimesi “bütün”
 208; isim 272
 a.: 3, 50, 243, 407
 a.+dın: 183
 a.+m: 209, 272, 438
 a.+nuñ: 179
alķın: 50
alınır: 123
alp: 15, 96, 242, 243, 291
 a.+ım: 346

alpınkan — 96
alta —: 101
   a. —yu: 255
altığ: 66
altı: 115, 202, 206, 210, 427
altın: 425
altınç: 203, 210
altırar: 204
altmış: 202
 altmış daire: 210
 alt sıralama: 369-414. Bağlı fiiller 238-259
ältümji: 5
altun: 450
   a. + uğ: 181
 *am: n. 48
amal: 20
amıl: 20
amırt —: 155
amırtğur —: 155
amra —
   a. —r: 216
amrak: 27, 269, 351, 398
   a. + ıyız: 359
   a. + larlın: 270, 417
amran —: 15, 164
amraç —: 164
amrıl — 166
amrılıt —: 166
amrılapada: 352
amtlı: 15, 200, 422, 439, 442, 444, n. 48
amtıcağ: 350
amtıkan: 437
amtıson: 424
 *an: Dolaylı taban ve ol'lu şekiller 329.
anıy 190, 192. *aña*, *añar* 190. *anı* 190.
anın 190. *anta*, *anda*, *antada*, *antaddata*
 190. *anta basa* "sonra" cümle
 başlatıcısı 418. *antaça* 190. *antağ*, *andağ*
 190. *antırdın* 190. *antın*, *andın* 190.
antağ, *antığ*, *antığ* 190. *andıran*, *antaran*,
antran 190. *una* 190
anaç: 421

ana

a. + sı: 437

a. + sın: 216

anaç: n. 51

+ *an*, + *ân*: Kuvvetlendirme (veya
 çokluk ?) 56, 191

ança: "biraz, o kadar" 190: yapı: 334.

ançata "hemen" cümle başlatıcısı 190,

416. *ançulayu* "böyle, bunun gibi" 190.

a. ... kılı "gibi... ki" cümle başlatıcısı

418. (*a*)*nçağ* veya (*i*)*nçağ*: ? 190.

ançaginça, *ançğınça*: "nihayet, o esnada"
 190, 236

a.: 15, 45, 273, 437

ançğınçakan: 190, 437

ançakıa: 351

ançakınça: 236

ançata: 190, 416

ançula: n. 37

ançulasık: 228

ançulayu: 15, 195, 216, 345, 379, 407,
 418, 451, 453

ançulayuma: 352

anda: 39, 238, 281, 322, 359, 450, n. 45

ândâdhâ: n. 45

andağ: 190

anı: 272, 301, 342, 431, n. 60

anığ: 2, 31

a. + ağ: 219

anıy: 289, 317, 426, 431, 437

anı —

a. — mağalı: 250

anılatım: 453-465

anta: 39, 212, 297, 345, 366, 418, 451,
 n. 60

antakı: 410

antaça: 45

antağ: 69, 227, 334, 342, 450

antın: 194, 451

anuk: 127

anun —: 127, 250

a. — lum: 217

- arıyık*: 2, 3, 31
arj: 47
arj, arjıntın: Kuvvetlendirme edatları
 353, 354
a. n.: 56
arar: 391, n. 28
arçı: 47
arçilki: n. 56
arçsız: Kuvvetlendirme edatı 353
a.: 330, 450
apa: 275
a. + m.: 290
apam: 268, 418, n. 48
ar-: 114, 131
ara: "ara saha, ara"; son çekim edatı
 "arasında" 305, 317.
turum a. "bu arada" cümle
 başlatıcısı 418
a.: 193, 289, 320
a. + dın: 408
a. + sinta: 305, 431, 436, 437
aram: 210
ara şekil: 341
+ ar, + ar: Üleştirme sayıları 204
- ar, - ar: Geniş zaman, bk. -r
arı-: 137
a. - dı: 217
a. - lı: 217
arig: 102, 137, 436, n. 14, n. 58
a. + in: 184, 444
arışsız: 102
arıl-: 216
a. - daçı: 398
a. - r: 232
arıtı: Olumsuzun kuvvetlendirilmesi
 214, 354
a.: 242
'arig: n. 14
arkag: 114
erkış: 300
a. + ızdın: 193
armakçı
a. + sın: 193
arlan: 15
ar: 131
artamağsız: 294
artat-: 139
a. - ıglı: 139
a. - mağalı: 214
artız-: 165
artık, adruk; artıku: Kuvvetlendirme
 edatları 353. Sayı kelimesinin
 yanında 202, 362³². son çekim
 edatı olarak 318
a.: 16, 39, 238, 450
artıkrak: 346, n. 48, n. 60
arttok: 5
asanki: 202, 319
asığ: 277, 451
a. + ka: 451
asıl sayılar: 202
askya: 5
asra: Son çekim edatı "aşağıya" 306.
 Cümle belirleyicisi "aşağıda" 306
a.: 289, 326, 429
a. + sinta: 306
asu: 5
as: 142, 227, 267, 450
as-: 273
a. - a: 340, 440
a. - dı: 217
a. - lı: 217
asa: Son çekim edatı "-dan öte" 273
a.: 360
asıl-
a. - u: 227
asnu: Son çekim edatı "(zamanca)
 önce" 274
asnuki: 410
asnukan: 437
asnurak: 346
asız: 429
asun-: 274
at: 85, 224, n. 8
a. + r: 122, 234, 403
a. + in: 352, 438

a. + *ıj*: 232
 a. + *nj*: 179
at: 89,
 a. + *ın*: 431
 a. + *tan*: 231
at —
 a. — *kalır*: 259
ata: 44
 a. + *ka*: 180
ata —: 85
 a. — *yü*: 232, 438
ataş
 a. + *ım*: 44
ataktı —: 157
atamış
 a. — *ım*: 263
atakımsın —: 157
atım: 5
atkan —: 115
atkanı
 a. + *ar*: 115
atkanmak: 88
atlan —: 89
atlıg: 5, 404, 426, 449
 a. + *ları*: 193
au: 5
avlauc: 423
aw: 29
awla —
 a. — *p*: 256, 269
awır —
 a. — *daç*: 319
ay, ay: Ünlem: bk. *a*
 a.: 217, 343
ay: 74, 210, 423
 a. + *ına*: 427
 a. + *ki*: 74
 a. + *lar*: 233
ay —: 24, 108, 253
 a. — *dukta*: 224, 281
aya
 a. + *ça*: 185
 a. + *da*: 182

a. + *ları*: 181
aya —: 141
 a. — *ğil*: 215
 a. — *yın*: 215
ayağ: 146, 451, n. 43
 a. + *ka*: 146, 403, 404
ayağuluk: 141
 — *ayak*: bk. — *yak*
ayanç: 78
ayançan: 78
ayğ: 24
ayğ: 108
ay: Kuvvetlendirme edatı 353
ayığ veya *y ağzı*: 2
 a.: 24, 31, 227, 276, 277, 296, 389
 a. + *ıg*: 181
 a. + *li*: 361
ayıl —: 253
ayıl —
 a. — *maz*: 451
 a. — *u*: 249
ayılıg: 254
 — *ayın*, — *ayın*, — *ayın*; — *ayn*, — *ayn*;
 — *yın*, — *yın*: Dilek kipi, q.v.
aykır —: 93
aylıg: 289
 'ayn: 11³⁰
 ayrılma hali: Şekil 3, 4, 183, 189, 190,
 193, 194. Fonksiyon: 335; uzak
 tümlec 395; cümle belirleyicisi 425,
 son çekim edatıyla 279, 280, 282,
 294, 297, 319; yüklem ismi 443
ayt —: 253
 a. — *di*: 453
 a. — *ıp*: 392
 a. — *ti*: 431
 a. — *u*: 255
 a. — *ur*: 24
az: 208, 450
az
 a. — *ın*: 450
Az: 300, 391
az —: 155

azgur—: 155
azih: 5
azkına: 351
azkinya: 351
azrakça: 45
azrakçakia: 346, 351
azu: Cümle başlatıcısı “yahut, veya”
 415. a. *yana* cümle başlatıcısı
 “veya” 418
 a.: 356
azuça: 45
âb
 â. + *imiñ*: 193
 â. + *imrû*: 187, 429
 â. + *rû*: 429
aç: 222
âçü
 â. + *m*: 290
ad: 77, 86, 217, 294
 â. + *in*: 440
 â. + *lâr*: 330
âdâd—: 86
âdgü: 5, 102, 111, 218, 227, 272, 294,
 328, 356, 398, 440, 442, n. 30, n. 42
 â. + *g*: 219
 â. + *lârin*: 193
 â. + *lâriñi*: 193
 â. + *li*: 361
 â. + *siñâ*: 424
âdgülüg: 102
âdgülük: 141
âdgüti: 382
âdlig: 103
âdligsiz: 77, 103, 238
 â. + *çâ*: 396
adrâm: 39
âdrâmlig
 â. + *â*: 412
âgim, *âgim*: Sayı kelimelerinin arkasın-
 da “kısmımlı” 206
 â.: 30
âgın: 30
âgir—: 30

âgsö—
 â—*mâz*: 5
âgsüt—
 â.—*di*: 217
âgsüti: 217
âgzig: 39
âjim: 210
âkâ
 â. + *lârim*: 288
âki: 202
âkigü
 â. + *n*: 205
âksük: 39
âkün: 205
âlig: 202, 421
 â. + *inân*: 193
âm: 27
âmgâk: 270, 417
 â. + *â*: 343
 â. + *ig*: 270
 â. + *indin*: 395
 â. + *kâ*: 242
 â. + *tâ*: 220
âmgâklig: 219, 359
âmgâksiz: n. 45
âmgân—
 â.—*ip*: 346
âmgângülük: 227
âmgât—: 216
 â.—*ür*: 450
âmig: 162
 â. + *i*: 243
âmsi: 162
âmti: 15
ân: 452
ânüklâ—
 â.—*gali*: 238
ânj—
 â.—*â*: 232
 â.—*git*: 39, 215
ânjil—
 â.: 39

ânim: bk. *âgim*
ä.: 30, 206
ânin: 30
âñir -: 30
ä. - *ä.*: 232
âñrâk: 39
är: 56, 59, 67, 142, 192, 204, 242, 368, 405, 450
ä. + *i*: 391
ä. + *in*: 204, 325, 351
ä. + *kä*: 368
är -: Yardımcı fiil "olmak, yapılmış olmak, mevcut olmak, bir yerde bulunmak, meydana gelmek, birine ait olmak" 238. Birleşik zamanların teşkili 241-243, 372, alışkanlığa göre meydana gelen iş 243, 372, şartın teşkili 244, 373, *bar*, *yok* ve *kârgäk*'li zamanların teşkili 245, 374, gerçekleşmemişin teşkili 246, 264, 265, 266, 268, 269, dileğin teşkili 270, gerekliliğin teşkili 239, 371. *ärkän*, *ärmâzkän* 247, 437. *ärmâz* 211. *ärsâr* (kaldırma) 239.
ärdi < + *di*. 242. Tasvirî fiil 248. Esas fiil 248
ä.: 6, 111, 121, 144, 237, n. 40
ä. - *älim*: 248
ä. - *änlär*: 450
ä. - *äi*: 218, 238, 242, 244, 245, 254, 263, 264, 266, 352, 372, 374, 431, 450, 455
ä. - *dım*: 219, 242, 372
ä. - *dipiz*: 218
ä. - *gây*: 269, 270, 375
ä. - *ikli*: 111, 216
ä. - *ip*: 156, 391, n. 33
ä. - *kän*: 40, 247, 248, 437
ä. - *mäsär*: 264
ä. - *mâz*: 121, 144, 211, 213, 225, 227, 238, 239, 324, 444

ä. - *mâzig*: 121
ä. - *mâzkän*: 40, 247, 437
ä. - *mâzlär*: 227
ä. - *miş*: 219, 235, 238, 242, 243, 248, 291, 372, 434, 444
ä. - *sâr*: 230, 239, 261, 270, 330, 373, 382, 385, 417, 424, 448, 449, 451
ä. - *li*: 216, 233, 238, 242, 243, 264, 265, 266, 268, 270, 286, 356, 375, 417, 442, 444, 450, n. 41
ä. - *ligiz*: 448
ä. - *tim*: 242, 290, 372, 375
ä. - *timiz*: 219, 264
ä. - *tiş*: 242
ä. - *tük*: 224
ä. - *tüki*: 224
ä. - *ü*: 366, 435
ä. - *ür*: 121, 201, 216, 248, 344, 372, 374, 421, 450, 454, n. 50
ä. - *üri*: 216
ä. - *ürkän*: 437
ärän: 56, 59, 171
ärängäk: 59
ärdäm: 39, 67
ä. + *in*: 301
ärdini: 310, 451
ä. + *m*: 445
ärgür -: 39, 216
ä. - *ür*: 361
ärig: 248
ä. + *iniş*: 227
äril: 39
ärinç: "her halde, olsa gerek" 359
ä.: 3, 238, 291, 384, 431, 433, 442, 444, 450
ärk: 98
ärkäk: "erkek" 327
ä.: 59
ärki: "belki, her halde" 359
ä.: 3, 218, 263, 450
ärksin -: 98
ä. - *timiz*: 261

arksız

ä. + in: 424

ärmak: 238, 444

arşak: 39, 448

art-: 146, 161, 335, 385, 396

ä. - gâli: 250

ä. - ip: 256, 377

ä. - miş: 242

artâ

ä. + si: 360

artgülük: 239

artgür-: 39

artımlig: 146, 392

artınü: Kuvvetlendirme edatı 353

ä. n. 48

artüdin: 425

artür-: 161

ä. - gâli: 233

arüş: 356, 450

asân: 60

asängü: 60

âski: 232

âsrük

ä. + ün: 184

âş: 59

âşgâk: 59

âşid-

ä. - ip: 227, 234, 302, 303

ä. - mäsâr: 214

ä. - miş: 227

ä. - mişi: 455

ä. - ti: 450

ä. - ü: n. 42

âşidil-

ä. - ti: 426

âşidgülük: 227

âşidmä

ä. - si: 352

âşıl-

ä. - ip: 230

âşitil-

ä. - di: 437

âi

ä. + in: 431

âtkü: 5

â'üz: 23, 108, 142, 200, 228, 319, 398,

426, 444

ä. + dâ: 182

ä. + lâ: 182

ä. + üm: 238

ä. + ümin: 243, 417

â'tüz: 23, 200

ä. + lârişâ: 431

ä. + ün: 285

âw

ä. + ig: 181, 236

ä. + tin: 183

âwin: 402, n. 55

âwirgü

ä. + kâ: 411

âwri-: 39

ä. - ürlâr: 277

âwriilmäk

ä. + in: n. 45

ây: 343

âzük: 222

ä. + üg: 181

-b, -b- <w; > p: 3, 29

b/m: n. 2, n. 3

b-: n. 44

b- genizliden önce < m 28

ba-

b. -yuk: 218

b. -zun: 315, 396

baba

b. + sin: 216

baçag: 238

baçak: 382

bağ: 64

bağarsuk: 62

bağır: 62

b. + in (bağrın): 112

bağış: 64

- bağlama ünlüsü: *i, i;* yuvarlak ünlüden sonra: *u, ü; n* ağzında *a, a* de; Brāhmī harfli yazmalarda *u, ü* yerine *o, ö* de 17¹⁶
- bağlı zaman: bk. şart
- bağursak*
b. + ların: 431
- bağış:* 42, 217
- bağışlıg:* 42
- balak:* 20
- balık:* 20, 363
b. + dın: 183
b. + ımlakı: 410
b. + ka: 340, 391
b. + li: 233
b. + mıy: 431
- bān:* 202
- bar:* "var". Zamanlar: 245, 374
b.: 16, 40, 212, 241, 243, 245, 330, 352, 356, 357, 358, 359, 374, 425, 426, 437, 445, 448, 450, 455, n. 58
- **bar-*: 24, 127
- bar-*: 141, 142, 154, 216, 230, 256, 379, 385
b.: 395
b. - ayın: 451
b. - damaz: 217
b. - di: 234, 450
b. - d(i)g: 217, 283
b. - duk: 224
b. - dukınta: 297
b. - galı: 252, 355
b. - gıl: 260, 448
b. - ğu: 141, 239
b. - ğusı: 225
b. - i: 232, 448
b. - ip: 204, 277, 451
b. - ır: 16, 40, 191, 324, 437
b. - mağay: 191, 215
b. - mıy: 248
b. - sar: 260, 448, 455
b. - ur: 216, 248
- barça:* 45, 208, 330, 332, 450
b. - ni: 209, 243
- barıgsa-*: 154
- barım:* 264
b. + ig: 301
- barırça:* 45
- bark:* 24, 127
b. + ig: 236
- barma:* 142
- barmak:* 239
- bars:* 210, 327
b. + ig: 227, 450
- bart-*: 20
b. - ayın: 215
- bas:*
b. + tan: 183
- bas-*: 113, 161
b. - a: 232, 277
b. - dım: 231
- basa:* *anta b.* cümle başlatıcısı "sonra"
418
b.: 366, 408, 418
- bastık:* 165
- basur-*: 161
- baş:* 52, 58
b. + da: 264
b. + i: 411
ba + ıyn: 193
b. + ta: 182
- başka:* 58
- başla-*: 52, 216, 275
b. - p: 230, 256
- başlağ:* 52
- başlayı:* Son çekim edatı "ile başlayarak, başta" 275
- başınkı:* 203
- bat-*: 129, 137, 216
b. - a: 232
b. - galı: 233
b. - ğuta: 233
- batıg:* 137
- batım:*
b. + i: 231, 403

- bay: 426
 bazgan: 113
 bädizäd—
   b. — zün: 215
 b(ä)dü—: 15
 bäg: 80, 363
   b. + ä: 453
   b. + i: 450
   b. + im: 403
   b. + imdin: 193
   b. + imkâ: 392
   b. + kâ: 180, 289
   b. + lâ: 275, 303, 357
   b. + lâri: 302
   b. + lârimî: 343
   b. + nâ: 179
 bägi—: 157
 bägimsin—: 157
 hägräk
   b. + im: 346
 basig: 80
 b(ä)k: 15
 bäkür—
   b. — ü: 232
 bälgi: 94, 115, 141
 bälgülüg: 435
 bälgür—: 15, 94, 115, 216
   b. — ä: 423
   b. — ü: 232
 bälgürt—: 142
   b. — däçi: 267
   b. — ip: 19, 230
 bälgürtmä: 142
 bälî: 324
 bältir: 431
 bältür—
   b. — ü: 251
 bân: "ben" 189, "(ben)"im" 191. bânî: 189. başa, başaa (seyrek) 189. bini 189, ayrıca bk. mân ve "bin
   b.: 3, 170, 188, 196, 200, 327, 440,
   n. 44

- bânü: 330, 451
 bâr—
   b. — gâ: n. 36
   b. — ip: 427
 bârgâ: 39
   b. + n: 184
 bârkâ: 39
 bârü: Son çekim edatı "beri". maru b.
   "her yerde" 319⁴⁴
   b.: 74, 190, 193, 319, 320, 425, 426,
   431, n. 45
 bäs: 202
 bâz—: 216
   b. — är: 451
 belagat sorusu: 357
 belirlilik: 3. teklik şahıs "iyelik eki"
   vasıtasıyla 332, 360; tümleçte
   (belirsizlik yerine) yükleme haliyle
   391. — Belirli ifadenin olumsuz
   temenni ile söylenişi 263
 belirsiz hal: Şekil: 178, 329. Fonksiyon:
   Dolaysız, belirsiz tümleç 391;
   yüklem belirleyicisi 381; vasıflık
   400; cümle belirleyicisi 421; son
   çekim edatlarından önce 272, 273,
   275-278, 282, 283, 284, 286-292,
   295, 296, 301, 302, 303, 309.
   Yüklem ismi 442
 belirsiz (zaman): — mî: mân 219
 belirsiz (zamirler): Sorulardan teşkil
   197, 330; tekrarlanmış sorulardan
   teşkil 330, 367; şartlı sorulardan
   teşkil 330
 bî: 45
 bıç—: 115
 bıçağ: 46
 bıçgu: 115
 bıçıl—
   b. — ur: 243
 bıçın: 16
 bıç: 3, 16, 28, 202
   b. + a: 180, 332, 363, 411

bir; *bir*, *biri*: "buraya, sağa, güney"
320⁴⁴
b.: 16, 325
b. + karudın: 320
b(i)rt—: 15, 20
biş—: 16
bişrun—: 141
bişrunguluk: 141
bi: 450
*bi: 440, n. 44
biş—
b. — ä: 232
bişäk: 46
bişin: 16, 210
bil
b. + kätägi: 292
bil—: 108, 109, 141, 159, 163, 216, 249
b. — gäli: 240
b. — i: 264
b. — mädin: 388
b. — mädük: 224
b. — mädügin: 224, n. 30
b. — mägäy: n. 36
b. — mäs: 144, 243, 450, 454
b. — miş: 219, 445
b. — mişdä: 440
biläg
b. + dä: 450
bilän: Son çekim edatı "ile" 295
bilgä: 109, 238, 291, 448
Bilgä: 8, 193, 363
bilgü: 445
bilgülük: 141, 454
bilig: 108, 144, 392
biligsiz: 213
b. + dä: 5
bilin—: 159
b. — gäy: 359
b. — ür: 437
bilmä
b. + gä: n. 36
bilmäk: 445
bilsik—: 163

billiz—: 165
*bin: *bän* "ben" in dolaylı tabanı 329,
189
b. — i: 444
biñ: 3, 16, 28, 202, 219
bin—: 28
bir: 67, 87, 202, 203, 204, 206, 210, 216,
351, 368, 402, 426, 437, 438, n. 53,
n. 55
b. + in: 387
b. + isi: 209
bir: 16, 320
bir—: 255
b. — iñ: 256
b. — ip: 230
b. — miş: 421, 432
b. — tük: 224
b. — tükgarü: 235, 254, 429, 434
b. — tükürü: 429
b. — zün: 453
birägü: 205
birär: 204, n. 55
birdäm: 39, 67
birdin: 296, 421
birgarü: 87, 207, 320
birgülük: 205
biri: 320
biri: 360
biridin: 234
bir(i)ki: 320
biril—: 275
biriyä: 180, 320, 392
bir(i)y(ä)ki: 320
birkiä: 351
birkinyä: 351
birlä: Son çekim edatı "ile, ve";
kısaltmalı "birlikte" 276⁴²
b.: 207, 232, 295, 299, n. 60
birlä—: 295
birläkiä: 263
birök: Cümle başlatıcısı "şimdi, fakat"
417
b.: 23, 263, 268, 345, 418, 455

- birtām*: 39, 67
birtin: 320, 408
birük: 23
biş: 202, 206, 360, 453
biş-: 16
bişägü: 205
bişär: 204
bişinç: 203, 210
biti-
b. - dim: 190
b. - lim: 450
bitig: 190, 299
b. + ig: 450
b. + imtä: 193
bitil-
b. - sār: 450
biz: "biz" 189, "(biz)iz" 191. *biziñ*,
hizniñ 189, 192. *bizkä*, *biziñä* 189.
bizni 189. *biznidä*, *bizintä* 189
b.: 71, 170, 188, 216, 219, 227, 248,
263, 269, 442, 444, 451, n. 44, n. 58
*b. + in: 329
b. + iñ: 192, 269
b. + iñä: 242, 270, 417
b. + mä: 291
b. + ni: 317, 324, 406
b. + nidin: 189
b. + niñ: 192
b. + nitä: 267
b. + nitäg: 189
bo: "bu" 190²⁹. "-dır, -dırlar";
dolaylı taban: **bun* 191. *bunı* 190.
bunda 190. *bunça* 190
b.: 172, 191, 200, 216, 219, 238,
239, 242, 243, 264, 299, 344, 352,
356, 357, 395, 398, 405, 407, 410,
417, 435, 436, 437, 440, 442, 443,
444, 450, 455, 456, n. 29, n. 42, n.
44, n. 58
b. + nuñ: 192
bodi: 239
bodimant: 436

- bodisataw*: 363, 404
bodisawat: 363
b. + lar: 168, 264
bodun: 216, 234, 235, 243, 266, 284, 286,
290, 320, 360, 400, 410, 432, 433,
434, 448, 455, n. 45, n. 50
b. + im: 201
b. + iña: 340
b. + i: 302
b. + uğ: 231, 273, 300
b. + um: 442, 444
b. + uñ: 177, 432
boğ: 67
boğdam: 67
boğuz: 71
bokun
b. + tä: 321
bol-: Yardımcı fiil "olmak, var olmak,
yakışmak, vasıflı olmak, geçmiş
olmak, vuku bulmak, birine ait
olmak" 238. Birleşik zamanlar 241,
372; alışkanlık 243, 372; -mıñ
bol- "tasarlamak" 243; şart 373.
bar, yok, kârgäk'li zamanlar 245,
374; gerçekleşmemiş 246, 267, 375;
gereklilik 239, 371; "-a bilmek"
240, 371. - Esas fiil: 248; *iyin bol-*
296
b.: 6, 141, 233, n. 40
b. - ayan: 215
b. - ayın: 215
b. - ça: 223, 215
b. - çun: 215, 433
b. - daçı: 266
b. - di: 216
b. - gäl: 233, 250, 389
b. - gay: 220, 243, 263, 264, 267,
277, 355, 358, 372, 375
b. - gaylar: 141, 243
b. - gûka: 226, 442, 444
b. - maçı: 222
b. - maçı: 222

b. - madı: 240
b. - mağay: 358
b. - makinça: 236
b. - malım: 227, n. 58
b. - maz: 191, 236, 240
b. - mazun: 215, 227, 234, 417, 433, 454, 455, n. 58
b. - miş: 222, 238, 243, 301, 325
b. - mişınızlar: n. 30
b. - mişla: 238
b. - taçı: 444
b. - ti: 219, 227, 233, 238, 243, 245, 435, n. 45
b. - tum: 242, 243, 372
b. - tuş: 217, 232
b. - u: 249
b. - uşur: n. 34
b. - up: 211, 238, n. 58
b. - ur: 243, 356, 372, 436
b. - urlar: 233
b. - zun: 227, 238, 239
bolar: "hunlar" 190, "(onlar)dır" 191.
bolarmıy, bolarka, bolarmı, bolarda,
bolardın 190
b.: 454
b. + niç: 192
boo: 16
boş: 85, 409
boşa -: 216
başgun -: 131
boşgüt: 131
boşu -: 85
boşun -
b. - a: 413
boşunul -
b. - dım: 413
boşur -
b. - ğalt: 252
hou: 210
boz
b. + ta: 287
bozulmak.sız: 294

bögda: 39
bök -
b. - ä: 232
bökün
b. + ki: 285
böri: 444
braman: 217, 352
bş: 202
buka: 327
bul -: 125, 245
b. - madın: 211
b. - maduk: 224
b. - may: 211, n. 39
b. - mayın: 211, 234
b. - sar: 451
b. - ti: 265
b. - tum: 391
b. - tun: 217
b. - tuşuzlar: n. 30
b. - ur: 426
bulğa -: 39
bulıt: 174
b. + dın: 183
bulka -: 39
bulkan -
b. - yuğ: 218
bulmak:
b. + t: 436
bultuk -: 165
b. - maz: 214
bulun -
b. - sı: 222
bulunçusuz: 125
buluş: 183
b. + da: 408
bulunma-ayırılma: Şekil: 4, 182, 189, 190, 193, 194, 195, 200. Fonksiyon: 333; cümle belirleyicisi 426; son çekim edatlarından önce 274, 279, 280, 281, 287, 290, 294, 297, 318, 319, 321, 323; uzak tümleç 396; vasıflık 409; yüklem ismi 443; yüklem belirleyicisi 388; en üstün-

- lük 412. Zaman olarak: *eine Epoche*,
nicht ein Termin 426
- bulut: 174
- Bum(t)n: 290
- *bun: bk. *bo*
b.: 329
- bunça: 190, 235, 432, 434
- bunda: 190
- buni: 190
- bunur: 190, 192
- buş: 28, 214
- buşar: 190
- bur: 48
- bur—
b.—a: 232
- burhan: 48, 77, 193, 224, 290, 363, 421,
448, 451, n. 47, n. 49
b.+ka: 177
b.+lar: 314
b.+niş: 227
b.+tın: 279
- burhanlık: 306
- buryuk: 39, 437
- busan—: 130
- busuş: 130, 425
- busuşlug: 392
b.+ın: n. 60
- busuşsuz
b.+un: 444
- buş: 453
- buyan: 294, 421
- buyruk: 39
b.+ı: 291
- buz—: 139
b.—uğlı: 139
- buzagu: 89
- buzagula—: 88
b.—ı: 222
- büdün: 34
- bügü: 64
- bügüş: 64
- büt—: 161, 216
b.—mâyük: 218
- bütün: "bütün" 208
b.: 34, 403
- bütür—: 161
can
c.+imni: 222
- cevap: 358
- ch'ang—tuan: 365
- cümle başlatıcısı: 415-419
- cümle belirleyicisi: Fonksiyon 420.
Şekil 420-439
- +°ç: Küçültme 44
- +şa, +şâ: Küçültme eki, hemen
hemen yapım unsuru. Şekil: 45,
190, 349. Fonksiyon: 334; vasıflık
vd. 407
- +şa, +şâ: Eşitlik hali eki, q. v.
—şa, —şâ: Zarf fiil (?) 223
- şag: 350
- şahşapat: 210, 238, 444
- şak: 350
- +şak, +°şak, +°şâk: Küçültme eki ve
kuvvetlendirme edatı 46, 350
- şakir: 361
- şasur—: 413
- şasut: 413
- şârig
ş.+ıy: 290
- çekimli fiiller: 215-223, 442
- şigany: 31
- şigay: 31, 426
- +şı, +şi: İsimden isim 47
—şı, —şe: Gelecek zaman (?) 3, 222; ara
şekil 341
- +şig, +şig: bk. +sıg
- şın: 87
- şınğaru: 87
- şigzin: n. 55
- şik: 278
- şinakşi: n. 28
- şitawan: 299
- çokluk ekleri: 3, 50, 71, 171, 172, 302,
327, (329); yığılma: ³⁰

çom —

ç. — a: 232

çar: 16

ç. + (u)ŋ: 177

çöbik: 57

çök —

ç. — d: 232, 364

çöküd —

ç. — ü: 255

çöp: 57

çıltani: 437

çugay: 211

— çun, — çün: Dilek kipi fiil şekli,
q.v.

d ses düşmesi: 32²²

+ d — bk. + ad —

— d: Fiilden isim 106

— d: Görülen geçmiş zaman, bk. — t

— d — Brāhmī yazısında: 5

— d —: Fiilden fiil 153

d t: 33, 34, 35

d t ek başında: 36

+ da, + dā: Bulanma-ayrılma hali, q.v.

+ da —, + dā —: bk. + ta —

— daçı, — dāçi: bk. — taçı

+ dağ, + dāğ: bk. + tağ

+ daki, + daçı, + dāki: bk. + taki

+ dam, + dām: bk. + tam

dantipali: 450

darnı: 398

d. + niç: 436

+ daş, + dāş: bk. + taş

däk: 438

— d^oğ, — d^oğ; — d^oğ^oz, — d^oğ^oz: bk. — t^oğ

+ dı, + di: bk. + tı

+ dın, + din: Ayrılma hali, q.v.

*dır, * + dir; * + dur, *dür; * + tır vs.:

Yer belirleyicisi; + tı, + tın ilavesiy

le yüklem ve cümle belirleyici-

leri oluşturması 190, 382, 422

“diftong”: 24, 16¹⁵

dil belirleyicisi: 1

dilek: bk. dilek kipleri

dilek kipi: Dilek fiil şekli, q.v.; ayrıca:
270

dilek kipleri: 3, 4, 215. Fonksiyon: Ara
şekil 341; başka zamanların yapımı
270

dindar: 363

— d^om: bk. — t + ^om

+ d^on: bk. + t^on

— d^oŋ, — d^oŋ^oz, bk. — t + ^oŋ

dolaylılık: 329, 178, 193 (305, 322)

dolaysız (anlatım): Şekil: 186, 193;
fonksiyon: uzak tümleç 393; cümle
belirleyicisi 428; yüklem ismi 443

dönüşlü fiiller: 156, 159

dudak uyumu: 5, 17, 19

— duk, — dük; — tuk, — tük: Fiilden isim
107, 136; fonksiyon: Fiil ismi 224;
isimden fiil şekli 339; yüklem ismi
442

dur —: 256

* + dur, * + dūr: bk. * + dir

— dur —, — dūr —: bk. — tur —, — tūr —
düş —

d. — üşün: 231

+ d^oz: Bulunma hali eki (?) 382

e: Brāhmī yazısı 5, 12, 16; Run yazısı 8,
16¹³

a: Brāhmī yazısında indirgenmiş
ünlü 5, 12

edat: Şekiller: 345-352, 356, 357, 359.
Fonksiyon: 342

edilgen fiil: 156, 163; edilgende işi
yapan: 389

ekler: Edatlarla münasebet 342

elig: 202

emir: Dilek kipi, q.v.

en üstünlük: 412

eş: 5

eş anlamlı birleşikler: 361

eşitlik hali: Şekil: 185, 189, 190, 193,
194, 195. Fonksiyon: İsim soylu
teşkili 334. Edat benzeri 348.

Appositionların teşkili 364, yüklem belirleyicileri 385, cümle belirleyicileri 423, uzak tümleşç 397, vasıflık 407, yüklem ismi 443

eti: 23

eyem: 5

fiiv: 25¹⁷

fiil birleşmeleri: Esas fiil ve yardımcı fiil

239-243, 264-270, 370-373, 375.

Esas fiil ve modal yardımcı fiil 249-

254, 376. Esas fiil ve tasvirî fiil 255-

258, 377

fiilden fiiller: bk. fiiller

fiilden isim: bk. isim

fiilden sıfat: bk. sıfat

fiiller: Kuruluş: İsimden fiiller 85-101,

104. Fiilden fiiller 153-167. Fiil

şekilleri: İsimden fiil şekilleri 216,

218, 219, 221, 224-228, 339, 370.

Zarf fiiller 239-237, 340. Ara

şekiller 215, 217, 220, 222, 223,

341, 370. Çekimli fiil şekilleri 215-

223, 442. İsim fiiller 224-228 vd.

fişti: 363

fmibran

f. + ka: 42

+°ğ. +g: Yükleme hali, q.v.

-°ğ. -°g: Fiilden isim 108, 137

-ğ/g < -k/ -k: 33; ğ/g -k/k 37

g/g: 4, 30, 193, 217

+ğa-. +gâ-: bk. -ka-

-ğa. -gâ: Fiilden isim 109

-ğa. -gâ: -ğar³⁶'ın yan şekli

-ğaç. -gâç; -kaç. -kaç: Fiilden isim

110

+gâk. +gâk, bk. +kaç

-gâk. -gâk; -ğuş; ayrıca -kaç ve gâg

(?): Fiilden isim 114

-gâlt. -gâli; -kâlt. -kâli: Zarf fiil

233; cümle belirleyicisi 435; "beri,

-mak için"; vasıflık 399; modal

yardımcı fiillerin fiil

birleşmelerinde 250, 252, 276,

tasvirî fiillerden önce 233, 258, 377,

bol - 'tan önce 233, 240, 371

-ğan: (geç zamanlarda görülen nadir şekil)

gay: 407

+ğar-, +gar-; +kar-, +kar-:

İsimden fiil 87

+ğaru, +ğarü; nadiren de -karu,

+karü: Dolaysız, q.v.

-ğay, -ğây: Çekimli fiil 442. Ara şekil

341. Gelecek zaman I 220³⁶.

Prekativ 215, temenni 263. Olum-

suzla: Belirlilik 263. Bir fiil

birleşmesinde: Temenni 264, 269;

dilek 270

gelecek zaman anlamı: -ğalı yat - vb.

258; -kâltır mân 259

geniş zaman: bk. -r

gereklilik: 239

-ğil, -gil: Dilek kipi, q.v.

-ğın, -ğın; -kın, -kin vs.: Fiilden

isim 113

-ğınça, -ğınçâ; -kınça, -kinçâ: Zarf

fiil 236; ara şekil 341; cümle

belirleyicisi 436

+ğır-, +gir-; +kır-, +kir-:

İsimden fiil 93

-°ğlı, -°gli: Fiilden isim 111, 139;

isimden fiil şekli 339; yüklem ismi

442

görülen geçmiş zaman I: bk. -t;

görülen geçmiş zaman II: bk. -yuk

-°ğsa-, -°ğsâ-: Fiilden fiil 154

gu, gü: Soru edatı 357

+ğu, +gü; +ku, +kü: İsimden isim 60,

207

-ğu, -gü; -ku, -kü: Fiilden isim 115,

141; fiil ismi 225, 339; yüklem ismi

442; son çekim edatlarından önce

290, 301, 324; fiil birleşmelerinde

yardımcı fiillerden önce 239; mo-

dal saygı fiillerinden önce 254

-*ğuçt*, -*güçt*; -*kuçt*, -*küçt*: Fiiilden isim 115. Yükleme ismi 442

-*guk*, -*gük*: bk. -*guk*

-*guka*, -*gükä*: Yükleme şekli 226

-*guluk*, -*gülük*: Fiil ismi 141, 227; vasıflık 270. Yükleme ismi 442; fiil birleşmelerinde yardımcı fiillerden önce 239, 371

+*gun*, +*gün*: bk. +*kün*

-*gur-*, -*gür-*; -*kur-*, -*kür-*:

Fiiilden fiil 155

-*gusuz*, -*güsüz*: Fiiilden sıfat 141

-*gut-*, -*güt-*: Fiiilden yaptırma fonksiyonlu fiil²⁷

gü: 357

gün: 360

h: 5

h: Run harfleri tablosu

hağan: 363

"hal": 175-177, 333-338

an: 224, 299, 363

-*han*; +*kan*, +*kän*: İsimden isim, ünvan 48

hareket, belirli fiiller: 256

hāri-: 5

hatun: 360, 363, 403

h. + *inta*: 238

h. + *larıça*: 424

h. + *larınç*: 403

hayvan dairesi: On iki daire 210

hece düşmesi: 40

Hıristiyan yazmaları: 6

hitap: 363, 453

Hiung-nu dili: 1

honuğ: 421

hormuzla: 451

hua

h. + *ıı*: 352

ı: 361, 450

ı-:

ı- *ya*: 232

ı, *i*: 16¹⁴. *ı*, *i*'nin nötr olma eğilimi: 8, 16

ı, *ia*, *ä*: 4

+*ı-*, +*i-*: İsimden fiil, bk. +*u-*

-*ı*, -*i*: Fiiilden isim, bk. -*a*

-*ı*, *i*: Zarf fiil, bk. -*u*

ıgın-

ı- *muş*: 269

ı- *u*: 255

ıd-: 149, 249, 255

ı- *mağaylar*: 211

ı- *malım*: 215

ı- *mayukıça*: 218

ı- *maz*: 300

ı- *muş*: 299

ı- *tı*: 39

ı- *u*: 264

ı- *zun*: 276

ıdala-

ı- *muş*: 243

ıdı: 39

ıduk: 149, 423

ığaç:

ı. + *ağ*: 181

ı. + *dan*: 183

ı. + *lar*: 450

ığla-: 27

ı- *yu*: 392

(*ı*)*nşag*: 190

ınçak: 189

ınal: 117

ınan-: 117, 125

ı- *ğıl*: 201

ı- *mağınça*: 236

ı- *makınça*: 236

ınanç: 125, 266, 442, 444

ınançu: 125

ınaru, *ınğaru*: Son çekim edatı 189,

321²⁸, 45

47: 319, 329, 431, n. 32, n. 44

ınāru: n. 45

ınğaru, bk. *ınaru*

ı.: n. 45

ır: 27

-*ır*, -*ir*: Geniş zaman, bk. -*r*

-ir-, -ir-: bk. -r-

ira-: 27

irk: 404

irak

i. + ia: 182

i. + ian: 387

ıy: 16

ıt-

i. - di: 39

ıtı: 39

*i: Şahıs zamiri 3. teklik şahıs 189⁴⁴

+ i, + i; + si, + sı: İyelik eki 3. teklik şahıs 193

iç ses: 18, 26, 29, 32, 34, 35

i-

i. - di: 353

iâ: 32

iç: "İç taraf, iç"; son çekim edatı "-nın içinde" 307

i.: 74, 91

i. + in: n. 50

i. + intâ: 299, 307, n. 58

i. + ün: 425

iç-: 114

i. - ip: 431

içgârü: 393

içgü: 267, 450

içt: 365

i. + lâ: 398

i. + m: 276

i. + sintâg: 359, 384, 442, 444

içik-: 91

i. - di: 360, n. 50

içkâk: 114, 212

içrâ: "-da"; son çekim edatı "-da" 322

i.: 74, 193, 394, 428, 429

i. + ki: 47, 74

idi: 32

idi: Edat, olumsuzun kuvvetlendirilmesi 214, 354

i.: 417

idisi: 300

idiz: 27, 437

ig: 27, 61, 115, 232, 284

igdülä-: 39

igid: 33, 357

igit: 33

iglä-

i. - yü: n. 42

igsâz: 61

ikâgü: 205

iki: 201, 202, 206, 219, 289, 394, 398, 424

i. + din: 207, 408

i. + n: 193, 305, 317, 436

i. + si: 209, 332, 360

ikigü: 205

i. + ni: 209

ikilâyü: 207, 232, 379

ikileme: 366-368⁵⁰

ikilik: 71, 170, 329

ikinti: 203, 210, 356

i. + kâ: 203

ikintis

i. + kâ: 203, n. 53

ikirâr: 204

ikirçkü: 207

ikire: 170

ikiz ses (şedde): 5⁶

iktülâ-: 39

i. - dâm: 217

il: 53, 81, 99, 151, 276

i. + i: 449

i. + ig: 216, 431

i. + im: 442, 444

i. + in: 193, 322, 432

i. + iğ: 193

i. + iğâ: 193

i. + iğzğârü: 193

i. + ün: 425

il-: 27

i. - tilâr: 269

ilân-: 143

ilânmaksiz: 143

ilgârü: 273, 284

ilgi hali: Şekil: 3, 4, 179, 189, 190, 192, 193, 201; fonksiyon: 333. Yüklem ismi 443; vasıflık 405. Son çekim edatlarından önce 289, 304-316; yardımcı fiillerle 238

ilig: 53, 289, 363, 450, 453

i. + (i)mâz: n. 10

i. + imiz: 423

i. + kâ: 437

i. + lâ: 343, 435

i. + niş: 179

ilig: 202

i. + çâ: 470

ilin-: 392

i. - sâr: 304

ilinçü:

i. + kâ: 219

ilk: 82

i. + idin: 425

ilkisiz: 82, 319

i. + din: 183

i. + dinbârüki: 74, 319, 410

illig: 53

ilsirâ-: 99

ilsirât-: 81

ilt-: 232

iltin: 425

iltü: 379

in-: 379

i. - â: 232

i. - di: 217

i. - mäsär: 260, 265

i. - tim: 282

inadu: n. 28

inaguki: n. 28

inagun: n. 28

inakşi: n. 28

işâru: n. 45

inç: 60, 99, 450

inçâ: "öyle" 189, 334; i. kalıtı cümle başlatıcısı "böyle, bunun gibi" 418; i. tip tidi dolaysız anlatımın

başlatıcısı 453. (1)inçâğ: bk. "ançâ. inçâğ, inçäk (?)": 189 inçip "fakat (?)", "sonra (?)": 189; cümle başlatıcısı 417

i.: 190, 224, 348, 392, 431, 450, 451, 452, 454, n. 37, n. 58 n. 60

inçäk: 189

inçip: 189, 227, 236, 417, 438, n. 35

inçkâ: 27

inçkü: 60

inçsirât-: 99

inî: 50

inî: 500, 365

i. + sî: 238, 359, 384, 442, 444

iniligü: 424

inijyünüm: 50

injak: 327

ipü

i. + sin: 408

ir: 210

ir: bk. yir "orada"

i.: 27, 320, 325

irdin: 325

irin: 325, 386

irinç: 92, 125, 406, n. 19

irinçkâ-: 92

irinçü: 125, 450

i. + dâ: 409

irin : n. 19

irintür-: 125

i. - düm: 217

irinç: n. 19

irinç: 27

irkäk: 59

irtäkân: 437

irtäkün: 421

isig: 156, 200, 450, 451, 453

isim: Teşkil: İsimden 44-71, 102; fiilden 104-135. Fonksiyon: 328, 329, 332, 338. Ayrıca bk. isim soylu

isimden fiiller: 85-101, 104

isim soylu: Teşkil: 44-84, 102, 103, 105-152, 361, 365, 401. Cinsiyet 327. Kelime çeşidi 327-338. Şekil: 178-187, 189-210, 224-228. Yalın ve belirsiz haldeki fonksiyon: Özne 440; tümleş 391-397; yüklem ismi 442-444; cümle belirleyicisi 421; son çekim edatı 304-316; yüklem belirleyicisi 381; vasıflık 398-400. isim soylu fiil şekilleri 339

isirkâgü

i. + m: 417

ista-: 101, 118

istâm: 118

istâmi: 290, 432

iy: 16, 141, 144, 228, 367, 450

i. + i: 218, 227, 236, 405

i. + ig: 235, 421, 434

i. + in: 201

i. + in: 346

i. + lârîm: 263

i. + lârîn: 218

i. + lârîntâ: 193

i. + lârka: 236

iy: 59, 313

i. + i: 405

i. + inâ: 224

işaret kelimeleri: 190, 344; *unağaya* 351

iyid-

i. - ip: 424

i. - mädük: 224

i. - tim: 421

iyit-: 15

iyitil-: 15

islâ-

i. - yur: 201

i. - dâmâz: 217

i. - yü: 248

i. + yür: n. 50

i. + masig: 228

islât-

i. - ürlâr: 274

işteş fiiller: 164

ıştil-: 15

it: 210

it-: 216

i. - : 432

i. - miy: 431

itig: 451

itil-: 386

iyâ: Son çekim edatı "takip ederek, uyararak, müsteniden, göre"; kısaltmalı: "sürekli, durmadan" 277. i. *basa* cümle başlatıcısı "sonra" 418 i.: 220, 234, 296

iyin: Son çekim edatı "göre, uygun olarak"; kısaltmalı: "gönülden veya aynı" 296. i. *bol* - 296

i.: 234, 385

iz: 101

i. + i: 448

jihşapath: 5

jim: 210

k veya *i*: n. 14

k: bk. *k*

+*k*, +*k*: İsimden isim 57

k|k-g|g: 37

-*k|*-*k* < -*g|*-*g*: 33

k, -*k*; -*uk*, -*ük* vd.: Fiilden isim 127, 149

-^o*k*-, +^o*k*-: İsimden fiil 91

-^o*k*, -^o*k*-: Fiilden fiil 160

**ka:* 194

ka: 68

+*ka*, +*kâ:* İsimden isim 58

+*ka*, +*kâ:* Yaklaşma hali, q. v.

+*ka*-, +*kâ*-; +*ga*-, +*gâ*-: İsimden fiil 92

kabşur-: 29

kaç: "kaç?" 194; "o kadar çok" 194; "bazı, bazıları" 208. *kaçan* "ne zaman" 194. *kaçay* "kaç defa, o kadar" 194, 208

k: 78, 197

-*kaç*, -*kâç:* bk. -*gaç*

kaçan: 78, 194, 222, 451

kaçar: 194, 197, 208

kadağ:

k. + larığ: 243

kadaş: 68

k. + ları: 284

kadğu: 39

k. + ta: 238

kadğusuz:

k. + un: 444

kadır: n. 12

kadırkan: 48, 273

kağadır: n. 12

kağan: 238, 276, 291, 363, 432

kağar: n. 12

+ *kağ*, + *käk*; + *ğak*, + *gäk*: İsimden isim 59

- *kağ*, - *käk*: bk. - *ğak*

kal: 78

kal-: 105, 216, 256, 259, 351

k. -ğay: 272

k. -ı: 232

k. -ır: 377

k. -maduk: 224

k. -m(a)tı: 235

k. -mazun: 300

k. -mıstı: 360

kalağur-: 78

kaldurğa: n. 36

- *kalı*, - *käli*: bk. - *ğalı*

kalık: 316

k. + dan: 282, 425

k. + dın: 335

k. + ta: 437

k. + tahtını: 181

kalın: 305

- *kalır*, - *kälir*: Çekimli fiil 442. Ara şekil 341. Doğrudan doğruya olmak üzere olan iş veya hareket 259⁴¹. Son çekim edatından önce 310

kalısız: 105

kalp: 319

kalıtı: 194. Cümle başlatıcısı 262, 417, 418⁵⁸.

k.: 423, 450, 451, 452

kamağ: 50, 208, 272, 332, 398, 450

k. + ı: 360

k. + ka: 141

*kamağgun: 50

kamağkün: 50

kamağı: 205, 208

kamağun: 50, 208

kamğak: 324

kamıç: 21

kamuç: 21

kan: 83

k. + ın: 431

kan

k. + tın: 425

*kan: *kanta*, *kandın*, *kanı*, *kança*'nm, *ka köküne dayanan dolaylı tabanı 194

k.: 437

kan-: 216

k. -ar: 426

+ *kan*, + *kän*: Cümle belirleyicisi 437. Zarf fiil 237. Ara şekil 341.

kıl-maz + *kan*, *ärkan* 437

+ *kan*, + *kän*: bk. + *han*

kanak: n. 21

kança: 194, 355, 385

kandın: 183, 194, 395

kanı: 194, 442, 444

kanınçsız: 232

kanta: 83, 194, 238

kanı: 194

kanyak: n. 21

kanyu, *qayu*: "hangi, ne?" 194. Şekil:

qayusı, *qayular*, *kanyuda*, *kanyuğaru*,

qayutın 194

k.: 31

kañ

k. + amaz: 193, n. 16

k. + ın: 192

k. + lı: 287
kañlı: 136
kañsi: 210
kap: 210
kaphögi: 5
kapig
k. + ka: 278, 285
kapkara: 13, 413, n. 48
kapşur—: 29
kar: 403, n. 12
+ kar—, + kār—: bk. + *gar—*
karig: 231
kar: 307
kara: 15, 104
k. + lar: 174
karar—: 104
karı—
k. — yuk: 218, 442
karın: 68
karındaş: 68
karluğ: 224
karmaput: 287
k. + lar: 287
+ karu, + kārū: bk. + *garu*
kaş
k. + ı: 403
kat: "kere" 206
kat—: 156, 299
k. — sar: 451
kata: "kere" 206
k.: 194, 197, 204, 299, 448
katıgu: 39
katıg: 236
katıgdı: 382
katıgkta: 351
katıgılan—: 132, 249, 250
k. — aq: 450
k. — daşı: 132
k. — ırlar: 215
k. — tuğlarınta: 224
katıl—: 156
k — ap: 230
katın: "tekrar tekrar, kere" 299

katku: 39
katlama sayıları: 206
katlıh: 5
katun: 288, 363
katun—
k. — sar: 448
kawır—
k. — a: 232
kawıymağ
k. + ıntın: 280
kawıt—: 22
kawşur—: 29
kayak: n. 21
kayo: 194
kayu: bk. *kanıu*
k.: 31, 194, 196, 263, 330, 335, 450
k. + da: 451
k. + dın: 450
k. + lar: 194, 355, 455
k. + sı: 194
k. + sıya: 220
k. + ın: 194, 451
kāyū: 5
kayuma: 352
kaz—: 114
kazgan—
k. — ur: 216
kazganç
k. + ım: 200
kazguk: 114
käç—: 278
k. — mäkkan: 437
käçä: Son çekim edatı "—nın ötesi,
 —nın öbür tarafı" 278
käd
k. + lār: 204
käd—: 118
kädil—: 35
kädim: 118
käk: 79, 95, 97
käk räş—: 95
käksäk: 79, 97

kal-: 132, 136, 140, 161, 216, 230,
232, 234, 256, 259, 380, n. 40
k.-gâli: 250
k.-ginçâ: 235
k.-i: 232, 448
k.-igmâ: 140
k.-ip: 353, 437
k.-ipân: 340
k.-ipânin: n. 38
k.-ir: 426, 444, n. 41
k.-mâdük: 136, 224
k.-maz: 417
k.-mişimizda: 191
k.-mişlär: 407
k.-sar: 330, 451
k.-täçü: 132
k.-täçimiz: 191, 221
k.-tämâz: 217
k.-ti: 232, 235, 289, 302, 425
k.-timiz: 300, 319
k.-tiş: 389
k.-yük: 218

kâlin: 50

kâlinün

k.+üm: 50, 288

kâlin-: 161

kâlür-: 161

kâm: 278

k.+i: 452

kâmiş-

k.-mişizkâ: 191

kändü: 39 bk. *kântü*

kânt: 286

kântü, kändü: Dönüslülük "kendi, bizzat, şahıs, bu" 201. Şekil: *kändünüç, kntükä, kntüni, kntün* 201; *kntüç, "sen"* vs. 440. *kntü kntü* "her biri" 201. Fonksiyon: İsim 329. İlgi haliyle: İyelik göstergesi bir kelime 192

k.: 39, 200, 201, 214, 329, 359, 440,

442, 444

k.+lärnij: 192

k.+nüç: 192

k.+ñkä: 193, 201

kärgäk: "gerek". Zamanlar: 245, 374. *k.*

bul- veya *bol-* "ölmek" 245.

-miş k., -gu k., -mak k. 445

k.: 219, 225, 228, 241, 448

k.-di: 217

kärgäksiz: 239

kärgäti: 217

käs-: 216

k.-ä: 232

käsijä: 5

käsmä: 142

kätül-: 35

käyik

k.+lar: n. 58

kaz-

k.-ä: 232

käzig

k.+şä: 385

keç: 238

kelime sırası: 446

kemen: 453

kertö: 5

kı: 210

kı: 93

kıdığ: 405, 449

k.+ı: 405

kıın: 16, 54

kıınlık: 54

kıkırus-: 93

kıl-: 141, 159, 213, 277, n. 40

k.: 215, 421

k.-ayın: 375

k.-dim: 373

k.-gâli: 340, 371, 376, 377, 435

k.-gay: 375, 440

k.-kalır: 377

k.-ip: 141, 448

k.-madım: 261

k.-madımız: 211, 451

k.-madük: 389

- k.* - *maķu*: 141, 225
k. - *masar*: 263
k. - *miş*: 201, 319, 372, 375, 410
k. - *sar*: 235, 434
k. - *taçr*: 243, 375
k. - *tı*: 299, 375
k. - *ım*: 372, 440
k. - *ımaz*: 217
k. - *ımız*: 230, 450
k. - *v*: 232, 249, 251, 255, 330, 340, 371, 376, 377, 450, 451
k. - *ur*: 372, 373, 375, 440
k. - *yuk*: 372
k. - *zun*: 450
+ *kıl*, + *kil*: "(üç) köşe" 207
kılgu: 371
k. + *ka*: 411
kılguluk: 364, 371
kılıç
k. + *lar*: 368
kılıl -
k. - *miş*: 156, 391
kılımsun - : 157
kılın - : 159, 250, 259, 383
k. - *duk*: 399
k. - *maduk*: 359, 384, 442, 444
kılınc: 141, 225, 277, 319, 356, 389, 399, 410, 434, 451
k. + *i*: 201
k. + *ım*: 450
k. + *ımın*: 193
k. + *larım*: 324, 406
k. + *larta*: 398
k. + *ta*: 294
- *kın*, - *kin*: bk. - *ğın*
kına - : 115
kınağuş: 115
- *kınça*, - *kinçä*: bk. - *ğınça*
+ *kınyä*, + *kinyä*; + *kına*, + *kinä*; + *kıya*, + *kıyä*; + *kına*, + *kiä*: Küçültme ve kuvvetlendirme edatı 31, 351
+ *kır* - , + *kir* - : bk. + *ğır* -
kırk: 202
kırkız: 231, 273, 300, 360
kıs - : 109, 110, 117
kışga: 109
kışıl: 117
kışkaç: 110
kış: 52
kışla - : 52
k. - *dım*: 325, 385
kışlağ: 52
Kıtany: 31, 284
Kıtay: 31
kuw: 96, 232
kuwırkaqlan - : 96
kıyn: 16
kız: 75, 327
kız: 16
kızıl: 75, 103
kızılığ: 103
kız kuwırkaç: n. 48
ki: 331
ki: 210
ki - : 297
+ *ki*, + *kı*: Aitliğin vasıflığı 49, 74, 410.
İsim 333.
kiç: 233, 421, 435
kiç -
k. - *mätin*: 317
kiçig: "küçük"; edat olarak: Olumsuz hâsîsletilmesi 214, 354
k.: 214, 238, 354
k. + *i*: 365
kiçigkiä
k. + *sintä*: 351
kid: 106, 297, n. 24
kidär - : 34
kidin: 442, 444, n. 24
k. + *intä*: 431
kidirti: 422
kidiz: 16, 32
kigür - : 39
kigürsüg: 228
küz: 16, 32

kilkuluk: 5

kim: "kim?", "hangi". Şekil: *kimkâ*,
kimni 196

k.: 260, 267, 330, 355, 359, 367,

442, 444, 450, 451

k. + kâ: 216, 330, 451

kim: 198, 214, 227, 330, 424, 450, 451

kin: Son çekim edatı "sonra" 297

k.: 106, 190, 195, 297, 440, 450

k. + in: 240

k. + intâ: 297, 360

k. + inâ: 427

k. + ki: n. 47

kiç: 92, 299

kiçgâş—: 92

kiçürü: 299, 379

k. + sinçâ: 364

kir—

k. — âyin: 270

k. — di: 234, 393

k. — gâli: 258, n. 41

k. — kâdir: 259, 442, 444

k. — mâdi: 451

k. — mişig: 438

k. — ti: 360, n. 50

k. — ü: 232, 261, 448

k. — zkün: 215

kirgür—: 39

kirgün—: 125

kirgünç: 125

k. + i: n. 33

kirgünçlüg: 236

kirtkün—: 152

kirtkünyük: 152

kirtü: 90, 401

kirtün— 90

kirü: 379

kisrâ: Son çekim edatı "sonra" 322 a

k.: 224, 238, 275, 359, 429

kiyi: 4, 121, 144, 287, 289, 290, 294, 317,

327, 330, 361, 381, 442, 444

k. + nâç: 179

k. + niç: 440

kişiligi: 424

ki—: 161

kitabeler-ağızlar: 3

kiâr—: 34, 161

kiçgü

k. + si: 115

*kiyiz: 16

kizlâgülük: 227, 239

klinnc: 5

kndü: 201

kntü: 201, n. 50

k. + kâ: 201

k. + lâr: 201

k. + n: 201

k. + ni: 201

k. + niç: 201

ko—: 126, 153, 302

kod—: 108, 153, 216, 230, 256, 282, 302

k. — i: 232

k. — masar: 268

k. — tuķintia:

k. — up: 230

kodı: Son çekim edatı "aşağı"; kısaltma-
lı "aşağıda" 282. Kuvvetlendirme edatı

353

k.: 87, 265, 379

kodıķarsuğ: 228

kodıķartur—: 87

koduru: 126, 379

koğsa—

k. — di: 450

kol: 46

k. + inç: 315, 396

kol—: 115

kolçır—: n. 27

kolçuç: 115

kolçak: 46

kollı: 202, 407

kon: 31

kon—: 107, 153

k. — ar: 427

k. — ayın: 211, 381, 392

- k. - duk*: 107
k. - dukta: 322
kondur -
k. - tumuz: 273
konukluk
k. + ta: 427
kony: 3, 31
koolıçak: 16
kop: Son çekim edatı "bütün, her" 302;
yükleme belirleyicisi 302; belirsiz
sayı 302; kuvvetlendirme edatı 353
k.: 126, 153, 219, 354, 426, 448
kopan: Son çekim edatı "bütün, hep"
303
k.: 3
kopda: 145
koptın: 408
korak - : 148
k. - ar: 270, 417
k. - sar: 260, 451
korı - : 21
korığu: 225
korıncı: 80
k. + ıg: 80, 148
korıncılıg
k. + in: n. 60
korımak
k. + ımız: 227
korıku
k. + sinta: 193
koru - : 21
koş: 317
kot -
k. - mış: 448
k. - op: n. 16
koti: 202
kowıl - : 22
koy: 31
koyn: 24, 31, 210
k. + uğ: 24, 181
ködüg: 35
k. + da: 182
k. + i: 227, 236
k. + in: 193
Kögman: 231, 273, 300, 319, 360, 426,
442, 444
kögüz: 71, 290
kök: 86, 292, 316, 395
k. + lar: 450
k. + lardän: 450
kökäd - : 86
köl: 363
k. + lar: 330
kömür: 123
kön - : 31, 160
könäk: 31
k. + i: 220
köni: 215, 220, 227, 277
könük - : 160
könül: 87, 218, 239, 250, 296, 368, 401,
411, n. 49
k. + i: 227, 421, 450, n. 51
k. + in: 193, 299, 424
k. + käd: 236
k. + larıntaki: 200
k. + ümlä: 242
k. + ümüz: 444
k. + ünçä: 201
könülkär - : 87
könli: 5
k. + ömim: 5
k. + ömnön: 5
könyäk: 31
köp: "hep" 302
köpik: 21
köpük: 21
kör - : 141, 154, 164
k. - di: 299, 431
k. - gali: 233, 238, 399
k. - gil: 249
k. - mäyin: 215, 270
k. - ü: 218, 232, 249
k. - ügma: 357
k. - üp: 219, 452, n. 60
k. - ür: 242
k. - ürlär: 424

körgü: 301
 körgülük: 141
 körgüt —: n. 27
 körk: 61, 76, 225
 körküt —
     k. — gâli: 250
 körklâ: 76, 330, 353, 450
 körsüz: 61
 körtlâ: 399, 403
     k. + m: 403
 körüg: 425
 körügsâ —: 154
 körüm: 408
 körümçi: 392, 451, 455
 körüş —: 164
 kösâdük: 107
 kötrül —: 122, 145
     k. — miş: 122, 145, 403
 kötüg: 35
 kötür —
     k. — miş: 433
     k. — ü: 232, 379
 köy —: 31, 123, 389
 köyir —: 216
 köymür: 123
 köz: 71, 170
     k. + in: 424
     k. + intâ: 156
     k. + üg: 236
     k. + râ: n. 53
 közün —: 127, 387
     k. — mâz: 211
     k. — ü: 256
     k. — ür: 150
 közünük: 127
 krgâk: n. 50
 krmâput
     k. + uğ: 230
 kröp: 5
 kşi: 5
 + ku, + kü: bk. + gu
 — ku, — kü: bk. — gu

Kuanşi
 kubrat —: 3
     — kuçı, — küçi: bk. — guçı
 kud —
     k. — u: 255
 Ku
     K. + ğ: 177, 363
 kui: 210
 kul: 53, 80
 kulak
     k. + ra: n. 53
 kulğak
     k. + ra: n. 53
 kullıg: 53
 kulıg: 80
 kum: 304, 407
 kunçuy: 136, 363
     k. + lar: 451
     k. + larım: 288
     k. + um: 136
 kur: 76
     — kur —, — kür —; bk. — gur —
 kurı —: 21
 kurıya: 180
 kurla: 76
 kurtul —: 39
 kuru —: 21
 kuş
     k. + lar: 399
     k. + lı: 233
 kuştr: 363
 kul: 77, 86, 224, 232, 343, 423
     k. + in: 451
     k. + inça: 224
 kul —
     k. — u: 232
 kutad —: 86, 105
 kutada: 105
 kutar —
     k. — ga: n. 36
 kutgar —
     k. — inç: 451

kulnlığ: 193
kutkar —: 141
     k. — ku: 141
kullug: 264, 290
     k. + larka: 227
kuşrul —: 39, 141
kuşrulğu: 141, 239
kuun: 16
 kuvvetlendirme: 214, 366, 413b⁴⁸; vd.
     küçültme
 kuvvetlendirme fiilleri: 153, 160, 164
 kuvvetlendirme isimleri: 45, 56, 59
kuvrığ: 305
     k. + nıç: 240
kü: 224, 234, 300
     k. + sı: 234
     k. + sin: 352
kü —
     k. — yü: 224, 255
küç: 85, 224
     k. + i: 236, 436
     k. + intä: 388, 426
     k. + üg: 235, 421, 434
küçä —: 85
     k. — p: 230
küçäd —
     k. — tükintä: 224, 280
küçlüg: 264
 küçültme teşkili ve kuvvetlendirme: 31,
     44, 45, 46, 57, 59, 346, 349, 350,
     351, 352, 353, 354, 412
kük: Tahmin edatı (?) 359
kül: 8, 275, 363, 418
kün: 3, 67, 129, 197, 238, 290, 291, 306,
     309, 320, 351, 360, 423, 427, 442,
     444, 452, n. 50
     k. + intä: 360, 426
     k. + iğä: 427
     k. + käd: 389
     k. + kätägi: 285
     k. + tä: 239
 + *kün*, + *kun*, + *gun*, + *gün*: Çokluk eki
     3, 50, 169

kundäm: 67
kündüri: 422
kündüz: 382
küngarü: 186
küni: 401, 424
künkiä
     k. + m: 351
küntämäk: 421, n. 51
küntün: 183, 387, 408, 425
küntüz: 234
kün: 266
kürin: 184
küsä —: 107, 130, 148, 250
     k. — yür: 226
küsänç: 80
küsänçig: 148
küskü: 210¹⁰
küsün
     k. + i: 436
küstüj: 130
     k. + käd: 411
     k. + läri: 426
küül: 16
küül: 16
küwänç: 78
küwänçän: 78
küwrüg
     k. + lär: 238
küyök: 31
küzäd
     k. + tä: 203
küzät: 203
küzät —: 141
     k. — gü: 141
     k. — ip: 256
     k. — ü: 224
kyel —
     k. — myish: n. 14
kyi shi: n. 14
 + °t: İsimden isim 51, 75
 + l —: İsimden fiil 88
 — °t: Fiilden isim 117
 — °l —: Fiilden fiil 156

+ *la*, + *lā*: Sıfat, yüklem belirleyicisi, cümle belirleyicisi 76, 207

+ *la-*, + *lā-*: İsimden fiil 89

+ *lağ*, + *lāğ* (< + *la-g*): İsimden isim 52

lağzın: 210

+ *lar*, + *lār*: Çokluk 3, 168, 173, 174, 327; teklikte ismin kaldırılması 264. "(onlar)dırlar" 191

+ *ları*, + *lāri*: İyelik eki 3. çokluk 193

ld|lt: 8

+ *lğ*, + *lğ*: İsimden isim 4, 53, 77, 206. Fonksiyon: İsim 333; yüklem belirleyicisi 383; vasıflık 404; son çekim edatı 404

li: 12

+ *li*, + *li*; + *lī*, + *lī*: 361

+ *lıgı*, + *lıgı*; + *lıgın*, + *lıgun*, + *luğun* vs.: Cümle belirleyicisi, yüklem belirleyicisi 424

+ *lğk*, + *lğk*: İsimden isim 54

- *lim*, - *lim*: Dilek kipi, q. v.

linhua: 309

lr: 12

lt|ld: 8

+ *luğu*, + *luğun* vs.: bk. + *lıgı*

lung: 42

luc: 210

luu: 16

m-b: 3²; < *b*: 28

+ ^o*m*: İyelik eki 1. teklik 193; ünvan 55

- ^o*m*: Fiilden isim 118

ma: 291

+ *ma*, + *mā*: bk. *ymā*

- *ma*, - *mā*: Fiilden isim 119, 142

- *ma-*, - *mā-*: Fiil tabanının olumsuzu 158, 211

- *madı*, - *mādi*; - *madın*, - *mādin*: bk. - *matı*

mābali: 452

māsatw

m. + *ıg*: 269

māhayan: 396

māstak: 363

- *mağ*, - *māk*: Fiilden isim 120

- *mağlıg*, - *māklig*: Fiilden isim 143

- *mağsız*, - *māksiz*: Fiilden isim 143

mama: 363

Mani yazısı: 11

mānā: 5

mağa: 189, 389, 392, 445

- *matı*, - *māti*; - *madı*, - *mādi*; - *matın*, - *mātin*; - *madın*, - *mādin*:

Olumsuz zarf fiil 211, 235, 340; cümle belirleyicisi 434

- *may*: 211³⁵. - *mayın*: 234

mayrı: 306, n. 47

- *maz*, - *māz*: Fiilden isim 121, 144, 211, 242, 243, 268. Fonksiyon: İsim soylu fiil şekli 339; yüklem ismi 442

- *m(a)zdi*: 242

mā: 291, 352

mān: "ben" 189, "(ben)im" 191. Şekil:

māniğ, (nadiren: *miniğ*) 189, 192;

mağa 189; *mini* (nadiren de: *māni*)

189, *mintā*, *mintādū* *mindidū* 189,

ayrıca bk. *bān*

m.: 3, 28, 170, 196, 216, 218, 220,

221, 231, 236, 242, 243, 261, 263,

270, 330, 352, 372, 440, 451

m. + *ig*: 188

māni: 189, 450

māniğ: 189, 192, 238, 398, 405, 442, 444, 450

māniğlār: 192

māniğ: 5

māniğ: 28

māniğ: 60

m. + *kā*: 392

m. + *lāriğ*: 426

m. + *siğā*: 392

māniğü: 60

māniğ: 71

māniğāt—

m. - *i*: 232

mâriçi: 449

mîna: İşaret kelimesi, q. v.

m.: 190, 344

miç: 21

—*mir*, —*mur* vd.: Fiilden isim 123

—*mış*, —*miş*: (İstisna olarak da —*maş*, —*mâş*; —*muş*, —*müş*): Fonksiyon:

Fiilden isim 339, çekimli fiil 442,

belirsiz zaman 219, geçmiş zama-

nın hikâyesinin kuruluşu 242, alış-

kanlığa dayalı işin kuruluşu 243,

gerçekleşmemişin kuruluşu 269,

bir son çekim edatından önce 301

mi: 440

midik: 224

min: (nadiren *mân* yerine) “ben” 189,

“(ben)im” 191

min—: 21, 28

mindîdâ: 189

mini: 189, 451, 454, n. 53

minîç: 189

minîtin: 189

mintâ: 189

mintâdâ: 189

miç: 3, 28, 202, 236, 238, 287, 362, 368, 407

miçlig: 206

—*m(i)z*: (nadiren) “(biz)iz” 191

—*°ml̂ğ*, —*°ml*—*°g*: Fiilden sıfat 146

mn: n. 10, n. 35

m(i)z: 191

modal yardımcı fiiller 249, 250, 252,

254, 376; modal saygı fiilleri 251,

253, 376; tek başına 254

monçuk

m. + uç: 179

monuç: 190, 192

—*°msın*—, —*°msin*—: Fiilden fiil 157

—*°ms°z*: Fiilden sıfat 146

mu: Soru edatı, q. v.

m.: 190, 218, 238, 243, 268, 269,

356, 358, 440, 450, n. 29

*mun: İşaret zamirlerinin dolaylı tabanı

190, 329. Şekiller: *muni*; *munça*,

munçada, *munçulayu*; *munta*, *muntuda*;

muntîğ, *muntâğ*, *mundağ*; *muntırdın*,

muntıran; *muça*, *muçar* 190; *munuç*

190, 192

muna, *muni*: İşaret kelimeleri, q. v.

m.: 190, 344

munça: 15, 190, 208, 407

munçada: 190

munçalar: 173

munçulayu: 15, 190, 426, 427

mundâğ: 190

mündürtim: 190

muni: 19, 190, 270, 426

munıla—: 89

munılayu: 89, 190

muntîğ: 190, 238

munta: 15, 190

muntuda: 190, 279, 294, 318, 321, 323, n.

45

muntadan: 395

muntâğ: 190, 235, 404, 434, 442, 444

muntuda: 15, 190

munuç: 190, 192, 305, 436

muç: 28, 86

muça: 190, 267

muçad—: 86, 148

muçadınçığ: 148

muçar: 190, n. 28

mügeresün: 170

mülkiyet (iyelik) işareti: 405. “sahip

olmak” 445. Kelimeler: 192; ekler:

193, 403

mün: 85, 243, 351

mün—: 21

münâ—: 85

müçüz: 170

müyüz: 71

—*m°z*: İyelik eki 1. çokluk 4, 193

+*n*: Ek genişlemesi, —*p*+*an*,

—*madı*+*n*, +*ıçı*+*n* 424

- + *n* - : İsimden fiil go
 + ^o*n*: İyelik eklerinin yükleme hali 193
 + ^o*n*: Vasıta hali, q. v.
 + ^o*n*: Yer adı²⁴
 - ^o*n*: Fiilden isim 124, 147
 - ^o*n*, - ^y*n*: Zarf fiil 234, 340. Fonksiyon: Yükleme belirleyicisi 380; cümle belirleyicisi 433; son çekim edatı 294-301; > vasıflık 294, 300
 - ^o*n* - : Fiilden fiil 159
n ağzı: 4, < *ny* 2, 5, 31
nan: n. 21
navu: "buraya"⁴⁵
navut: 202, 407
nā: "ne?, ne!". Şekil: *nāka*, *nādā*, *nāçā*, *nāçük*, *nātāg*, *nāmān*, *nālük*, *nānçā* 195. Fonksiyon: Soru 195; nisbet 198, 450-452⁶⁰; ünlem 199, 448; belirsiz 197, 451
 n.: 245, 301, 342, 355, 358, 367, 455, n. 58
nāçā: 195, 208, 330, 367, 385, 450
 n. - *kā*: 285
 n. - *kātāgi*: 195
 n. - *tā*: 195
nāçük: 195, 345, 451
nāçükün: 195, 220, 238, 270, 417
nāçüklāti: 195
nādā: 195, 281
nāgū: "ne yani?, niçin yani?". Şekil: *nāgūdā*, *nāgūl*, *nāgūlük* 195. *nāgūdā* "bundan dolayı" cümle başlatıcısı 416
 n.: 217, 367
nāgūdā: 195, 416
nāgūkāmā: 291
nāgūl: 195
nāgūlük: 195, 355, 442, 444
nāk: 222
nākā: 195, 392
nālük: 195, 220
nāmā: 197, 352

- nāmāgā*: 222
nāmān: 195, 291
nānçā: 195
nāñ: Edat, olumsuzun kuvvetlendirilmesi 214, 354. Belirsiz zamir (?) 197, 451
 n.: 222, 238, 264, 330
nātāg: 195, 342, 450
nātāgin: 424
nç, *nc*: 8
 + ^o*nç*: Sıra sayısı 203
 - ^o*nç*: Fiilden isim 125
 + *nçā*, + *nçā*: 3. şahıs iyelik eklerinin eşitlik hali 193
 - ^o*nçs*^o*z*: Fiilden isim 148
 - ^o*nçu*, - ^o*nçü*: Fiilden isim 125
 + *nda*, + *ndā*; + *nta*, + *ntā*: 3. şahıs iyelik eklerinin bulunma-ayrılma hali 193
 + *ndin*, + *ndin*; + *ntin*, + *ntin*: 3. şahıs iyelik eklerinin ayrılma hali 193
nd, *nt*: 8
 + *nğaru*, + *nğaru*, + *nğarū*: 3. şahıs iyelik eklerinin yön hali 193
 + *nı*, + *nı*: Daha sonra, isimlerin yükleme hali 181, 209; çokluk iyelik eklerinin yükleme hali 193; zamirlerin yükleme hali⁴⁶
nırwan: 392
 n. + *kā*: 42, 448
nırwanlıg: 427
nızwanı:
 n. + *lar*: 287, 388
 + ^o*nı*: İlgı hali, q. v.
nıgoşak: 363
 n. + *ağ*: 181
nıgranti: 455
 nisbet: Sorulardan 198, 331. Nisbet cümleleri 450-452
nızwanı
 n. + *larnıg*: 224
nom: 145, 299, 340
 n. + *ça*: 382

- n. + lar: 407
 n. + ta: 227, 396
 n. + uğ: 268, 299
- nomla —
 n. - p: 256, 268, 299
- nomlayu: 219, 364, 435
 nomluğ: 218, 436
- ni: bk. nd
 + nta, + ntā: bk. + nda
 + ntın, + ntin: bk. + ndın
- ny > n-y: 2, 5, 31
- n, zamirli: Zamirliyi, dolaylı tabanı oluşturur 178, 193, 334. Sadece hal eklerinden önce değil, şunlardan önce de görülür: *ışrā* 322, *tāg* 359, + *çā* 195, + *līg* 77, *ara*, + *da bārū*, *tapa* ve *ūşūn* 193
 + *ḡ*: İsimden isim 78
 ḡ-g: 4, 30, 193, 217
 + *ḡ*: 2. teklik şahıs iyelik eki 193
 + *ḡ*: İlgı halinin daha eski şekli, q. v.
 - *ḡ*: Dilek kipi, q. v.
 + *ḡā*, + *ḡā*: 3. şahıs iyelik eklerinin yaklaşma hali 193
 - *ḡlar*, - *ḡlār*: Dilek kipi, q. v.
 - *ḡ* - r: Dilek kipi (?) ³⁴
 - *ḡ* c: 2. çokluk şahıs iyelik eki 4, 193
 o: "o, (o)dur" 191 ⁴⁴
 o, ö, birinci hece dışında: 5, 23 ⁴
 odğurak: 242, 243
 odhauh: 5
 odug: 5
 o. + un: 450
 odun: 224
 odun —
 o. - u: n. 60
 o. - up: 256
- oğlan: 56, 60, 361
 o. + t: 216, 238, n. 56
 o. + ları: 450
- oğlanğ: 60
 oğrı: 400
 o. + lar: 168, 202
- oğsat —: 216
 o. - t: 232
- oğul: 15, 56, 287, 327
 o. + t: 15, n. 57
 o. + m: 289
 d. + ında: 290
 o. + ları: 193
 o. + larğa: 180
 o. + om: n. 4
 o. + um: 223, 238, 351
- Oğuz: 219, 224, 284, n. 12
 o. + ra: 325
 o. + uğ: 444
- Oğuzd(ı)nd(ı)n: 425
- ok, ök: Kuvvetlendirme edatı 345, 412, 443
 o.: 356, 400, 450
- ok: 302
 o. + m: 202
 o. + ta: n. 26
- okı —: 139, 165
 o. - ğli: 139
- okıd —
 o. - tı: 34
- okıgu
 o. + ka: 226
- okıt —: 34, 165
 o. - ğalı: 250
 o. - kalsı: 259
- oksı: 215
- okşat —: 141
- okşatğulaksuz: 141
- ol: "o" 190, "(o)dur, (o)durlar" 191.
 Ayrıca bk. *an
 o. 156, 211, 214, 216, 234, 240, 263, 302, 303, 352, 355, 356, 359, 368, 391, 398, 400, 408, 424, 438, 440, 442, 444, 448, 449, 450, 451, 454, 455
- olar: "onlar" 190, "(onlar)dır" 191.
 Şekiller: *olarınğ*, *olarğa*, *olarını*, *olarda* 190, 192

o.: 216
o. + ça: 173
o. + da: 190
o. + dm: 190
o. + ka: 115, 190
o. + ni: 190
o. + nı: 190, 192, 324, 406
olmazlık: bk. şart
olor —
o. — op: 5
o. — or: 5
olumsuzluk: 61, 81, 82, 99, 103, 104,
121, 146, 148, 158, 211-214
olur —: 141, 165, 255
o. — ayn: 215
o. — madım: 234
o. — suk: 228
o. — uğma: 2, 394
o. — mış: 290, 432
o. — u: 382
o. — up: 248
o. — upan: 432
o. — ur: 243
olurgülük: 141
oluri —: 165
on: 202, 283, 287, 302, 355, 362, 410,
455
onar: 368
“on boy”: Şipkan 210
on iki daire: 210
ontun: 183
onunç: 203
on: 70
onal —
o. — i: 232
onar —
o. — kalı: 236
ondınkı: 74
ontun: 425
ontuntınla: 70
son: 16
oot: 16

ordu: 394
orduh: 16
ornal —
o. — ip: 299
orta: n. 24
orta hece düşmesi ve zayıflığı: 15, 17
ortaklık: 205
ortu: “orta”, son çekim edatı “—nın
ortası” 309
o.: n. 24
o. + sınıla: 309
o. + sıgaru: 320, 325
ortun: 425, n. 24, n. 57
orun: 47, 141, 404, n. 24
o. + ınta: 423
o. + ka: 436
o. + lar: 283
o. + la: 352, 423
orunç: 47
osal: 117
osan: 117
osğuluk: 141
oskur —: 39
osugluğ: 259, 383, 404
ot: 78, 128
o. + ın: 184, 448
ota —
o. — daçı: 40
otaçı: 40
otun: 78
otuz: 202, 210, 360, 427
otuzunç: 202
oy —: 142
oyma: 142
oz —: 141, 216, 395
ozgu: 290
ozğur —: 39
o. — gay: 220
o. — ur: 242
ö —: 108, 111, 160
ö. — mız: 448
öç —: 128, 216
öçür

- ö. + i: 128
 öd: "vakit, iş, şimdiki zaman"; son çekim edatı "—nın zamanı, karşısında" 310
 ö.: 125, 136, 140, 228, 235, 248, 296, 434
 ö. + din: 319
 ö. + i: 243
 ö. + ig: 34
 ö. + i'in: n. 42
 ö. + i'inbirlä: n. 30
 ö. + iniñ: 227
 ö. + inlä: 310
 ö. + läri: 201
 ö. + lä: 182, 299, 450
 ödün: 184, 203, 319, 424, 438
 ödrül —: 279
 ödsüz
 ö. + kâ: 392
 ödünkä: 351
 ödür —
 ö. — ä: 232
 ög: 44, 57, 61
 ö. + ä: 180
 ö. + lärim: 288
 ö. + li: 287
 ö. + (ü)m: 288
 ög: 108
 ög —: 105, 122
 ö. — ä: 232
 ögä: n. 36
 ögä: 105
 ögdir: 128
 ögir —: 125, 216, 296
 ö. — di: 450
 ö. — ür: 261
 ögirmäk: 450
 öglän —
 ö. — ti: 421
 ögläntür —
 ö. — üñ: 427
 ögli: 111, 227
 ö. + lärkä: 296
 ögmiş: 122
 ögrät: 404
 ögrät —: 39
 ögrätin —
 ö. — ü: 248
 ögrünç: 125, 333
 ö. + ümüz: 211, 225
 ö. + ün: 184
 ögrünçlüg: 334
 ögrünçü: 125
 ögsüz: 61
 ögüç: 44
 ögük: 57
 ö. + ümüz: 269
 ögüt —: 128
 ögüz
 ö. + kâ: 452
 ö. + lar: 330, 450
 ö. + täki: 407
 ö. + üg: 230, 278
 ök: 345, 444, n. 42, n. 60
 ök —: 160
 ökün —
 ö. — ür: 272, 437
 ökünmäklig: 404
 öl: 78, 85
 öl —: 120, 161
 ö. — gäli: 233, 258, 268
 ö. — mäçi: 222
 ö. — sâr: 263
 ö. — täçi: 221, 266, 448
 ö. — ti: 359
 ö. — tüg: 381, 442, 444
 ö. — üp: 256
 ö. — zün: 454
 ölänñ: 78
 ölgülük
 ö. + ü: n. 37
 öli —: 85
 ölmäk: 120
 öltör —: n. 4
 öltür —
 ö. — äyin: 235
 ö. — täçi: 444

ölüci: 39
 ölüm: 47
 ölümçi: 47
 ölür —: 115, 161
   ö. — ayın: 434
   ö. — gali: 250
   ö. — gây: 272
   ö. — lâci: 359
   ö. — ür: 355
 ölürgüci: 115
 ölmek: 287
   ö. + lâ: 287
 ölmemek: 211
 ölü: 287
 ölüci: 39
 ön ses: 5, 18, 26, 27. Ek başı 36, 37
 ön —
   ö. — üp: 379
 önceden geçmiş zaman: 241, 242, 372
 ön: "ön"; son çekim edatı "ön" 311
   ö. + ügüzda: 311
 öñ
   ö. + (ü)g: 292
 öñ —: 279, 298
 öñdün: 183, 335, 408, 425, 442, 444
 öñdürü: 422
 öñdürü: 382, 422
 öñi: Son çekim edatı "—dan başka,
 —nın dışında, —dan itibaren,
 —dan dolayı"; kısaltmalı "çeşitli"
 279
   ö.: 298, 366, 450
 öñin: 298, 368
 öñlüg: 450
 öñrä: Son çekim edatı "ön, önce" 323
   ö.: 224, 275, 429
   ö. + sin: 240
 ööç: 16
 öp —: 154
 öpügsä —: 154
 ör —: 5
   ö. — ö: 5
   ö. — ü: 240

örgan —
   ö. — mişin: 219
 ört —: 250
   ö. — mayük: 218
 örtügülük: 239
 örk: 404
 ört: 56
   ö. + ka: 450
 ört —: 156
 örtan: 56
 örtan —
   ö. — maz: 450
 örtlüg: 437
 örtül —: 156
 öt: 34
 öt —: 108
 öt — 280, 281
 ötak: 200
 ötkür —
   ö. — gali: 236
 ötkürü: son çekim edatı "ötürü, dolayı";
 kısaltmalı "—nın üzerine, buna
 göre" 281; cümle başlatıcısı 415
   ö.: 195, 224, 280
 ötrü: 195, 224, 243, 281, 415, 431
 ötlüg: 108, 411
   ö. + intä: 193
   ö. + lâr: 442, 444
 Ötükän: 48, 325, 386
 ötün —: 159, 230, 251, 252, 253
   ö. — gây: 442, 444
   ö. — ti: 453
   ö. — ür: 376
 öwkä: 218
   ö. + lârintä: 193
   ö. + si: 353
 öy
   ö. + öm: n. 4
 öz: Dönüşlü 200 "bizzat, kendi, mahi-
 yet, şahıs, hayat, vücut". Şekil:
 özkä; özüg; öztä, özdä; özin. özüm
 "ben", özün "sen", özi "o" vs.

Fonksiyon: İsim 329, iyelik ekiyle: şahıs zamirine tekabül eder 440.
âl'öz "vücut" 200; *öz öz* "her biri" 200
ö.: 201, 35¹, 442, 444, 450, 453, n. 24
ö. + dâ: 200
ö. + i: 193, 200
ö. + ikâ: 193, 200
ö. + in: 184, 200, 232, 386
ö. + inçâ: 193
ö. + inâ: 193, 200
ö. + kâ: 200
ö. + lâri: 200
ö. + om: 4
ö. + lâ: 200
ö. + üg: 200
ö. + um: 200, 440
ö. + ümçâ: 193
ö. + ümlâ: 200, 409
ö. + ümüz: 200, 399, 450
ö. + ümüzin: 193
ö. + ümüzün: 193
ö. + üg: 200
ö. + ügüz: 200
öza: n. 43
özân: n. 24
özlüg: 287
özkiâ
ö. + m: 351
özne: 440. *Özne hali* 440
özüt: 202
ö. - ümüzni: 193
p-: 5, 26
-p: Fiilden isim 126
-°p: Zarf fiil. Şekil: 4, 230. Fonksiyon: 340; cümle belirleyicisi 431; son çekim edatı 302. Fiil birleşiklerinde: 253, 256, 257; anlatımda 253-455. *-p + u*: 37
-°pan, *-°pân*: Zarf fiil, Şekil: 3, 4, 231³⁸. Fonksiyon: 340; cümle belirleyicisi 432; son çekim edatı 303

paşık: 115

patir: 232

pekiştirme: 413

pi: 210

plügsiz: 5

p. + lâ: 5

pluñc: 5

po: n. 29

pol -

p. - som: 5

pr(a)şdanki: n. 57

prekativ: - *ğay* 215

ptig: 5

Pusar: 438

r: n. 11

+ r-: İsimden fiil 94, 105

-r; *-ur*, *-ür*; *-ar*, *-âr*; *-ir*, *-îr*;

-yur vs.: Geniş zaman 216. Başka

zamanların kuruluşunu sağlar 241-

243, 268. Son çekim edatlarından

önce (?) 301, 324. Fonksiyon: 128,

150, 339. Yükleme 442

-r-, *-ur-*, *-ür-*; *-ar-*, *-âr-*;

-ir-, *-îr-*: Fiilden fiil 161

+ ra, *+ râ*; *+ ru*, *+ rû*: Yer belirleyicisi

187. Fonksiyon: Tümleç 394⁵³,

cümle belirleyicisi 429

+ ra-, *+ râ-*: İsimden fiil 95

+ rak, *+ räk*: Kuvvetlendirme edatı

346, 412

ram: 210

-rdi: 242

+ °rka-, *+ °rkâ-*: İsimden fiiller 96

rtni: 218

+ ru, *+ rû*: bk. *+ ra*

Run yazısı: 8

s-z: 5, 35

sa-: 283

+ sa-, *+ sâ-*: İsimden fiil 97

sab: 29

s. + iğ: 302, 303

s. + im: 330, 451

s. + imda: 357

saç: 405
     s. + t: n. 55
 saç-: 156, 290
 saçal-: 156
 sadu: 143
 sak: 90
   + sak, + sāk: İsimden sıfat 79²⁵
 sakı-: 382
 sakıguluk: 227
 sakın-: 90, 249, 250, 254, 391
     s. - matl: 211, 235, 429, 434
     s. - mayuk: 218
     s. - maz: 242
     s. - miş: 200
     s. - sar: 260
     s. - ur: 355, 376, 397
     s. - yuk: 218
 sakınç: 141, 235, 401, 424
     s. + ıç: 454
 sakıngu:
     s. + ka: 226
 saklan-
     s. - ğu: 225, 442, 444
     s. - u: 249
 samiso: 299, 352
 san
     s. + inça: 407
 sanç-
     s. - a: 232
 sançış-
     s. - ur: n. 53
 sançıl-
     s. - ur: 330, 451
 sangaru: 186, 189
 sansar: 395
     s. + nıç: n. 45
     s. + ınbārū: 280
 saña: 189
 sañram
     s. + ta: 299
 - sar, - sar: Şart, q. v. - Ara şekil 341,
     çekimli olmayan şekil 442
 sarığ: 104

sarkanık: n. 21
 sarkanyık: n. 21
 sarkar-: 104
 sarkayık: n. 21
 sarsağ: 20
 sarsığ: 20
 sāsiñd̄stam: n. 45
 sau: 29, 143, 214, 344, 437
     s. + ağ: 181, 424
     s. + ığ: n. 42
     s. + ka: 442, 444
     s. + lar: 299, 410
     s. + larığ: 440
     s. + ların: 200
 sayılar: bk. sayı kelimeleri
 sayı kelimeleri: 202-210, 362, 368. Fonk-
     siyon: 332, 400
 sayu: Son çekim edatı "herkes"; isim
     283; belirsiz sayı 208
     s.: 3, 235, 243, 434
 sayuki: 283
 sābin-: 29
 sāfārçā: 216
 sākiç: 200, 202, 224, 362, 407, 408
     s. + i: 209, 410
 sākiçinç: 203
 s(ā)l(ā)ñā: 282
 sāmak: 20
 sāmız: 135
 sāmrit-: 135
 sän: "sen" 189 "(sen)sin" 191. sāniç:
     saña; sini; sinitin; sinidā, sintā, sintādā
     189; sāniç 192
     s.: 170, 196, 216, 259, 260, 355,
     440, 453
     s. + i: 189
     s. + ıç: 189
 sāñā: 189
 sāñün: 363
     s. + üğ: 177, 363
 säw-: 137, 141, 150, 165
     s. - ār: 150, 359, 398
     s. - māz: 211, 214

sāwgüsüz: 141
sāwig: 103, 137
sāwiglig: 103, 238
sāwin-: 29
sāwinç: 15, n. 49
sāwit-: 165
     s. - miç: 242
šāmnū: 5
ses dönüşümü: *u* ve *w*'den önce 22
ses uyumu: 41
sa-: 134
     s. - p: 230
+ *si*, + *si*: İyelik eki, bk. - *i*
+ *si-*, + *si-*: İsimden fiil 98
- *si-*, - *si-*: Fiilden fiil 162
sıçğan: 210
sıfat: Yapı: İsimden sıfat 72-84; fiilden
sıfat 136-152. Sıfattan türetilenler
102-104. Şekil: 339. Fonksiyon: 72,
328, 338
* *siğ-*: 131
+ *siğ*, + *siğ*; + *siğ*, + *siğ*: İsimden sıfat
73, 83
- *siğ*, - *siğ*; - *sık* vs. (?); - *sug* vs.: İsim
fiil şekli, gereklilik 3, 4, 228, 339,
442
siğiz: 130
siğizç: 131
siğta-
     s. - miç: 432
siğun: 136
     s. + lar: 450
     s. + larka: 453
sık-: 130
sıkıla-: 131
sıkta-: 145
     s. - miç: 145
sımta-: 137
sımtağ: 137
siğar: "doğrultusunda" 189²⁸, 50
     s.: 183, 194, 320, 325, 408, 421,
450, 451

s. + z: 360, n. 50
s. + k: 325
+ *sır*, + *sir*: İsimden isim 81
+ *sıra-*, + *sira-*: İsimden fiil 99
sıra sayıları: 203
siyuk: 134
- *s°k*, - *s°k*; - *s°g* (?) vs.: Fiilden isim
129, 151
- *s°k*, - *s°k-*: Fiilden fiil 163
si: 440
siin: 16
sim: 210
simak: 20
* *sin*: *sän* "sen" in dolaylı tabanı 329
sin: (nadiren) "(sen)sin" 191
     s.: 329
sin: 16, 210
Sinhadiwip
     S. + ka: 141, 239
sini: 189, 350, 391, n. 36
sinidä: 189
siniç: 189
siniläg: 334
sinilin: 189
sintä: 189
sintädä: 189
sintidä: 189
sinir-
     s. - kalir: 259, 383
siñuk: 21
sis: 189
sisin: n. 45
sislär: 5
siz: "siz" 189, "(siz)siniz" 191. Şekil:
siziñ, *siziniç*; *siziñä*, *sizä* (nadiren);
sizni; *siznidin*; *siznidä*, *sizdä*, *sizintä*
189; *siziñ* 192
     s.: 71, 170, 216, 355, 357, 451, 453,
455
sizä: 189
sizdä: 189
sizimä: 188

*sizin: 329
 sizintä: 189
 siz'intäg: n. 30
 sizij: 189, 192, 238, 311
 sizijä: 189, 238
 sizlar: "sizler" 189, "(siz)siniz" 191.
 Şekil: sizläriñ; sizlärkä, sizläriñä;
 sizläriñ; sizlärdä 189; sizläriñ 192
 s.: 216, 355
 sizlarda: 189
 sizläriñä: 189
 sizlärkä: 189
 sizläriñ: 189
 sizläriñ: 189, 192
 sizni: 189, 216, 276, 454
 siznidin: 189
 siznin: 189
 sn: n. 10
 soğıt —: 216
 s. —ır: 451
 Soğıt yazısı: 10
 sok —: 156
 s. —a: 232
 sokançığ: 227
 soklun —: 156
 sokuş —
 s. —mı: 242, 289
 sol: 315, 396
 s. + tın: 425
 son çekim edatları: Şekil: 272-326;
 fonksiyon: 439
 son ses: 18, 25, 26, 29, 33
 soñ
 s. + u: 360
 soru: 271, 355-358; soru kelimeleri:
 Şekil 194-196. Özel fonksiyonlar:
 Belirsizlik 197, 330, 367; ünlemler
 199, 450; nisbet 198, 331; özne 355;
 vasıflık 355, 400; yüklem 355; cüm-
 le belirleyicisi 355; nisbet cümlele-
 rinin girişi 450-452. Soru edatları
 356, 357, 358
 soyutlamalar: Yapı 365, 401⁴⁹

sö: 74
 söğüt: 317
 s. + niñ: 352
 sök —
 s. —üpän: 231
 söki: 74
 sön —
 s. —di: 386
 söndä: 193
 söylä —: 135
 söz: 135
 sözintügün: 424
 sözlä —: 115
 s. —mäçi: 222
 s. —mäsr: 211
 s. —sär: 448
 s. —yü: 232, 437
 sözlägü: 225, 324,
 s. + läg: 211, 444
 sözläş —
 s. —ip: 200
 * + su —, * + sü —: İsimden fiil 100
 sub: 3, 300
 — suğ, — süğ; — suk, — sük (?): bk. — sig
 suğçiu: 312
 + suk, + sük: İsimden isim 62
 sukawati: 426
 + suş, + süş: İsimden isim 63
 suw: 54, 63, 74, 239, 451
 s. + ka: 451
 suwluğ: 232
 suwluk: 54
 suwsamak
 s. + a: 180
 suwsuş: 63
 suzak: 363
 sü: 346
 s. + m: 192, 405
 s. + n: 190
 s. + si: 219
 sülä —
 s. —dim: 300
 s. —dimiz: 273, 276, 278, 285, 360

sünüg: 231, 403

sünük: 21

s. + ümüzün: 319, 425

sümüş —

s. — dümüz: 300

s. — üp: 190

sür —: 108

s. — ä: 232

sürüg: 108, 201

süt: 65

süü: 16

süz —: 149

süzök: 5

süzük: 149

s. + ün: 421, n. 51

şyi zig: n. 14

—s°z: İsimden isim, yokluk bildirir 61, 82, 213

ş/s (?): 38

+°ş: İsimden isim 64

—°ş: Fiilden isim 130

—°ş —: Fiilden fiil 164

şad: 42, 290

şadapit: 275

şagam: n. 12

şahıs zamirleri 189

şakimuni: 177

şala: 317

şart, bağlı zaman, olmazlık, temenni: 260-270, 373. Ayrıca bk. —sar

şipkan: "on boy" 210

şiş —: 216

ş. — ä: 450

şo: "şu" 190; şunda "şurada, eskiden" 190

*şun: şo'nun dolaylı tabanı, q. v.

şunda: 190

t-d: 33, 34, 35, 36

+t: Daha eski çokluk 65, 172

—t —: Fiilden fiil 165

—°t: Fiilden isim 131

—t, —d: (krş. 131) görülen geçmiş zaman I 3, 4, 217. Fonksiyon: Ara

şekil 341. Önceden geçmiş zamanın teşkili 242; alışkanlığa göre meydana gelen işin teşkili 243; temenninin teşkili 264-266, 268, 269; dileğin teşkili 270

+ta, +tā: İsimden isim 93

+ta, +tā; +da, +dā: Bulunmayırılma hali, q. v.

+ta —, +tā —; +da —, +dā —: İsimden fiil 101

Tabğaç, Tauğaç: Daha geç çağda, fakat Çin'de bir Altay dilli halk ı

t. 234, 296

t. + da: 325

t. + ğ(a)ru: 186

—taçt, —tāçt; —daçt, —daçt: Gelecek zaman II 221. Fiilden isim 132. Yükleme ismi 442. Başka zamanların kuruluşuna yardım eder 243, 266, 267

Tadıç

t. + ıç: 177, 363

+tağ, +tāğ; +dağ, +dāğ: İsimden isim 66

tağ: 91, 325, 340

t. + da: 426, 442, 444

t. + dın: 425

t. + ıma: 231

t. + ıa: 442, 444

t. + lar: 408

t. + ta: 57

tağam: n. 12

tağık —: 91

tağsur —: 65

tağsut: 65

tahmin: 359

taki: "dahi, ayrıca". t. yma cümle başlatıcısı "ve ayrıca" 417, 418

t.: 225, 291, 437, 438, 448, n. 50, n. 60

takıku: 210

+taki, +takı, +tāki, +daki, +daçt, +dāki: İsimden isim 49, 74. Fonksiyon 333, 410

- tal*: 299
talı —: 118
talım: 118
taluy: 22, 452
     l. + ka: 214
 + *tam*, + *tâm*; + *dam*, + *dâm*: İsimden isim 67
tam: n. 12
tamğa: 8
tamu: 145
tañ: 62, 243, 450
l(a)ñl(a) —
     l. - rdı: 242
tañsuk: 62
tañ: 277
     l. + ları: 451
taþ —: 108, 164, 284
     l. - a: 232
taþa: Son çekim edatı "doğru, karşı"
     284
     l.: 193, 278, 284
taþağ: 20, 263
taþığ: 20, 79, 108
taþıǵı
     l. + lar: 286
taþıǵsak: 79
taþın —: 21
     l. - ğalı: 242
     l. - u: 438
taþınçakıtı: 233
taþınǵu
     l. + ka: 146
taþınǵa: 200, 442, 444
taþın —: 164
taþla —: 148, 250
     l. - dı: 438
     l. - madı: 438
taþlanırsız: 148
taþmak
     l. + r: 436
taþun —: 21
tarag: 20
Tarduş: 275, 290
tañan: 42, 48, 363
tarıǵ: 20, 361
tarıǵmaguluk: 227
tarıkan: 275
tarıkar —
     l. - ur: 361
tarnı: 448
 Tarsisch: n. 9
tarı —: 136, 216, 232, 255
     l. - a: 232
     l. - ap: 431
     l. - ar: 136
     l. - u: 431
tasar —: 187
tañhârü: 5
 tasvirî fiiller: 255-259, 341, 377
 + *taş*, + *tâş*; + *daş*, + *day*: İsimden isim
     68
taş: 312, 450
taş:
     l. + ka: 330, 451
     l. + l(a)rıñ: 179
taşdın: 183
taşdınd(ı)n: 183
taşır —: 187
taşıra: 187
taşra: 186, 187, 234, 300, 429
taştın: Son çekim edatı "dışında" 312
     l.: 219, 312, 425, n. 57
     l. + into: 312
taştırlı: 422
Tatabı: 284
Tatar: 224, 235
tathatü: 224
tatıǵ: 99
tatıǵsıra —: 99
tawar: 20, 218, 294
     l. + in: 440
     l. + ıñazlar: n. 30
Tawǵaş: 299, 449
tawıǵan: 210
tawrak: 421, 450
tawratı: 437

Tay: 193

layak: 411

täbrä—

t. — di: 451

täbrätük: 283

täg, + *täg*, + *tag*: Karşılaştırma edatı ve eki 69, 347. Son çekim edatı 324. Fonksiyon: İsimlerin teşkili 334, Appositionların teşkili 364, yüklem belirleyicilerinin teşkili 384, vasıflıkların teşkili 406, yüklem isimlerinin teşkili 443

t.: 193, 218, 224, 225, 234, 270, 286, 296, 342, 378, 437, 444

täg: 5

täg—: 146, 156, 285, 392

t. — di: 391

t. — ginçä: 436

t. — ip: 262, 452

t. — mägi: 222

t. — mädim: 214

t. — mägyä: 264

t. — miş: 227, 242

täggülük: 227

tägi: Son çekim edatı "kadar" 285

t.: 232, 273, 278, 340, 360, 391

tägil—: 149, 156

t. — ä: 232

täginlig: 146, 264, 392, 404

t. + lar: 403

tägimsiz: 146

tägin—: 230, 251

t. — är: 216

t. — gäy: 220, 330, 440

t. — mägyä: 264

t. — mäy: 450

t. — sär: 438

t. — tükümüz: 224, 301

t. — ür: 216, 356, 376, 442, 444

t. — ürtä: 426

t. — ürümlä: n. 35

tägingülük: 227

täginmäk

t. + i: 356

tägirmiläyü: 269

t. + ki: 232

täglük: 149

tägmägülük: 227

tägrä: Son çekim edatı "etrafında, için, uğrunda"; kısaltmalı: "etraf" 286

t.: 232

t. + ki: 286

t. + kilär: 333

täggil—

t. — ip: 232

tägül: 211

tägür—: 286

t. — gäli: 227

t. — üp: 425

tägzin—: 39, 125

t. — ür: 399

tägzinç: 125

täk (*täg* ?): Cümle başlatıcısı "bilakis, fakat, yalnız" 270. Zarf fiilden sonra: Cümle belirleyicisi (?) 438

t.: 417, 418, 430

täk—

t. — inklä: 215

tälim: 265

tälmir—

t. — ä: 232, 424

tämir: 278, 285

t. + äg: 181

t. + än: 184, 386

t. + äñän: 193

täñri: 48, 55, 67, 139, 219, 224, 227, 299, 306, 363, 412, 423, 424, 426, 442, 444, 448, 451

t. + dä: 444

t. + g: 181

t. + lär: 394, 412

t. + m: 55, 346, 363

t. + nç: 179

t. + si: 227, 412, 433, 448

l. + lāg: 334
l. + ya: 343
lāyridām: 67, 426
l(a)ḡrikān: 48
lāprā-
l. - māsār: 217
l. - sār: 217
lāprānçsiz: 243
lāprāl-: n. 48
lāriḡ: 299
lārkin: 424, 437
lārs: 392
lātrü: 392
lāwırlmāk
l. + in: n. 45
lāz-: 113
l. - ār: 191
lāzgin-: 39
lāzkin: 113
le-: 5
lei: 16
temenni: 263-269, 375; ayrıca bk. şart
lehtsi: 5
lehtse: 5
-l'ḡ, -l'g; -l'ḡz; ayrıca *d-'li:*
 Görülen geçmiş zaman 1, 2. şahıs,
 q. v.
thauna: n. 15
+ tı, + tı; + dı, + dı: Yükleme belirleyi-
 cisi 382; cümle belirleyicisi 422
td-
l. - a: 232, 249
l. - mazdı: 242
tdıl-
l. - mazlar: 211
tı: 16
tl: 16
tllāḡ: "sebepe", son çekim edatı "-dan
 dolayı" 313
l. + t: 227
. + tın: 424, 450
l. + tındın: 279
l. + tınta: 313

+ tın, + tın; + dın, + dın: Ayrılma hali,
 q. v.
tin: 53
tin-
l. - a: 232
tinlḡ: 47, 53, 141, 218, 359, 450
l. + tḡ: 156, 391, 454
l. + lar: 141, 218, 224, 227, 265,
 268, 406
l. + larḡ: 141
l. + larınḡ: 450
* + tır, * + tır: bk. * + dır
tl-: 16
tlwar: 20
tü: 210
tü-: 140, 143, 216, 230, 234, 253, 300
l. - dı: 303, 452, 453, n. 5, n. 60
l. - pü: n. 37
l. - r: 235, 242, 434
l. - sār: 455
l. - yü: 234, 300
l. - yür: n. 38
tigin: 42, 65, 172, 363, 438, 452, n. 56
l. + kā: 363
l. + lār: 200
tigil: 65, 172
tigmā: 140
tigü: 225, n. 50
tigülük: 344
tii: 16
tik-
l. - ā: 232
tü kyin: n. 14
til: 16
l. + i: 200
tilā-: 128
l. + r: 128
l. - yn: 215
l. - sār: 217, 330
tilgān: 361
timāk: 290
timāklig: 143
tım: 12

limin: 190, 345, 421

lin: 12

lin

l. + in: 431

ling: 16, 210

lip: "diye", kelime gurubunun sonu
414, cümle belirleyicisinin sonu
431. Dolaysız ve dolaylı anlatım
453-455

l.: 121, 230, 253, 263, 270, 376, 392,
417, 432, 450, 452, n. 5, n. 60

lipân: 432

lipdir: n. 5

lir-: 113, 124, 155, 156

l. - â: 232

tirâgük: 114

tirça: 223

tirgin: 113

tirgük: 114

tirgür-: 155

tirgürgülük: 227, 450

tirigdâkiça: 444

tiril-: 156

tirin: 124

tirin-: 116

tirnâgül: 116

tiş

l. + imizka: 389

tişi: 327

tıl-: 216

l. - ir: 356, 424

l. - yük: 213

tıl-: 16

l. - gâli: 230

l. - man: 451

l. - miş: 213

l. - sar: 213

titiğ

l. + din: 395

titrâ-

l. - yür: 411

titrâmâk

l. + imiz: 127

tiyin: Son çekim edatı "diye, diyerek"

300

l.: 234, 433, 455

tiz: 71, 292

l. + i: 74

tiz-

l. - â: 232

-*l'k*: Ek yığılması, fiilden fiil 165
notlar

-*l + °m*, ayrıca *d - 'li*: Görülen geçmiş
zaman I, 1. teklik şahıs, q. v.

+*l'n*, +*d'n*: Yer belirleyicisi 3, 4, 70,
84, 183. İsimden sıfatlar 335,
yüklem belirleyicileri 387, vasıflık-
lar 408, n. 57, cümle belirleyicileri
425, üleştirme kelimeleri 207, 408
teşkil eder.

-*l + °n*; -*l + °n'z*; ayrıca *d - 'li*: Görü-
len geçmiş zaman I, 2. şahıs, q. v.

tişri: n. 10

**lo-*: 126, 153

lod: 106

lod-: 153

loğa: 115, 231

lok: 127

lokı-: 21, 232

lokış-: n. 53

loku-: 21

lokuz: 202, 224, 235, 287, n. 31

lokuzunç: 203

tol-: 106, 126, 147, 153

l. - i: 232

tolğu: 226

tolp: "hep" 302

l.: 126

tolkuş

l. + uğ: 450

tolu: 5, 232

tolun: 147

toluy: 22

ton

l. + nuş: 179

lonsuz: 429
 Tonyukuk: 8
 toñ—
   t. — ğay: 220
 toñuz: 210
 toon: 16
 tooz: 16
 top: 126, 153, 302
 tostık: 448
 toşġu
   t. + ka: 226
 towuz: n. 15
 toyn: 363
 toz: 59
 toz—
   t. — ar: 243
 tozġak: 59
 tök—: 156
 tökül—
   t. — ü: 156
 Töl(i)ş: 275
 töpü
   t. + dan: 183
   t. + müzni: 425
   t. + n: 290, 448
 töpürä: 243, n. 53
 törçimäksiz: 276
 törlüg: “türlü” 206
   t.: 404, 442, 444
 tört: 74, 202, 206, 227, 431
   t. + tin: 408
 törtünç: 203
 törü: 3, 141, 228, 272, 276, 339
   t. + ğa: 185, 382
   t. + ğ: 431
   t. + müz: 193
   t. + nün: 405
   t. + nünç: 193
   t. + nünç: 193
   t. + sin: 432
 törü—
   t. — miştä: 219, 426

törüçi
   t. + kâ: 392
 törülüg: 328
 töz: 87, n. 53
   t. + i: 236, 424
   t. + in: 299
 tözkäriñsiz: 87
 tözün: 435
 trup: 5
 tsuy: 24, 230, 450
   t. + nuç: 24, 179
 tsuyurka—: 96
 tuda: 227, 272
 tuġ: 118, 129, 216
   t. — a: 232, 426, 442, 444, n. 41
   t. — dum: 442, 444
   t. — ğalı: 451
   t. — miş: 238
   t. — tılar: 230
 tuġmak
   t. + r: 426
 tuġs(ı)k
   t. + da: 129
 tuġsuk
   t. + dunk: 129
 tuġum: 118, 436, 451
 —tuk, —tük: İsim fiil, bk. —duk
 tumşık: 21
 tumşuk: 21
 * + tur, * + tür: bk. * + dir
 —tur—, —tür—; —dur—, —dür—:
   Fiilden fiil 166²⁷
 tur—: Yardımcı fiil 6, 238 “mevcut
 olmak, olmak” 238. Diğer zaman-
 ları teşkil eder 241, 242, 374.
 Tasviri fiiller 255, 256, 258. Esas fiil
 “durmak vs.” (sık)
   t.: 230, 387, n. 40
   t. — daçı: 289
   t. — di: 238, 431
   t. — sar: 455
   t. — up: 238, 431, 452

- t. - ur:* 231, 238, 408, 437
t. - urça: 397
t. - urlar: 242
t. - zun: 444
turğınçara: 236
turgur -: 158
t. - dumuz: 424
t. - ma -: 158
t. - up: 368
t. - ur: 301
turığ: 21
turug: 21
turum ara: Cümle başlatıcısı "esnasında, bu arada" 418
tusu: 88, 277, 355, 451
tusul -: 88
tuş: 313
tuşgu
t. + ka: 242
tut -: 120, 133, 151, 163, 216, 232, 255
t. - a: 432, 448
t. - ar: 377
t. - arlar: 451
t. - dı: 190
t. - gıl: 236
t. - kahr: 301
t. - miş: 431
t. - up: 431
t. - upanın: n. 38
tulayak: 133
tutkaru: 379
tutmak: 120
t. + ları: 238
tuts(ı)k: 151
tutsuk -: 163
tutuk: 193, 301
tutuq: 363
tutuşmak: 404
tutuz -: 167
t. - ur: 226
tulyak: 133
tuü: 16
tuy -: 141
tuyguluk: 141
tü: 16, 243
tüg -: 124
tüg(ü)lin: 211
tügün: 124
tükä -: 115, 117
t. - ginçakätägi: 236
t. - güçä: 115
t. - mägäy: 263
tükäl: 117, 227, 448
tükallig: 392, 404
tükät -: 232
tükäri: 211, 232, 379
tüktümän: n. 48
tükün -
t. - i: 232
tül: 437
tümän: 202, 287, 368
tümänlig: 206
tümleç: Şekil: 391. Fonksiyon: yakın nesne 391, uzak nesne 391-397
tün: 76, 234, 235, 291, 325, 434, n. 50
tünlä: 76, 426
tüp: 87
tüpkär -: 87
t. - gäl: 240
tür -
t. - ä: 232
Türgiç: 449
Türk: 1, 177, 234, 235, 243, 265, 400, 432, 433, 434, 448, 449, 451, 455, n. 45
t. + dün: n. 57
Türk-Uygur: 1
türlüg: 16, 227, 410, 451
türtün -
t. - ür: 243
tüş: 232, 402
tüş -: 392
t. - ä: 264
t. - miş: 242
t. - ügür: n. 34
t. - mişlar: 450

tüşä-

t. - di: 437

t. - yükmän: 218

tüt-: 124, 129, 167

t. - ä: 232

tütsü: 39

tütsük: 39, 129

tütün: 124

tütüz-: 167

tützük: 39

tüz-

t. - miş: 276

tüzü: 208, 232, 236, 379

tüzügü: 205, 216, 227

tüzül-: 120

tüzülmäk: 120

tüzün: 380

tüzüni: 209

-töz-: Ek yığılması, fiilden fiil 165
notlar

u/ü-ı/ı: 21

+u-, +ü-, +a-, +ä-, +ı-,
+i-: İsimden fiil 85

-u, -ü: Fiilden isim, bk. -a

-u, -ü; -a, -ä; -ı, +ı: Zarf fiil 232.

Fonksiyon: 340. Yüklemler belirleyi-
cisi 379, cümle başlatıcısı 415, son
çekim edatı 272-292. Fiil
birleşmelerinde: Yardımcı fiiller-
den önce 240, 371, tasvir fiillerden
önce 255, 257, 377, modal yardı-
mcı fiillerden önce 249, 376, modal
saygı fiillerinden önce 251, 376.
-p zarf fiiline tabiidir 431

u

u. + da: 231

u-: 135, 249, 250

u. - gaylar: 233

u. - madı: 340

u. - madım: 214

u. - madımız: 382

u. - madın: 345, n. 52

u. - mayuk: 218

u. - maz: 261

u. - sar: 451

u. - yur: 376

uç: 301, 449

u. + ı: 295

uç-: 150

u. - ar: 150

u. - kalı: 233

u. - uğma: 399

uçayan: 431

uçgu

u. + ta: 233

uçu-: 301

uçuk: 286

uçuz: n. 45

ud: 210

ud-: 105

udı: 234

udi-

u. - madım: 234

u. - yur: 437

udu: Cümle başlatıcısı "sonra" 415

u.: 105

udun-

u. - u: 438

uğra-: 250

u. - yuk: 218

uğuluk: 227

uğur: "vakit, fırsat, sebep"; son çekim
edatı "-da, uğur" 308

u.: 15

u. + ınta: 15, 308

u. + ta: 400

uğuş

u. + ınta: 426

u. + unuzlarnı: 276

-uk, -ük, bk. -k

uk-: 120, 216

u. - a: 232

u. - ar: 230, n. 45

u. - up: n. 45

ukmak: 120

ula-: 287, 288

- ulatu*: Son çekim edatı "ve, ve diğerleri, vs." 287. Cümle başlatıcısı 415
u.: 232, 392
ulayu: Son çekim edatı "dahi, ve" 288. Cümle başlatıcısı 415
u.: 275
ulğad-: 86
uluğ: 86, 223, 236, 264, 270, 412, 453, n. 57
u. + r: 360, 365, 403, 412, n. 56
uluş
u. + r: 193
u. + inta: 230
u. + ıya: 193
u. + ınatâgi: 285
u. + lartaki: 173
u. + takılar: 173, 333
u. + umka: 193
umak: 233
umduk: 107
umuğ: 141, 233
umun-: 107
una: İşaret kelimesi 190; *unakaya* 351
u.: 344
unakaya: 268, 351
unmay: n. 61
uon: n. 15
uol: n. 15
upasanç: 363
upasi: 363
-ur, -ür: Geniş zaman, bk. *-r*
-ur-, *-ür-*: bk. *-r-*
ur-: 130, 163, 394
u. - di: 340
u. - ti: 202
u. - tum: 330, 451
u. - u: n. 53
urı: "adam, erkek" 327
ursuk-: 163
urırsırat-
u. - ayın: 235, 434
urun-: 115, 131
urungu: 65, 115
urunt: 131
uruğut: 65
urus: 130
ut-: 167
utlı
u. + sı: 450
utra: Son çekim edatı "karşı"; kısaltmalı: "karşı" 289
u.: 232, 288, 397
utrun-: 289
utsuk-: 39
utur-: 289
utzuk-: 39
uu: 16
uudı-: 16
uut: 16
uw: 16, n. 19
uwat-
u. - sar: 264
uwut: 16
Uygur: 1
Uygur yazısı: 9
uyırkan-
u. - di: n. 60
uz: 90, 135, 201, 236, n. 50
u. + lar: 201, n. 50
uzan-: 90
uzat-
u. - u: 232
uzatı: 232
uzun: 280
üz: 168, 200, 202, 203, 206, 210, 219, 227, 238, 310, 319, 360, 362, 400, 424
üzâr: 204
üzâgü: 363
üçkil: 207
üçün: Son çekim edatı "için" 301
ü.: 193, 195, 196, 215, 224, 234, 259, 431, 455, n. 30
üçünç: 203
üü
ü. + kâ: 357

ügra: n. 55
 ükli—
   ü. — yü: 227
 üküt—
   ü. — ü: 440
 üklitkülük: 5
 üküş: 208, 265, 287, 299, 381, 442, 444,
   450
 üküşrak: 346
 ülās(i)k
   ü. + iñin: 129
 üleştirme sayıları: 84, 204, 207, 408
 ülüş: 299
 ün: 101, 238, 425, 426, 437
   ü. + in: 421
   ü. + intā: 238
   ü. + üşüzdā: 193
 ün—: 216
   ü. — ā: 232
   ü. — ar: 243
   ü. — miş: 219, 242
 ünlem: 343. Soru kelimesinden 199,
   450. Edat ve eklerle münasebeti
   342
 ünlem cümleleri: 450; bk. ünlemler 199
 ünlüler: 14-23; uzun ünlüler 5, 14,
   16¹², 15; ünlü indirgenmesi 5, 12,
   15. Nicelik-nitelik 16
 ünsüzler: 25-39. Ünsüz ikilemesi 5⁶.
   Ünsüz yığılması 5, 25, 39
 üntā—: 101, 139
   ü. — gli: 139
   ü. — māsār: 451
 üntür—
   ü. — üp: 230
 ünvan: 363
 üsā: n. 43
 ür: 58, 233, 238, 421, 435
 ür—: 216
   ü. — arçā: 450
 ürkā: 58, 427, 450
 ürül—
   ü. — ür: 450

üsā: n. 43
 üsk: "şimdiki zaman". Son çekim edatı
   "—nın karşısında" 314
   ü.: 315
   ü. + intā: 314
 üst: Son çekim edatı "üst" 315
   ü.: 312, 314, n. 24
   ü. + intā: 315, 396
 üst sıradan sayma: 202³¹
 üstün: 312, 425, n. 24
   ü. + tār: 282
 üstünlük: 412
 üstünrak: 238
 üstürti: 265, 422
 üz
   ü. + tā: 287
   ü. + i: n. 43
 üz—: 290
   ü. — gālī: 250
 üzā: Son çekim edatı "üzerinde, üst,
   vasıtasıyla, —da"; kısaltmalı: "üs-
   tüne, yukarıya; üstünde, yukarı-
   da" 290⁴³
   ü.: 5, 74, 200, 227, 326, 436, 448, n.
   52
 üzālanü: 232
 üzüksüz: n. 51
 üzüksüz: 421, 427
 vasıflık: Şekil: 398-411. Fonksiyon: 398
 vasıta hali: Şekil: 4, 184, 190, 193, 195,
   200, 201. Fonksiyon: Sıfat 337;
   yüklem belirleyicisi 386; cümle
   belirleyicisi 424; yüklem ismi 443
 ve: 327
 virāma: 12
 vurgulama: 13
 w: 3¹, 25¹⁷, 29
 wan: 202
 wişayhğ: 426
 wiyakrit: 156, 391
 wusanti: 228
 y ağzı: z;/ny: 2, 5, 31
 y— ön türemesi 27²⁰

ya: Ünlem, bk. a, ay

y: 343

ya: n. 21

yabğu: 363

yablağ: 266

y. + in: 193, 301

yad: 47

yad—

y. — a: 232

yadağ: 184

y. + in: 184

yadak: 184

yadçı: 47

yadıl—

y. — mış: 227

y. — ur: 236

yağ—: 123

yağı: 86, 216, 232, 325

y. + ımız: 286

yağıd—: 86

yağılıg: 404

yağız: 451

yağmur: 123

y. + ça: 334

yağukku: 351

yağur—

y. — u: 322

—yak, —yäk; —ayak, —äyäk: Fiilden

isim 133

yaka

y. + sı: 254

yakın: 234, 242, 380, 437, 451

yaklaşma hali: Şekil: 180, 189, 190, 193,

195, 196, 200, 201. Fonksiyon: 333.

Uzak tümleş teşkili 292; yüklem

belirleyicilerinin ,msl. edilgende işi

yapanın teşkili 389; "birine ait"

238, 445; vasıflık 411; cümle

belirleyicileri (zaman, bulunma

halinde zaman süresinin karşılığı)

427; son çekim edatlarıyla

kullanılışı 277, 285, 289; yüklem

isimleriyle kullanılışı 443

yal—: 124

yalan: 124

yalarj: 20

yalarjuk: 140

yalın: 124

yalın hal, özne hali: 440

yalınlig: 233

yalın: 20

yälinus: 5

yalma: 119

yalpırgak: 39

yan: n. 21

yan—

y. — alım: 303

y. — ar: 448

y. — ip: 395

yana: Cümle başlatıcısı "yine" 415. azu

y. "veya" 418

y: 5, 20, 232, 276, 299, 366, 423

yan cümle: 447-452. Soru kelimesiyle

başlayanlar 450-452. Şartla kapa-

nanlar 448, 449, 451. Yan cümle

benzeri kelime gurubu 430-438

yançal—

y. — anlar: 215

yantur—

y. — dağını: 181

yany: n. 21

yany—: 31

yañ: "yeni"; ayın ilk on gününde

kullanılır 210

y: 94, 232, 238

y. + ka: 210

y. + n: 364

yañıl—: 127

y. — dağı: 357

y. — diğ: 201

yañırtı: 94

yañkır—: 93

yañku: 437

yañkurt—: 93

yañlig: 206

yarılluk: 127

yapırgağ: 39

yapırgağlık

y. + ığ: 299

yaptırma ekli fiiller: 155, 161, 165, 166,
167

yar-: 39

y. - a: 232

yara-: 130, 249

y. - ğay: 215, 220, 263, 264

y. - maçı: 222

y. - ti: 452

yarağlık: 267, 404

yaraş: 130

yarat-: 111

y. - ğa: n. 36

y. - ığılı: 111

y. - ip: 300

y. - miş: 219

y. - ti: 262

yaratık: 451

yardım

y. + insuz: 193

yardımcı fiiller: *ār-*, *bol-*, *tur-*: 6,
238-248, 264-270, 296, 370-375⁴⁰

yarıl-

y. - zun: 270

yarın: 413

yarlık: 92

y. + ça: 227

y. + uızını: 230

yarlıkka-: 92

yarlıkka-: 92, 230, 232, 252, 254

y. - dı: 261, 423, 448

y. - dıqız: 115, 392

y. - duk: 215

y. - ğay: 264

y. - miş: 219, 299, 435

y. - r: 254

y. - rça: 423

y. - zu: 215

y. - zun: 364

yarlıkançuğu: 368, 401

yarman-

y. - ğalı: 250

yaruk: 361, 412, 423

y. + ın: 193, 442, 444

y. + la: 412

y. + un: n. 50

yart-: 39

yarı-

y. - sar: 413

yarut-

y. - ğay: n. 36

yaş: 75

y. + ı: 156

y + ıma: 202, 427

y. + katığı: n. 32

yaşı-

y. - yu: 423

yaşıl: 75

yaşuk: 361

y. + an: n. 50

yat-: 256, 258

y. - ip: 256, 437

y. - ur: 268, 377

yavlak: 238, n. 58

yay: 52, n. 21

yay-: 31

yayla-: 52

y. - yur: 231

yaylağ: 52

yaylık: 231

yaz

y. + ın: 424

yaz-

y. - matın: 235, 434

yazı: 211, 381

yazın-: 392

y. - miş: 219

y. - tımız: 385

yazınçınız

y. + ın: 238

yazmaların verileri: 1. Tarihleme şekil-
leri 210

- yaçuk*: 82, 219, 243
y. + a: 264, 392
yaçuksuz: 82, 213
yägä—
y. — duş: 217
yak: 212
y. + lar: 269, 450
y. + larä: 343
y. + larig: 431
yäl—: 119
yam: 27
yanä: 20
yeg: 5
yerteñcö: 5
ygermi: 202
yğirmi: 210
ygrmi: 201, 202, 204, n. 31, n. 32
yid: 106, 243, 324
y. + i: 212, 445
yigla—: 27
yil: 16
yil: 142, 210, 421
y. + ka: 202
y. + lar: 233
yilan: 210
yilin: 16
yilkı
y. + ma: 193
y(ı)mrak: 27
yınak: 74, 183, 309, 335
y. + daki: 74
yıpar: 106, 243, 324
yır: 27
yır: 325, n. 44
yıra—: 27
yırğaru: 284, 325
yırı: 320, 325
yırıya: 325
yırş: 211
y. + ıg: 231, 273, 319
yı—: 166
y. — māyin: 211
y. — ü: 232, 431
y. — yü: 232
yidür—: 166
yig: Kuvvetlendirme edatı 353
y.: 86, 263
y. + lar: 409
yig: 27
yigäd—: 86
yigirmi: 202, 362
yigirmiş: 203
y. + ka: 210
yigit: 451
yigräk: 346
yigrmi: 202
yigü. n. 55
yii: 16
yil: 290, 320, 325
yil—: 27
yilik
y. + imiztin: 319, 425
yilin: 16
yilpi—: 115
yilpigü: 115
yilwi: 89
yilwölä—: 89
*yim—: 291
yimiş: 54
yimişlik: 54
—yin, —yın: bk. —ayın
yinä: 20
yinçä: 27
yinçü: 278
yir: 74, 151, 219, 270, 283, 300, 405,
 426, 442, 444, 449, 451
y. + dä: 140, 182, 224, 289
y. + daki: 74, 197
y. + in: 193
y. + inä: 273, 360
y. + kä: 264, 270, 299, 425
y. + lärdä: 437
yir, yar, yır, ir: "orada, solda, kuzeyde"
 320, 325⁴⁴
y.: 27
y. + dä: 325

yirçî: 39
 yirgarü: 448, 450
 yiril—
   y. -- gâli: 435
 yirin: 27
 yirtçi: 39
 yirtin: 325
 yirtinçü: 426
   y. + dâ: 236
 yit—
   y. — ginçâ: 236
 yitâgü: 205
 yitâr—
   y. — ü: 379
 yitli: 202, 238, 325, 448, 452
 yitli: 15
 yitikân: 48
 yitiñç: 203, 276
 yitiñçsiz: 451
 yitirâr: 204
 yitişâr: 204
 yitiz: 27
 yitmiş: 202
   y. + tâ: n. 32
 yilti: 15
 yiwik: 226
 ymâ; + mâ, + ma: Son çekim edatı, daha doğrusu eki “yine, ve, da” 291. Kısaltmalı “ve, ayrıca” 291. Kuvvetlendirme edatı 352. Cümle başlatıcısı 415. ...ymâ, ...ymâ “hem..., hem de ...” 291
   y.: 26, 216, 234, 238, 351, 356, 418, 426, 448, 450, 451, n. 47, n. 50
   —*yn:* Zarf fiil, bk. —°n
 yñâ: 5
 *yo—: 127
 yod—: 153
 yodun: 127, 153
 yoğ(a)r—: 292
 yoğla—
   y. — mış: 432

yoğur—: 292
   y. — u: 292
 yoğurça: 223
 yoğurkan—
   y. — di: n. 60
 yok: “yok” 212³³. Zamanlar: 245, 374.
   yoksuz “nafile, manasız” 213, 361
   y.: 88, 115, 127, 213, 214, 216, 223, 227, 234, 241, 292, 294, 330, 358, 426, 433, 445, 448, 450, 451, 455, n. 45
   y. + ça: 397
   y. + i: 389
   y. + ınadâgi: 212
 yokad—
   y. — zun: 276
 yokadguluk: 227, n. 58
 yokar—: 292
 yokaru: Son çekim edatı “yukarı” 292
   y.: 379
 yoklun—: 88
 yoklunmaksız: 454
 yoksuz: 213, 263, 361
 yol: 91, 141
   y. + ça: 335, 385
   y. + din: 233, 335
   y. + in: 239
   y. + ta: 182, 431
 yol, yolt, sayı kelimelerinden sonra
   “kere” 206
   y.: 360
 yolk—: 91
 yomkr: “hepsi, bütün” 208
 yon—: 112, 140, 230
   y. — di: 431
   y. — ğma: 112, 140
   y. — ma: 211
   y. — mış: 448
   y. — ılar: 260, 451
   y. — ş: 231
   y. — şan: 282
   y. — laçılar: 227

- y.* - *yu*: 289, 431
y. - *yur*: 234, 300, 429
yorığ
y. + *i*: 227
yorığa: n. 36
yorğuluk: 227
yörgä -
y. - *yürlär*: 431
yörüg
y. + *kä*: 220, 277, 410
y. + *läriğ*: 299
y. + *üg*: 435
yrığ: n. 10
yrıka -
y. - *yur*: n. 37
y. - *zunın*: 215
yü: 15, 202
-yük, *-yük*: Görülen geçmiş zaman 218; isim soylu fiil şekli 339; yüklem ismi 442, fiil ismi 134, 152. Önceden geçmiş zamanın teşkiline yardım eder 242
yul: 57
yula: 114
yulağ: 57
yulğaq: 114
yultuzı
y. + *kä*: 451
yum -
y. - *up*: 236
yun - : 141
yunguluk: 141
yunt: 210
-yur, *-yür*: Geniş zaman, bk. -*r*
yügarü: 379, 433
yüklem: Şekil: Fiil şekli 339, 341; ekli ve eksiz isim 238, 442, 444; edatlı isim 443; yüklemlik vasıta hali 238, 444⁵¹
yüklem belirleyicisi: Şekil: 378-389, 424. Fonksiyon: 378
yüklemde şahıs işareti: 443, 444

yükleme hali: Şekil: 4, 181, 189, 190, 193, 196, 200, 201, 209. Fonksiyon: 333; farklı bir kelime çeşidi 336; dolaysız, belirli tümleç 391; son çekim edatlarından önce 272, 273, 276, 278, 290, 301, 319. İlgili yüklem hali 391. Dolaylı anlatımda özne 454

yükün -

y. - *äyin*: 391

y. - *gdli*: 250

y. - *li*: 302

y. - *ü*: 251

yür - : 256

yüräk

y. + *rä*: 394

yüz: "yüz". Son çekim edatı "-nın yüzü" 316

y. + *intä*: 316

y. + *ümüz*: 289

y. + *ün*: 397

yüz: 202, 204, 287, 319, 362, 407, 453, n. 32

yüzägü: 205

+*z*: İkilik 71, 170, 329

-*°z*: Fiilden isim 135

-*°z* - *ı*: Fiilden fiil 167

z-s: 5, 35

zamanların birleşik teşkili: 241-244, 246, 372, 373, 375

zamirler: Şekil: 188-201; fonksiyon: 329
zamirli n: bk. *n*

zarf fiiller: Şekil: 223 (?), 229-237, 340.

Fonksiyon: 340. Cümle başlatıcısı 415, 418; cümle belirleyicisi 430-437, son çekim edatı olarak 272-303; yüklem belirleyicisi 378-380; "yan cümle"de ve benzer cümle öbeği 340; fiil birleşiklerinde 240, 249-253, 255-258, 371, 376, 377

Zruşa: 224

-*zu*: İsim fiil (?) 215

-*zun*, -*zün*; -*zunlar*, -*zünlär*: Dilek kipi, q.v.

TERİMLER DİZİNİ

TÜRKÇE-ALMANCA

<i>açık hece</i> offene Silbe	<i>belirsiz sayılar</i> unbestimmte Zahlwörter
<i>ağız</i> Dialekt	<i>belirsiz tümleş</i> unbestimmtes Objekt
<i>akraba dil</i> verwandte Sprache	<i>belirti</i> Indiz
<i>alamet</i> Merkmal	<i>birleşik</i> Komplex, Verbindung
<i>alfabe</i> Alphabet	<i>birleşik fiil</i> Verbal-Komposition
<i>alıntı</i> Lehnwort	<i>birleşik kelime</i> Wortkomposition
<i>alt bölüm</i> Unterabteilung	<i>birleşik zaman</i> periphrastische Zeit
<i>alt sıralama</i> Unterordnung	<i>bitiştirme</i> Ligatur
<i>altta kalmış</i> Unterblieben	<i>bulanık ünlü</i> getrübter Vokal
<i>analoji</i> Analogie	<i>bulunma hali</i> Lokativ
<i>ana yapı</i> Hauptkomplex	<i>cevap</i> Antwort
<i>anlam</i> Bedeutung	<i>cinsiyet</i> Geschlecht
<i>anlatım</i> Rede	<i>cümle</i> Satz
<i>ara şekil</i> Zwischenform	<i>cümle ayrıcısı</i> Satz-Trenner
<i>arkaik</i> altertümlich	<i>cümle başı edatı</i> Satzeinleitung krş. <i>cümle başlatıcısı</i>
<i>artlı ünlü</i> hinterer Vokal	<i>cümle başlatıcısı</i> Satzeinleitung krş. <i>cümle başı edatı</i>
<i>asıl sayılar</i> Grundzahlen, Kardinale	<i>cümle belirleyicisi</i> Satzbestimmung
<i>ayrılma hali</i> Ablativ	<i>cümle bilgisi</i> Syntax
<i>bağ</i> Konjunktion	<i>cümle öbeği</i> Satzteil
<i>bağlama ünlüsü</i> Bindevokal	<i>cümle kuruluşu</i> Satzkomposition
<i>bağlayıcı unsur</i> verbindende Element	<i>cümleyle kapatan fiil şekli</i> Satz-abschließende Verbform
<i>bağlı zaman</i> Temporalis	<i>çatışma</i> Kontraktion
<i>basit cümle</i> einfacher Satz	<i>çatışma uzunluğu</i> Kontraktionslänge
<i>basit fiil</i> einfaches Verb	<i>çekim eki</i> Flexions-Endung
<i>basit zaman</i> einfache Zeit	<i>çekimli diller</i> flektierende Sprachen
<i>baskı vurgusu</i> Druck-Akzent	<i>çekimli fiil</i> finites Verb
<i>belagat</i> Rhetorik	<i>seviri yazı</i> Transkription, Umschreibung, Umschreibungsart, Umschrift
<i>belirleyici</i> Bezeichnung	<i>çift anlamlılık</i> Doppeldeutigkeit
<i>belirli ünlü</i> bestimmter Vokal	<i>çift ünsüz</i> Doppelkonsonanz
<i>belirli ünsüz</i> bestimmter Konsonant	<i>çift yazılış</i> Doppelschreibung
<i>belirlilik</i> Bestimmtheit	<i>çok dillilik</i> Vielsprachigkeit
<i>belirsiz isim fiil</i> , indifferentes Verbalnomen	
<i>belirsizlik</i> Unbestimmtheit	
<i>belirsiz zaman</i> indefinites Tempus	
<i>belirsizlik zamiri</i> Indefinitpronomen	

çokluk Mehrzahl, Plural, Vielheit
çokluk eki Mehrzahl-Endung, Plural-
 Endung, Plural-Suffix
çokluk işareti Vielheitszeichen
çokluk vasfılığı Vielheits-Attribut
dar ünlü geschlossener Vokal
değişiklik Veränderung
değişme Übergang, Wechsel
delil Indizium
derin ünlü tiefer Vokal
devim Redensart, Redewendung
diftong Diphthong
dil Sprache
dilek Desiderativ, Voluntativ
dilek kipi vokativische Verbform
dışılık Weiblich
dış kafesi Zäpfchen
dolaylı Indirekt
dolaylı taban obliquier Stamm
dolaysız Direkt
dolaysız tümleş direktes Objekt
dönüslü kelime reflexives Wort
dönüzlülük Reflexiv
dönüzlülük zamiri reflexives Nomen
dudaklı Labial
dudaklılaşma Labialisierung
dudak uyumu Labialharmonie
dudak ünlüsü Labialvokal
düşme (ses) Ausfall
düşme (ses) Schwund
edat Partikel
edat benzeri Partikel-artig
edilgen Passiv
ek Endung, Suffix
ek (yapım eki) Formans
ek başı Suffix-Anlaut
ekleme Affigierung, Apposition
eksiz endungslos
ek yığılması Suffix-Häufung
emir Imperativ
emir-dilek Imperativ-Voluntativ
erkeklik Männlich

esas fiil Hauptverb
esas şahıs Hauptperson
eş anlamlı Synonym
eş sesli gleichlautend, homonym
eşitlik hali Äquativ
eşit sıralamalı cümle öbeği gleichgeordne-
 ter Satzteil
etken Aktiv
fiil Verb
fiil birleşigi Verbal-Komposition
fiilden fiil deverbales Verb
fiilden isim deverbales Nomen
fiil şekil unsuru verbales Form-Element
fiil şekli Verbal Form
fiil tabanı Verbalstamm, Verb-Stamm
fonetik Phonetik
fonetik değer phonetischer Wert
fonetik münasebet phonetisches Verhält-
 nis
fonksiyon Funktion
geçmiş zaman Vergangenheit
gelecek zaman Futur, Zukunft
geniş ünlü breiter Vokaal
geniş zaman Aorist
genizli Nasal
genizlileşme Nasalisierung
gereklilik Nezessitativ
gırtlaklı Guttural
göçüşme Metathese
görülen geçmiş zaman Perfekt
gramer Grammatik
hafifletme Abschwächung
hafif yuvarlak leicht gerundete
hal Kasus
hal eki Kasus-Endung
hece Silbe
hece düşmesi Haplologie
hece yazısı Silbenschrift
hitap Anreden
iş ses Inlaut
ikileme Verdoppelung
ikilik Dual

ikiz ses (şedde) Gemination
ilgi hali Genitiv
ilgi ismi Beziehungsnomen
ilk hece Anfangsilbe, erste Silbe
imla Orthographie, Schreibung
indirgenmiş ünlü reduzierter Vokal
isim Substantiv
isim çekimi Deklination, substantivische Flexion
isimden fiil denominales Verb
isimden isim denominales Nomen, denominales Substantiv
isim fiil Verbalnomen
isim soylu Nomen
isim tabanı Nominalstamm
istek (dilek) cümlesi Wunschsatz
istiare Periphrase
işaret Zeichen
işaret kelimesi Deutewort
işaret zamiri Demonstrativpronomen
işi yapan Täter
işteş fiil reziprokes Verb
iyelik eki Possessivsuffix
iyelik gösteren kelime besitzanzeigendes Wort
iyelik işareti Besitz-Bezeichnung
iyelik zamiri Possessivpronomen

kapalı hece geschlossene Silbe
kapalı ünlü geschlossenes Vokal
karşılaştırma edatı Vergleichs-Partikel
karşılaştırma eki Vergleichs-Endung
karşılıklık Wechselseitigkeit
kategori Kategorie
katlama sayıları Multiplikativa
kelime Wort
kelime başı Wortanfang
kelime çeşidi Wortart
kelime gurubu Wortgruppe
kelime strası Wortfolge
kelime tabanı Wortstamm
kelime teşkili Wortbildung
kelime yığılması Worthäufung

kısaltma Ellipse
kısaltmalı Elliptisch
kısa ünlü kurzer Vokal
kontekst Kontext
konuşucu Sprecher
kök Wurzel
kuvvellendirme Intensivum, Verstärkung
kuvvellendirme eki Verstärkungs-Partikel
kuruluş Konstruktion
küçültme Verkleinerung
küçültme eki deminutive-Partikel

mantıkt esas fiil logisches Hauptverb
mastar Infinitiv
meçhullük Medium
modal yardımcı fiil modales Hilfsverb
müşahhas isim konkretes Substantiv
müzik vurgusu musikalischer Akzent

nesne Akkusativ-Objekt
nicelik Quantität
nisbet cümlesi Relativ-Satz
nisbet zamiri Relativ-Pronomen
nitelik Qualität

olmazlık Konzessivus
orta hece Mittelsilbe
orta hece düşmesi Mittelsilben-Schwund
ortaktık sayıları Kollektiva
olumsuzluk Negation
olumluluk Positiv

önceden geçmiş zaman Vorvergangenheit
önlü ünlü vorderer Vokal
ön ses Anlaut
ön türeme Prothese
özne Subjekt

pekıştırme Paronomasie
saygı fiili Respektsverb
sayı Numerus
sayı (kelimesi) Zahlwort
sedalı ünsüz stimmhafter Konsonant
sedalılık Stimmhaftigkeit
sedasızlık Stimmlosigkeit
sedasız ünsüz stimmloser Konsonant.

- ses* Laut
ses atlaması Lautübergang
ses değeri Lautwert
ses değişikliği Lautveränderung
ses dönüşümü Umlaut
ses oyunu Lautspiel
ses tekrarı (aliterasyon) Stabreim
ses uyumu Lautharmonie
ses varlığı Lautbestand
sıfat Adjektiv
sıfat fiil Verbal-Adjektiv
sıfat karakteri adjektivischer Charakter
sınıflama Gruppierung
sıralamalı cümle übeği nebengeordneter Satzteil
sıra sayıları Ordinalia
sızıcı Spirant
son çekim edati Postposition
son hece Endsilbe
son ses Auslaut
soru edati Fragepartikel
soru kelimesi Frage-Wort
soru zamiri Interrogativ-Pronomen
soyut isim abstraktes Substantiv

şahıs Person
şahıs işareti Personal-Bezeichnung
şahıs zamiri Personal-Pronomen
şart Konditional
şekil Form
şekil bilgisi Formenlehre
şimdiki zaman Gegenwart, Präsens
şüphe edati Dubitativ-Partikel

taban Stamm
taban hecesi Stammsilbe
tasviri yardımcı fiil deskriptives Hilfsverb
tek heceli üye einsilbiges Glied
teklik Einzahl, Singular
telaffuz Aussprache
temennâ Irrealität, Irrealis
terkip Kombination
teşkil Bildung krş. *yapılış, yapım*
tümleş Objekt

türeme (ön) Vorschlag
türetme Ableitung
uzalma Pleanasmus
uzun ünlü langer Vokal
üleştirme Distribution
üleştirme sayıları Distributiva
ünlem Interjektion
ünlem cümlesi Ausruf-Satz
ünlü Vokal
ünlü değişmesi Vokalwechsel
ünlü indirgenmesi Vokal-Reduktion
ünlüler arası Intervokalisches
ünlüleştirme Vokalisierung
ünlü zayıflığı Vokal-Schwäche
ünsüz Konsonant
ünsüz birleşmesi Konsonantenverbindung
ünsüz çoğalması Konsonanten-Vermehrung
ünsüz ikilemesi Konsonant-Verdoppelung
ünsüz yığılması Konsonanten-Häufung
ünvan Titel
üstünlük türü Steigerungsart

varyant Variante
vasıflık Attributiv
vasıflık yığılması Attribut-Häufung
vasıta hali Instrumentalis
vurgu Akzent

yabancı kelime Fremdwort
yaklaşma hali Dativ
yalın hal Nominativ
yan cümle Nebensatz
yapılış Bildung krş. *teşkil, yapım*
yapım Bildung krş. *teşkil, yapılış*
yaptırma Faktitiv
yardımcı fiil Hilfsverb
yarı ünlü Halbvokal
yazı bilgisi Schriftlehre
yer Lokal
yer belirleyicisi Orts-Bezeichnung
yokluk Privativ

<i>yokluk eki</i> Privativ-Suffix	<i>yüklem ismi</i> Prädikatsnomen
<i>yön hali</i> Direktiv	<i>zaman</i> Tempus
<i>yuarlak ünlü</i> runder Vokal, gerundeter Vokal	<i>zaman belirleyicisi</i> Zeit-Bezeichnung
<i>yüklem</i> Prädikat	<i>zamir</i> Pronomen
<i>yüklem belirleyicisi</i> Prädikatsbestimmung	<i>zarf-fil</i> Konverb
<i>yükleme hali</i> Akkusativ	<i>zarf-fil eki</i> Konverb-Formans
	<i>zayıflık</i> Schwäche

ALMANCA - TÜRKÇE

Ablativ ayrılma hali
Ableitung türetme
Abschwächung hafifletme
abstraktes Substantiv soyut isim
Adjektiv sıfat
adjektivischer Charakter
Affigierung ekleme krş. *Apposition*
Akkusativ yükleme hali
Akkusativ-Objekt nesne
Aktiv etken
Akzent vurgu
Alphabet alfabe
altertümlich arkaik
Analogie analogi
Anfangssilbe ilk hece krş. *erste Silbe*
Anlaut ön ses
Anreden hitap
Antwort cevap
Aorist geniş zaman
Apposition ekleme, krş. *Affigierung*
Aquativ eşitlik hali
Attributiv vasıflık
Attribut-Häufung vasıflık yığılması
Ausfall düşme (ses)
Auslaut son ses
Ausruf-Satz ünlem cümlesi
Aussprache telaffuz
Bedeutung anlam
besitzanzeigendes Wort iyelik gösteren kelime
Besitz-Bezeichnung iyelik işareti
bestimmter Vokal belirli ünlü
bestimmter Konsonant belirli ünsüz
Bestimmtheit belirlilik
Bezeichnung belirleyici

Beziehungsnomen ilgi ismi
Bildung teşkil, yapılış, yapım
Bindevokal bağlama ünlüsü
breiter Vokal geniş ünlü
Dativ yaklaşma hali
Deklination isim çekimi krş. *substantivische Flexion*
deminutive-Partikel küçültme eki
Demonstrativpronomen işaret zamiri
denominales Nomen isimden isim krş.
denominales Substantiv
denominales Substantiv isimden isim krş.
denominales Nomen
denominales Verb isimden fiil
Desiderativ dilek krş. *Voluntativ*
Deskriptives Hilfsverb tasvirî yardımcı fiil
Deutewort işaret kelimesi
deverbales Nomen fiilden isim
deverbales Verb fiilden fiil
Dialekt ağız
Direktiv yön hali
Distribution: üleştirme
Doppel konsonanz çift ünsüz
Doppeldeutigkeit çift anlamlılık
Doppelkonsonant çift ünsüz
Doppelschreibung çift yazılış
Druck-Akzent baskı vurgusu
Dual ikilik
Dubitativ-Partikel şüphe edatı
einfacher Satz basit cümle
einfaches Verb basit fiil
einfache Zeit basit zaman
einsilbiges Glied tek heceli üye
Einzahl teklik krş. *Singular*
Ellipse kısaltma

Elliptisch kısaltmalı
Endsilbe son hece
Endung ek krş. *Suffix*
endungslos eksiz
erste Silbe ilk hece krş. *Anfangssilbe*
Faktitiv yaptırma
fnites Verb çekimli fiil
flektierende Sprachen çekimli fiil
Flexions-Endung çekim eki
Form şekil
Formans ek (yapım eki)
Formenlehre şekil bilgisi
Fragepartikel soru edatı
Frage-Wort soru kelimesi
Fremdwort yabancı kelime
Funktion fonksiyon
Futur gelecek zaman krş. *Zukunft*
Gegenwart şimdiki zaman krş. *Präsens*
Gemination ikiz ses (şedde)
Genitiv ilgi hali
gerundeter Vokal yuvarlak ünlü krş. *runder Vokal*
Geschlecht cinsiyet
geschloßener Vokal dar ünlü
geschloßene Silbe kapalı hece
geschloßenes Vokal kapalı ünlü
getrübter Vokal bulanık ünlü
gleichgeordneter Satzteil eşit sıralamalı cümle öbeği
gleichlautend eş sesli krş. *homonym*
Grammatik gramer
Grundzahlen asıl sayılar krş. *Kardinale*
Gruppierung sınıflama
Guttural gırtlaklı
Halbvokal yarı ünlü
Haplologie hece düşmesi
Hauptkomplex ana yapı
Hauptperson esas şahıs
Hauptverb esas fiil
Hilfsverb yardımcı fiil
hinterer Vokal arth ünlü
homonym eş sesli krş. *gleichlautend*

Imperativ emir
Imperativ-Voluntativ emir-dilek
indefinites Tempus belirsiz zaman
Indefinitpronomen belirsizlik zamiri
indifferentes Verbalnomen belirsiz isim fiil
Indirekt dolaylı
Indiz belirti
Indizium delil
Infinitiv mastar
Inlaut iç ses
Instrumentalis vasıta hali
Intensivum kuvvetlendirme krş. *Verstärkung*
Interjektion ünlem
Interrogativ-Pronomen soru zamiri
Intervokalisches ünlüler arası
Irrealis temenni krş. *Irrealität*
Irrealität temenni krş. *Irrealis*
Kardinale asıl sayılar krş. *Grundzahlen*
Kasus hal
Kasus-Endung hal eki
Kategorie kategori
Kollektiva ortaklık sayıları
Kombination terkip
Komplex birleşik krş. *Verbindung*
Konditional şart
Konjunktion bağ
konkretes müşahhas isim
Konsonant ünsüz
Konsonanten-Häufung ünsüz yığılması
Konsonantenverbindung ünsüz birleşmesi
Konsonanten-Vermehrung ünsüz çoğalması
Konsonant-Verdoppelung ünsüz ikilemesi
Konstruktion kuruluş
Kontext kontekst
Kontraktion çatışma
Kontraktionslänge çatışma uzunluğu
Konverb zarf fiil
Konverb-Formans zarf fiil eki
Konzessivus olmazlık
kurzer Vokal kısa ünlü

Labial dudaklı
Labialharmonie dudak uyumu
Labialisierung dudaklaşma
Labialvokal dudak ünlüsü
langer Vokal uzun ünlü
Laut ses
Lautbestand ses varlığı
Lautharmonie ses uyumu
Lautspiel ses oyunu
Lautübergang ses atlaması
Lautveränderung ses değişikliği
Lautwerk ses değeri
Lehnwort alıntı
leicht gerundete hafif yuvarlak
Ligatur bitleştirme
logisches Hauptverb mantuki esas fiil
Lokal yer
Lokativ bulunma hali
Männlich erkeklik
Medium meçhullük
Mehrzahl çokluk krş. *Plural*, *Vielheit*
Mehrzahl-Endung çokluk eki krş. *Plural-Endung*, *Plural-Suffix*
Merkmal alamet
Metathese göçüşme
Mittelsilbe orta hece
Mittelsilben-Schiebung orta hece düşmesi
modales Hilfsverb modal yardımcı fiil
Multiplikativa katlama sayıları
musikalischer Akzent müzik vurgusu
Nasal genizli
Nasalisierung genizlileşme
nebengeordneter Satzteil sıralamalı cümle öbeği
Nebensatz yan cümle
Negation olumsuzluk
Nezessitativ gereklilik
Nomen isim soylu
Nomen actoris fail ismi
Nominalstamm isim tabanı
Nominativ yalın hal
Numerus sayı

Objekt tümleç
obliquer Stamm dolaylı taban
offene Silbe açık hece
Ordinalia sıra sayıları
Orthographie imla krş. *Schreibung*
Orts-Bezeichnung yer belirleyicisi
Paronomasie pekiştirme
Partikel edat
Partikel-artig edat benzeri
Passiv edilgen
Perfekt görülen geçmiş zaman
Periphrase istiare
periphrastische Zeit birleşik zaman
Person şahıs
Personal-Bezeichnung şahıs işareti
Personal-Pronomen şahıs zamiri
Phonetik fonetik
phonetischer Werk fonetik değer
phonetisches Verhältnis fonetik münasebet
Pleonasmus uzatma
Plural çokluk krş. *Mehrzahl*, *Vielheit*
Plural-Endung çokluk eki krş. *Mehrzahl-Endung*, *Plural-Suffix*
Plural-Suffix çokluk eki krş. *Mehrzahl-Endung*, *Plural-Endung*
Positiv olumluluk
Possessivpronomen iyelik zamiri
Possessivsuffix iyelik eki
Postposition son çekim edatı
Prädikat yüklem
Prädikatsbestimmung yüklem belirleyicisi
Prädikatsnomen yüklem ismi
Präsens şimdiki zaman krş. *Gegenwart*
Privativ yokluk
Privativ-Suffix yokluk eki
Pronomen zamir
Prothese ön türeme
Qualität nitelik
Quantität nicelik
Rede anlatım
Redensart deyim krş. *Redewendung*
Redewendung deyim krş. *Redensart*

reduzierter Vokal indirgenmiş ünlü
Reflexiv dönüşlülük
reflexives Nomen dönüşlülük zamiri
reflexives Wort dönüşlü kelime
Relativ-Pronomen nisbet zamiri
Relativ-Satz nisbet cümlesi
Respektsverb saygı fiili
reziprokes Verb işteş fiil
Rhetorik belagat
runder Vokal yuvarlak ünlü krş. *gerundet*
Vokal

Satz cümle
Satz-abschließende Verbform cümleyi kapatan fiil şekli
Satzbestimmung cümle belirleyicisi
Satzeinleitung cümle başı edatı, cümle başlatıcısı
Satzkomposition cümle kuruluşu
Satzteil cümle öbeği
Satz-Trenner cümle ayırıcısı
Schreibung imla krş. *Orthographie*
Schriftlehre yazı bilgisi
Schwäche zayıflık
Schwund düşme (ses)
Silbe hece
Silbenschrift hece yazısı
Singular teklik krş. *Einzahl*
Spirant sızıcı
Sprache dil
Sprecher konuşucu
Stabreih ses tekrarı (aliterasyon)
Stamm taban
Stamm-silbe taban hecesi
Steigerungsart üstünlük türü
Stimmloser Konsonant sedasız ünsüz
Stimmhaftigkeit sedalılık
Stimmloser konsonant sedasız ünsüz
Stimmlosigkeit sedasızlık
Subjekt özne
Substantiv isim
substantivische Flexion isim çekimi krş.
Deklination

Suffix ek krş. *Endung*
Suffix-Anlaut ek başı
Suffix-Häufung ek yığılması
Synonym eş anlamlı
Syntax cümle bilgisi
Tater işi yapan
Temporalis bağlı zaman
Tempus zaman
tiefer Vokal derin ünlü
Titel ünvan
Transkription çeviri yazı krş. *Umschreibung*, *Umschreibungs-art*, *Umschrift*
Umlaut ses dönüşümü
Umschreibung çeviri yazı krş. *Transkription*, *Umschreibungsart*, *Umschrift*
Umschreibungsart çeviri yazı krş. *Transkription*, *Umschreibung*, *Umschrift*
Umschrift çeviri yazı krş. *Transkription*, *Umschreibung*, *Umschreibungsart*
unbestimmt belirsiz krş. *indefinit*, *indifferent*
unbestimmtes Objekt belirsiz tümleç
unbestimmte Zahlwörter belirsiz sayılar
Unbestimmtheit belirsizlik
Unterabteilung alt bölüm
Unterblieben altına kalmış
Unterordnung alt sıralama
Übergang değişme krş. *Wechsel*
Variante varyant
Veränderung değişiklik
Verb fiil
Verbal-Adjektiv sıfat fiil
verbales Form-Element fiil şekil unsuru
verbal Form fiil şekli
Verbal-Komposition birleşik fiil, fiil birleşigi
Verbalnomen isim fiil
Verbalstamm fiil tabanı krş. *Verb-Stamm*
verbindende Element bağlayıcı unsur
Verbindung birleşik krş. *Komplex*
Verb-Stamm fiil tabanı krş. *Verbalstamm*
Verdoppelung ikileme

<i>Vergangenheit</i> geçmiş zaman	<i>Wechsel</i> değişme krş. <i>Übergang</i>
<i>Vergleichs-Endung</i> karşılaştırma eki	<i>Wechselseitigkeit</i> karşılıklılık
<i>Vergleichs-Partikel</i> karşılaştırma edatı	<i>Weiblich</i> dişlilik
<i>Verkleinerung</i> küçültme	<i>Wort</i> kelime
<i>Verstärkung</i> kuvvetlendirme krş. <i>Intensivum</i>	<i>Wortanfang</i> kelime başı
<i>Verstärkungs-Partikel</i> kuvvetlendirme eki	<i>Wortart</i> kelime çeşidi
<i>verwandte Sprache</i> akraba dil	<i>Wortbildung</i> kelime teşkili
<i>Vielheit</i> çokluk krş. <i>Mehrzahl, Plural</i>	<i>Wortfolge</i> kelime sırası
<i>Vielheits-Attribut</i> çokluk vasıflığı	<i>Wortgruppe</i> kelime gurubu
<i>Vielheitszeichen</i> çokluk işareti	<i>Worthäufung</i> kelime yığılması
<i>Vielsprachigkeit</i> çok dillilik	<i>Wortkomposition</i> birleşik kelime
<i>Vokal</i> ünlü	<i>Wortstamm</i> kelime tabanı
<i>Vokalisierung</i> ünlüleştirme	<i>Wunschsatz</i> istek (dilek) cümlesi
<i>Vokal-Reduktion</i> ünlü indirgenmesi	<i>Wurzel</i> kök
<i>Vokal-Schwäche</i> ünlü zayıflığı	<i>Zahlwort</i> sayı (kelimesi)
<i>Vokalwechsel</i> ünlü değişmesi	<i>Zäpfchen</i> diş kafesi
<i>vokativische Verbform</i> dilek kipi	<i>Zeichen</i> işaret
<i>Voluntativ</i> dilek krş. <i>Desiderativ</i>	<i>Zeit-Bezeichnung</i> zaman belirleyicisi
<i>vorderer Vokal</i> önlü ünlü	<i>Zukunft</i> gelecek zaman krş. <i>Futur</i>
<i>Vorschlag</i> türeme (ön)	<i>Zwischenform</i> ara şekil
<i>Vorvergangenheit</i> önceden geçmiş zaman	

Bibliyografya

1. Dil

- AALTO, Pentti: Ayayqa tegimlig. *Studia Altaica*. Festschrift für Nikolaus Poppe. Wiesbaden 1957. 17-22. (*Ural-altaische Bibliothek* 5).
- Zum Ätavakävädāna. *Studia orientalia* (Helsinki) 28. 1964.
- Materialien zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei; gesammelt von G.J. Ramstedt, J.G. Granö und Pentti Aalto, bearbeitet und herausgegeben von P. Aalto. *JSFOu* 60. Helsinki 1958. 7, 91 s.
- AJDAROV, G.: Jazyk Orchonskogo pamjatnika Bil'ge-kagana. A'N Kazachskoj SSR, Inst. jaz.; Alma-Ata 1966. 93 s.
- Jazyk orchonskich pamjatnikov drevnetjurskoj pis'mennosti VIII veka. Alma-Ata 1971. 379 s.
- Alphabete und Schriftzeichen des Morgen- und Abendlandes. Berlin 1924. Reichsdruckerei. 86 s.
- ALTHEIM, F.: Hunnische Runen. Hallische Monogr., hrsg. von O. Eisfeldt Nr. 1; 1948 (btr. die Inschriften des Goldschatze von Nagy Sz. Miklos und die protobulg. Inschrift von Schumon).
- AMANŽOLOV, A.S.: Glagol'noe upravlenie v jazyke drevnetjurkskich pamjatnikov. Moskva 1969. 103 s.
- Glagol'noe upravlenie v jazkye pamjatnikov drevnetjurskoj pis'mennosti. Inst. Vost. jazykov pri Moskovskom gosudarstvennom universitete; Kaf. tjurkskoj filologii. Moskau 1963. 18 s.
- Drevnie nadpisi i petroglify Chrepta Kemen' (Tjan'san). Qazaq SSR Gylym Akademijasynyň chabarlary, Serija obščestvennaja 5. Alma-Ata 1966. s. 79-96.
- Dve runičeckie nadpisi s Syr-dar'i. Qazaq SSR, Gylym Akademijasynyň chabarlar 1 (285). Almaty 1969. s. 72-74.
- Ilijskie runičeskie nadpisi. AN SSSR, Vopr.jaz. 3 Moskva 1969. s. 147-151.
- ANDREAS, F.C.: Zwei soghdische Exkurse zu Wilhelm Thomsens: Ein Blatt in türkischer Runen-Schrift, *SBAW* 1910. s. 307 v.d.
- APPELGREN-KIVALO, Hj.: Alt-altaische Kunstdenkmäler. Helsingfors 1931. 9, 55 s., 1 Karte, 352 Abbildungen (zum Teil mit Runeninschriften).
- ARANČYN, Ju. L.: Sajgynskaja plita s drevnetjurskoj runičeskoj nadpisju. Ep. Vost. 5. 1951. s. 76-77.

ARAT, R. Rahmeti: bk. Rahmeti.

ARSLANOVA, F. Ch. und S. G. KIJASTORNYJ: Runičeskaja nadpis' na zerkale iz verchnego Priirtyš'ja. Tjurkologičeskij sbornik 1972. ANSSSR, Inst. Vostokovedenija. Moskva 1973. s. 306-315.

ASMUSSEN, Jes P.: X^a ästvänift. Studies in Manichaeism. Copenhagen 1965. (Acta theologica Danica 12).

AYITER, FERID: Eski Türk hususî hukukuna ait bazı notlar. Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi mecmuası 11. 1949-1950. 416-436.

BAILEY, H.W.: Indo-Iranian Studies II. Transactions of the Philological Society. 1945/55. 129-156.

— A Khotanese Text concerning the Turks in Kantšou. AM [N.F.] 1. 1949-1950. 28-32.

— Medicinal plant names in Uigur Turkish. 60. doğum yılı münasebetiyle Fuad Köprülü armağanı. Mélanges Fuad Köprülü. Istanbul 1953. 51-56.

— Madu. A Contribution to the history of wine. Silver Jubilee Volume of the Zinbun-Kagaku-kenkyusyo, Kyoto University. Kyoto 1954. 1-11.

— Ttavgavra, BSOAS 8. 1936. 883-917.

— Turks in Khotanese texts. JRAS 1939. 85-91.

— A Brāhmī akšara. JRAS 1936. s. 92-94.

— A Turkish-Khotanese vocabulary. BSOAS 11. 1944. s. 290-296.

BANG, W.: Über die köktürkische Inschrift auf der Südseite des Kül-tägin-Denkmal. Leipzig 1896. Harrassowitz. 20 s.

— Das negative Verbum der Türksprachen. SBAW 1923, 17. 114-131.

— Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprachen. [1]. SBAW 1916, 22. 522-535.

— Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprachen. [2]. SBAW 1916, 37. 910-928.

— Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprachen. [3]. SBAW 1916, 51. 1236-1254.

— Turciça. Orientalistische Studien. Fritz Hommel zum sechzigsten Geburtstag am 31. Juli 1914 gewidmet von Freunden, Kollegen und Schülern. Bd. 2. Leipzig 1918. 270-194. (Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft 22. 1917).

— Türkische Bruckstücke einer nestorianischen Georgspassion. Le Muséon 39. 1926. 41-75.

— Türkisches Lehnwort im Mandschurischen. UJb 4. 1924. 15-19.

— Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Erster Brief: Hegemonius-Fragen. Κελεφός-kelepen des Codex Cumanicus. Eine unbekannte Quelle dieses Kodex. UJb 5. 1925. 41-48.

- Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Zweiter Brief: Uzuntonluy—die Krone der Schöpfung. UJb 5. 1925. 231-251.
- Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Dritter Brief: Vorläufiges über die Herkunft des türk. Ablativs. Nebst: Np. āsān "leicht" usw. UJb 6. 1925. 392-416.
- Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Vierter Brief: Das privative Suffix-*sız*. UJb 7. 1927. 36-45.
- Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Fünfter Brief: Lautliches—allzu Lautliches. UJb 10. 1930. 16-20.
- Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Sechster Brief: *Varia varii momenti*. UJb 12. 1932. 90-104.
- Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Siebter Brief: Neue Ansichten—neue Einsichten? UJb 14. 1934. 193-214.
- Vom Köktürkischen zum Osmanischen. Vorarbeiten zu einer vergleichenden Grammatik des Türkischen. 1. Mitteilung: Über das türkische Interrogativpronomen. Berlin 1917. (ABAW 1917, 6).
- Vom Köktürkischen zum Osmanischen. Vorarbeiten zu einer vergleichenden Grammatik des Türkischen. 2. Mitteilung: Über einige schallnachahmende Verba. 3. Mitteilung: Das Formans-*yu* bei Verben auf-*a* usw. Berlin 1919. (ABAW 1919, 5).
- Vom Köktürkischen zum Osmanischen. Vorarbeiten zu einer vergleichenden Grammatik des Türkischen. 4. Mitteilung: Durch das Possessivsuffix erweiterte Nominalstämme. Berlin 1921. (ABAW 1921, 2).
- Zur Kritik und Erklärung der Berliner uigurischen Turfanfragmente. SBAW 1915. 39. 623-635.
- Manichäische Hymnen. *Le Muséon* 38. 1925. 1-55.
- Manichäische Laien-Bichtsiegel. *Le Muséon* 36. 1923. 137-242.
- Manichäische Erzähler. *Le Muséon* 44. 1931. 1-36.
- Monographien zur türkischen Sprachgeschichte. Heidelberg 1918. (Aus: Sitzungsberichte der Heidelberger Akad. d. Wiss. Phil.-hist. Kl. 1918, 12).
- Aus türkischen Dialekten. KSz 18. 1918-1919. 7-28.
- Gewagte türkische Worterklärungen. *Liber semisaeularis Societatis Fenno-Ugricae*. Helsinki 1933. 35-41. (MSFOu 67).
- Zu den Kök-Türk-Inschriften der Mongolei. TP 1896. s. 325-355.
- Zur Köktürkischen Inschrift IE 19-21. TP 1896. s. 611.
- Köktürkisches. WZKM 1897. s. 198-200
- Zu den köktürkischen Inschriften. TP 1898. s. 117-141.
- Zur Erklärung der köktürkischen Inschriften. WZKM 1898. s. 34-54.
- Zu den köktürkischen Inschriften und den türkischen Turfan-Fragmenten. WZKM 1909. s. 415-419.

- und Annemarie VON GABAIN: Türkische Turfan-Texte. [I]. Berlin 1929. (Aus: SBAW 1929, 15. 241-268).
- und Annemarie VON GABAIN: Türkische Turfan-Texte. II. Berlin 1929. (SBAW 1929. (SBAW 1929, 22. 411-430).
- und Annemarie VON GABAIN: Türkische Turfan-Texte. III. Berlin 1930. (Aus: SBAW 1930, 13. 183-211).
- und Annemarie VON GABAIN: Türkische Turfan-Texte. IV. Berlin 1930. (Aus: SBAW 1930, 24. 432-450).
- und Annemarie VON GABAIN: Türkische Turfan-Texte, V. Berlin 1931. (Aus: SBAW 1931, 14. 323-356).
- und Annemarie VON GABAIN: Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der türkischen Turfan-Texte. Berlin 1931. (Aus: SBAW 1931, 17. 461-517).
- Annemarie VON GABAIN und G.R. RACHMATI: Türkische Turfantexte. VI. Das buddhistische Sūtra Säkiz yükmäk. Berlin 1934. (Aus: SBAW 1934, 10. 93-192).
- und G.R. RACHMATI: Lieder aus Alt-Turfan. AM 9. 1933. 129-140.
- und R. RACHMATI: Uigurische Bruchstücke über verschiedene Höllen. UJb 15. Berlin-Leipzig 1935. s. 389-402.
- und G.R. RACHMATI: Türkü cehennemler üzerine Uygurca parçalar. Türkiyat mecmuası 4. 1937. 251-264.
- und Annemarie VON GABAIN: Ein uigurisches Fragment über den manichäischen Windgott. UJb 8. 1928. 248-256.
- und Annemarie VON GABAIN: Uigurische Studien. UJb 10. 1930. 193-210.
- BATMANOV, I.A. und A.Č. KUN: Pamjatniki drevnetjurskoj pis'mennosti Tuvy, I. Kyzyl'skij gosudarstvennyj pedagogičeskij Institut. Kyzyl 1963. 68 s.
- und A. Č. KUN: do. II. do. Kyzyl 1963. 43 s.
- do. III. ibd. Kyzyl 1965. 32 s.
- Z.B. ARAGAC¹ und G.F. BABUSKIN: Sovremennaja i drevnjaja Eniseika. AN Kirgizskoj SSR i Tuvinskij naučno-issledovatel'skij institutu jazyka, lit. i istorii. Frunze 1962. 249 s.
- Sledy govorov v jazyke pamjatnikov Orcho-no-enisejskoj pis'mennosti. Kazanskij ordena trudovogo krasnogo znamenija gosudarstvennyj universitet, Problemy turkologii i istorii Vostokovedenija. Kazan 1964. s. 116-125.
- BAZIN, L.: L'inscription d'Uyuq-Tarliq (Iénisséi). AO 22; 1957. s. 1-7.
- BERNSTAM, A.N.: Runičeskaja nadpis' v ujugurskoj rukopisi. ZIV 7. Leningrad 1939. s. 303-305.
- Ujugurskie juridičeskie dokumenty. Prob istoč. Leningrad 1940. s. 61-84.
- Drevnetjurskoj pis'mo na r. Lene. Ep. Vost. 4. 1951. s. 76-86.
- Drevnetjurskie runičeskie nadpisi iz Fergany. Ep. Vost. 11. 1956. s. 54-58.

- Novye drevnetjurkskie i kitajskie epigrafičeskie nachodki. Ep. Vost. 12. 1958. s. 67-70.
- Ujgurskaja nadpis' iz Erši (Fergana). Ep. Vost. 6. 1952. 101-105.
- Ujgurskaja epigrafika Semireč'ja. Ep. Vost. I. 1947. s. 33-37. II: 1948. s. 107-113.
- BONAPARTE, Prince Roland: Documents de l'époque mongole des XIIIe et XIVe siècles. Paris 1895.
- BOMBACI, A.: On ancient Turkish dramatic performances. Aspects of Altaic civilization, ed. D. Sinor. Bloomington 1963. s. 87-117.
- Qutluy bolzun! A contribution to the history of the concept of 'fortune' among the Turks. (Part one). UAJb 36. 1965. 284-291.
- Qutluy bolzun. (Part two). UAJb 38. 1966. 13-43.
- BOYER, A.M.: Note sur le manuscrit sanskrit-ouïgour en brāhmī de la mission Grünwedel. Le Muséon 7. 1906. s. 103-108.
- BROCKELMANN, Carl: Hofsprache in Alturkestan. Festschrift für Schrijnen. Nymwegen-Utrecht 1929. s. 222-227.
- Alturkestanische Volksweisheit. OZ 8. 1920. s. 49-73.
- Alturkestanische Volkspoesie I. Asia (Probeband) 1923. s. 3-24.
- do. II. AM 1924. s. 24-44.
- Mahmūd al Kāšgharī Darstellung des türkischen Verbalbaus. KSz 18. 1919. s. 29-49.
- Mahmūd al Kāšgharī über die Sprachen und Stämme der Türken im 11. Jahrhundert. KCSA 1. 1921. s. 26-40.
- Zu den alttürkischen Inschriften aus dem Jenisseigebiet. UAJb 24. Wiesbaden 1951. s. 137-142.
- Osttürkische Grammatik der islamischen Litteratursprachen Mittelasiens. Leiden 1954, 8. 429 s.
- BÜHLER, J.G.: Indische Paläographie von cr. 350 a. Chr.-cr. 1300 p. Chr. Straßburg 1896.
- CAFEROĞLU, Ahmet: Eski Uygur Türkçesi sözlüğü. (İstanbul) 1968. (Türk dil kurumu yayınları 260).
- ÇAĞATAY, Saadet Ş.: Altun yaruk'tan iki parça. I. Küü Tav'ın canlıları öldürdüğünden dolayı gördüğü ceza. II. Üç prensle pars hikâyesi (Prens Mahasatvi). Ankara 1945. (Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi yayınları 46. Türk dili ve edebiyatı enstitüsü 7).
- Türk lehçeleri örnekleri. VIII yüzyıldan. XVIII yüzyıla kadar yazı dili. Ankara 1950. (Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi yayınları 62. Türk dili ve edebiyatı enstitüsü 9).

- CHWOLSON, D.: Syrisch-nestorianische Grabinschriften aus Semirjetschie; Beilage: W. Radloff, Über das türkische Sprachmaterial dieser Grabinschriften. *Mém. Ac. S. Petersburg* 1890, 2. 168 s.; N.F.: *ibid.* 1897. 62 s.
- CLAUSON, Gerard: Early Turkish astronomical terms. *UJb* 35. 1964. 350-368.
- Notes on the "Irk bitig". *UJb* 33. 1961. s. 218-225.
- Some notes on the inscription of Toñuquq. *Studia Turcica*. Budapest 1971. s. 125-132.
- COQ, Albert von LE: Ein christliches und ein manichäisches Manuskriptfragment in türkischer Sprache aus Turfan (Chinesisch-Turkistan). *SBAW* 1909, 68. 1202-1218.
- Handschriftliche uigurische Urkunden aus Turfan. *Túrán* 1918. 449-460.
- Köktürkisches aus Turfan. (Manuskriptfragmente in köktürkischen "Runen" aus Toyok und Idiqt-Schähri [Oase von Turfan]). *SBAW* 1909, 41. 1047-1061.
- Kurze Einführung in die uigurische Schriftkunde. *MSOS*, 1919. Westasiatische Studien; 93-109.
- Ein manichäisches Buch-Fragment aus Chotscho. *Festschrift Vilhelm Thomsen*. Leipzig 1912. 145-154.
- Ein manichäisch-uigurisches Fragment aus Idiqt-Schähri. *SBAW* 1908, 19. 398-414.
- Türkische Manichaica aus Chotscho. I. Berlin 1912 (*ABAW* 1911. Anhang).
- Türkische Manichaica aus Chotscho. II. Berlin 1919. (*ABAW* 1919, 3).
- Türkische Manichaica aus Chotscho. III. Nebst einem christlichen Bruchstück aus Bulayiq. Berlin 1922. (*ABAW* 1922, 2).
- Dr. Stein's Turkish Khuastuanift from Tunhuang, being a Confession-prayer of the Manichaeen Auditores. *JRAS* 1911. s. 277-314.
- Chuastuanift, ein Sündenbekenntnis der manichäischen Auditores. *ABAW* 1910, Anhang. Berlin 1911. 43 s.
- CSONGOR, B.: Chinese in the Uighur script of the T'ang-Period. *Acta Or.* Hung 2. Budapest. s. 73-121.
- DENY, J.: Grammaire de la langue turque (dialecte osmanli). *Bibl. de l'École des Langues Orientales Vivantes*. Paris 1921. 1216 s.
- DOERFER, Gerhard: Bemerkungen zur Methodik der türkischen Lautlehre. *OLZ* 66. 1971. 325-344.
- DONNER, O.: Sur l'origine de l'alphabet turc du nord de l'Asie. *JSFOu*, 1906. 71 s.
- Wörterverzeichnis zu den Inscriptions de l'Iënessëi. *Helsingfors* 1892. 69 s.
- K. DONNER-M. RÄSÄNEN: Zwei neue türkische Runeninschriften. *JSFOu* 45. 1931. 7 s.
- DŽUMAGULOV, Çetin: Epigrafika Kirgizii, I. *AN Kirg. SSR, Inst. jazyka i lit., Sektor Tjurkologii*. Frunze 1963. 81 s.

- Die syrisch-türkischen (nestorianischen) Denkmäler in Kirgisien; ins Deutsche übertragen von Peter Zieme. Deutsche Akad. d. Wiss., Inst. für Orientforschung, Mitt. des Inst. für Orientforschung 14. Berlin 1968. s. 470-480.
- Ergebnisse der deutschen Turfan-Forschung, Sprachwissenschaftliche Ergebnisse der deutschen Turfan-Forschung, Text-Editionen und Interpretationen von A.v. Le Coq, F.W.K. Müller, W. Bang, A.v. Gabain, G.R. Rachmati, V. Thomsen; gesammelte Berliner Akademieschriften 1908-1938, mit Vorwort von G. Hazai. Leipzig 1972. 2 Bde.: 623 s., 25 Tafeln; 411 s., 17 Tafeln.
- FÉNG, Chia-shêng: Yüan-tai Wei-wu-êrh wên ch'i-yüeh êrh chung [Zwei Kontrakte auf Uigurisch aus der Yüan-Dynastie]. Li-shi yen-chiu [Historische Forschungen]. Peking 1954. 119-131.
- und E. TENIŠEV: Tri novych ujugurskich dokumenta iz Turfana. Problemy Vostokovedeniija, ANSSSR, Inst. Vost. Inst. kitaevedeniija, Inst. Afriki Nr. 3. Moskau 1960. s. 141-149.
- FOY, K.: Die Sprache der türkischen Turfan-Fragmente in manichäischer Schrift I. SBAW 1904. s. 1389-1403.
- Türkische Vocalstudien, besonders das Köktürkische und Osmanische betreffend. MSOS, Westasiatische Studien. Berlin 1900. s. 180-217.
- FRANCKE, A.H.: The similarity of the Tibetan to the kashgar-Brahmi alphabet. Mem. of the Asiat. Soc. of Bengal. Kalkutta 1905. s. 43-45.
- GABAIN, Annemarie von: Alt-türkisches Schrifttum. SDAW. Berlin 1950. 24 s.
- Die Drucke der Turfan-Sammlung. SDAW. Berlin 1967. 40 s.
- Alttürkische Datierungsformen. UAJb 27. 1955. 191-203. Türk. çev.: Atatürk Üniversitesi Yıllığı 1962. s. 1-14
- Inhalt und magische Bedeutung der alttürkischen Inschriften. Anthropos 48. 1953. 537-556.
- Maitrisimit. Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule. [I]. In Faksimile hrsg. von Annemarie v. Gabain. Mit einer Einleitung von Helmuth Scheel. Wiesbaden 1957. 113 Tafeln, 69 s.
- Maitrisimit. Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule. II. In Faksimile hrsg. von Annemarie v. Gabain mit einem Geleitwort von Richard Hartmann, Berlin 1961. 93 s. Tafel 114-227.
- Die Pronomina im Alttürkischen. ZDMG 100. 1950. 581-591.
- Steppe und Stadt im Leben der ältesten Türken. Der Islam 29. 1949. 30-62.
- Türkische Turfan-Texte VIII. Texte in Brāhmīschrift. Berlin 1954. (ADAW 1952, 7). 105 s.

- und Werner WINTER: Türkische Turfantexte IX. Ein Hymnus an den Vater Mani auf "Tocharisch" B mit alttürkischer Übersetzung. Berlin 1958. (ADAW 1956, 2.) 45 s.
- Die uigurische Übersetzung der Biographie Hüen-tsang's. I. Bruchstücke des 5. Kapitels. Berlin 1935. (Aus: SBAW 1935, 7. 151-180).
- Briefe der uigurischen Hüen-tsang-Biographie. Berlin 1938. (Aus: SBAW 1938, 29. 371-415.)
- Primäre und Sekundäre Kasus im Alttürkischen. Studies in General and Oriental Linguistics, Festschrift für Sh. Hattori. Tokyo 1970. s. 131-137.
- GAUTHIOT, R.: De l'alphabet sogdien. JA, sér. 10, t. 17. 1911. s. 81-95.
- GIRAUD, René: L'inscription de Bain Tsokto. Paris 1961. 165 s.
- GRONBECH, K.: Der türkische Sprachbau. Kopenhagen 1936. 182 s.
- HAMILTON, James: Un acte ouïgour de vente de terrain provenant de Yar-khoto. Turcica 1. 1969. s. 26-52.
- Le conte bouddhique du Bon et du Mauvais prince en version ouïgoure, texte établi, traduit et commenté. Mission Paul Pelliot, Manuscrits ouïgours de Touen-Houang. Paris 1971. 204 s.
- HANEDA, Tôru: A propos d'un texte fragmentaire de prière manichéenne en ouïgour provenant de Turfan. Mem. of the... Toyo Bunko, 6. Tokyo 1931. s. 1-21.
- Uigur yakuhon Anne no kusharon jitsugi so (Erläuterungen zu der uig. Übersetzung von Sthiramati's Kommentar zu Vasubandhu's Abhidharmakośa). Shiratori hakase kanreki kinen tōyōshi ronsō (Festschrift zum 60. Geburtstag von Dr. Shiratori). Tokyo 1925. 48 s.
- Uiguru yaku hokekyō daibadatta hin (Uig. Bruchstück aus dem Miao-fa lien-hua king, B. Nanjio Nr. 134). Niraku sōsho 4. s. 113-119. 1913. Nachdruck; Haneda, T., Recueil des oeuvres posthumes, Bd. II. Oriental Research series 3, Part 1. Kyoto 1957. s. 143-147.
- HANEDA, Akira und N. YAMADA: A list of the manuscript remains in Uigur script preserved in the Ryukoko Library (auf Japanisch). Monumenta Serindica 4. Kyoto 1961. s. 171-206.
- HAZAI, G. und P. ZIEME: Fragmente der uigurischen Version des "Jin'gangjing mit den Gāthās des Meisters Fu", nebst einem Anhang von T. Inokuchi. Berliner Turfantexte I, DAW. Berlin 1971. 86 s., 40 Tafeln.
- Ein buddhistisches Gedicht aus der Berliner Turfan-Sammlung. Acta Or. Hung. 23. 1970. s. 1-21.
- HENNING, W.B.: A fragment of the Manichaean hymncycles in old Turkish. AM, N.S. 7. 1959. s. 122-124.
- Soghdische Miscellen. BSOS 8. 1935-1937. s. 583-588.
- HERRFAHRDT, H.: Das Formular der uigurischen Schuldurkunden. Zeitschr. f. vergleichende Rechtswissenschaft, 48. Stuttgart 1934. s. 93-103.

- HIRTH, F.: Chinese equivalents of the letter "R" in foreign names. *Journal of the China Branch of the RAS*, 21. London 1886. s. 214-223.
- HOERNLE, R.: A report on the British collection of antiquities from Central Asia, with 13 facsimile plates, 3 tables and 6 woodcuts. *Journal of the Asiatic Society of Bengal*. Kalkutta 1901 (1902) (Tabelle II, 'Literary Central-Asian, slanting' ist der Form des für das Uigurische gebrauchten Brähmī am ähnlichsten.)
- HOVDHAUGEN, E.: Turkish words in Khotanese texts, a linguistic analysis. *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* 24. Oslo 1971. s. 163-209.
- HUANG, Wen-pi: T'u-lu-fan k'ao-ku-ki ('Turfanforschung'). Peking 1954 (keine durchlaufende Paginierung).
- İNAN, Abdülkadir: Ongon ve töz kelimeleri hakkında. *Türk tarih, archeologiya ve etnografya dergisi* 2; Istanbul 1934. s. 274-285.
- Inscriptions de l'Orkhon, rec. par l'expédition finnoise 1890 et publ. par la Société finno-ougrienne. Helsingfors 1892. 49, 48 s., 66 Tafeln.
- Inscriptions de l'Iénisséi, rec. et publ. par la Soc. Finlandaise d'Archéologie. Helsingfors 1889. 17 s., 32 Tafeln.
- ISHAKI, S. (= S. ÇAĞATAY): Denominale Verbildungen in den Türkssprachen. *Orientalia* 1933. 49 s.
- ISHIHAMA, Juntarō: A fragment of the Uighur version of Samantabhadracaryāp-ranidhana. *Haneda Volume*. 1950. s. 63-73 (auf Japan.; engl. Res.: 2 s.).
- JADRINTSEF, N.M.: Anciens caractères trouvés sur des pierres et des ornements au bord de l'Orkhon. Petersburg 1890.
- JARRING, G.: Studien zu einer osttürkischen Lautlehre. Lund-Leipzig 1933. 15-53 s.
- JUNKER, H.: Türkisch Šimnu "Ahriman". *UJb* 5. Berlin 1925. s. 49-55.
- KARAMANLIOĞLU, A.F.: "silik" sözü üzerine. *Türk kültürünü araştırma enstitüsü, Reşid Rahmeti Arat için*. Ankara 1966. s. 320-322.
- KLAPROTH, J.: Abhandlungen über die Sprache und Schrift der Uiguren. Paris 1820.
- KIJAŠTORNYJ, S.G.: Runičeskaja nadpis' iz voročnoj Gobi. *Studia Turcica*. Budapest 1971. s. 249-258.
- K voprosu o podlinnosti drevnetjurkskoj nadpisi s imenem Čingiz-chana. ANSSSR, *Problemy Vostokovedenija* 1. Moskau 1960. s. 173-175.
- Moneta s runičeskoj nadpis'ju iz Mongolii. *Tjurkologičeskij sbornik* 1972. ANSSSR, *Inst. Vostokovenija*, Moskva 1973. s. 334-338.
- KONOW, S.: Ein neuer Saka-Dialekt. *SBAW* 1935. s. 772-823.
- KOTWICZ, W.: Les pronoms dans les langues altaïques. *Polska Akad. Umiej., Prace Kom. Orj.* Nr. 24. Krakau 1936. 80 s.

- und A. SAMOILOVITCH: Le monument turc d'Ikkekhuchotu en Mongolie centrale. Roc. Or. 4. Lemberg 1928. s. 60-107.
- KOWALSKI, T.: Zur semantischen Funktion des Plural-Suffixes *-lar, -lär* in den Türk Sprachen. Polsk. Akad. Um., Prace Kom. Or. 25. Krakau 1936. 34 s.
- , ed. A.v. GABAIN: Türkische Turfantexte X. ADAW, Berlin 1959. 60 s.
- KYZLASOV, L.R.: O naznačenii drevnetjurkskich kamennykh izvajanij, izobražajuščich ljudej. ANSSSR, Moskau 1964. Sov. archeologija 2. s. 27-39.
- Novyj pamjatnik Enisejskoj pis'mennosti. ANSSSR, Sov. Ethnografija 2. Moskau 1965. s. 104-113.
- LEWICKI, M.: O tekście sanskrycko-tureckim w pismie brāhmī, wydanym przez Stönnera (Zu einem skr.-türk. Text in Br.-Schrift, hrsg. von Stönnner). Roc. Or. 12. Lemberg 1936, s. 194-206.
- LIDZBARSKI, M.: Die Herkunft der manichäischen Schrift. SBAW 1916. s. 1213-1222.
- LIGETI, L.: Notes sur le colophon du "Yitikän sudur". Asiatica, Festschrift Friedrich Weller. Leipzig 1954. 397-404.
- Sur quelques transcriptions sino-ouigoures des Yuan. UAJb 33. 1961. s. 235-244.
- Sur un passage du Rājāvavāḍakasūtra ouigour. Németh armaganı. Ankara 1962. s. 319-330.
- Un vocabulaire sino-ouigour des Ming. Le Kao-tch 'ang-kouan yi-chou du bureau des traducteurs. Acta or. Hung. 19. Budapest 1966. s. 117-199. 257-316.
- Glossaire supplémentaire au vocabulaire sino-ouigour du bureau des traducteurs. Acta or. Hung. 22. Budapest 1969. s. 1-49, 191-243.
- Autour du Säkiz yükmäk yaruq. Studia Turcica. Budapest 1971. s. 291-319.
- MALOV, Sergey E.: Dva ujugurskich dokumenta. Iz rabot Vostočnogo Fakul'teta Sredne-Aziatskogo Gosud. Univ., Taškent 1927. s. 387-394.
- Sitātapatrā-dhāranī ve ujugurskoj redakcii. Doklady ANSSSR. 1930-B. s. 88-94.
- Drevnetureckie nadgrobija s nadpisjami bassejna r. Talaş. Izv. A.N. SSSR 1929. s. 799-806.
- Novyje pamjatniki s tureckimi runami. Inst. jazyka i myslenija N. Ja. Marra v SSSR., jazyk i myslenie 6-7. s. 251-279.
- Ujugurskije rukopisnye dokumenty ékspedicii S.F. Oldenburga. Zap. Inst. Vost. ANSSSR 1. Leningrad 1932. s. 129-149.
- Materialy po ujugurskim narečijam Sin-dzjana. Sbornik v čest'ak. S.F. Oldenburga. s. 307-322.
- Obrazcy drevnetureckoj pis'mennost, s predisloviem i slovarum. Izdanie Vost. Fakul'teta sredneaziatskogo Gosud. Univ. Taškent 1926.

- Talasskie èpigrafičeskie pamjatniki. Materialy Uzkomstarisa, Vyp. 6-7. Moskau-Leningrad 1936.
- Enisejskaja pis'mennost' Tjurkov; teksty i perevody. ANSSSR, Inst. Jaz. Moskau-Leningrad 1952. 116 s.
- Pamjatniki drevnetjurkskoj pis'mennosti, teksty i issledovanija. Moskau-Leningrad 1951. 451 s.
- Pamjatniki drevnetjurkskoj pis'mennosti Mongolii i Kirgizii. ANSSSR, Inst. Jaz. Moskau-Leningrad 1959. 111 s.
- MELIORANSKIJ, P.: Pamjatnik' v čest' Kjul-Tegina. Zap. vost. otd. imp. r. arch. obšč., Bd. 12. Petersburg 1899. 144 s.
- MIRONOV, N.D.: Kuchean studies I. Indian loan-words in Kuchean. Roczn. or. 6. 1928/29. s. 89-169.
- MISTELJ, F.: Der altaische Sprachtypus, Fragmente einer Neubearbeitung von H. Steinthals "Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues". Basel 1883. 23 s.
- MORI, Masao: A study on Uygur documents of loans for consumption. Mem. of the Toyo Bunko 20. Tokyo 1961. s. 111-148.
- do. (auf Japanisch:) Monumenta Serindica 4. Kyoto 1961. s. 221-254.
- MURAYAMA, S.: Zwei Manuscripte aus Ost-Turkistan. CAJ 4. 1958. s. 279-288.
- MÜLLER, Friedrich Wilhelm Karl: Beitrag zur genaueren Bestimmung der unbekanntenen Sprachen Mittelasiens. SBAW 1907, 53. 958-960.
- Ein Doppelblatt aus einem manichäischen Hymnenbuch (Mahnämag). Berlin 1913. (ABAW 1912).
- Der Hofstaat eines Uiguren-Königs. Festschrift Vilhelm Thomsen. Leipzig 1912. 207-213.
- und E. SIEG: Maitrisimit und "Tocharisch". SBAW 1916, 16. 395-417.
- Tochri und Kuisan (Küšan). SBAW 1918; 566-586.
- Uigurica. [I.] 1. Die Anbetung der Magier, ein christliches Bruchstück. 2. Die Reste des buddhistischen "Goldglanz-Sūtra". Ein vorläufiger Bericht. Berlin 1908. (ABAW 1908, 2.)
- Uigurica II. Berlin 1911. (ABAW 1910, 3.)
- Uigurica III. Uigurische Avadāna-Bruchstücke (I-VIII) Berlin 1922. (ABAW 1920, 2.)
- Uigurica IV. Hrsg. von A. von Gabain. Berlin 1931. (Aus: SBAW 1931, 24. 675-727.)
- Handschriftenreste in Estrangelo-Schrift aus Turfan, Chin.-Turkestan II. ABAW 1904. 117 s.
- Ein uigurisch-lamaistisches Zauberritual aus den Turfanfunden. SBAW 1928. s. 381-386.

- , hrsg. von W. Lenz: Soghdische Texte II. SBAW 1934. s. 504-606 (enthält auch einen uig. Text).
- Uigurische Glossen. OZ 8. 1919-1920. s. 310-324.
- Zwei Pfahlschriften aus den Turfanfunden. ABAW 1915. 38 s. 1 Tafel.
- NASIROV, D.M.: O nekotorych pamjatnikach Minusinskogo Muzzja. ANSSSR, Narody Azii i Afriki 6. Moskau 1963. s. 124-129.
- K voprosu o perifrastičeskich sposobach glagola v Drevnetjurkskich jazykach. ANSSSR, Voprosy jazykoznanija 3. Moskva 1960. s. 93-97.
- NASIROV, V.M.: Imena v ujugurskom jazyke. Inst. Meždunarodnych otnošenija, Voprosy jazyka i literatury Stran Vostoka. Moskau 1958. s. 5-30.
- Jazyk Orchono-Enisejskich pamjatnikov. ANSSSR, Inst. Vostokovedenija, Jazyki zarubežnogo Vostoko i Afriki. Moskau 1961. 87 s.
- Drevne-Ujugurskij jazyk. ANSSSR, Jazyki zarubežnogo Vostoka i Afriki. Moskau 1963. 121 s.
- NÉMETH, J.: Zur Erklärung der Orchoninschriften. Giese-Festschrift. 1941. s. 35-45.
- Die kökttürkischen Grabinschriften aus dem Tale des Talas in Turkestan. KCsA 2. Budapest 1921-1925. s. 134-143.
- Die türkisch-mongolische Hypothese. ZDMG 1912. s. 549 v.d.
- Zur Kenntnis des geschlossenen e im Türkischen. KCsA 1, Ergänzungsband. Budapest-Leipzig 1939. s. 515-531.
- Über alttürkische Sternennamen. Acta ling. Acad. scient. Hungaricae 18. Budapest 1968. s. 1-6.
- ONOGAWA, H.: A translation into Japanese of the Ongin Inscription, with an introduction, annotation and a vocabulary. Haneda Volume 1950. (Auf Japanisch, mit engl. Rés.) s. 431-450.
- ORKUN, Hüseyin Namık: Eski Türk yazıtları, 4 cilt. 1936, 1939, 1940, 1941.
- PELLIOT, P.: La version ouigoure de l'histoire des princes Kalyāṅamkara et Pāpamkara. TP, Leiden 1914. s. 225-272.
- POPPE, N.: Altaisch und Urtürkisch. UJb 1926. s. 94-121.
- Grammar of Written Mongolian, Wiesbaden 1954, 15. 195 s.
- RACHMATULLIN, G.R., bk. Rahmeti.
- RADIOFF, W.: Phonetik der nördlichen Türksprachen. Leipzig 1882. 318 s.
- Die vorislamitischen Schriftarten der Türken und ihr Verhältnis zu der Sprache derselben. Bull. Ac. imp. Sc. Petersburg 1908. s. 834-856.
- Alttürkische Studien. Bull. Acad. imp. Petersburg. I.: 1909 s. 1213-1220; II.: 1910, s. 217-228; III.: 1910, s. 1025-1036; IV.: 1911, s. 305-326; V.: 1911, s. 427-452; VI.: 1912, s. 747-778.
- Atlas der Altertümer der Mongolei. Petersburg 1892-1899. 118 Tafeln.

- Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. Petersburg 1895. 11, 460 s.; N.F., nebst einer Abhandlung von W. Barthold: Die historische Bedeutung der alttürkischen Inschriften. Petersburg 1897. 7, 181, 36 s.; Zweite Folge, nebst zwei Abhandlungen: F. Hirth, Nachworte zur Inschrift des Tonjuquq; W. Barthold, Die alttürkischen Inschriften und die arabischen Quellen. Petersburg 1899. 24, 122, 140, 28 s.
- Uigurische Schriftstücke, A. Grünwedel, Bericht über archäol. Arbeiten. Münchener Akademie 1905. s. 181-195.
- Tıřastvustik, ein in türk. Sprache bearbeitetes buddhistisches Sūtra; nebst: Baron A. v. Staël-Holstein: Bemerkungen zu den Brāhmīglossen des Tıřastvustik-Manuscripts. Bibl. Buddhica 12. Petersburg 1910. 8, 143 s.
- Chastuanit, das Buřgebet der Manichäer. Petersburg 1909. 6, 51 s.
- Nachträge zum Chuastuanit (Chuastuanvt), dem Buřgebet der Manichäer. Bull. Ac. Petersburg 1911. s. 867-896.
- Kuan-şi-im Pusar; eine türk. Übersetzung des 25. Kapitels der chinesischen Ausgabe des Saddharmapundarika. Bibl. Buddhica 14. Petersburg 1911. 8, 119 s.
- und S.E. MALOFF, Suvarnaprabhāsa (uig. Redaktion). Bibl. Buddhica 17, 27. Petersburg 1913, 1930. 15, 723, 2, 256 s.
- Uigurische Sprachdenkmäler, Materialien nach dem Tode des Verfassers mit Ergänzungen herausgegeben von S. Malov. Leningrad 1928. 8, 305 s.
- RAHMETI, G.R. (veya RACHMATULLIN, RACHMATI, sonra: ARAT): Die Hilfsverben und Verbaladverbien im Altaischen. UJb 1928. s. 1-24, 309-343.
- Zur Heilkunde der Uiguren, I.: SBAW 1930. s. 451-473. II.: SBAW 1932. s. 401-448.
- Uygurca yazılar arasında. Türk tarih, arkeologya ve etnografya dergisi 3. Istanbul 1936. s. 101-112. 1 Tafel.
- Uygur alfabesi: Muallim CEVDET Anniversary Volume, Istanbul, 1937, s. 665-690.
- Among the Uighur documents, II.: UAJb 36, 1964, s. 263-272.
- Eski Türk hukuk vesikalari. Türk kültürü araştırmaları 1. 1964. s. 5-53.
- Eski Türk şiiri. Ankara 1965 (Türk tarih kurumu yayınları 7, 45) 23, 438 s. Tafeln: s. 441-506.
- Türkische Turfan-Texte VII, mit sinologischen Anmerkungen von Dr. W. Eberhard. ABAW 1936, 12. Berlin 1937. 124 s., Tafeln.
- RAMSTEDT, G.J.: Zwei uigurische Runeninschriften in der Nord-Mongolei. JSFOu 30, Helsingfors 1913. 63, 3 s.
- Four Uigurian documents. C.G. Mannerheim, Across Asia from West to East in 1906-1908, II, 12 s., einschliesslich 4 Tafeln. Helsinki 1940; Neudruck: Oosterhout N.B. 1969.

- RAQUETTE, G.: Eastern Turki Grammar. MSOS 1912-1914. 73, 99, 63 s.
- RASÄNEN, M.: Beiträge zu den türkischen Runeninschriften. Stud. Or. 17. 1956. 6, 7 s.
- Zu dem türkischen Runeninschrifteintrag in der uigurischen Übersetzung des buddhistischen Sutra Säkiž Yükmäk. Stud. Or. 6. Helsinki 1936. 2 s.
- REUTER, I. N.: Bemerkungen über die neuen Lautzeichen im Tocharischen. Stud. Or. 1925. s. 194-237.
- RÖHRBORN, Klaus: Kausativ und Passiv im Uigurischen. CAJ 16. 1972. s. 70-77.
- Eine uigurische Totenmesse. Text, Übersetzung, Kommentar. DAWB, Zentralinst. für Alte Gesch. und Arch., Schriften zur Gesch. und Kultur des Alten Orients 4, Berliner Turfantexte 2. 64 s., 64 Tafeln.
- RYGDYLOV, E. R.: K drevnctjurkskim runam Pribajkal'ja. Ep. Vost. 8. 1953. s. 86-90.
- Podkuninskaja runičeskaja nadpis'. Ep. Vost. 11. 1956. s. 59-62.
- Novye runičeskie nadpisi Minusinskogo kraja. Ep. Vost. 4. 1951. s. 87-93.
- SALONEN, Armas: Über den syntaktischen Gebrauch der Flexionsendungen der Nomina im Uigurischen. JSFOu 49. 1937. s. 18-28.
- SAMOJLOVIĆ, A. N.: Materialy dlja ukazatelja literatury po enisejsko-orchonskoj pis'mennosti. Trav. de la Sous-Section de Troitzkossawsk-Kiahta, Sect. du pays Amour de la Soc. Imp. Russe de Géographie 15. 1912, (1914). s. 55-80.
- Novye tjurkskie runy iz Mongolii. ION ANSSSR, 1934, (1935).
- ŠCERBAK, A. M.: Grammatičeskij očerk jazyka tjurkskich tekstov X-XIII vv. iz Vostočnogo Turkeстана. ANSSSR, inst. jaz. Moskau-Leningrad 1961. 204 s.
- Ešče raz o monetach s runičeskimi nadpisjami iz Minusinska. Vestnik drevnej istorii 1960. s. 139-141.
- SCHAEDER, H. H.: Die islamische Lehre vom vollkommenen Menschen, ihre Herkunft und dichterische Gestaltung. ZDMG 1925. s. 192-268.
- SCHINKEWITSCH, J.: Rabyüzis Syntax. MSOS, Westas. Studien. Berlin 1927. 101 s.
- SIRALIEV, M. Š.: Ob etimologii deepričastij formy na-*yban*, -*ibän*, -*uban*, -*übän*. ANSSSR, Vopr. jaz. 3. Moskau 1960. s. 98-99.
- SINOR, D.: A köžepázsiai török buddhizmusról. KCsA 1939. s. 353-390.
- SPRENGLING, M.: Tonyukuk's epitaph: an old Turkish masterpiece. The American Journal of Semitic Lang. and Lit. 56, 1. 1939.
- STEIN, Sir Aurel: Fragment of a runic Turkish manuscript, Kao 0107, from Karakhoja. ders.: Innermost Asia. Oxford 1928. s. 1182-1183.
- STÖNNER, H.: Zentralasiatische Sanskrittexte in Brähmī-schrift aus Idykušari, Chines. Turkestan, I. SBAW 1904. s. 1282-1291. II: SBAW 1904. 4 s.
- Über die kultur- und sprachgeschichtliche Bedeutung der Brähmītexte in den Turfan-Handschriften. Zeitschr. f. Ethnologic. Berlin 1905. s. 415-420.

- TEKİN, Şinasi: Buyan evirmek ('Sevâbın tevcihi'). Reşid Rahmeti Arat için, Türk kültürünü araştırma enstitüsü yayınları 19, Seri 1, sayı Az. Ankara 1966. s. 390-411.
- Die Kapitel über die Bewußtseinslehre im uigurischen Goldglansûtra (IX. und X.). Bearbeitet von K. Röhrborn und P. Schulz. Veröff. SUA 3. Wiesbaden 1971. 119 s.
- Uygur bilgini Singku Seli Tutung'un bilinmeyen yeni bir çevirisi üzerine. Türk dili araştırmaları yaylığı, Belleten. 1965. (1966). s. 29-33.
- Uygurca metinler, I.: Kuanshim pısar ('Ses işiten ilâh'). Vap hua ki atlığ nom çeçeki sudur (Saddharmapundarikasûtra). Erzurum 1960, Atatürk Üniversitesi yayınları, Araştırmalar serisi, Edebiyat ve filoloji 2.
- Uygurlarda "boşluk" ve "mutlak hakikat" meşhurları hakkında. Atatürk Üniversitesi 1960 yaylığı. Erzurum 1961. Atatürk Üniversitesi yayınları 16. s. 79-87.
- Uygurlarda sevab tevcihi âdeti ve islâmlıktaki mevlid duâsı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk dili ve edebiyatı dergisi 12. 1962 (1963) s. 233-245.
- Abidarim Koşavardi şastr, Abhidharma-koşa-bhāṣyaṭikā Tattvārtha-nāma, The Uigur translation of Sthiramati's commentary on the Vasubandhu's Abhidarmakośaśāstra, text in facsimile with introduction. New York 1970. 28 s., 231 Tafeln.
- TEKİN, Talât: A grammar of Orkhon Turkic. Indiana University Publication, Uralic and Altaic Series 69. Bloomington 1968. 419 s.
- Bir "Runic" harfin fonetik değeri hakkında. Türk kültürünü araştırma enstitüsü, Reşid Rahmeti Arat için. Ankara 1966. s. 412-417.
- TEMR, Ahmet: Uygurca *yme* sözü hakkında. Türk dil belleteni, Seri 3, 1949. s. 33-43.
- Die Konjunktionen und Satzeinleitungen im Alt-Türkischen. Oriens 9. Leiden 1956. s. 41-85, 233-280.
- TENİŞEV, E. R.: Runičeskaja nadpis' na utesc r. Čaryša (Altaj). Ep. Vost. 12. 1958. s. 62-66.
- und CHIA-SHENG FENG: Hui-hu wên Pin T'ung (Shan Pin) mai shên k'i san chung fu k'ung-su chu jên shu ('Drei Dokumente über den Verkauf eines Mannes durch Pin T'ung (Shan Pin) und Klage gegen den Herrn'). K'ao-ku hüc-pao 2, Peking 1958. s. 109-120.
- Grammatičeskij očerok Drevne-Ujgurskogo jazyka po sočineniju 'Zolotoj blesk'. Avtoref. (K). Leningradskij gosudarstvennij Universitet. Leningrad 1953. 16 s.
- TEZCAN, Semih und Peter ZIEME: Uigurische Brieffragmente. Studia Turcica. Budapest 1971. s. 451-460.

- THOMAS, F.W.: A Buddhist Chinese text in Brāhmī-script. ZDMG 91. s. 1-48.
- THOMSEN, V.: Déchiffrement des inscriptions de l'Orkhon et de l'Iénissei, notice préliminaire. Bull. Ac. roy. Danemark 1893. s. 285-299.
- Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées. MSFOu 1896. 224 s.
- Altürkische Inschriften aus der Mongolei, in Übersetzung und mit Einleitung (aus dem Dänischen in den 'Samlede Afhandlinger' übersetzt von H.H. Schacder). ZDMG 25, 1924. s. 121-175.
- Dr. M.A. Stein's mss. in Turkish "Runic" script from Miran and Tun-huang. JRAS 1912. s. 181-227.
- Ein Blatt in türkischer "Runen" Schrift aus Turfan. SBAW 1910. s. 296-306.
- Turcica, études concernant l'interprétation des inscriptions turques de la Mongolie et de la Sibérie. MSFOu 1916. s. 1-107.
- Sur le système des consonnes dans la langue ouigoure. KSz 2. s. 241-259.
- Une lettre méconnue des inscriptions de l'Iénissei. JSFOu 30. 1913-1918. 9 s.
- TRICHONOV, D.I.: Nalogi i nalogovye terminy v ujugurskom gosudarstve (Central'naja Azija. IX-XIV vv.). Učenyje zapiski inst. vostokovenenija 16. 1958. s. 52-77.
- TU'GUŠEVA, L. Ju.: Three letters of Uighur princes from the ms. collection of the Leningrad section of the Institute of Oriental Studies. Acta or. Hungaricae 24. Budapest 1971. s. 173-187.
- TUNA, Osman Nedim: Köktürk yazıtlarında "ölüm" kavramı ile ilgili kelimeler ve "kergek bol-" deyiminin izahı. 8. Türk dil kurultayında okunan bilimsel bildiriler, 1957. Türk dil kurumu yayınları 179. Ankara 1960. s. 131-148.
- Uiguru yaku no kanmuryō jukyō (Uig. Bruchstück aus dem Kuan-wu-liang shou king, B. Nanjio Nr. 198). Niraku sōsho 1, 1912. s. 21-41.
- VÁMBÉRY, A.: Noten zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei und Sibiriens. MSFOu 1899. 199 s.
- VLADIMIROV, V.: A propos d'Ötüken yŕi. Comptes rendus Acad. sc. URSS 1929. s. 133-136.
- Notes sur les textes tures anciens dits vieux-mongols. Comptes rendus Acad. Sc. URSS 1929. s. 189-296.
- VLADIMIRTSOW, V., bk.: Vladimircov, V.
- YAMADA, Nobuo: Uigur documents of sale and loan contracts brought by Otani expeditions. Appendix: The forms of the Uigur document of sales contract. Mem... of the Toyo Bunko 23. Tokyo 1964. s. 71-118.
- Uigur documents on trade and loan brought by the Otani expedition. Monumenta Serindica 4. Kyoto 1961. s. 207-220 (auf Japanisch).
- Four notes on several names for weights and measures in Uighur documents. Studia Turcica, Budapest 1971. s. 491-498.

- Uighur documents of slaves and adopted sons. Mem. of the Faculty of Letters, Osaka University, Bd. 16. Osaka 1972. s. 164-268, 12 Tafeln.
- Fragments of the mss. of T'ien-ti pa-yang shên chou ching in Uyghur. Tôyô Gakuhô 40. 1958. s. 79-97 (auf Japanisch).
- ZIEME, Peter: Beiträge zur Erforschung des X'ästvânîft. Mitt. des Inst. für Orientforschung 12,2. Berlin 1966-1967. s. 351-378.
- Ein manichäisch-türkisches Fragment in manichäischer Schrift. Acta Or. Hungaricae 23. Budapest 1970. s. 157-165.
- Ein manichäisch-türkisches Gedicht. Türk dili araştırmaları yillığı, Belleten. 1968. (1969). s. 39-51.
- Manichäisch-türkische Texte (im Druck).
- Zwei Textergänzungen zu A.v. Le Coq's "Türkische Manichaica aus Chotscho III". Roc. or. 32,2. 1969. s. 7-18.
- Die türkischen Yosîpas-Fragmente. Mitt. des Inst. für Orientforschung 14. Berlin 1968. s. 45-67.
- Ein uigurisches Sündenbekenntnis. Acta or. hungaricae 22. Budapest 1969. s. 107-121.

2. Coğrafya ve Tarih

- AALTO, P.: Iranian contacts of the Turks in Pre-Islamic times. Studia Turcica. Budapest 1971. s. 29-37.
- ABE, Takeo: Nishi Uiguru kokushi no kenkyû. Kyoto 1955. 573 s. (auf Japan).
- Where was the capital of the West Uigurs? Silver Jubilee Vol. of the Zinbun-Kagaku-Kenkyusyo. Kyoto 1954. s. 435-450
- ABEL-REMUSAT, J.P., Foe koue ki, ou Relations des Royaumes bouddhiques. Paris 1836. 424 s.
- Histoire de la ville de Khotan. Paris 1820. 239 s.
- ARAT, G.R. Rahmeti: Über die Orientations-Bezeichnungen im Türkischen. Aspects of Altaic civilization, ed. D. Sinor, Uralic and Altaic Series 23, Den Haag 1963, s. 177-195.
- ARENDT, C.: Studien zur chinesischen Inschriftenkunde, 1.: Kültegin. MSOS, Ostas, Studien 1901. 171 s.
- ASSEMANI, J.S.: Bibliotheca orientalis Clementino-Vaticano. 1687-1768.
- BAILEY, Sir Harold: Indo-Turcica. BSOS 1938. s. 289-302.
- BANGUOĞLU, Tahsin: Eski Türkçe bazı adlar üzerine. 10. Türk dil kurultayında okunan bilimsel bildiriler. Ankara 1964. 4 s.
- Uygurlar ve Uygurca üzerine. Türk dili araştırmaları yillığı. Ankara 1958. s. 87-113.

- BARTHOLD, W.: *Turkestan down to the Mongol invasion*; transl. by H. A. K. Gibb. London 1928. 513 s.
- *Orta Asia türk ta'rihi haqqynda dersler*. Konstantinopel 1927. 222, 19 s.
- *12 Vorlesungen über die Geschichte der Türken Mittelasiens*; übers. von Th. Menzel. Berlin 1935. 278 s.
- *Zur Geschichte des Christentums in Mittelasien bis zur mongolischen Eroberung*, übers. von R. Stübe. 1901. 81 s.
- *Očerki istorii Semireč'ja*; 2. Ausg. hrsg. von A. Bernštam. Frunze 1943.
- *Kirgizy, istoričeskij očerk*; 2. Ausg. hrsg. von A. Bernštam. Frunze 1942 (*Analyse der [kirgiz.] Inschriften vom Jenisei*).
- BAZIN, L.: *Le concept d' "année d'âge" chez les peuples turcs anciens*. *Journal de psychologie normale et pathologique*. 1959. s. 41-59.
- BEAL, S.: *Travels of Fah-hian and Sung-yün*. London 1869. 73, 208 s.
- BERNŠTAM, A.N.: *Tjurgesskie monety*. *Ermitage TOV*, 2. 1940. s. 105-111.
- *K semantike termina oγul "syn"*. *JaM*, 9. Moskau-Leningrad 1940. s. 95-100.
- *Pamjatniki stariny Talasskoj doliny*. Alma-Ata 1941.
- *Social'no-ekonomičeskij stroj orchono-enisejskich tjurok VI-VIII rekov. Vostočno-tjurskij kaganat: Kyrgyzy*. Moskau-Leningrad 1946. *TIV* 45. 207 s., 2 Karten.
- *Novyj tip tjurgesskich monet. Tjurskologičeskij sbornik* 1. 1951. s. 68-72.
- BLEICHSTEINER, Robert: *Zeremonielle Trinksitten und Raumordnung bei den turko-mongolischen Nomaden*. *Archiv für Völkerkunde* 6/7. s. 181-208.
- BOMBACI, A.: *The husbands of princess Hsien-li Bilgä*. *Studia Turcica*. Budapest 1971. s. 103-123.
- BOODBERG, P.A. (d.h. Baron Peter Budberg): *Marginalia to the histories of the Northern Dynasties*. *HJAS* 3.: 1938 s. 223-253; 4.: 1939, s. 230-283.
- *Two notes on the history of the Chinese Frontier*. *HJAS* 1: 1936. s. 283-307.
- *Ting-ling and Turks*. *Sino-Altaica* 2 (5). Berkeley 1934.
- BOSWORTH, C.E. and Sir Gerard CLAUSON: *al-Xwārazmī on the peoples of Central Asia (nach 977)*. *JRAS* 1965. s. 2-12.
- BRETSCHNEIDER, F.: *Mediaeval researches from Eastern Asiatic sources: Fragments towards the knowledge of the geography and history of Central and Western Asia from the 13th to the 17th century*; 2 Bde. London 1910. 334, 352 s.
- *Notices of the Mediaeval geography and history of Central and Western Asia*. London 1876. 5, 233 s.
- *Notes on Chinese mediaeval travellers to the West*. Shang-hai 1875. 3, 130 s.
- BUDGE, Sir E.A. Wallis: *The monks of Kùblāi Khān, Emperor of China*. London 1928. 16, 335 s.

- CAFFEROĞLU, Ahmet: Tukyü ve Uygurlarda han unvanları. Türk hukuk ve iktisat tarihi mecmuası 1. 1931. s. 105-119.
- ÇANDARLIOĞLU, G.: Sarı Uygurlar ve Kansu bölgesi kabileleri (9.-11. asırlar); İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümü. 1967 15, 190 s.
- CHAVANNES, E.: Documents sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux. Sbornik AN. Petersburg 1903. 378 s.
- Notes additionnelles sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux. TP 1904. 110 s.
- Notes sinologiques. 1.: L'itinéraire de Ki-ye. 2.: Un passage d'un édit de Boulantu khan. BEFEO 1904. 8 s.
- Voyage de Sung-yün dans l'Udyāna et le Gandhāra. BEFEO 1903. 63 s.
- Les pays d'Occident d'après le Heou Han chou. TP 1907. 88 s.
- Les pays d'Occident d'après le Wei-Lio. TP 1905. s. 519-571.
- Le cycle turc des douze animaux. TP 1906. 74 s.
- CHANG Sing-lang, Chung-si kiao t'ung shī k'o hui-pien ('Chinas Beziehungen zum Westen im Lauf der Geschichte'). Peking 1926. Fu-jên ta-hüë. 6 Bde.
- CLAUSON, Sir Gerard, The geographical names in the Stael-Holstein scroll. JRAS 1931, s. 297 vd.
- The diffusion of writing in the Altaic world. Aspects of Altaic civilization, ed. D. Sinor. s. 139-144.
- The name Uyğur. JRAS 1963. s. 14-19.
- CZAPLICKA, M.A.: The Turks of Central Asia in history and at the present day. Oxford 1918. 242 s.
- CZEGLÉDY, K.: Čoyay-quzi, Qara-qum, Kök-öng. Acta or. Hung. 15. 1962. s. 55-69.
- DEVERIA, G.: La stèle funéraire de Kiuèh T'eghin, notice de Ye-lu-tchou. TP 2. 1891. s. 229-231.
- DEGUIGNES, J.: Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mongols et des autres Tartares occidentaux, ouvrage tiré des livres chinois. Paris 1756-1758. Deutsche Übersetzung Dähnert. 5 Bde. Greifswald 1768-1771.
- DESMAISONS, Le Baron: Histoire des Moguls et des Tatares par Aboul-Ghâzi Behâdour khan. St. Petersburg 1874.
- DIETERICH, K.: Byzantinische Quellen zur Länder- und Völkerkunde. Leipzig 1912. 42, 140, 7, 198 s.
- DROUIN, E.: Sur quelques monnaies turco-chinoises des VIe, VIIe et VIIIe siècles. Revue numismatique 1891. s. 454-473.
- EBERHARD, W.: Çin'in şimal komşuları, bir kaynak kitabı. Türkçeye çeviren: Nimet Uluğtuğ. Türk tarih kurumu yayınlarından 7, 9. Ankara 1942. 16, 281 s.
- Die Kultur der alten zentral und westasiatischen Völker nach chinesischen Quellen. Zeitschr. für Ethnologie 73. 1941. s. 215-275, mit Kartenskizze.

- Bir kaç eski türk unvanı hakkında. Türk tarih kurumu, belleten 35. Ankara 1945. s. 319-340.
- The foundation of Sha-t'o power in North-China, 10. century. Zeki Velidi Togan'a armağan. Istanbul 1955. 13 s.
- ECSEDY, Hilda: Uigurs and Tibetans in Pei-t'ing (790-791 A.D.). Acta or. Hung. 17. Budapest 1964. s. 83-104.
- Old Turkic titles of Chinese origin. Acta or. Hung. 18. Budapest 1965. s. 83-91.
- Trade-and-war relations between the Turks and China in the second half of the 6th century. Acta or. Hung. 21. Budapest 1968. s. 131-180.
- FA-HSIEN: The travels (399-414), übers. von H.A. Giles: Record of Buddhist kingdoms. Cambridge 1923. 16, 96 s.
- FÉNG Chêng-kün: Si-yü ti-ming (Zentral-und Westasiatische geographische Namen der Vergangenheit in chin. Umschrift und historischer Identifizierung). Peking 1930. 66 s.
- FERRAND, G.: Relations de voyages et textes géographiques arabes, persans et turks, relatifs à l'Extrême-Orient du VIIIe au XVIIIe siècles. 2 Bde. 1913-1914-13, 743 s.
- FRANKE, Herbert: Geld und Wirtschaft in China unter der Mongolen-Herrschaft. Leipzig 1949. 171 s.
- Zur Datierung der mongolischen Schreiben aus Turfan (14. Jh.). Oriens 15. Leiden 1962. s. 399-410.
- Westöstliche Beziehungen im Zeitalter der Mongolen-herrschaft. Saeculum 19. 1968. s. 91-106.
- FRANKE, Otto: Geschichte des chinesischen Reiches. 5 Bde. Berlin-Leipzig 1930-1952. 26, 431; 610; 576; 6, 595; 358 s.
- Eine chinesische Tempelinschrift. ABAW 1907.
- Beiträge aus chines. Quellen zur Kenntnis der Türkvölker und Skythen Zentralasiens. ABAW 1904. 111 s.
- Das Datum der chinesischen Tempelinschriften von Turfan. TP 1909. 8 s.
- und R. FISCHEL: Kaschgar und die Kharoṣṭhī. SBAW 1903. s. 184-196; 735-745.
- FRANKE, Wolfgang: Zur Lage der vier Sari-Uigurischen Militärdistrikte An-ting, A-tuan, Ch'ü-hsien und Hantung in der frühen Ming-Zeit. Silver Jubilee Vol. of the Zinbun-Kagaku-kenkyusyo. Kyoto 1954 s. 121-128.
- FUCHS, Walter: Das Turfangebiet. OZ. N.F. 3. s. 124-166.
- Hwei ch'ao's Pilgerreise durch Nordwest-Indien und Zentral-Asien um 726. SBAW 1938. s. 426-469.
- Übersetzungstechnik. AM 6. 1930. s.84-103.
- GILES, H.A.: A Chinese biographical dictionary. London 1898. 7, 1022 s.

- GIRAUD, René: L'Empire des Turcs Célestes, Les règnes d'Élterich, Qapghan et Bilgü, 680-734. Paris 1960. 221 s.
- GRAČ, A.D.: Voprosy datirovki i semantiki drevnetjurkskich tamgoobraznyh izobraženij gornogo Kozla. Tjurkologičeskij sbornik 1972. ANSSSR, Inst. Vostokovedenija. Moskva 1973. s. 316-333.
- GRONBECH, K.: Turkish inscriptions from Inner-Mongolia. Monumenta Serica. Peking 1939. s. 305-308.
- A Far Eastern branch of the Aramaean script. Indian Art and Letters 22,2. 1950. 7 s.
- GROOT, J.J. M. de: Chinesische Urkunden, I.: Die Hunnen der vorchristlichen Zeit. Berlin-Leipzig 1921. 9, 304 s. 2 hrsg. von O. Franke: Die Westlande Chinas in der vorchristlichen Zeit. ibd. 1926. 233 s.
- GROUSSET, R.: Histoire de l'Extrême-Orient; Bd. 2: La Chine (enthält u.a.): Les T'o-pa et les T'ang. Bd. 3: L'empire mongol. 1929. 15, 770 s.
- GYÖRFFY, G.: Die Rolle des *buyruq* in der alttürkischen Gesellschaft. Acta or. Hung. 11. Budapest 1960. s. 169-179.
- HAMILTON, J.: Autour du manuscrit Staël-Holstein (925 n. Chr.). TP 46. Leiden 1958. s. 115-153.
- Toquz-oguz et On-uygur. JA 1962. s. 23-63.
- Les Ouighours à l'époque des Cinq-Dynasties d'après les documents chinois. Bibl. de l'Inst. des Hautes Études Chinoises 10. Paris 1955. 11, 201 s. und Kartenskizze.
- HANEDA, Tôru: Étude sur l'histoire des Ouigours à l'époque des T'ang. Recueil des oeuvres posthumes, I: Études historiques. Kyoto 1957 (auf Japanisch). s. 157-324.
- Considérations sur les rapports entre les Ouigours "Kieou-sing" et les Toquz oğuz. ibd. s. 325-394.
- Études sur Koutcha et sur Khotan. ibd. s. 507-515.
- A propos des Ta Yue-tche et des Kouei-chouang. ibd. s. 538-561.
- Besprechung über Kultur und Geschichte der 'Westlande' (auf Japan.), Tokyo 1931. 200 s. und Abbildungen.
- HANSEN, Olaf: Zur soghdischen Inschrift auf dem dreisprachigen Denkmal von Karabalgasun. JSFOu 44. Helsingfors 1930. 39 s.
- Tocharisch-iranische Beziehungen. ZDMG 1940. 26 s.
- HARTMANN, M.: Chinesisch-Turkestan. Halle 1908. 8, 115 s.
- HERBELOT, B. de: Orientalische Bibliothek oder Universal-wörterbuch, welches alles enthält, was zur Kenntnis des Orients nötig ist. 4 Bde. 1785-1790. 3725 s.
- HERRMANN, Albert: Historical and commercial atlas of China. Harvard-Yenching Inst., Monogr. series 1. Cambridge/Mass. 1935. 112 s.

- Die alten Seidenstrassen zwischen China und Syrien. Berlin 1910. 130 s.
- Die ältesten chinesischen Karten von Zentral- und West-asien. *OZ* 1920. s. 185-198.
- Die älteste türkische Weltkarte (1076 n. Chr.). *Imago Mundi* 1935. 8 s.
- Chinesische Umschreibungen von älteren geographischen Namen. *S. Hedin, Southern Tibet* 8. s. 435-456.
- HIRTH, Friedrich: Über die chinesischen Quellen zur Kenntnis Zentralasiens unter der Herrschaft der Sassaniden etwa in der Zeit von 500-650. *WZKM* 10. s. 225-241.
- Hunnenforschungen. *KSz* 2. s. 81-91.
- The story of Chan K'ien, China's pionier in Western Asia. Text and translation of chapter 123 of Ssi-ma Ts'ien's *Shi-ki*. *Journ. Amer. Or. Soc.* 1917. s. 89-152.
- HOFFMANN, Helmut: Die Qarluq in der tibetischen Literatur. *Oriens* 3. Leiden 1950. s. 190-208.
- HOWORTH, H.H.: History of the mongols from the ninth to the nineteenth century, 5 Bde. London 1876-1927 (enthält u.a. *The Shato Turks*, 1885, 47 s.).
- *Hudūd al-'ālam*, 'The regions of the world', a Persian geography 982 A.D., transl. and explained by V. Minorsky. London 1937. 20, 524 s.
- HUI-LI: Ta-ts'ü-en-ssü san-tsang fa-shī chuan (Biographie von Hüan-tsang), übersetzt von S. Julien: *Histoire de la vie de Hiouen-tsang*. Paris 1853. 84, 472 s.; englische Übersetzung von S. Beal, *Life of Hiuen-Tsiang, with an account of the works of I-tsing, with preface by Cranmer-Byng*. 47, 218 s. London 1911.
- HÜAN-TSANG (auch: Hiuen-tsiang, Yüan-chwang u.a.), Si-yüki, 'Mémoires sur les contrées occidentales'. Übers. von S. Julien. Paris 1857. 493, 24 und 576 s.
- 'Buddhist records of the Western world', übers. von S. Beal. London 1884. 108, 242 und 7, 369 s.
- HYAZINTH (Iakinf; Mönchsname von Nikita Jakovlevič Bičurin, 1778-1853): *Opisanie Čžungarii i vostočnago Turkistana*; 2 Bde. Petersburg 1829. 270 und 223 s.
- *Sobranie svedenij o narodach, obitavšich v Srednej Azii v drevnija vremena*. Petersburg 1851. (Nachdruck: Moskau-Leningrad 1950, 1950, 1953. 88, 381, 333, 326 s. und Karten).
- IMBAULT-HUART, C.: *Recueil de documents sur l'Asie centrale d'après des écrivains chinois*. Paris 1881.
- INAN, Abdülkadir: Ongon ve töz kelimeleri hakkında. *Türk tarih, arkeologiya ve etnografya dergisi* 2. 1934. s. 274-285.
- IVANOV, P.P.: *K voprosu o drevneostjach v verchovjach Talasa*. S.F. Op'denburgu, *Sbornik statej*. Leningrad 1934. s. 241-251.
- JETIMAR, Karl: Zur Herkunft der türkischen Völkerschaften. *Archiv für Völkerkunde* 3. 1948. s. 9-23.

- JISI, Lumir: Balbals, Steinbabas und andere Steinfiguren als Ausserungen der religiösen Vorstellungen der Ost-Türken. Prag 1970. Dissertat. Orient. 26. 70 s. und Tafeln.
- Wie sahen die alten Türken aus? UAJb 40. 1968, s. 181-199, mit 8 Tafeln.
- JULIEN, Stan.: Documents historiques sur les Tou-kioüe (Tures), extraits du Pien-tien. JA 1864. s. 325-367; 490-549; 200-242; 391-430; 453-477.
- Mélanges de géographie asiatique. JA 1847. s. 5 vd. (btr. Reise von Wang Yenté nach Qočo, 981-984; aus Sung-shī, Lie-chuan 490; bzw. Ma Tuan-lin, Wen-hien t'ung-k'ao).
- KISELEV, S.V.: Razloženie roda i feodalizma na Enisee. Izv. GAIMK 76. Moskau-Leningrad 1933.
- Neizdannye nadpisi enisejskich Kyrgyzov. Vestnik drevnej istorii 3 (8). Moskau 1939. s. 124-134.
- KJUNER, N.V.: Kitajskie izvestija o narodach Južnoj Sibiri, Central'noj Azii i Dal'nego Vostoka. ANSSSR, Inst. etnografii. Moskau 1961. 392 s.
- KLAPROTH, J.: Asia polyglotta, Sprachatlas. Paris 1823.
- Tableaux historiques de l'Asie, depuis la monarchie de Cyrus jusqu'à nos jours. Paris 1826. 30,291 s.
- Mémoires relatifs à l'Asie, 1826. 2,301 s.
- KIJAŠTORNYJ, S.G.: Drevnetjurkskie runičeskie pamjatniki kak istočnik po istorii Srednej Azii. ANSSSR, Inst. narodov Azii. Moskau 1964. 215 s.
- Drevnetjurkskaja pis'mennosti kul'tura narodov Central'noj Azii. Tjurkologičeskij sbornik 1972. ANSSSR, Inst. Vostokovenija, Moskva 1973. s. 254-264.
- und V.A. Livšic: Une inscription inédite turque et sogdienne: La stèle de Sevrey (Gobi méridional). JA 1971. s. 11-20.
- KIJUKIN, I.A.: Novye dannye o plemeni Tarduš'ej i Tolis'ov. Bull. Far Eastern Branch of the Akad. of Science of the USSR. Vladivostok 1932 1-2. s. 91-98.
- KOTWICZ, W.: Quelques données nouvelles sur les relations entre les Mongols et les Ouigours. Roczn. or. 2. 1925. s. 240-247.
- Contributions à l'histoire de l'Asie Centrale. Roczn. or. 15. Krakau 1948. s. 159-195.
- KOZLOV, P.K.: Mongolei, Amdo und die Tote Stadt Chara-Choto, übers. von L. Breitfuss und P.G. Zeidler, mit Geleitwort von S. Hedin. 1925. 13. 307 s.
- KOZ'MIN, N.P.: K voprosu o turecko-mongol'skom feodalizme. Moskau-Irkutsk 1934. 149 s.
- KÖPROLO, M.F.: Zur Kenntnis der alttürkischen Titulatur. KCsA 1938. Budapest-Leipzig 1938. s. 327-344.
- KUSSMAUL, F.: Frühe Nomadenkulturen in Innerasien, einige Bemerkungen zu M. Hermanns, 'Die Nomaden von Tibet'. Tribus 1952/53. s. 305-360.

- KYZLASOV, L.R.: Južnaja Sibir' v epochu vладыčestva Ujgurov. Materialy po drevnej istorii Sibiru. Ulan-Ude 1964. s. 413-425.
- LACOUPERIE, T. de: Beginnings of writing in Central and Eastern Asia. 1894. 6, 208 s.
- LEVI, Sylv.: Le Tokharien B, la langue de Koutcha. JA 1913. s. 311 vd. (btr. Geschichte von Kuča vom 1. Jh. v. Chr. bis zum 11. Jh.).
- LIGETI, L.: Bilinmiyen Iç-Asya; macarcadan çeviren: Sadrettin Karatay. Istanbul 1946. 362 s.
- LIU, Mau-tsai, Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe). Göttinger Asiat. Forschungen 10. Wiesbaden 1958. 831 s. und Kartenskizze.
- Kutscha und seine Beziehungen zu China vom 2. Jh. v. bis zum 6. Jh. n. Chr. Asiatische Forschungen 27. Wiesbaden 1969. 305 s. und Kartenskizze.
- LÜDERS, H.: Zur Geshichte und Geographie von Ostturkestan. SBAW 1922. s. 243-261.
- Weitere Beiträge zur Geschichte und Geographie von Ostturkestan. SBAW 1930. s. 7-60.
- Zur Geschichte des ostasiatischen Tierkreises. SBAW 1933. s. 998-1022.
- MACKERRAS, Colin: The Uighur Empire (744-840), according to the T'ang dynastic histories. Canberra 1968. The Austral. Nat. University, Centre of Oriental Studies 8. 187 s. und Kartenskizzen.
- MAILLA, J.M. de: Histoire générale de la Chine ou annales de cet empire; trad. du Toung-kien kang-mou, publ. par l'Abbé Grosier et dirigées par M. Le Roux des Hautesrayes. Paris 1777-1785. 13 Bde.
- MANNERHEIM, C.G.: Across Asia from West to East in 1907-1908. 2 Bde. 1940. Nachdruck: 1969. I.: 741 s. II.: ohne durchgehende Paginierung.
- MARQUART, J.: Die Choronomie der alttürkischen Inschriften, mit einem Vorwort und Anhang von W. Bang. Leipzig 1898. 7, 112 s.
- Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge; ethnologische und historisch-topographische Studien zur Geschichte des 9. und 10. Jahrhunderts. Leipzig 1903. 50, 557 s.
- ĞUWAINĪ's Bericht über die Bekehrung der Uiguren. SBAW 1912. s. 486-502.
- MELIORANSKIĪ, P.: Pamjatniki v čest' Kjul-Tegina. Zap. Vost. Otd. Imp. R. Arch. Obšč. 12. Petersburg 1899. 144 s.
- MINGANA, Alphonse: The early spread of Christianity in Central Asia and the Far East. A new document. Bull. John Rylands Library 9, 2. Manchester 1925. 80 s.
- MORI, Masao: Historical studies of the ancient Turkic peoples. I.: Tokyo 1967. 656 s. (auf Japanisch, engl. Resümee: 25 s.),

- ODORIC: Les voyages en Asie au XIVe siècle du bienheureux frère Odoric de Pordenone, religieux de Saint François, publ. avec une introduction et des notes par H. Cordier. Paris 1891. 158,602 s.
- ÖGEL, Bahaeddin: Uygur'ların menşe efsanesi. Ankara Üniv. dil ve tarih-coğrafya fakültesi dergisi 6. Ankara 1948. s. 17-26.
- İlk Töles boyları: Ugur, Ting-ling ve Kao-ch'ê'ler. Türk tarih kurumu, Belleten 12. Ankara 1948. s. 795-833.
- Şine Usu yazıtının tarihi, önemi; Kutluk, Bilge, Kül kagan ve Moyunçur. Türk tarih kurumu, Belleten 15. Ankara 1951. s. 361-379.
- Uygur devletinin teşekkülü ve yükseliş devri. Türk tarih kurumu, Belleten 19. Ankara 1955. s. 331-376.
- Doğu Göktürkleri hakkında vesikalar ve notlar. Türk tarih kurumu, Belleten 21. Ankara 1957. s. 81-137.
- OHSSON, A. Constantin Murağa d': Histoire des Mongols depuis Tchinguiz-khan jusqu'à Timour bey ou Tamerlan. La Haye-Amsterdam 1834/35. 4 Bde. (Neudruck: Tientsin 1940).
- PELLIOT, P.: L'origine de T'ou kiue, nom chinois des Turcs. TP 1915. 3 s.
- La fille de Mo-Teh'o Qaghan et ses rapports avec Kül-Tegin. TP 1912. 8 s.
- Une, bibliothèque médiévale, retrouvée au Kan-sou. BEFEO 1908. 29 s.
- Kao-teh'ang, Qoço, Houo-Tcheou et Qara Khodja. JA 1912. 27 s.
- Le "Cha Tcheou Tou Tou Fou T'ou King" et la colonie sogdienne de la région du Lob nor. JA 1916. 15 s.
- Neuf notes sur des questions d'Asie Centrale. TP 1929. s. 201-266.
- Chronologie des Khitâ et des Ouigours. Gaston Wiet, *Ausg. der Hitat des al-Maqrîzî*, Kap. 87, § 3. Kairo 1924. 4. Bd. s. 182 vd., s. 309-316.
- Tokharien et Koutchéen. JA, Paris 1934. s. 23-106.
- PIANO CARPINI, Giovanni: Geschichte der Mongolen und Reisebericht 1245-1247, hrsg. von F. Risch. Leipzig 1930. 16,405 s.
- PINKS, Elisabeth: Die Uiguren von Kan-chou in der frühen Sung-Zeit (960-1028). Asiatische Forschungen 24. Wiesbaden 1968. 11,226 s. und Kartenskizze.
- POLO, Marco: The travels of M.P., ed. by Benedetto, übers. von A. Ricci. Mit Einleitung und Index von S.D. Ross. London 1931. 18, 439 s.
- POTAPOV, L.P.: Novye dannye o drevnetjurkskom "Ötükan". Sov. Vost. 1957. s. 106-117.
- Umaj, božestvo drevnich tjurkov v svete etnografičeskich dannych. Tjurkologičeskij sbornik 1972. ANSSSR, Inst. Vostokovedenija, Moskva 1973, s. 265-286.
- PRITSAK, Omeljan: Stammesnamen und Titulaturen der altaischen Völker. UAJb 24. 1952. s. 49-104.

- RASCHID ED-DIN, I.: E. Blochet, Introduction à l'Histoire des Mongols de Fadl Allah Rashid ed-din; Gibb Mem. Series 12. 1910. 398 s. II.: Djami el-Tevarikh, Tarikh-i Moubarek-i Ghazani, Histoire des Mongols, éd. par E. Blochet. Gibb Mem. Series 18. 1911. 72,617 s.
- RASĪD AD-DĪN: Die Geschichte der Oğuzen, übers. von Karl Jahn, mit 25 Miniaturen und 26 Facsimiles. Wien 1969. 78 s.
- Die Chinageschichte. Übers. von Karl Jahn, unter sinologischem Beistand von Herbert Franke. Wien 1971. Mit 57 Tafeln. 75 s.
- RASONYI, L. Nagy: Das uigurische Asop Josipas-Fragment. Byzant.-Neugriech. Jahrb.; Athen 1925. s. 429-443.
- RENAUDOT, E.: Anciennes relations des Indes et de la Chine, de deux voyageurs mahometans, qui y allèrent dans le neuvième siècle. Paris 1718. 40,398 s.
- RITTER, C.: Erdkunde von Asien, Bd. 5: Übergang von Ostnach Westasien (Indus-System, Hindu-Kusch, Central-Asien). Berlin 1837.
- ROSTHORN, A. V.: Die Hochburg von Zentralasien. AM, Hirth-Festschrift, s. 286-297.
- SAGUCHI, Toru: Uiguristan zur Periode der Mongolen-herrschaft. Shigaku-Zasshi 54, Nr. 8/9. 1943. s. 785-1013. (Auf Japan.)
- SAMOLIN, William: East Turkistan to the twelfth century. Central Asiatic Studies 9. Den Haag 1964. 100 s. und Kartenskizze.
- SCHAEFER, H. H.: Iranica. I.: Das Auge des Königs. II.: Fu-lin. Berlin 1934. Abh. Ges. der Wiss. Göttingen; 3, 10.
- Türkische Namen der Iranier. Welt des Islam. Berlin 1941. s. 1-34.
- SCHLEGEL, G.: Die chinesische Inschrift auf dem uigurischen Denkmal in Kara Balgassun. MSFOu 1896. 15, 141 s.
- La stèle funéraire du Téghin Giogh. JSFOu 1892. 57 s.
- Tägin et Töre. TP 7. Leiden 1897. s. 158-161.
- SCHOTT, W.: Zur Uigurenfrage. ABAW 1873 (1874), s. 101-121. 1875, s. 29-57.
- SHIMAZAKI, Akira: Liu-ku of Kao-ch'ang-kuo. Chūō Daigaku bungakubu kiyō 20. Dep. of History 6. Tokyo 1960. s. 73-89 (auf Japan.).
- Governmental system of Kao-ch'ang-kuo during the reign of the Ch'ü Family. ibd. 28, Dep. of History 8. Tokyo 1963. s. 75-92 (auf Japan.).
- SIEG, E. und W. SIEGLING: Tocharisch, die Sprache der Indo-Skythen. SBAW 1908. s. 915-934.
- SINOR, D.: A propos de la biographie ouïgoure de Hiuanhsang. JA 231. 1939. s. 543-590.
- Inner Asia, a syllabus. Den Haag 1969. 16,261 s.
- Qapqan. JRAS 1954. s. 174-184.

- Some remarks on the economic aspects of hunting in Central Eurasia. *Asian Studies research institute* 6.1968. s. 191-228.
- SPULER, Bertold: *Geschichte Mittelasiens*. 'Geschichte Asiens', s. 311-360, mit Kartenskizze.
- STEIN, Sir Aurel: The desert-crossing of Hsüan-tsang, 630 A.D. *Geogr. Journal*. London 1919. s. 265-277.
- TAKAKUSU, J.: *An introduction to I-tsing's Record of the Buddhist Religion*. Oxford 1896. 17,64 s.
- THOMAS, F.W.: Tibetan documents, concerning Chinese Turkestan. II.: The Sulu Region. *JRAS* 1928. s. 63-98.
- THOMSEN, Vilhelm: *Aus Ostturkestans Vergangenheit*. *UJb* 1925. s. 1-24.
- TICHONOV, E.I.: *Chozjajstvo i obščestvennyj stroj ujuurskogo gosudarstva X-XIV vv.* Moskva-Leningrad 1966.
- *Nalogi i nalogovye terminy v ujuurskom gosudarstve (Central'naja Azija. IX-XIV vv.)*. Učenyje zapiski inst. vostokovenenija 16. 1958. s. 52-77.
- TOLSTOV, S.P.: *K istorii drevnetjurkskoj social'noj terminologii (Qağan, qaşun, tarqan, türk)*. *VDI* 1 (2). Moskva 1938. s. 72-81.
- *Osnovnye voprosy drevnej istorii Srednej Azii*. *VDI* 1 (2), 1938. s. 176-203.
- TSAI, Wen-shen: *Li Tê-yü'nün mektuplarına göre Uygurlar (840-900)*. Taipei 1967. 11,248 s. und Kartenskizze sowie chinesischer Text (auf Türkisch-Türkisch).
- VAMBERY, A.: *Das Türkenvolk*. Leipzig 1885. 12, 638 s.
- VISDELOU: *Histoire de la Tartarie; Anhang zu d'Herbelot, Bibliothèque orientale, Abschnitt "De l'empire des Toukiue Tartares"*.
- VLADIMIROV, B.: *Noms géographiques des inscriptions de l'Orkhon, conservés dans la langue mongole*. s.a., s.l. s. 169-174.
- WINTER, Werner: *Tocharians and Turks. Aspects*, ed. D. Sinor. s. 239-251.
- WLADIMIRTSOW, bk. Vladimirov.
- WYLIE, A.: *Notes on the Western Regions*, transl. from the Tsëen Han Shoo. *Journ. Anthr. Inst. Gr. Britain and Ireland* 1881. s. 20-115.
- YULE, H.: *Catay and the way thither, being a collection of mediaeval notices of China*; rev. by H. Cordier. Hakluyt Society 1913-1916. 4 Bde.
- ZELEENIN, D.K.: *Kult ongonov v Sibire*. Moskva-Leningrad 1936. 436 s., 84 Tafeln.

3. Kültür, sanat, Arkeoloji

- ANDREWS, Fred H.: *Catalogue of wall-paintings from ancient shrines in Central Asia and Sistan, recovered by Sir Aurel Stein*. Delhi 1933. 13,201 s. und Kartenskizze.

- BREŠTAM, A.N.: Archeologičeskij očerok severnoj Kirgizii. Frunze 1941.
 — Pamjatniki stariny Talasskoj doliny. Alma-Ata 1941.
- BIDDER, Hans: Teppiche aus Ost-Turkestan, bekannt als Khotan-, Samarkand- und Kansu-Teppiche. Tübingen 1964. 96 s. 20 farb. Tafeln, 46 Abb., Kartenskizze.
- CARTER, T.F.: The invention of printing in China and its spread westward. 1925. 18,282 s.: rev. by L.C. GOODRICH, New York 1955.
- CONRADY, A.: Die chinesischen Handschriften und sonstigen Kleinfunde S. Hedins in Lou-lan. Stockholm 1920. 191,9. 38, 6 s.
 — Alte west-östliche Kulturwörter. Sächs. Akad. der Wiss. 1925. 19 s.
- COQ, A.v. Le: Chotscho. Berlin 1913. 18 s., 75 Tafeln.
 — Die buddhistische Spätantike in Mittelasien, 6 Bde. Berlin 1922-1938.
 — und E. WALDSCHMIDT: do., Bd. 7. Berlin 1933.
 — Bilderatlas zur Kunst- und Kulturgeschichte Mittel-Asiens. 1925. 107 s. Abb.
 — Volkskundliches aus Ost-Turkestan. Mit Beitrag von O. v. Falke. 1916. 7,72 s.
 — Steine mit Menschen- und Tier-Darstellungen aus der Mongolei. OZ, N.F. Bd. 5. s. 249-251.
- EVTJUCHOVA, L.A.: Archeologičeskie pamjatniki enisejskich Kyrgyzev (chakassov). Chakasskij naučno-issledovatel'skij institut jazyka, literatury i istorii. Abakan 1948.
- FOUCHER, A.: L'art gréco-buddhique du Gandhāra. Paris 1918. 639,809 s.
- GABAIN, A. v.: Frühe Zeugen der Scherengitter-Jurte. Studia Turcica. Budapest 1971. s. 169-173.
 — Das Leben im uigurischen Königreich von Qoto (850-1250). Wiesbaden 1973. 251 s., 99 Tafeln, 6 s.
- GROPP, Gerd: Der Gürtel mit Riemenzungen auf den sasanidischen Reliefs in der Grossen Grotte des Taq-e Bostan. Arch. Mitt. aus Iran. Berlin 1970. s. 273-288, Tafel 119-126.
- GRÜNWEDEL, A.: Altbuddhistische Kultstätten in Chinesisch-Turkistan. Berlin 1912. 370 s., Abb.
 — Bericht über arch. Arbeiten in Idikutschari und Umgebung. Abh. Bayr. Akad. Wiss. 1906. 196 s., Abb.
- HATANI, Ryotai: Buddhist art of Central Asia. Monumenta Serindica 5. Kyoto 1962. s. 1-29, mit Abb.
- HÄRTEL, Herbert: Indische und zentralasiatische Wandmalerei. Berlin 1959. 59 s., 12 Farbtafeln, 24 einfarbige Tafeln, 2 Abb., 1 Karte.
- HEIKEL, H.J.: Altertümer aus dem Tale des Talas in Turkestan. Travaux ethn. 7, Finn. ugr. Ges. Helsingfors 1918.

- HUTH, A.: Die Musikinstrumente Ost-Turkestans bis zum 11. Jh. n. Chr.; Berliner Dissertation 1928. 53 s.
- KISELEV, S.V.: Semantika ornamenta karasukskich stel. Sbornik statej k 45 letiju naučn. dejat. N. Ja. Marra. Moskau-Leningrad 1933. s. 560-578 (= Izv. GAIMK, Bd. 100).
- und L.A. EVTJUCHOVA: Otkrytija Sajano-Altajskoj archeologičeskoj ekspedycii v 1939 g. VDI nr. 4 (9). Moskau 1939.
- KOŦWICZ, W.: Sur les modes d'orientation en Asie centrale. Roczn. or. Lemberg 1928. s. 68-91.
- KÖHALMI, K.U.: Drei alte innerasiatische Bezeichnungen des Waffengürtels. Studia Turcica. Budapest 1971. s. 267-279.
- KUMAGAI, Nobuo: The art of Chinese Turkestan. Monumenta Serindica 5. Kyoto 1962. s. 3-170, mit Abb. (auf Japan., mit engl. Resümee).
- KYZLASOV, L.R.: Archeologičeskie issledovanija na gorodišče Ak-Bešim v. 1953-1954 gg. Trudy Kirgizskoj archeologo-etnografičeskoj ekspedicii, Bd. 2. s. 155-242, mit vielen Abbildungen, auch farbig.
- LAUFER, B.: Der Cyclus der 12 Tiere auf einem altturkestanischen Teppich. TP 1909. 7 s.
- Jade, a study in Chinese archeology. Chicago 1912. 14, 370 s.
- LITVINSKIJ, B.A. und T.I. ZEJMAL': Buddhijksij sjužet v živopisi srednej Azii (k interpretaciji scen' daronoscev iz Ažina-tepe). ANSSSR, Sovetskaja etnografija 3. Moskva 1968. s. 106-112.
- LÜDERS, H.: Textilien im alten Turkistan. SBAW 1936. 38 s.
- MELIKIAN-CHIRVANI, Assadullah Souren: The Buddhist heritage in the art of Iran. Mahayanist art after A.D. 900. Percival David Foundation of Chinese Art. London 1972. s. 56-65.
- NABA, Toshisada: Deity picture from the tomb in Turfan. Monumenta Serindica 5. Kyoto 1962. s. 297-311, mit Abb. (auf Japan., mit engl. Resümee).
- Ohtani Mission on the Silk Road 1902-1914. (Ausstellung in Tokyo zum 50. Jahres-Jubiläum. Einführung von:) N. Kumagai und K. Kyuya Fukada. (Abb. der in Japan befindlichen Funde; auf Japan.) 34 s. mit Kartenskizzen.
- RICHTER, O.: Untersuchungen... über chinesische, türkische, buddhistische, soghdische und andere Papiere aus den Turfanfunden. Faserforschung 13. Leipzig 1938. s. 71 vd.
- STEIN, Sir Aurel: Serindia. 5 Bde. Oxford 1921.
- Sand-buried ruins of Khotan. London 1904. 40,504 s.
- Ancient Khotan. Oxford 1907. 24,621 s., 119 Tafeln.
- Innermost Asia. 4 Bde. Oxford 1928.
- Ruins of Desert Cathay. London 1912. 38,546, 21,517 s.

- TOKUSHI, Yusho und KAN-ICHI, Ogawa: Painted manuscripts of the Shih-wang-sheng-ts'i-ching. Monumenta Serindica 5. Kyoto 1962. s. 255-296, mit Abb. (auf Japan., mit engl. Resümee).
- TRYJARSKI, Ed.: La tête de granite retrouvée en Mongolie centrale. CAJ 8. Den Haag-Wiesbaden 1963. s. 185-191.
- UENO, Teruo: Sculptures of Chinese Turkestan. Monumenta Serindica 5. Kyoto 1962. s. 213-238, mit Abb.
- WALDSCHMIDT, E.: Gandhara, Kutscha, Turfan. Leipzig 1925. 115 s.
- YOSHIMURA, Shuki: The Buddhist art of the nomadic people. Monumenta Serindica 5. Kyoto 1962. s. 313-342, mit Abb. (auf Japan., mit engl. Resümee).

4. Din

- BAUR, F. Chr.: Das manichäische Religionssystem. Tübingen 1831. 500 s.
- BEAUSOBRE, M. de: Histoire critique de Manichée et du Manichéisme. 2 Bde. Amsterdam 1734-1739. 584, 806 s.
- BECK, H.: Buddhismus. Sammlung Göschen 1919, 1920. 142, 142 s.
- BURKITT, F.C.: The religion of the Manichees. London 1925. 8, 130 s.
- BU-STON, Chos-hbyung: History of buddhism; transl. by E. Obermiller. Materialien zur Kunde des Buddhismus 18/19. Heidelberg 1931-1932. 187, 231 s.
- CHAVANNES, E.: Le sūtra de la paroi occidentale de l'inscription de Kiu-yong koan. Mélanges Charles de Harlez. Leiden 1896. s. 60-81.
- und P. PELLIOU: Un traité manichéen retrouvé en Chine. JA 1911 s. 499-617, 1913. s. 99-392.
- CORDIER, H.: Le Christianisme en Chine et en Asie centrale sous les Mongols. TP 1918. 68 s.
- CUMONT, F. und A. KUGENER: Recherches sur le manichéisme. Brüssel 1908, 1912. 177 s.
- Dharma-samgraha, The: an ancient collection of Buddhist technical terms. Pre-publication by Kenjiu Kasawara, and after his death ed. by F.M. Müller und H. Wenzel. Anecdota Oxoniensia. Oxford 1885. 7, 89 s.
- FLÜGEL, G.: Mani, seine Lehre und seine Schriften. Leipzig 1862. 400 s.
- Fo-hüe-ta-tsu-tien ('Grosses buddh. Wörterbuch'). Shanghai 1925. 30002 s.
- FRANKE, Otto: Die Ausbreitung des Buddhismus von Indien nach Turkestan und China. Archiv für Religionswissenschaft 12. s. 207-220.
- GABAIN, A. von: Ksitigarbha-Kult in Zentralasien; Buchillustrationen aus den Turfan-Funden. Indologen-Tagung 1971. Wiesbaden 1973, s. 47-71, Abb.: Fig. 47-91.

- GETTY, Alice: The gods of Northern Buddhism. Oxford 1914. 196 s.
- GROUSSET, R.: Sur les traces du Buddha. Paris 1929. 4, 329 s.
- HANEDA, Toru: Daitō daijionji Sanzō hasshi den (Facsimile-Ausgabe eines alten Drucks, mit Varianten von alten Handschriften der Hūan-tsang-Biographie), herausgegeben vom Tōhō-bunkagakuin Kyōto kenkyusho, durch T. Haneda und S. Utsunomiya. Kyoto 1932. 4 Hefte.
- HAVRET, H.: La stèle chrétienne de Si-ngan-fou. Variétés sinologiques, Bd. 7, 12 und 20. Schanghai 1895, 1897, 1902. 6, 5, 107; 420; 2, 90 s.
- HENNING, B.W.: Ein manichäisches Bet- und Beichtbuch. SBAW 1936, Nr. 10. Berlin 1937. 143 s.
- Zum zentralasiatischen Manichäismus. OLZ 1934. 12 Sp.
- Ein manichäisches Henochbuch. SBAW 1934. s. 27-35.
- HUTH, G.: Das buddhistische Sutra der "Acht Erscheinungen", tib. Text und Übersetzung von Jul. Weber. ZDMG 45, s. 577-591 (krş. W. Bang., Turfantexte VI).
- KESSLER, K.: Mani. Berlin 1889. 27,407 s.
- KÖPPEN, C.F.: Die Religion des Buddha und ihre Entstehung. Berlin 1857, 614, 407 s.
- LAUFER, B.: Zur buddhistischen litteratur der Uiguren. TP 1907. 21 s.
- Mahāvīyutpatti. Ausgabe von Ryōsabarō Sakaki, Honyaku Meigi Taishū. Kyoto 1916 und 1925, lit. Fakultät der Univ. von Kyoto. 58,616,166 s. — Ausgabe von Unrai Wogihara, Bonkan-taiyaku-bukkyō-jiten. Tokyo 1927.
- MALALASEKERA, G.P.: Herausgeber von 'Encyclopaedia of Buddhism, Bd. 1-2, Ceylon 1961-1968.
- MOULE, A.C.: Christians in China before the year 1550. London 1930. 14, 293 s.
- NANJIO, B.: A catalogue of the Chinese translation of the Buddhist Tripiṭaka, the sacred canon of the Buddhists in China and Japan. Oxford 1883. 36, 479 s.
- NAU, Fr.: L'Expansion nestorienne en Asie. Annales du Musée Guimet, bibl. de vulgarisation, Bd. 40. Paris 1914. s. 193-388.
- NOBEL, Johannes: Suvarṇaprabhāsottama-sūtra. Das Goldglanz-Sūtra. Ein Sanskrittext des Mahāyāna-Buddhismus. I-tsing's chinesische Version und ihre tibetische Übersetzung. I.: I-tsing's chines. Version, übersetzt, eingeleitet, erläutert und mit einem photomechanischen Nachdruck des chin. Textes versehen. Leiden 1958. 63,422 s.
- Kumārajīva. SBAW 1927. s. 206-233.
- PELLIOT, P.: Chrétiens d'Asie centrale et d'Extrême-Orient. TP 1914. s. 623-644.
- PRIP-MÖLLER, J.: Chinese Buddhist monasteries, their plan and its function as a setting for Buddhist monastic life. Kopenhagen 1937. 396 s., und Zeichnungen.

- ROSENBERG, Otto: Die Probleme der buddhistischen Philosophie. Materialien zur Kunde des Buddhismus, 7/8. Heidelberg 1924. 16, 287 s.
- SCHAEFER, H.H.: Urform und Fortbildungen des manichäischen Systems. Vortr. d. Bibl. Warburg. Leipzig 1924/1925. s. 65-157.
- SCHLINGLOFF, Dieter: Die Religion des Buddhismus. Sammlung Göschen 174 und 770. Berlin 1962, 1963. 122, 129 s., Abbildungen.
- SOOTHILL, W.E. und L. HODGINS: A dictionary of Chinese Buddhist terms with Sanskrit and English equivalents and a Sanskrit-Chinese index. London 1937. 18,510 s.
- STCHERBATSKY, Th.: The central conception of Buddhism and the meaning of the word "dharma". London 1923. 112 s.
- Suvarṇabhāṣottamasūtra, bk. Nobel, J.
- Taishō-issaikyō (Der buddhistische Kanon der Ära Taishō, aufchinesisch). Tokyo 1924-1932. 55 Bde., herausgegeben von J. Takakusu und K. Watanabe.
- WALDSCHMIDT, E.: Die Legende vom Leben des Buddha. Berlin 1929. 248 s., Abbildungen.
- und W. LENTZ: Die Stellung Jesu im Manichäismus. ABAW 1926. 131 s.

5. Folklor

- Barlaam and Josaphat, english lives of Buddha, ed. and intr. by J. Jacobs. Bibl. de Carbas, Bd. 10. London 1896. 132,56 s.
- BENFEY, T.: Pantschatantra, 5 Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen. Leipzig 1859. 611,556 s.
- CHAVANNES, Ed.: Cinq cent contes et apologues, extr. du Tripiṭaka chinois. Paris 1910-1934. 4 Bde.
- HAUSRATH, August: Achiqar und Aesop. Das Verhältnis der orientalischen zur griechischen Fabeldichtung. Sitz. ber. Heidelberger Akad. d. Wiss., Heidelberg 1918. 48 s.
- KERN, H.: Kalmāṣapāda en Sutasoma. Versl. en Medd.d. kon. Akad. van Wetensch.; Amsterdam 1912. s. 170-208 (Btr. F.W.K. Müller, Uigurica III, s. 62vd.).
- ZIEME, P.: Asop in Zentralasien. Das Altertum 17. Berlin 1971. s. 40-42.

6. Araştırmalar

- AALTO, P.: G.J. Ramstedt und die Inschrift von Tonjukuk. Jean Deny Armaganı. Ankara 1958. s. 19-24.
- COQ, A.v. Le: Auf Hellas Spuren in Ostturkistan. Leipzig 1926. 9, 166 s., Abb.
- Von land und Leuten in Ostturkistan. Leipzig 1928. 8, 183 s., Abb.

- HANEDA, Toru: Les expéditions en Asie Centrale. Recueil des oeuvres posthumes I: Etudes historiques Kyoto 1957. s. 491-506.
- HEDIN, Sven: Auf grosser Fahrt. Leipzig 1929. 347 s.
— Die Seidenstrasse. Leipzig 1936. 263 s.
- KLEMENTZ, D. und W. RADLOFF: Nachrichten über die von der kais. Akad. d. Wiss. zu Petersburg im Jahre 1898 ausgeführte Expedition nach Turfan. Petersburg 1899. I.: D. Klementz: Turfan und seine Altertümer, s. 1-53. II.: W. Radloff: Altuigurische Sprachproben aus Turfan, s. 55-83.
- PELLIOT, P.: Notre mission en Asie centrale. La Géographie. Paris 1908. s. 425-430.
— La mission Pelliot en Asie centrale. Hanoi 1909. 7, 47 s.
- STEIN, Marc Aurel (auch: Sir Aurel): Geographische und archäologische Forschungsreisen in Zentralasien 1906-1908. Mitt. k.k. geogr. Ges. in Wien. 1909. s. 289-324.
- WULFF, K.: V. Thomsen, 25.1.1842-12.5.1927. Arkiv för Nordisk Filologie 46, F.F. 2, s. 81-104.
- ZIEME, Peter: Die türkischen Texte. Die Turfan-Sammlung der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Orient. Bibl. und Sammlungen, Deutsche Staatsbibliothek. Berlin 1970. s. 39-56.

7. Sözlükler, Bibliyografyalar

- BROCKELMANN, C.: Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmüd al-Kāşşarîs Divân Luyât at-Turk. Bibl. or. Hung. I, Budapest-Leipzig 1928. 6, 252 s.
- HAZAI, G.: Sovietico-Turcica, Beiträge zur Bibliographie der türkischen Sprachwissenschaft in russischer Sprache in der Sowjetunion 1917-1957. Bibl. Orient. Hung. 9. Budapest 1960. 319 s.
- HORN, Paul: Grundriss der neupersischen Etymologie. Strassburg 1893. Sammlung indogermanischer Wörterbücher 4.
- KARLIGREN, B.: Analytic dictionary of Chinese and Sino-Japanese. Paris 1923. 436 s.
- KOWALEWSKI, J.E.: Dictionnaire mongol-russe-français. Kasan 1844, 1846, 1849. 13, 2690 s.
- PAVET DE COURTEILLE, M.: Dictionnaire türk-oriental. Paris 1870. 14, 562 s.
- PLAYFAIR, G.M.: The cities and towns of China, a geographical dictionary. Hongkong 1879. 58, 417, 31 s.
- RADLOFF, W.: Versuch eines Wörterbuchs der Türk-Dialecte. 4 Bde. Petersburg 1893-1911.
- Róna-Tas, A.: Bibliographie der Kan-su Uiguren. I Acta-or. 18, s. 120 vd.

- RÜDENBERG, W.: Chinesisch-deutsches Wörterbuch. Hamburg 1924. 10,687 s.
 SINOR, D.: Introduction à l'étude de l'Eurasie Centrale. Wiesbaden 1968. 24,371 s. (zumal: s. 86-96, 234-239, 240-243, 254-258).

8. Aşağıdaki Eserler Özellikle Önemlidir

- CLAUSON, Sir Gerard: An etymological dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Oxford 1972. 48,989 s.
 DOERFER, Gerhard: Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit, 3 Bde. Wiesbaden 1963, 1965, 1967 (Rest folgt).
 Drevnetjurkskij slovar', red. V.M. Nadeljaev, D.M. Nasilov, E.R. Tenisev und A.M. Ščerbak. Leningrad 1969. ANSSSR, Inst. Jazykoznanija. 38,676 s.
 RASANEN, Martti: Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen. Helsinki 1969. Lex. Societas Fenno-Ugricae 17,1.16,533 s.
 KECSKEMÉTI, István: Wortregister zu M. Räsänen, Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen. Helsinki 1971. Lex. Soc. Fenno-ugrica 17, 2.136 s.

METİNLER

Buradaki metinlerin çoğu, daha önce başka yerlerde yayımlanmışlardır. Bundan dolayı, çeviri yazıları harf be harf yapılmamış, hatalar düzeltilmiş, delikler, mümkün olduğu kadar doldurulmuştur. Yorumu yardım etmesi bakımından, noktalama işaretleri eklenmiştir. Uygurca el yazısındaki ve blok baskılardaki imla tutarsızlıkları, fonetik bir anlam ifade etmiyor ve sadece "Moğolcalaşma" ve buna benzer şeyler olarak gözlemleniyorsa, düzeltilmişlerdir. Tabiatıyla, orijinal metinler yeniden gözden geçirilmiştir. İlave edilenler siyah, belirsiz olanlar italik olarak dizilmiştir.

... belirsiz kapsamdaki bir deliği, /// ise aşağı yukarı dört harften ibaret bir deliği ifade eder.

Kül Tigin'in Mezar Kitabesi

(V. THOMSEN'in *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées*, s. 97 vd.; aynı düzeltmelerle, *ZDMG*, c. 78, s. 140 vd. Türk. Runen-Schrift'inden; ilavesi şüpheli olan ünlüler parantez; *Bilgä Kağan* kitabesinde karşılığı olan paralel yerler ile teyit edilmiş ilaveler, köşeli parantezle gösterilmiştir.).

Tıpkı basımı, W. RADLOFF'un *Atlas der Altertümer...* Levha XIX'da bulunur.

(G1) täñritäg täñridä bolmış Türk Bilgä kağan bo ödkä olurtum. Sabımın tükäti äşidgil, ulayu iniyigünüm, oğlanım biriki uğuşum bodunum, biriyä şadapıt bağlar, yırıya tarqat buyruk bağlar, otuz... (G2) Tokuz-Oğuz bağları bodunı, bo sabımın ädgüti äşid, katıgdı tiñla! ilgäru kün tuğsuqa, birgäru kün ortusınaru, katıgaru kün batsıqına, yırğaru tün ortusınaru, ança içräki bodun [kop maña körür]. ança bodun (G3) kop itdim. ol amı anyıg yok Türk kağan Ötökän yış olursar, iltä buñ yok. ilgäru Şaңduñ yazıkatägi sülädim. taluyka kiçig tagmadim. birgäru Tokuz-Arsinkä tägi sülädim. Töpütkä kiçig [täg]mädim. kırıgaru Yincü ög[üz] (G4) kaçä Tamir kapıgka tägi sülädim. Yırğaru Yir Bayırku yiriñä tägi sülädim. buñca yirkä tägi yoritdim. Ötökän yışda yig idi yok ärmış. iltutsuk yir Ötökän yış ärmış. bo yirdä olurup, Tabğaç bodun birlä (G5) tüzültüm. altun kümüş isg(ü)ti kut(a)y buñsuz ança birür. Tabğaç bodun sabı süçig, ağısı yımşak ärmış. süçig sabın yımşak ağın arıp, ırak bodunuğ inçä yağutir ärmış. yağuru koñdukdä kisrä, anyıg bilig anda üyür ärmış. (G6) ädgü bilgä kişig ädgü alp kişig yoritmaz ärmış. bir kişi yağılsar, uğuşı bodunı bişükiñä tägi kıdmar ärmış. süçig sabıña yımşak ağısıña arturup, üküş Türk bodun ölt(ü)g. Türk bodun üläsikiñ "biriyä Çuğay yış tüg(ü)lt(i)n, (G7) yazı konayın" tisär, Türk bodun üläsikiğ

anča anyığ kişi içä boşgurur ärmış. "ıraq ärsär, yablaq ağı birür. yağuk ärsär, ädgü ağı birür." tip, içä boşgurur ärmış. bilig bilmáz kişi ol sabıg alıp, yağuru barıp, üküş kişi ölt(ü)g. (G8)" ol yirgärü barsar, Türk bodun öltäçi sän; Ötükän yir olurup, arkış tirkiş isar, nañ buñuğ yok. Ötükän yış olursar, häñgü il tuta olurtaçı sän, Türk bodun, tokr( )k( )k sän. açsık, tosık ömáz san; bir todsar, açsık ömáz sän. "ančağın (G9) üçün igidmiş kağanın sabın almatın, yir sayu bardıg; kop anča alkıñdıg arılıg. anča qalmışı yir sayu kop turu ölü yonyur artıg.

täñri yarlıkadukın üçün, özüm kutum bar üçün, kağan olurtum. kağan olurup, (G10) yok çıgañy bodunuğ kop kubratdım; çıgañy bodunuğ bay kıldım; az bodunuğ üküş kıldım. azu bo sabımda igid bar gü! Türk bəglär bodun bunu äşidiñ! Türk [bodunuğ ti]rip il tutsuquñın buñda urtum; yayılıp üläsikiñin ymä (G11) buñda urtum. näñnäh sabım ärsär, bəñgü taşka urtum. aqar körü bilıñ. Türk amtı bodun bəglär! bo üdkä körügmä bəglär gü yayılđaçı siz!

män bəñgü taş... Tabğaç kağanı bädizçi kälürtüm, bädiz(ä)tim. mäniñ sabımın simadı, (G12) Tabğaç kağanıñ icräki bädizçig itı. aqar adınçig bark yaraturtum. için taşın adınçig bädiz urturtum. taş tokıtdım. köñültäki sabımın... On-ok oğlıña tatiña tägi bunı körü bilıñ; bəñgü taş (G13) tokıtdım. bo äriğ ärsär, (?)ıka äriğ yirtä irsär, içä äriğ yirtä bəñgü ta tokıtdım, bitidim. anı körüp, içä bilıñ: ol taş... dım; bo bitig bitigmä atısı yoluğ tigin.

Levha XVII

(D1) üzä kök täñri, asra yağız yir kılıñduqda, ikin ara kişi oğlı kılınmış. kişi oğlıñda üzä äçüm apam Bum(1)n kağan Ist(ä)mi kağan olurmuş. olurupan, Türk bodunuñ ilin törüsün tuta birmış, iti birmış. (D2) tört buluğ kop yağı ärmış. sü süläpän, tört buluğdaki bodunuğ kop almış, kop b(a)z kılınmış. başlıgıg yüküñdürmiş. üzligig sökürmiş. ilgärü Qadırkan yışka tägi, kirü Tämir kapıgka tägi koñdurmuş. ikin ara (D3) idioksuz kök Türk içä olurur ärmış. bilgä kağan ärmış, alp kağan ärmış. buyrukı ymä bilgä ärmış äriñç, alp ärmış äriñç. bəgläri ymä bodunı ymä tüz ärmış. anı üçün ilig içä tu[t]mış äriñç. ilig tutup, törüg immiş.

öziçä (D4) kargäk bulmış. yoğçı sıgıtçı öñrä, kün tuğs(u)kda, Bökli çöl(ü)g il. Tabğaç, Töpüt, Apar, Purum, Kırkız, Üç-Kırık(a)n, Otuz-Tatar, Kıtanıy, T(a)t(a)bı, buñca bodun kälipän, sıgtamış, yoğlamış. ančağ külüg kağan ärmış.

anča kisrä inisi kağan (D5) bolmış äriñç. oğlı atı kağan bolmış äriñç. anča kisrä inisi içisintäg kılınmaduğ äriñç; oğlı kağan tæg kılınmaduğ äriñç. biligsiz kağan olurmuş äriñç, yablaq kağan olurmuş äriñç. buyrukı ymä biligsiz äriñç, yablaq ärmış äri[ñç]. (D6) bəgläri bodunı tüz süz üçün, Tabğaç bodun täbligın kürlüg[in] üçün, armakçısın üçün, inili içili kiñşürtükün üçün, bəgli bodunlıg yonşurtukın üçün: Türk bodun illädük ilin içginu idmiş, (D7) kağanladuk kağanın yitürü idmiş. Tabğaç bodunka bəglik orı oğlı[n] kul bolđı, silik kız oğlın kuñ bolđı. Türk bəglär Türk atın itı. Tabğaçğı bəglär Tabğaç atın tutupan, Tabğaç kağanka (D8) körmış. (i)lig yıl işig küçüg birmış. ilgärü kün tuğs(u)kda,

Böklü kağanka taği sülâyü birmiş. kırıgaru Tämür kapıgka taği sülâyü birmiş. Tabğaç kağanka ilin törüsün alı birmiş.

Türk kara kamağ (D9) bodun içä timiş: “illig bodun artım; ilim amtı kanı? kimkä ilig kazğanur män? “tir ärmiş” kağanlıg bodun artım; kağanım kanı? nä kağanka işig küçüg birür män? “tir ärmiş. içä tip, Tabğaç kağanka yağı bolm[ış]. (D10) yağı bolup, itinü yaratunu umaduk, yana içikmiş. buçça işig küçüg birtükärü sakinmatı, “Türk bodun ölüräyin, uruğsıratayın” tir ärmiş; yokadu barır ärmiş.

üzä Türk täñrisi Türk iduk yiri (D11) subı içä itmiş. “Türk bodun yok bolmazun” tiyin, “bodun bolçun” tiyin, kañım İlt(i)r(i)ş kağanıg, ögüm İlbilgä katunuğ täñri töpüsindä totup, yügärü kötürmiş äriñç. kañım kağan yiti yigirmi ärin taşıkımış. “taşra (D12) yoritur” tiyin kü äşidip, balıkdaki tağıkımış, tağdaki inmiş. tirilip, yitmiş är bolmış, täñri küç birtük üçün, kañım kağan süsi höritäg ärmiş; yağısı konytäg ärmiş. ilgärü kungaru sülöp, tirmiş kubratmış. kamağı (D13) yiti yüz är bolmış. yiti yüz är bolup, ilsirämiş kağansirämiş bodunuğ, küñädmiş kuladmış bodunuğ, Türk törüsün içgıñmış bodunuğ, açüm apam törüsünçä yaratmış boşğurmış. Tölüş Tarduş [bodunuğ ança itmiş]. (D14) yabğug şadıg ança birmiş.

biriyä Tabğaç bodun yağı ärmiş; yırıya B(a)z kağan, Tokuz-Oğuz bodun yağı ärmiş. Kırkız, Kırıkan, Otuz-Tatar, Kıtany, T(a)t(a)bı, kop yağı ärmiş. kañım kağan buçça... (D15) kırk artukı yiti yolu sülämiş, yigirmi süñüş süñüşmiş. täñri yarlıkaduk üçün, illigig ilsirätmiş, kağanlıgıg kağansıratmış; yağıg baz kılmış, tizligig sökürmüş; başlıgıg yükündü[rmiş].

kañım kağan] inçä ilig (D16) törüg kazğanıp, uça barmış. kañım kağanka başlayu B(a)z kağanıg b(a)lb(a)l tikmiş.

ol törüdä üzä içim kağan olurtı. içim kağan olurupan, Türk bodunuğ içä itdi, igiti. çığanıyig[bay kıldı; azıg üküş kıldı]. (D17) içim kağan olurtukda, özüm Tarduş bodun üzä şad artım. içim kağan birlä ilgärü Yaşıl ögüz Şaңduş yazıka taği sülädimiz, kırıgaru Tämür kapıgka taği sülädimiz. Kögmän aşa Kırkız yiriñä taği sülädimiz. (D18) kamağı biş otuz sülädimiz. üç yigirmi süñüşdümüz. illigig ilsirätdimiz; kağanlıgıg kağansıratdımız. tizligig sökürtümüz, başlıgıg yükündürtümüz.

Türg(i)ş kağan Türkümüz [bodunumuz ärti. bilmädükin] (D19) üçün, biziñä yağlıkım üçün, kağanı ölti, buyrukı hägläri ymä ölti. On-Oğ bodun ämgäk körti. açümüz apamız tutmuş yir sub “idisiz bolmazun” tiyin, az (veya Az?) bodunuğ itip yaratıp, ... (D20) Bars bäg ärti. kağan at buñça biz birtimiz. sıñilim kuñcuyuğ birtimiz. özi yağıldı. kağanı ölti; bodunu küñ kul holdı. Kögmän yir sub “idisiz kalmazun” tiyin, Az, Kırkız bodunuğ yarat[ıp kältimiz süñüşdümüz], ilin (D21)... yana birtimiz. ilgärü Qadırkan yışıg aşu bodunuğ ança kuñjurtumuz, ança itdimiz. kırıgaru K(ä)ñü(t(a)rm(a)nka taği Türk bodunuğ ança

konduktumuz, ança itdimiz. ol ödkä kul kulluğ bolmış ärti[, küñ küñlüğ bolmış ärti]. (D22) inçä kazğanmış itmiş ilimiz törümüz ärti.

Türk Oguz bägläri bodun, äşidiñ! üzä täñri basmasar, asra yir tälünmäsär, Türk bodun, ilin törün kim artatı [*udaçı ärti?* türk bodun]... (D23) ökün! körgünün için igidiniş bilga kağanıça ärmış barmış ädgü ilin kändü yañıldıg, yablak kigürt(ü)g. yarıklıg kañın kälip yanña iltidi? süñüglüg kañın kälipän siträ iltidi? iduk Ötükän y[ış bodun bardıg, ilgärü] **barıgma** (D24) bard(ı)g, kurıgaru barıgma bard(ı)g. barduk yirdä ädgüg ol äriç, kanıñ subça yügürti, süñüküñ tağca yatdı. bäglik orı oğluñ kul bolđı, silik kız oğluñ küñ bolđı.

bilmädük için [yablaqın için için kağan uça bardı]. (D25) başlayu Kırkız kağanıg b(a)lb(a)l tikdim.

"Türk bodunuğ atı küsi yok bolmazun" tiyin, kañım kağanıg ögüm katunuğ kötürmiş täñri, il birigmä täñri, "Türk bodun atı küsi yok bolmazun" [tiyin, özümin ol täñri] (D26) kağan olurtdı äriç!

näñ yılıg bodunka olurmadım; icrä aşız, taşra tonsuz, yabız yablaq bodunğa üzä olurtum. inim Kül tigin birlä sözläşdimiz. "kañımız içiniz kaz[ğanmış bodun atı küsi yok bolmazun]" (D27) tiyin, Türk bodun için tün udımadım, küntüz olurmad(ım ausgelassen!). inim Kül tigin birlä, iki şad birlä ölü yitü kazgandı. inçä kazğanıp, bir(i)ki bodunuğ ot sub kılmadım. män **özüm kağan olurtukumda** (D28) [yir sayu] barmış bodun ölü yitü yadağın yal(ı)ñın yana kälti. "bodunuğ igidäyin" tiyin, yırgaru Oguz bodun tapa, ilgärü Kıtay, T(a)t(a)bı bodun tapa, birgärü Tabğaç tapa uluğ sü iki yigirmi **sülädim**... [süñüşdüm. ança] (D29) kisträ täñri yarılkazu, kutum bar için, ülügüm bar için. öltäci bodunuğ tigr(ü)rü igitüm; yal(ı)ñ bodunuğ tonluğ, çıgañy bodunuğ bay kıldım; az bodunuğ üküş kıldım. ig(a)r illigdä, [ig(a)r kağanlıgda, yig kıldım; tört buluydağı] (D30) bodunuğ kop baz kıldım, yağsız kıldım. kop maña körti. işig küşüg birür.

buñca törüg kazganıp, inim Kül tigin özünçä kargäk bulđı.

kañım kağan uçduğda, inim Kül tigin yiti **yaşda kälti**.... (D31) Um(a)ytäg ögüm katun kutıña, inim Kül tigin är at bulđı. altı yigirmi yaşınça, için kağan ilin törüsin inçä kazgandı. Altı-çub Soğd(ı)k tapa sülädimiz buzdumuz. Tabğaç Oñ tutuk bış **tümän sü kälti, süñüşdümüz**. (D32) Kül tigin yadağın oplayu tägdi. Oñ tutuk yurçın yarıklıg (i)lgin tutdı. yarıklıgı kağanka (a)ñçuladı. ol süg anda yok kışdıımız.

bir otuz yaşınça Ç(a)ça säñünkä süñüşdümüz. anılki Tad(ı)kır çoruğ boz **atın binip tägdi. ol at anda** (D33) ölti. ikinti İşbara y(a)mt(a)r boz atıg binip tägdi. ol at ança ölti. üçünç Y(ä)g(i)n-silig bägin kädimlig tor(u)g at binip tägdi. ol at ança ölti. yarıkıñda y(a)lm(a)sınça yüz artuk okun urtu. *yüzinä* başınça hir tägürmedi... (D34) tägdükin Türk bäglär kop bilir siz. ol süg ança yok kışdıımız. ança kisträ Yir Bayırku uluğ irk(i)n yağı bolđı. anı yanıp, Türgi-y(a)rgun költä buzdumuz. uluğ irk(i)n, azkıñya ärin täzip bardı.

Kül tigin [altı otuz] (D35) yaşına Kırkız tapa sülâdimiz. sünjüg batımı karıg söküpän, Kögmän yışığ toğa yorıp, Kırkız bodunuğ uda basdımız; kağanın birlä Soņa yışda sünjüsdümüz. Kül tigin Bayırkunuñ **ak adğırığ** (D36) binip, oplayu tãgdi. bir äriğ okun urtı. iki äriğ ud(u)şru sançdı. ol tãgdükda, Bayırkunuñ **ak adğırığ** udl(u)kın sıyu urtı. Kırkız kağanın ölürtümüz; ilin altımız.

ol yılka Tü[rg(i)ş tapa Altun yışığ] (D37) toğa (l)rtiğ ögüzüg kaçā yorıdımız. Türg(i)ş bodunuğ uda basdımız. Türg(i)ş kağan süsi Bolçuda otça boraça kãlti; sünjüsdümüz. Kül tigin B(a)şğu boz at binip tãgdi. B(a)şğu boz... (D38) tut(?)zt(?)ikisin özi(?)[d(?)zdi. ança yana kirip, Türg(i)ş kağan buyrukı Az tutuğuğ (i)lgin tutdı. kağanın ança ölürtümüz; ilin altımız. kara Türg(i)ş bodun kop içikdi. ol bodunuğ T(a)b(a)rda **kondurtumuz. yana yorıp** (D39) "soğd(ı)k bodun itäyin" tiyin, Yıncü ögüzüg kaçā, Tãmir kapıgka tãgi sülâdimiz. ança kisrā kara Türg(i)ş bodun yağı bolmış. K(ä)ñär(ä)s tapa bardı. biziñ sü atı turuk(azukı yok ärti. yablağ kişi är/... (D40) alp är biziñä tãgmiş ärti. ançağ ödkä ökünüp, Kül tiginig az ärin irtürü itımız uluğ sünjüş sünjüşmiş. Alp-şalçı ak atın binip tãgmiş. kara Türg(i)ş bodunuğ ança ölürmüş almiş. yana yorıp...

Levha XIX

(K1)... birlä Koşu tutuk birlä sünjüşmiş; ärin kop ölürmüş. äbin barımın **kalsız** kop kãlürti.

Kül tigin yiti otuz yaşına Karluk bodun ärtür barur ärikli yağı bolđı. Tamağ iduk başda sünjüsdümüz. (K2) **Kül** tigin ol sünjüsdä otuz yaşayur ärti. Alp-şalçı **ak atın** binip oplayu tãgdi. iki äriğ udişru sançdı. Karlukuğ ölürtümüz altımız.

Az bodun yağı kaldı. Kara költä sünjüsdümüz. Kül tigin bir kırk yaşayur ärti. **Alp-şalçı akın** (K3) **binip** oplayu tãgdi. Az (i)lt(ä)b(i)r(i)g tutdı. Az bodun ança yok bolđı.

içim kağan ili kamsağ boltuķında *bodun* ilig ik(ä)gü boltuķında Izg(i)l bodun birlä sünjüsdümüz. Kül tigin Alp-şalçı akın binip (K4) **oplayu tãgdi**. ol at ança tüşdi. **Izgil bodun** ölti.

Toķuz-öguz bodun kãntü bodunum ärti. tãñri yir *bulğakın üçün* yağı bolđı. bir yılka biş yolu sünjüsdümüz. añilk Toğu balıķda sünjüsdümüz. (K5) **Kültigin** (A)zman akıg binip oplayu tãgdi. *altı äriğ sançdı, sü tãgişında* yitünc äriğ kılıçladı.—ikintü Kuslağakda (A)d(i)z birlä sünjüsdümüz. Kül ügin Az yağızın binip oplayu tãgip, bir äriğ sançdı. (K6) **toķuz äriğ** ägirä tokıdı. (A)diş bodun ança ölti.—üçünc Bolçuda Ögüz birlä sünjüsdümüz. Kül tigin Azman akıg binip tãgdi, sançdı. süsin sançdıımız, ilin altımız.—törtünc Çuş başında sünjüsdümüz. Türk (K7) bodun adak kamsatdı, yablağ boldaçı ärti. oza kãlmış süsin Kül tigin ağıtıp, Toņra bir uğuş alpağı on äriğ Toņa tigin yoğında ägirip ölürtümüz.—bişünc (A)zg(ä)nti kadazda Ögüz birlä sünjüsdümüz. Kül tigin (K8) Az yağızın binip tãgdi. iki äriğ sançdı. balıķa barmadı. ol sü ança ölti.

(A)mğa kurgan kışlap, yazıña Oğuzgaru sü taşkıdımız. Kül tigin äbig başlayu kıtımız. Oğuz yağı orduğ basdı. Kül tigin (K9) Ögsüz aktın binip, tokuz arın saçdı, orduğ birmädi. ögüm katun ulayu öglärim äkälärim käliñünüm kuñguylarım buñça ymä tirigi küñ bolçaçı ärti, ölügi yurtta yolta yatu kalçaçı ärtigiz. (K10) Kül tigin yok ärsär, çop öltäçi ärtigiz.

inim Kül tigin kärgäk buldı. özüm sakıñdım. körür közüm körmäztäg, bilir biligim bilmäztäg boldı. özüm sakıñdım. öd täñri yasar, kişi oğlı kop ölügli törümış, (K11) inçä sakıñdım. közdä yaş kalsär, (ä)tida (?) köñültä sığıt kalsär, yañ(u)ru sakıñdım, kaugdı sakıñdım. iki şad ulayu iniyigünüm oğlaum bağlärim bodunum közi kaşı yablak bolçaçı tip sakıñdım. yoğçı sığıtçı Kitany, T(a)t(a)bı bodun başlayu (K12) Ud(a)r säñün kälti. Tabğaç kağanda Isyi-lik(a)ñ kälti. bir tünän ağı altun kümüş kärgäksiz kälürti *Topıt kağanda* Böl(ö)n kälti. kırıya kün batsıkdakı Sogd B(ä)rç(i)k (a)r Buçarak *ulus* bodunda N(ä)ñ säñün oğul tarķan kälti. (K13) On-ok oğlum Türg(i)ş kağanda Maķaraç tamğaçı Oğuz Bilgä tamğaçı kälti. Kırkız kağanda Tarduş Inançu çor kälti. barķ itgüçi bädiz yaratıgma bitig taş itgüçi Tabğaç kağan çıkanı Çañ säñün kälti.

Levha XIX

(KD) Kül tigin kony yılka yiti yigirmikä uçdı. tokuzunç ay yiti otuzka yoğ ärtürtümüz. **barķın bädizin** bitig taşın biçin yılka yitiñç ay yiti otuzka **kop alķdımız**. Kül tigin öl/ırk artuķı yiti yaşıķ bolıt (*bolıt yerine*) taş ... buñça bädizçig toyğ(u)n (i)lt(ä)b(i)r kälüti (*kälürti yerine*).

Levha XVIII

(GD) bunça bitig bitigmä Kül tigin atısı Yoluğ tigin *bitidim*. yigirmi kün *olurup* bo taşka bo tamka kop Yoluğ tigin bitidim. tğ(a)r oğlanıñızda taygunuñızda yıgdi igidür ärtigiz. uça bardıgız. täñridä tirigdäkiçä **boltaçı siz**.

Levha XIX

(GB) ... *Kül tiginin altunun kümüşin ağısın barımın tört tünän ylıkısm y(ı)gma* toyğun... bägim tigin yügärü täñri... *taş* bitidim yollıg tigin.

Levha XVI

(B) Inançu apa yargan tarķan atıg...

Takvimler

(G.R. RACHMATI'nin TTVII, s. 14 vd.'ından, Uygur el yazısı) 1202 yılına ait takvim parçası.

it yılı ordu ol. yıl yultuzı udarabatirawat; grañı şanıçar ol; kutı suw; ordusı altı.

aram ay kiçig. bir yaqısı ti koyn. kinçumanı pa. tört yaqıka sirki. yultuzı satabış.

ikinti ay uluğ. bir yaqısı pi sıçğan. kay kün. yultuzı äriwadi. altı yaqı sirki. on yaqıka...

üçünç ay kiçig. bir yaqısı bu yunt. piy kün. barani yultuz. aqarak grah ol. altı yaqıka tsirki.

törtünç ay kiçig. bir yaqısı ir toñuz. kuu kün. yultuzı uruguni. bud garh. yiti yaqı sirki.

bişinç ay uluğ. bir yaqısı kap luu. pi kün. brahaswadi garh. ardir yultuz. tokuz yaqıka sirki. tört otuzka kunçi ol.

altınç ay kiçig. bir yaqısı kap it. ti kün. puş yultuz. şaniçar garh. tokuz yaqı sirki.

yitiñç ay kiçig. bir yaqısı kuu tawısğan. äji kün. aditya garh. yultuzı purwapalguni. bir yigirmikâ sirki.

säkizinc ay uluğ. bir yaqısı äjim biçin. kin kün. soma garh. çaytir yultuz. iki yigirmikâ sirki. altı yigirmikâ kunçi ärdäm.

tokuzunç ay uluğ. bir yaqısı äjim bars. çip kün. bud garh. hast yultuz. üç yigirmi sirki.

onunç ay uluğ. bir yaqısı äjim biçin. kay kün. şukur grah. anurad yultuz. üç yigirmikâ sirki.

biryigirminç ay kiçig. bir yaqısı äjim bars. piy kün. aditya grah. aşış yultuz. tört yigirmikâ sirki.

çaşşapat ay uluğ, ... soma garh. daniş yultuz,...

(RADLOFF-MALOW, Suvarnaprabhâsa, 343, 21 ve devamından; geç devir Uygur blok basması).

Kağ-si y(i)girmi altınç yıl altınç aynıñ säkiz yaqısı, çı tigmâ tutmak kün sim sıçğan kün üzä başlayu bitip, säkizinc aynıñ ay toluñ biş y(i)girmisintâ bitiyü tolu kıldım. kinkilärkä ulalmağı bolzun! sadu äđü!

(A.v. LE COQ, MI, 12-13 ve devamından; Uygur yazısı).

ymâ täñri Mani burhan täñri yiringärü bardukınta kin biş yüz artuğı äki otuzunç lağzin yılka Ötükäntäki nom uluğı tükäl ärdämliđ yarlağkançuçı bilgä bäg täñri mar Niw Mani...

(G.R. RACHMATI, TTVII, s. 20, str. 9 ve devamından; Uygur yazısı).

...üçünç ot kutlug; buu küskü yılı; Y(ä)ztigird ilig sanı üç yüz tağı säkiz altınç. kün täñri bun sanı bir tağı üç t(a)su...

Ketebe Kayıtları

(A.v. GABAIN, HTVII, str. 2149-2160'tan; Uygur yazısı).

ymä kutluğ uluğ Tawqaç ilintä, üç ağılık nom ötkürmiş Huilip tayı ödig alıp, Tawqaç tilinçä yaratmış Gintsun wapsı atlıg nomçı açarı kışürtmiş, yana Tawqaç tilintin Biş-balıklıg Sıñku Sâli tutuğ yağırdı Türk tilinçä äwirmiş "bodisataw Tayto samtso açarınuy yorıgın ukıtmak "atlıg" tsi in çuin" tigmä kawi nom bitig. yitınç üliş tükädi.

namobut. namodarm. nomosañ.

(A.v. GABAIN-F.W.K. MÜLLER, Uigurica, IV, s. 678'den; Uygur yazısı).

...waybaziki şastantri kryi dıri Sağadas Ugu-Küşän tilintin, Toñrı tilinçä äwirmiş, Toñrı tilintin Şilazin praštinki yağırtı Türkçä äwirmiş "daşakarmapuda-awadanamal" nom bitig...

(RADLOFF-MALOV, Suv., s. 343, 2-343, 20'den; krş. s. 673, 12; geç Uygur blok basması).

ädgü! lig-so!

ymä kutluğ öñdün uluğ Tawqaç ilintä, tayşın sawşın alku şastırlarıg nomlarıg kalısız ötkürmiş bodisataw Gitso samtso atlıg açarı Änätkäk tilintin Tawqaç tilinçä äwirmiştä, yana bo biş cöbik (Var. çöbdik) kalyük bulğanyuk yawiz ötdä koluta kinki boşgutluğ Biş-Balıklıg Sıñku Sâli tutuğ Tawqaç tilintin türk Uygur tilinçä ikilâyü äwirmiş "altun öñlüg yaruğ yaltrıklıg kopda kötrülmiş nom iligi" atlıg nom bitig bitiyü okıyu yätildi. sadu ädgü ymä kutluğ bolzun.

bo törtünç tagzinç nom ärdinig irinç Çahşapat Mañgal toyın, İkian İsmın Ratna-Waçır ikägünüñ ötüğınä sin takıku kün tolu boltı.

(A.v. LE COQ, MI, s. 25, str. 1 ve devamından; Uygur yazısı).

ymä ağazlanmış boltı uluğ ögrünçün; ymä bitilmiş boltı ağır säwinçin; ymä amtı tükäl törlüg itigin bitilmiş boltı uluğ yirdä oyatmağın bo... täñridäm... nom bitig, kim ymä... tolu ärüş üküş törlüg... özütläriğ odğuruğlı, köñülüg açığh, ymä kögüzüg yaruğluğ; köni kirtü aňlağ törlüg üç ödkı adırtlağ ödürtlüg yörüglüg tirig öz birigli yaruğ täñri yiriñä tagürdäçi: noşda tatağlağrak täñridäm bilgä bilig.

ymä ädgü ödkä koluka, ymä irülüg ädgü künkä, ymä alkatmış ayka, ymä yigädmiş kutluğ yılka;

ymä ögütmiş alkatmış ç(ä)r(i)g Türk uluş Arğu T(a)las kögüz içintä;

ymä yoķaru kodı, ilgärü kirü atı iştılmış, ymä küsi sorulmuş kutluğ uluş, yaraşlağ Altun Aruğu uluş, Kaşu Y(i)gänkänt, Ordu kânt, Çigil balık, nom kutı täñriniñ ornangusı, mardaspant täñrlärniñ otaçılıkı, arıg yaruğ küçlüg brıştilärniñ kongusı, arıg turuk süzük manistanlar içintä;

ymä qara bodunu, kutluğ ötmış yigädmiş briştilär, ayağlağ tatağlağ atlağ täñri mar Vahman hiar yazd toyın Tohtırdaki uluğ mojak...;

ymä Altun Arğu Talas uluğ Kaşu hanı, Ordu Çigil kânt ärkligi, uluğ Türkdün pr(a)şdanki, Çigil "Arslan il tırgük alp burğuçan alp tarhan" bağ iläntük ärksintük uğurınta;

ymä amtı bolzun äsängü alqış tüzü nom arkaşıya! ymä ögirmek säwinmäk bolzun nom pr(a)şdanklarıu üzä! ymä kutadmaq kıwadmaq bolzun tüzü ödrülmüş arığ dıntarlarka! ymä yigädmäk utmaq bolzun mağa, ağduq, qarı bitkäçi, mar İşuyazd mahıstak üzä, kim ymä uluğ amranmaqın ağır küsüşün bitidim. yazuqda boşunmaq bolzun kamağ barça säwüg özütlüğ niğışaklarğa! ymä tüzün barça ät'özümüz bütünüñ qadağın turzun! ıgsizin adasızın turalım! ymä köñülümüz kögüzümüz turkaru busuşsuzun qadğusuzun turzun! barça ädgü kılınça tükällig bolalım! üzütümüz kurtulmaq boşunmaq yigädmäk utmaq täñri yirintä tägimlig bolzun!

mänigü inçä bolzun!

Tıp

(G.R. RACHMATI, Zur Heilkunde der Uiguren, SBAW, 1930, s. 454 vd., str. 33-69'dan; Uygur yazısı).

kayu kişi kiçä ädgü körmäsär, qara açkünüy ögsüz bağırınka içiñä pitpidini saçıp, otka kömüp, köbikin alıp, közkä sürdgül¹⁾; kiçä ädgü körür.

kayu tişiniñ kağukı tudunsar, tülüg ärüknüy kasıqın alıp, kaşanıñ yoluğa urğu ol; bat kaşanur.

kayu kişi yan ağırı ärsär, kögürçkän mayağın qara min birlä çokuradıp, üç kiçä yakzun, ädgü bolur.

tälinmäz kartka: inäknüñ koyınñ (so!) miñizin sokup, yaksun; bat tänilip, ädgü bolur.

tolğak bolup, sönmäsär, uskunnuñ kasıqın yıldızı birlä yorgurdka tokup, içürzün; sönär.

tiş ağırıga: üç yaşar qara udnun mayağın işiçtä çokuradıp, yakzun; ağırı kidär.

kayu kişiniñ ädi ala bolsar, badiyanı yarıp yarıp, sürdüştürüp, suwın alıp, ala ädinkä sürdzün; alası kidär.

käkälük ödin şakar birlä tüz ülüş kılıp, közkä sürdsär, körmäsär ymä, körür; ädgü bolur.

yana käkälükñ²⁾ ödin alıp, kurıdıp, borğa bäkiniyä kadıp, içsär, ançma bor bäkini içsär, äsürmäz bolur, ädgü.

¹⁾ alışıanı: *sürt-gil!*

²⁾ alışıanı: *käkälük + niç!*

tawä südükin alıp, başka sürdsär, baştaķı kăpăki kidär.
 kim kal bolsar, suġun müñüzin yumşak öġüp, suwķa tokıp, içsär, kidär.
 kulak şaķşı bolsar, karaku sıçkannıñ ödin tamışsar, açılır.
 yana äm: ölüġ mişkiçniñ yaķrısın ärgüzüp, sürdsär, açılır.
 yana kişi ödin alıp, börilig közkä sürdsär, açılır.
 tawäniñ öwkäsin kudırıp, sokup, älgäp, tun busġaķķa içürsär, ädgü bolur.
 kayu kişiniñ karnıta kănc ölsär, bir s(a)tir it sütin içürsär, tüşär.
 kal it tartmış kişikä: ularniñ miyisin yisär, ädgü bolur.
 üç künkädäki aç qarınķa birär çan kuma yaġın içürsär, ädgü.
 köz yaruksuz bolup, üküş tälim yaş aksar, köz üzä sürdsär ymä, ädgü bolur.
 kayu kişiniñ kiri arnımadın yic aksar, kürküm, konaķ mini şıpar birlä borķa
 kadıp içürsär, ädgü bolur.
 öztä uşak kart ünsär, taķıġu yumuntġasın öt birlä sürdsär, ädgü.

Falcılık

Çince

(W. BANG und A.V. GABAIN, TTI, str. 31-43; 54-68; 111-148'den; Uygur el yazısı).

birök sü sülämäk athġ ırķ kălsär, sawın inçä ayur: sü süläsär, yir tällnür. kişi sözläsär, saw alķınur. yol azsar, äw tapmaz. kişi yaŋılsar, iş bütmüz.—öz kăntüñin bāk tutġıl. ötüġ sawķa yorıma. öġüz ärtġäli uġratıñ; işiñ bütmüz. bāġ bolġalı kılınıñ kılınıñ; yarlıġıñ yorımaz. kılınıñ işiñ yaġılıġ. sözlämiş sawıñ tödüşlüġ. yak içkäk äġirür. yaġı yawlak altayur. kün täñri kölünti çäriġiñ üzä. ay täñri badı kutuñ üzä. öz kăntüñkä inanıġıl. kăntü köñülünin bāk tutġıl. ätüzünin küzsäsär sän. kilän kăyik müyüzi täġ atıñ küñ kötrülgäy.

birök bo koramak athġ ırķ kălsär, sawın inçä tir: suw tamırı ķurısar, yaş yawışġu ķurıyur. kişi küçi ķorasar, yad kişikä basitur. täġirmi tam içintä äsrük bolıñ. täġirmiläyüki yaġıñ tälim bolıtı.—asıġıñ ayaġıñ äġsüdi. ädiñ tawarıñ koku.—iltin kăntın busuş bar. ätüzünin täġrä ada bar. asıġlıġ bolġuluk yoluñ közünmüz. inçkülüg bolġuluk bāġgülüg bāġgürmüz.—täġ içintä iki yak bar; öġünin köñülünin bulġayur. il içintä täwlig kürlüg buriyuk bar; işiñ küçünin ardatur. örki kişilärkä içanıġıl; ädrämliġ kişiläriñ ayaġıl. adanı ärtġäy, ädgü kălgäy. bo ırķ, kimkä kălsär, südä ärsär, sançitur; balıķda ärsär, ķorayur. buyan ädgü kılınç kılġu ol.

birök utru kălmak athġ ırķ kălsär, sawın inçä tir: utruyda asıġ tusu yitärü kălti. ätüzündä ayaġ çiltäġ ornanġu birdi. köñülünin kūsüsün barça ķantı. atıñ atayu kut ķiw özin kălti. äski atıñ täġşilip yaŋı bolıñ; boġdam atıñ täġşilip, taġlıġ bolıñ.—täbrätük sayu iş kötgünin tapıyķa; olurtuk sayu orun yurt

ögünçä.—uluğ ark kälti. tört yınağ tüzülti köñülünçä.—kidirti täprämış küçlüğ yağı kitdi; öğdürti täprämış ot yalını öçti.—olurup körünçlägil inçkä yügürük atlarığ; tapıñça alıp işlätgil yinik ädgü lalarığ.—tümän saw tüküni sinidä boltı. yıl ay itilü älgıñdä kirdi.—üstünki altınkı tapladı. örüki qodıxı sawıntı.—bäg tamğası älgıñdä; ornagıtğ orun alıqta.—yirkä täñrikä säwinç tut. burhanlarğa tapığ kıl.

birök inç kälmaq atlığ ırk kälsär, sawın inçä tir: yıl iyin äşidilür küzki ıgaç yañğusı; tümän ban yirdä yañğurar süzük suw tıki. —iki köñül birikdi; ögrünçi üküş. ini içi tüzülti; tawarı tälim.—täprätük sayu kut kalır. kılınıq sayu iş bütär.—ırakta saw äşidüti ädgü; yağuktaki iş bütüdi ädgü.—adañ tudañ kitdi; ayığ sakıñguçılar täzdi.—öğdün küntün buluñda ögrünçlüğ yıl yiltürdi. kidin tağtın buluñda täñri kapığı açıldı.—közün içintä küğ yok; köñülün içintä kadğu yok.—atıñ küñ yadıldı yid yıpar tağ. ağzanmış sawıñ ädikdi altun kümüş tağ. kop işiq tapıñça, korı yok.

Hıristiyanlık Metni

(W. BANG, Georgspassion, s. 53 ve devamından; Uygur yazısı).

säkiz yigirminç yarlığ; ädgü ol. inçä yarlıkayur Zawtay pağamwar: oğsayur sän, yalañuk oğlı, ol inçäkkä kim ıraktın üntädi öz buzağusıña, kim azıp barmış ärdi. näçük işidti ol buzağusı öginiñ ünin tärkin yügürüp kälti ögıñärü, siziksiz boltı. ançulayu ymä säniñ kim ırak bardılar ärsär, tärk kawışğaylar uluğ ögrünçün.

Mani Metni

(V. THOMSEN, W, s. 207-209; türk. Runen-Schrift'ten. Talih, karşılıklı iki yanı kare ve diğeri dört yanı kare olan ve dört uzun yanı sayılabilen bir "zar"ın üç kere atılmasıyla bulunurdu).

alp är oğlı sükä barmış. sü yirintä ärklig sabçı türtmiş tir: "äbiñärü kälsär, özi atanmış ögrünçülüğ" atı yitiglig kälir" tir. inçä biliñlar; anıyığ ädgü.

ögrinä kutluğ adğır män. yağak ıgaç yaylağım; kuşluğ ıgaç kışlağım. ança turupan mäñiläyür män tir. inçä biliñlar; ädgü ol.

k(a)n(ı)ğü ölmüş; könyäki toymış. k(a)n(ı)ğü nälük ölgäy? ol bäglig ol. könyäki nälük toıñğay? ol küñäskä olurur ol. inçä biliñlar: bo ırk başınta az ämgäki bar; kin yana ädgü bolur.

oğlı ögintä kaqınta öbkäläpän täzipän barmış. yana sakınmış kälmiş: "ögüm ütün alayın; kanın sabın tıñlayın" tip kälmiş tir. inçä biliñlar: ädgü ol.

yılka tağmışıg yadıtmayın; ayka tağmışıg artatmayın. ädgüsi holzun! tir. inçä biliñlar: ädgü ol.

toğuz aralı sıgun kiyik män. bädiz tiz üzä ünüpän möñräyür män. üzä täñri äşidti; asra kişi bilti. ançağ küçlüğ män tir. inçä biliñlar: ädgü ol.

turuşaya kuş t(ışn)äkiñä konmuş. tuymatın tuzaka ilinmiş. uça umatın olucur tir. iñçä bilijlär: yablaq ol.

y(a)rgun kiyik män. yaylıg tağıma ağıpan yaylayur turur män, mäñilig män tir. iñçä bilijlär: ädgü ol.

kanlık süsi abka ünmiş. sağır içrä älik kiyik kirmiş. kan äligin tutmış. kara kamağ süsi ögirär tir. iñçä bilijlär: ädgü ol.

kök buymul toğan kuş män. körüklüg kayaka konupan, közläyür män. yagaklıg toğraq üzä tüşüpän, yaylayur män tir. iñçä bilijlär: aņyığ ädgü ol.

sämiz at ağız katıg boltı. idisi umaz tir. iñçä bilijlär: yablaq ol.

amti amrak oğlanım, iñçä bilijlär: bo ırk bitig ädgü ol. iñcip alku kântü ülügi ärklig ol.

bars yıl ikinti ay biş yigirmikä t(a)ygünt(a)n manistantaki kiçig dintar Burua guru äşidşiçimiz Isig saqun Itä-çuk üçün bitidim.

Öğreti Metinleri

Budizm

Sebepler zinciri, yani Nidāna zinciri.

(F.W.K. MÜLLER, UII, s. 11, str. 9 ve devamından; Uygur yazısı).

ötrü ayağka tağımlig bodisataw sansarnıñ bärü äwrilmäkin ukup, naru täwrilmäkin ämgäksiz uçuz uqar.

tuğmaq bolmasar, qarımak ölmäk bolmaz.

kılınc bolmasar, tuğmaq bolmaz.

tutyaklanmak bolmasar, kılınc bolmaz.

az almır bolmasar, tutyaq bolmaz.

täginmäk bolmasar, az almır bolmaz.

börtmäk bolmasar, täginmäk bolmaz.

altı kaçığ orunlar bolmasar, börtmäk bolmaz.

at öñ bolmasar, altı kaçığ orunlar bolmazlar.

bilig köñül bolmasar, at öñ bolmaz.

tawranmak bolmasar, bilig köñül bolmaz.

biligsiz bilig bolmasar, tawranmak bolmaz.

biligsiz bilig öçsär, tawranmak öçär.

tawranmak öçsär, bilig köñül öçär.

bilig köñül öçsär, at öñ öçär.

at öñ öçsär, altı kaçığ orunlar öçär.

altı kaçığ orunlar öçsär, börtmäk öçär, amrılır.

börtmäk öçsär, täginmäk öçär.

täginmäk öçsär, az bilig öçär, amrılır.

az bilig öçsär amrılısar, tutyaq öçär amrılır.

tutyak öçsär amrılısar, kılınc öçär amrılır.

kılınc öçsär amrılısar, tuğmaq öçär amrılır.

tuğmaq öçsär amrılısar, qarımak ölmäk öçär amrılır.

Sâklz yükmäk

(TT VIII, s. 71-72; Brâhmî yazısı. Paralel metin, TT VI, str. 55-58. Haveler Uygur yazısıyla olan bu metinden alınmıştır.)

(1)...burhâm kuttım pulur. taqi ymâ tidhigsiz bodhisatv siz inçâ ukun. pirök
(2) **kayu tınlıg** plıgsiz äyig kilinçlig ėrrip tärş tärü törökâ kertgünc (3) **kirtgünsär**
tükäl törlüg äyig kilinçlig semñulâr tärş nomlug tirthilar (4) oñjin yilpaglâr yâklâr
kuzguñ kobhurgâtâ ulâti yawlâk pâlgülüg korkınçig. (5) **ünlüg kuşlar tükäl**
törlüg yawlâhk irü pâlgülâr alko ewtâ parktâ közünür kâlip. ö(6)**rlätir. tãñ tãñ**
ig ağrrig ädhâ tudliâ kälürür emgätür. yilim äyim turkârü ew park ici(7)**ntâ ada**
tuda kor yâş egsömâz ög kân ohol kız ka kâdhâş kün kul pir iki(8)**ntikâ karısur**
otli sūwli tãg tötöşlüg plor. ew iyâsi turkârü pulgāñyu(9)**k köqüllüg qadhir** sarsig
yāwiahk plor. inçâ pilmış kargāk ol parçā yāk icgā(10)**klärniç kılınçı ol. birök**
ändäg edhgü öglisi pâr ėrip po nom ptigig okitsär ulâdhi üç kâtâ oki...

Mani Metni

(A. v. LE COQ, MIII, s. 16, str. 11-20; str. 2-s. 17, str. 19; s. 18, str. 5-s. 19, str. 9'dan; ilk bahis: Mani yazısı; gerisi: Uygur yazısı).

ymâ taqi söz saw öñüsi tip okımış bolar:(1.) tıntura tãñri, (2.) yil tãñri, (3.)
yaruk **tãñri**, (4.) suw tãñri, (5.) ot tãñri, (6.) amranmak bilig, (7.) kirtgünç bilig,
(8.) tawranmak bilig, (9.) sârinmak bilig, (10.) **bilgä** bilig, (11.) söz sawın
kirtkünmak, (12.) bilgä biligig **adnağuka** birmäk, (13.) üç yigirmineç nom **kuți**
tãñri. (delik).

bo ärür bir yaruk kün äki yigirmi ädgü ödin birlä, kim kamağ dindarlar
üzä kädürür. ymâ äkinti yaruk kün kändü ärür: äki yigirmi ilänmak, kim nom
kuți tãñridän tuğar, yaruk kün tãñrikä yöläşürü, äki yigirmi tãñri kırkının birlä.
(1.) ilänmak ärsinmak. (2.) bilgä bilig. (3.) yigädmäk. (4.) säwinmak. (5.)
tawranmak. (6.) könin yarmak (?). (7.) kirtkünmak. (8.) sârinmak. (9.) çının
bışığın ärmäk. (10.) ädgü kılınç kılmak. (11.) tüz köqüllügün ärmäk. (12.)
yarukun yaşuğun ärmäk.

bo ärür äkindi yaruk kün, äki yigirmi ädgü ödi'in birlä, **kim nom kuți**
tãñridän tuğdı, **ançulayu** kalıtı kün tãñri, kim ol **uluğ** tãñridän tuğdı. (delik).

ymâ bo üçünç yaruk kün, kün tãñrikä oğsayur yöläşür. ymâ iki yigirmi ödläri
kântü ärür iki yigirmi tãñri kırkını.—iki tünärig tün kântü bolar ärür: bir tün
kântü bo qararığ ät'öz ärür. ymâ iki yigirmi ödläri kântülär ol: biş közünür
tawgird ät'öz sınıları: (1.) süñük, (2.) siñir, (3.) tamır, (4.) ät, (5.) tãri. biş
közünmâz tutulmaz yawlak biliglä, kim kântü ol: (1.) üz boz bilig, (2.) öwkä
bilig, (3.) uwutsuz bilig, (4.) tärkiş bilig, (5.) biligsiz bilig, (6.) suk yäk, (7.)
uwutsuz yäk birlä.

ymâ ikinti tünärig tün kântü ärür az yäk, ölümlüg sakınç. ymâ iki yigirmi
ödläri kântü ol iki yigirmi qararığ ilänmäki. ymâ yaruk künlär tünärig tünlärkä

utrungalı ökäşgäli turdılar. ymä yigädtü yaruk kün qararıg tünüg, alağadturdı. ymä öqräki Hormuztatäñri süñüşiqä yöläşürü. ymä anta kin ärksinür ilänürlär iliglar hanlar kántü öz ilin icrä. **bir yaruk** ilänmäk. ikinti bilgä **bilig**. **üçünç** yigädmäk. **törtünç säwinmäk**. **bişinç tawranmak**. **altınç kirtü**. **yiting kirtkünmäk**. **säkizinç särinmäk**. **tokuzunç könin ärmäk**. **onunç ädgü kılınçlıg**. bir yigirminç tüz köñülüg, iki yigirminç yaruk. bolar iki yigirmi ödlär köñül icrä yadılır yaraşur.

Hikâyeler

Mani Metni

(W. BANG, Manichäische Erzähler, s. 17 ve devamından; Uygur yazısı).

ötrü ol waşşig kántü aymış sawınça kıldı. kamağ bodun köñülün sakınçın yoritı. mar Amu mojağ balıq içintä tägzinti, buşı kıldı. buşı näñ bulmadı. bir yağak bulı.

ötrü mar Amu mojağ... bir kam täñrilikiğärü bardı, kim kamağ bodun añar tapınur udunurlar ärti. ol täñrilikdäki kam mar Amu mojağka inçä tip ayıtı: "nä är sän? Anta nälük kältiñ? bizintä kalıp olur!" tidi. ymä mar Amu mojağ ol kamka inçä tip tidi: "arığ dintar män. sizintä... kältim... uluğ yaruk bark... män anta olurayn. täñri nomın yadayn!" tidi.

ötrü ol kam asğançulayu inçä tip aydı: "bo täñrilik siziqä bolzun. siz oluruñ!" tidi. ötrü mar Amu mojağ ol kamka inçä tip aydı: sän//üç yolu inçä tip aygıl: bo täñrilik siziqä bolzun!" ötrü ol kam asğançulayu üç yolu inçä tip tidi: "täñrilik siziqä bolzun!" tidi. nä üçün tisär, ol kam köñülüñä inçä sakıntı: bo adın yirliğ är bo. kántü säwigin öz ölmäkkä kirür. maña ol kişi asıg bolğay. ...

Budist Metni: Aç Pars

(RADLOFF-MALOV, Suv., s. 607, str. 8 ve devamından, Berlin yazmalarından düzeltilmelerle; ilki: Uygur blok basması, diğeri: Uygur yazısı).

öyra ärtmiş ötdä. bo Çambudiwip uluşta Mağaradi atlıg ilig han bar ärti. ol ymä Mağaradi ilig han ärtiñü uluğ bay barınlıg, tsanları ağılıkları ı tarıg äd tawar üzä tolu. alp atım sülüg küçiqä tükällig, törttin sıñar yir orunuğ iymış basmış. öküşkä ayatmış ağırlatmış, ürük uzatı köni nomça törüçä başladaçı, imäriğmä kamağ bodunun qarasin aşmış üklitmiş, koptın sıñar yağısız yawlaksız ärti.— ol antağ osuğluğ çoğluğ yalınlıg küçlüg ilig hannıñ uluğı hatunında tuğmış körgäli säwiglig körklüg mänjizlig üç oğlanı ärti. añ'İlki uluğı oğlanıñ atı Mağabali ärti. ikintisi ortun oğlanıñ atı Mağadiwi ärti. üçünçü añ kiçigi oğlanıñ atı Mağasatwi ärti.

bir uğurta, ol ilig han üç oğlanı birlä taştın tağta arıgta ilinçükä bartı. kaçan anta tägip. ilinçü mänji işin ärtürdüktä ötrü, ol üç tigitlär hua çaçäk tüş yimiş

idigali ataları ilig bāgkâ ötünüp ayıtıp kaltılar. anta munta maru bārü yortıyü bir uluğ kāmıslıg bārک arıgka kirip; ötrü anta tıngalı olurdılar. tıngalı olurmuşta, aq uluğı tigin iki inilärinā inçä tip tidi:

“ay, inilärim, mänin bökünki kün artıqü korkum bāliqlāgüm kälir. inçä bolmazun, kaltı bo arıg sāmāk içintä kadir yawlak kayıklār bar bolup, biz yokadguluk ämgängülük bolmam” tip.

ikintisi tigin inçä tip tidi: “äsidü yarlıkazun, içim-ä, kim mänin bo ät’özümün isirkägüm idi kälmez. tak biziñä näcükün ärsär, amraqlartın adırlıguluk ämgäk bolmazun ärti, tip karkar män” tip.

bo sawıg äsidip, üçünçi Maḥasatwi tigin iki içilärinā ötrü tip ötünti:

“bo ärsär arzılar turguluk orun ol.
mänin idi korkınçım ayınçım yok.
öñi adırılmaklıg busuşum ymä yok.
inçip ät’özümtä tolu ögrünç säwinç tuğar.
bulğay ärki biz yig adruk buyanıg”.

tip tidi.—ol ödün bo üç tiginlär öz öz köñüllärintäki sakınmış sawların sözläşip, ötrü örü turup, ol arıg içintä taqı içgärü kirdilär. ança yortıyü yaqı änuklärämiz bir tişi barsıg kördilär. ol aç bars ymä änukläräp, yiti kün ärtmiş ärti. yiti änuklärinā ägirtip, kawzatıp; açmak suwsamak üzä sıklıp, turmuş yawrınmış sınmış ät’özläri alağurup, küçi küsüni üzülüp, unakaya ölgäli yatur ärti.

nä anı uluğı Maḥabali tigin körüp, inçä tip tidi: “ay irinç tişi bars! änuklärägäli yiti kün bolmış; yiti änukläräri iyp, mäy yumşak tilägü ok täginç bulmayukka, anın açmak suwsamak ämgäk üzä sıklıp, yanturu yana öz änuklärin yigäli kılınur. muntada kâz irinç tınlıg bulğay mu?” tip tidi. bu sawıg äsidip, Maḥasatwi tigin ötrü içisi tiginkä “bo bars nägü yiyür, uzatıqı aşı nägü ol?” tip ayıtdı. içisi tigin inçä tip kiginç birtı:

“barsınq irbizniñ manınıñ arslanıñ
böriñiñ tilküñiñ aşı ärsär:
yalağuz yındam isig ät kan ärür.
muntada adın taqı öñi aş içgü yok
kim bo alağurmuş aç barkıg tırgürgülük”

tip tidi. bo sawıg äsidip, ötrü ikintisi Maḥadiwi tigin ukunçusuzın inçä tip tidi: “bo muntağ osuğluğ törümiz kücsirämiz alağurmuş aç bars açmak suwsamak ämgäkin artıqü sıklıp, unakaya ölgäli turur. biznitä adın kim bolğay muña varağlıg aş içgü bālgürtdäci, bo irinç tınlıg üçün ät’özüg titip, munuñ isig özin ulağalı udaçı?” tip tidi.—uluğı tigin bo sawıg äsidip, yana ortun inisiñä “ay inim, alp titgülük tawar alp iş näñ inçip isig öztä artmaz” tip tidi. bo sawıñy basa sorıpta, Maḥasatwi tigin inçä tip tidi: “ay içilärim-ä, biz kamağun amtı isig özümüzkä ät’özümüzkä artıqü ilinmiş yapşınmış biz. inçip yana adınağuka asıg tusu kılğalı bilgä biliglig yaruk

közümüz yok bolur ärki; ymä antağ birär uluğ yarlıkançuçı köñüllüğ kutluğ yalañuqlar ürük uzatı öz ät'özlärin titip ıdalap, tınlıglarka asıg tusu kılurlar" tip tidi.

bo munça sawıg içilärinçä sözläp, ötrü kántü köñülintä inçä tip sakıntı: "kalı bo mäniñ ät'özüm yüz miñ ajunlartın bärü yoqsuz asıgsız näçä näçä yürüdi artatı. näñ ymä ädlıgsız bolup, nä ärsär, asıgka tusuka kirmädi. näçükin bokünki küntä munı täg kargäklıg işlätgülük yuñlağuluk orun tapıp, bo muntağ yıdıg kargäksız ät'özümün sıtmış kemişmiş yıñ yar tæg titip ıdalap, bo irinç yarlıg aç barska nağülüg umuğ inağ bolmaz män!" tip munçulayu sakınıp, içiläri birlä sözläşgülük kızıgın tizigin ärdürüp, ol bars üzä öñin yarlıkançuçı köñül turğurup, irinçädilär tsuyurkadılar. inçip olarnıñ arasınca ağladı. taqi Mağasatwi tigin ol barsınç açın turuğın ängäkin tolgakın titrü körüp, tägrä tægzinip, közin idi andıran kitärü umatın, ür kiç titrü körü turup, ötrü kodup, öñi yorıp bardılar. ötrü ol ödüñ Mağasatwi bodisataw yorıyu, inçä tip sakıntı:" çak amtı maña uğrayu ät'özümün isig özümün titgülük ıdalaguluk öd kolu soka kalıti. nä üçün tip tisär:

kim män ilkisizdin bärü bo yadıg sarsıg kanlıg yiriñlig.
sawgüsüz taplağusuz yarsınçıg ät'özkä inçip inandım.
aş içgü, ton kädım, orun tösäk, at yaña, kañh kölük,
ärdini yinçü, äd tawar üzä tapındım.
artamak buzulmak törülüg üçün
ürük uzatı artadı buzıldı.
näñ ymä bo ät'özüg küyü küzätü
ayayu tutup artatmağalı idi umadım.
näçä käd uzanıp igidtim ärsär ymä
qaltı yawlak yağı törüsinçä,
yanturu mini kemişü utup
säwinçsiz utısız kılta mäniñ küçümin.

anın inçä bilmiş kargäk: ät'öz ärsär, baksız mänjüsüz titir. özkä yanturu asıgsız üzä yawlak yağı tæg korkınçıg ärür. yarsınçıg kirligi üzä tutsar, arıgsızlıg kıg yükmäk titir. anı üçün amtı män bokünki küntä bo ät'özümün yuñlap, muñadıncıg uluğ iş ködüg kılayın. sansarlıg taluy ögüz içintä tar kämi bolayın. tuğmak ölmäklig tægzinçdin taşkaru tartıp üntüräyin!" tip sakıntı. yänä ök inçä tip sakıntı: "abam birök, bo ät'özümün tısär män, ötrü ülgüsüz sansız mün kadağlanıg kartıg bäzig yiriñig kanıg igig ağırıgıg korkınçıg aymançıg barçanı titmiş ıdalamış bolur män. taqi ymä bo ät'öz ärsär, altı kırk törülüg arıgsızların tolu, suw üzäki kargü tæg baksız yarpısız, kamağ kurtlarınıñ koñuzlarınıñ tirgini, kannıñ yiriñniñ ornağı, siğirin tamırın yörgälmış, süñüklär ulağı, üzä tutuşmış ärtinju yiriñçig yarsınçıg ärür. anı üçün tægimlig ol amtı maña bo ät'özümün titip ıdalap, üzälıksız üstünki yig abamuluğ mänju nıwanıg tilägülük; busuş sakınç ängäk tolgakıg birtäm tarkarguluk; tuğmak ölmäklig tægzinçig amırtgurguluk; nıwanılıg ilişig üzgülük; dian bilgä biliglig küçüg küçländürgülük: tolu tükäl

bısrınmaklıg ädgüg ägsüksüz bütürgülük; yüz buyanbğ itigin itingülük, tolu tükäl bilgä biligig tüpkärgülük; alku burhanlar üzä ögütmiş iduk nomluğ ät'özüg tanuklağuluk; kamağ biş ajun tınlıglar oğlanın nom buşılıg māni üzä māñilatgülük!" tip munçulayu adıra ödürä sakınp, ötrü maħasatwi tigin yiti kınıg tölügtä turup, uluğ bädük küsüşkä inip, uluğ yarlıkançuçı köñül turğurup, köñülin kögüzin yağcırdıp, ol iki içilärin köñülkärip, näcükün ärsär tuysar oñarsar, ötrü "ürküp baliñläp idig äda kılıp, küsämış küsüşümin kandurmağay" tip bögünüp, ötrü iki içiläriñä "azkıta öñrä yortyu turzuınlr! mān una basa yitdim" tip ötünüp, içilärin idıp, Maħasatwi tigin kántü özi yanturu yana ol arıgka kirip, aç bars üskintä tägip, tärkin tawratı tonın suçulup kamaş butıki üzä asıp, inçä tip, bäk katıg saw sözlädi:

"mān amti tolپ sansartaki tınlıglar üçün
üzäliksiz üstünki yig burhan kuti küsüşin,
täpränçsiz yayılmaksız uluğ yarlıkançuçı köñül turğurup,
bo māniñ säwār amrak ät'özümün titär mān idalayur mān.
buzılmaksız çolmaksız burhan kutın tilayür mān,
kim kamağ bilgälärkä säwgülük taplağuluk;
üç uğuş yirtinçüdäki ämgäklig taluytaki tınlıglarıg
örü tartıp özğurup, inç māñilig kılayın"

tip tidi. ol ödün tigin munça saw sözläp, ol aç bars üskintä suna yatdı. kántünür uluğ yarlıkançuçı köñüllüg çoğı yalını uğrinta, ol aç bars yigäli titünmädin, bodisataw anı körüp, ötrü idiz tağka ağıtınp, ät'özün kodı kamaşdı. kaçan yirkä tağdüktä, bodisataw yana inçä tip şakıntı: "inçip bo bars turuğı küçsüzi uğrinta, anın mini yigäli umaz" tip, ötrü bodisataw örü turup, inaru bärü körüp, bı bıçğıu tiläp bulmadı. ötrü kurımış katıg kamaş alıp, anı üzä ömgän tamırın sançıp, kan üntürüp, akuru akuru barska yakın bardı. kaçan bars üskintä tağdüktä ötrü ol ödün bo ağır uluğ yağız yir altı türlügin täprädi kaşadı. inçä kalıtı uluğ yil kälip, köl suwin tokıp, yaymış tağ yokarı kodı yayıldı; yaykaldı. kök kalık yüzintäki kün täñri Raħuqa sigirtmiş tağ yaruksuz yaşuksuz öñsüz ölüz boldı. buluñ yırtağ barça bütürü karardı. kara tuman üzä örtüldi. kök kalıqtın täñridäm yid yıpar hua çäçäklär tüşdi yağdı. ol arıg sämäk içi hua çäçäk üzä tolu boldı.

ol ödün üstünki täñrilär bo sawıg körüp, ağısız uluğ muñadıp tañlap, bodisatawınñ antağ muñadıncıg çadiklig işiñä iyin ögirip, ögä alkayu inçä tip şlok sözlädilər:

"uluğ tınlıg, uduñuz
umuğ inağ bolğalı.
uluğ yarlıkançuçı köñülünüz üzä
tüp tüz körür siz tınlıglarıg,
öztä tuğmış oğulça kızça.
yiti kınıg ögrünçlüg,
äsirgänçsiz iduk köñülünüz üzä

ät'özünüzni ıdalap
 ämgäktin tartmaklıg buyanıñız yitiñsiz titir.
 odğurak bolğay siz täggäli
 mäñjülüg kirtü yig orunka.
 birtäm öñi ödrülgäy siz
 tuğmaq ölmaklıg bak bağtın.
 tärkkäyä ödün täggäy siz
 täñkäşisiz burhan kutırça.
 yanmaksızın tanuklap
 inçkü mañi tapğay siz".

tip tidi.—ol ödün ol aç bars, kaçan bodisatawıñ ömgänintin kan akmışın körti,
 ötrü ol kanıg yalgayı atın barça yip kodtı. yalañuz kuruğ süñükläri ök turu kalı.

ançağınça bodisataw tiginnin uluğı içisi yir täprämişin körüp, inisiñä inçä tip
 tidi:

"yağız yir bütür täpräyür.
 ögüzlär tağlar birlä qalısız
 buluñ yınak qararıp,
 öläz boltı kün täñri.
 köktin tüşär täñridäm
 hua çäçäklär bulğaşu.
 odğurak ärki inimizniñ
 ät'özün tımäk bälğüsi"

tip tidi. bo sawıg äşidip, kiçigi inisi inçä tip tidi:

"äşidtim män Mağasatwiniñ tsuyurkayı
 sözlämiş çın sawın
 timin-käyä körmişdä
 turuğ kücsüz aç barsıg.
 aç ämgäkkä äğirtip,
 änükin yigäli kılmışın.
 anın sizindim inimkä.
 ät'özün tıdı ärki mu?"

tip.—ol ödün ol iki tigittär munçulayu sözläşü açığıları kalıp, yiriñütilär yıgladılar.
 ötrü tärkin yanturu yanıp, yıgläşu bayakı ol bars yatur orunka bardılar. kaçan
 anta tägdüktä ötrü iniläri Mağasatwi tiginnin tonı qamış butıkı üzä aşkınturup
 tururın, sını süñüki, saçı birlä arçuru turçuru yatmışın, akmış qanı toprakta titig
 yoğrulup, yirkä yukup turmışın kördilär. nä anı körüp ök ät'özlärin ol süñük üzä
 kämışip, ögsiräp unırap kamıldılar. näçätä kin timin öglänip ötrü iliglärin örü
 kötürüp, uluğ ünin uhdılar sıktadılar. ulıy sıktayu inçä tip tidilär:

"körklä köwşäk tokılıg
 inimiz ärdiñ küwäz-ä!

öğkä kaçkä säwitmiş ärdiñ kadaş-ad
 näçükin yana birgärü
 birläkiä ünüp üçägü?
 nägülüg titdiñ özüñin
 bizni birlä barmadın?
 ögümüz kaçımız biziñä
 utru körüp ayıtsar,
 biz ikägü nägü tip ötünälim sözlälim?
 ol yig bolğay üçägü
 birläkiä ölsär biz.
 näñ biziñä kärgäksiz
 bo ät'özümüz tirigi"

tip.— ol iki tigittär munçulayu yañın käyirkänçig kılını ulıyu sıktayu talıp yugüp,
 ançata kin timin andıran öñi yorıp bardılar.

ol ödün Mağasatwi tiginniñ tapıgçıları "tiginimiz kaçdı" tip, "kaçan bartı?
 yorıñlar, kanda ol äşidälim" tip tişdilär.

ançağınça anası hatun balıkta idiz kalıkta yatıp udıyur ärkän, ärtiñü yawız
 tül tüşädi. ämigi töpürä biçilur bolur. azıg tişläri ağızında koñrulup tüsär bolur.—
 üç kögürçän atayı laçınka kaçıtur ärkän, birisi tutsukup, ikägüsi korkınçlıg ozar
 bolur tip, munçulayu tüşäyü yatur ärkän, yir täprämäki üzä bäliläp odunup
 kälti. nä odunu birlä ök anta korkınçlıgın busuşluğın inçä tip tidi:

"nägü äрки amtı tiltağı?
 yağız yir munçulayu täpräyür.
 ögüzlär köllär yayılıp,
 ı tğçlar ırkalur.
 kün täñriniñ yaruğı
 öñsüz boltı örtmiş täg.
 közüm ämigim täpräyür,
 öñräkitä öñi şük.
 okın yüräkimkä ursukmış täg
 sıkılur män ämgäkin.
 tolp ät'özüm titräyür.
 inçim idi bälğürmäz.
 tüşämiş ol tülümnüñ
 yawız turur bälğüsi.
 odğurak bar äрки ärtimlig
 artağ yawız adalar!"

tip tidi.— anıq ara iki ämigi äwitip, süt akıp kälti. nä anı körüp tağı artıkrak
 uyırkandı yoğurkandı.

ol ödün ol hatunnuñ bir tapıgçı kızı taştın turur ärkän, kaçça ärtär yolki
 kişitin "tiginig tiläp, tağı bulmaz ärmış" tip saw äşidti. nä mum äşidü birlä ök
 ürkip bäliläp. ötrü orduka kirip, hatunka inçä tip ötünti:

“h̄atun uka yarh̄kadı mu ärki? taştın bir antağ saw turur: ‘tiginig tiläp, taķı bulmaz’ tip. bo nä saw ärki?” tip tidi.

ol ödün h̄atun bo sawıg äşidip, uluğ busušta kadğuta turup, açığı kälip, közintä tolu yaşı birlä tärkin ilig bägkâ barıp, “ay uluğ ilig bäg! män muntağ saw äşidtim; bo nä saw ol? azu biziğ amrağ ögükümüz ağ kiçigi Maḥasatwiğ içginmiş ärgäy mu biz?” tiptidi.

bo sawıg ilig bäg äşidip, ürkä bälirläyü açığı üzä tıķılıp, akılayu inçä tip sözlädi:

“ay ämgäk, ay ämgäk! bökünki küntä amrağ ögükkiämin ymä yitdürdim içgındım ärki mu män?” tip, yaştın yodunu h̄atunın ütläyü inçä tip tidi:

“tüzünümä! sän näñ busma, busrulma! män amtı kamağun ünüp, amrağ ögüklärimin tiläyin. barın yokın biläyin” tip.—tärkin buryuqları mançları birlä yomkı balıktın taşkaru ünüp, öñi öñi yadılıp, orun orun sayu tilägäli izdägäli bardılar.

anıñ arasın̄ta, bo saw taķı kaçmāzkän, bir buryuğ tärkin tawratı kälip, ilig bägkâ yaķın tägip, “ay uluğ ilig bäg, busanu yarlıķamazun. iki tigitlär su äsän täginür. ağ kiçigi Maḥasatwi tigin taķı tapısu täginmāz. tiläyü täginürlär” tip ötünti.

ilig bäg bo sawıg äşidip, uluğ tınıp, inçä tip tidi: “muñ ay, muñ ay! yitürmiş män isig säwār amrağ atayımın!

oğlum yañı bolmışta
ögrünçüm säwinçim az ¹ ärdi.
kinindä oğuluğ yitürdüktä
busuşı ämgäki üküş turur.
birök oğulum bo tušta
tırig äsän kawışsar,
ölsär mäniğ ät’özüm
ämgänmägäy män arıtı!”

tip tidi.—h̄atun bo sawıg äşidip, okın ursuķmış kişi täg, busuş kadğuka köñülü kögüzi ägirdip, siniläyü inçä tip tidi.

“üç ögüklärim birgärü
tapığçılarnı birlä kamağun
yomkı bardılar arıgka
ilinçü mäñi kılğalı.
kamağta kiçigi säwār amrağ
oğulum yalañuz kalıp kälmasär,
bolmış bolğay odğurağ
adırlıgıñuk alp ada!”

¹ üküş (?)

tip munçulayu sinilädi.—ançağınça sapça ikinti buryukı kälip, ilig bägkä tägdi. ötrü ilig bäg ança “ay buryuk-a, amrak atayım Mahasatwi kanta ärmış?” tip ayıtı yarlıkadı.

ol buryukı bo yarlıgıg äşidip, közintä isig yaşı tökülü busuşluğ kadğuluğın yığılayu ağızı kurup, tili tamğakı katıp, saw sözläyü umatın kiginç birmätin, şük turdı. anı körüp, ilig bäg hatunı birlä aşukup, inçä tip ayıtı:

“tärkin sözlän buryuk-a,
kiçigi oğlum kanta ärmış!
ät'özüm busanur busurkanur,
otka örtänip köyär täg.
ögümin köñülümün içgınıp,
munğul bolup bilinmäz män.
kılmaq mäniñ kögüzümin
yarılguluk sınguluk!”

tip tidi.—ol ödün ikinti buryuk bodisataw tigin ät'özün buşi birip nätäg kılmuş işlärin iyin käzigçä tüzü tükädi ötündi.

bo sawıg ilig bägli hatunlı äşidip, açığıları ämgäkläri üzä umadın, ulışdılar sıktaştılar. oğlınıñ ölmüş yirin körügsäp, tärkin tawratı yürük atların koşuğluğ kaqlıta oluruq, ol kamışlıg arıgka tawraq bardılar. kaçan bodisatawnıñ ät'özün buşi birmış yir orunka tägdilər ärsär, anda ötrü bodisatawnıñ yaş süñükläri inaru bärü anda munda saçılıp yatmışın körüp, ät'özlärin birgärü yirkä çalıp, ögsiräp tınsırap, inçä kaltı uluğ ı ıgac küçlüg katıg yilkä tokıdılıp, kamılmış täg tüşdilər kamıldılar. öglärin köñüllärin içgınıp, nä kılınmışın arıtı bilinmäz boltılar. ötrü ol ödün ol buryuklar başın tägräki bäglär inançlar soğıg suw bükürüp, yilpigü üzä yilpiyü ilig bägig hatunuğ ançata kin timin ançakaya ögländürdilər. öglänü birlä ök ötrü iliglärin örü kötürüp, ulıyü sıktayı inçä tip tağşurdılar:

“nä ada ärdi atayım,
körkläkiä ögüküm?
ölmäk ämgäk näçükin
öñrä kälip ärtödürdi?
sintidä öñrä ölmäkig
bulayın ay künkiäm!
körmäyin ärti munı täg
uluğ açıg ämgäkig!”

tip tidi.—anda ötrü ilig bäg hatunı ançakıa ögsirämäki sarılıp, saçı başı yadılıp, iki iligi üzä kögüzin tokıyü kaltı balık suwıntın adırılıp, isig kumta ağınamış täg yirtä ağınayı inçä tip yığıladı:

“kim ärdi ärki bıçtaçı
ögükkiäm ät'özün?”

öñi saçılıp yatur, ay,
 kalmış sünük yir sayu.
 içgınnmış män känçimin
 säwär amraq atayımın.
 busuşka ämgäkkä basıtıp,
 täpräñsiz boltum ärmäz mu?
 kim ärdi äрки ölürdäçi
 ögükkiäm çaқ sini?
 tägürdäçi munı täg
 busuş qadğı ämgäkkä.
 katıg wajir ärmäz mu,
 kim mäniñ bo yüräkim
 yarılıp böksilip barmadıñ,
 näçükin turur munı täg?
 tülümtä män bälgülüg
 kördüm ärdi bo bälgüg.
 'iki imigim birgärü
 töpürä bıçılır' tüşädim.
 'azıg tişim qonrulup,
 tüşüp kälir boltı ärdi.'
 körür ärmış män odğurak
 bo ämgäkkä tuşğuşka.
 yana tüşädim muntada
 adın:, üç köğürçkän atayın
 laçın toқup üçägüni.
 birisin qapıp iltür bolur."
 amtı yitürdüm añ kiçigi
 säwär amraq ögükümin;
 yawlaқ bälgü utlısı
 idi äzüg bolmadı."

tip, munçulay yıgladı.—ötrü ol ödüñ ilig bäg ulatı iki oğlanı birlä ulıuş sıқтаşu kitärmäyüк yiwiglig tizigligin kamağ bäglär birlä yomқи bodisatawnıq kalmış süyüklärüg şarınin äwtidilär yıgdılar. uluğ törlüg törün toқun ağır ayağ tapıg uduğ kılular.

İki Kardeş

Krş. J.R. HAMILTON, Le conte bouddique, s. 19-28, Levha XXI-XL; Uygur yazısı

tiğın inçä tip ötüñti: "luu hanlarınta Çintamani ärdini bar; kim ülüglüg kutluğ kişi ol ärdni bulsar, kamağ tınhıglarğa asıg tusu qılur. anı üçün taluyka kirigsäyür män" tip ötüñti.

ol ödüñ қаңı han yarlıg yarlıқadı: "kim, taluyka barayın tisär, kirinlä! oğlum tiğinkä iş bolunlar! nä kärgäkin barça birgäy biz. kim yırçı suwçı kämiçi bar ärsär, ymä kälzün: tiğiniğ äsän tükäl kälürzünlär!"

ötrü bo yarlıg işidip, biş yüz satıgçı äranlär tirilip, içgärü ötüg birdilär. "kamağın ädgü ögli tiginkä kulluk barır biz. ölsär, birlä ölür biz; kälsär, birlä kalır biz" tip ötüg birdilär.

ol ödün Baranas uluşta bir ädgü alp yirçi suwçı bar ärti. kaç kata taluyka kirip, bişär yüz ärin barıp, äsän tükäl kälmiş ärti. inçip säkiz-on yaşayur, kaç ärti. yinä iki közi körmäz ärti. ol biş yüz är kamugun ol körmäz yirçikä ötüntilär. ol ödün tigin özi barıp kolin yätip, içgärü kaçı han tapa kigürdi. kaçı han inçä tip yarlıkadi: "bir-kiä amraq öglümün sizijä tutuzur män. asan tükäl kälürüj" tip yarlıkadi.

ötrü ol awıçğa "äy" ıglayu hanka inçä tip ötünti: "täjrim, nä muj tak boltı, kim antağ täjri tag ärdni tag ögükünüzni ölüm yirijä idur siz? ol taluy suwı ärtiñü korkinçig adalıg ol. üküş tınlıglar barıp, ölügli bar *; barsar yarağay mu?" tip ötünti.

uluş barça tigin üçün busanur. ymä han inçä tip yarlıkadi: "tıdu umadam. ärkim tükämädi. ärsiz idur män. amtı siz katablanıj, birlä barıj, yirçi boluğ" tip yarlıkadi. awıçka kamağ taplamış üçün, yirçi boltı.

ol ödün kaçı han tiginkä säpti. biş yüz äränniñ aşı suwı kölüki takı nä kärgäkin alku tükäti birip uzatıp üntürdi.

ol ödün ayıg ögli tigin, inisi, inçä tip sağıntı: "ögüm kaçım içim tiginkä säwär, mini aklayur ärti. amtı içim taluyka barıp, ärdni kälürsär, takı ağırlıg bolğay; män takı uçuz bolğay män "tip sağıntı." amtı birlä barayın!" ötrü kaçı hanka inçä tip ötünti: " içim tigin ölüm yirkä barır. nägülüg kalır män, täjrim? män ymä barayın! ädgü yawlak bulsar, birlä bulalım!" "tip. ymä kaçı oğul, kılınçı yawlak üçün, säwmäz ärti. ötrü "barsar, barğıl!" tip yarlıkadi.

ol ödün kaçı han, uluş bodun ıglayu sıktayu ädgü ögli tiginig uzatı üntürüp, taluyka idtilar. kaltı taluy ögüzkä tägip, yiti kün turup, kämi yaradı. yiti tämır son ** kämi solap turğurdi. yitiñ kün, tañ tañlayur ärkän, ädgü ögli tigin uluğ küwrüg tokıtıp, inçä tip yarlıkadi: "taluy ögüzkä kirür sizlär. kim ölüm adaka korksar, aşnurak yorıñlar. män sizlärni küçöp ilitmäz män" küniñä muñçulayu küwrüg tokıtıp, yarlıg yarlıkap; ötrü yarlıgın işidip, kim näj üntämäsär, yitiñ kün tämır son ** açtı; tämır işıg yorıdı.

tigin kutı ülügi üçün, adasız tudasız kaç kün içintä ärdnilig otruğka tägdilär. yiti kün anta tıntılar. yitiñ kün tañ adınçig ärdni yinçü kämikä tükägüçä urup, tigin inçä tip yarlıkadi.

"amtı män bo ärdni birlä barsar män, kamağ tınlıglarka artuk asıg tusu kılı umağay män. sizlär barıñlar! män bo muntuda yigräk Çintamani ärdni alğalı barayın, kim kayu tınlıglarka tüzü tükäti asıg tusu kılı usar män." ötrü kadaşı ayıg ögli tiginig ütläp, kämi tutuzup yanturu ıdı.

* oku: bir?

** son, oku: sva?

tigin yirçi awıçka birlä ikigü kaltular. ol ödün ädgü ögli tigin yirçi awıçka kolın yätip, yiti kün bilçä boğuzça suwda yorıp, kümüslüg otrugka tağka tägdi. yiri kumu alku kümüş; ötrü tınturğalı saqıntı. inçip awınçka arukı yätti, küçi alaıudı; täpräyü yoriyu umadı. ötrü tiginkä inçä tip ötünti: "oğlum, muntuda inaru öntün yıqak altun tağ bar; közünür mu? körün!" tip tidi. awıçka inçä tip tidi: "ol altun tağka tägsär siz, kök linhua körgäy siz. ol linhua sayu birär ağuluğ yılan bar. ağu tını iraktın ançulayu közünür, kalu linhua sayu tütün tütärçä. ol ärsär, ärtinü alp ada titir. ol linhua yoluğ yoğuru usar siz, ötrü luu hanı ärdnilig balıkkı orduka täggäy siz. ol balıq tägrä ymä yiti kat karam içintä alku ağuluğ luular yılanlar yatur. anı yoğuru usar siz. içgärü balıkkı kirkäy siz. luu hanıña közüngäy siz. ärdni bulğay siz. män amtı ölür män. siz yalaıuz-kıta kalır siz, täjrim. karkmaı, busanmaı! isän tükäl täggäy siz. inçip kayu kün burhan kutın bulsar, mini tutmaı!"

Şiir

Halk Şiiri

(W. BANG und G.R. RACHMATI, Lieder, s. 131'den; Uygur el yazısı. İlk iki şiir alışılmamış şekilde yeni olmalıdır. Bunlar Turfan yazmalarında mevcut olmayan (-za, -ğan) şekillerini ve Arapça bir kelime ihtiva ediyorlar.)

ağlar bulut örläp kökiräp,
alkuğa mu qar yağurur?
ak bir saçlığ karı anam
açıyu mu yaşların ağıdur?

karalar bulut örläp kökiräp,
kar mu yamğur ol yağurur?
karı yaşlığ ol anam
kayğuta mu yaşın ağıdur?

yazkı bulut yaşlap köküräp,
yamğurlar mu ol yağıdur.
yaşı kiçig alğanlarım
yaşların mu ağıdur?

küski bulut köküräp örläp,
köp mu yamğur ol yağıdur?
köñül-taşım iki kiçig
köz yaşların mu ol ağıdur?

Bilgiyi Övgü Şiiri

(age, s. 134; Uygur el yazısı)

bilig bilig ya bāgim!
 bilig saña āş bolur.
 bilig bilgān ol ārkā
 bir kün tawlat tuş bolur.

biliglig ār biliñā
 taş kurşanza, qaş bolur.
 biligsizniñ yanıça
 altun koyza, taş bolur.

Dini Şiir

Mani İlahileri

(W. BANG, Man. Hymn., s. 22'den; Uygur yazısı).

tāñri yaruk küçlüg bilgākā
 yalwarar biz.
 ötünür biz kün ay tāñrikā.
 yaşın tāñri, nom kutı,
 mar Mani, friştilarka
 kut kolar biz, tāñrim a!

āt'özümüzni küzādiñ,
 özütümüzni boşuñ!
 kıw kolar biz
 yaruk tāñrilārkā.
 adasuzın turalım!
 ögrinçligin ārālim!

(age, s. 4)

tañ tāñri kälti.
 tañ tāñri özi kälti.
 tañ tāñri kälti.
 tañ tāñri özi kälti.
 turuñlar, kamuğ bağlār, kadaşlar!
 tañ tāñrig ögālim!

körügmä kün täñri,
siz bizni küzädiñ!
körünügmä ay täñri,
siz bizni kırtğarıñ!

tañ täñri,
yıldığ yıparlıg,
yarukluğ yaşukluğ,
tañ täñri (5 defa)!
tañ täñri (5 defa)!

tañ täñri,
yıldığ yıparlıg,
yarukluğ yaşukluğ,
tañ täñri,
tañ täñri!

(W. BANG und A.v. GABAIN, TTIII, str. 14-18; 32-37; 114-119'dan; Mani yazısı).

tutçı üzüksüz munitäg
tukumuğ ajunuğ unitmaklıg
toz toprakka patılıp,
turkaru munğul ärtilär.

az nızwanıka ağukup.
artayu yoğattururta
amvardışnılg ot üzä
ağa yürüntäg kıltıñız.

öwkä nızwanı üzä kıturup
ögsüz köñülsüz ärtilär.
öz tözlärin ukıtıp,
öglärin köñüllärin yıgıtıñız.

biş ajuntaki tınlıglarıg
biligsiz biligidin öñi ötürtüñüz.
bilgä biligtä yaratdıñız;
farinibranka sanlıg kıltıñız.

üztä bozta ulatı
üküş tälüm nızwanılar
ögin köñülin azıtıp,
örlätür ärti tınlıglarıg.

(delik).

altı kaçığı üzä azmışlarka
 ağmak inmək ajunlarıg körkittiñiz.
 avış tamu ämkäkin biltürtüñüz;
 alkatmış biş kat täñri yirintä tuhurtuñuz.

kutrulku yol yıñaklarıg tiläyü
 koptın sıñar il uluşlarıg kâztiñiz
 kutkarku tınlıglarıg taptukta
 kotmadın kamıgunı kutkartıñız.

oğatıp kälmiş biznitäg tınlıgka
 ävañliun nom rätnig nomlap kottuñuz;
 ozku kutrulku yol yıñakıg
 ol nomta äşitip, ukar biz.

apam birök munitäg
 arıg nomuğ nomlap kotmasar,
 amtıkatägi yirtinçü
 alkınmaz mu ärti tınlıglar?

türk burhanlarta kin intiniz;
 tözkärinçsiz burhan kutın bultuñuz.
 tük tümän tınlıglarıg kutkartıñız;
 tünäriğ tamutın tüzüni ozkurtuñuz.

al altağ ozanmaqlarıg taşkarıp,
 adınlarka asıgıg işig işlätiñiz;
 azmışlarka yolçı yirçi boltuñuz,
 ayıg kılınçlıg ş(ı)mnu ilkintin ozkurtuñuz.

(delik).

alqış paşık sözläküg,
 ayıg kılınçıg öküngüg,
 amvardışn kılıp yığınkuğ
 ayu yarlıkadıñız oıarka.

bulkanyuk köñüllüg tınlıglar
 bo yarlıgıñıznu äşitip,
 buyanhğ taluy ögüzüg akıtıp,
 burhanlar uluşınta tuğtılar.

adın tümkä köñüllär
 arıg yollarta yonıp,
 amvardışn kılıtlar;
 anoşagan ortuta tuğtılar.

yinçürü töpin yükünür biz
yig üstüngi täqrimiz siziñä;
yirtinçüdägi tınlıglar
yıntam nırbanta tuğzunlar.

ayançañ köñülin yükünür biz.
alqu yirtinçütäki tınlıglar
alp adalarıntın oszunlar!
amrılmış nırwanıg tapsunlar?

SÖZLÜK

Bu sözlük, yayımlanmış metinlerde mevcut, anlamları kesin olduğu ölçüde, en çok kullanılan kelimeleri ihtiva eder; ayrıca, bu gramerin ve metinlerinin bütün kelimeleri -fakat tabii olan türetilmişler değil- bazı problematik olanlar da dahil, sözlüğe alınmıştır. Yazının şüpheli olduğu yerde, okuyuş, yakın, kardeş ağızları takip eder; bunlar da işe yaramazsa, seçenekler parantezle gösterilmiştir; meselâ, *çuş* (o?): Uygur yazısı o ile u'yu ayırt etmez; kelime diğer ağızlarda bulunamamıştır demektir.

Alıntılar, mümkün olduğu kadar açıklandı, değişkenler (varyantlar) en çok kullanılan şekilde bir araya getirildi. Soğutça, Orta ve Yeni Farsça'dan alıntılarının da -teorik telâffuzlarının yanında- tevsik edilmiş olan yazılış tarzları parantez içinde verilmiştir. İranistlerin β ile çeviri yazıya geçirdikleri işaret Türklük bilimcilerinin w 'si ile aynıdır. -Sakacadaki ς ünlüsünün önündeki, bir sedalı ς (yani j)'dir. Çince işaretler için, önce modern Mandarin telâffuzu, arkasından KARLGREN'in eskiye göre yeniden kurduğu ses değerleri verilmiştir.

Bu kitabın kullanılmasını sadece Alman olmayan Türklük bilimcilerine kolaylaştırmak gayesiyle, bu sözlükte kelimelerin anlamı -Almanca'nın dışında- Türkçe ("Osmanlıca") olarak da verilmiştir.

Sözlükteki Harflerin Sırası

Brāhmī değişkenleri (varyantları) parantez içinde verilmiştir:

$a, \bar{a} (\bar{a}), \bar{a} (\bar{a}), b (bh), \varsigma (c), d (dh \delta), e, f, g (g), g (g), h, h, i (i), i, j, k (kh hk), k, l, m, n (m \bar{n} \bar{n}), \eta (\bar{n}), o a (\bar{o}), \bar{o}, \bar{p} (ph), r (rr), s, \varsigma (\bar{s} \bar{s}), t (t \bar{h} \bar{h} \bar{t}), u (\bar{u}), \bar{u}, v, w, y, z.$

Ünsüzlerin 'doğru'sunu ortaya çıkarmak için hiç bir denemeye girişilmedi; çünkü, beş yüz yılı aşan bir zamanı kapsayan bu edebiyatta farklı ağızlar mevcuttur.

Basit a, u vs. ünlülerinin yanında aa, uu ünlülerinin çift yazılışları da bulunabilir. $\bar{a}$ elif manasına gelir, mesela $\bar{a}t' \bar{o}z'$ deki gibi; burada $\bar{o}$, kelime içinde baştaki $\bar{o}$ ile, yani $\bar{e}lif, vav, ye$ ile yazılmıştır. Buna karşılık, $\bar{i}$, baştaki $\bar{i}$ 'nin, $\bar{e}lif$ le değil, $\bar{a}yn'$ la yazıldığı manasına gelir, bu, sadece Mani yazısında görülen bir özelliktir.

§ 16'da zikredilmiş olan e ünlüsü, Yenisey Run yazılarında ve Brāhmī yazmalarında gösterilmiştir, o halde bu ses, Eski Türkçede vardı. TT VIII'in Brāhmī metinlerindeki 25 kelime kökünde e vardır; elinizdeki sözlüğün 48 kelime

kökünün ilk heccinde, *e* ile telaffuz edildiği sonucuna götürebilecek *a/i* değişkenleri var. İstatistik aşağıdaki şekildedir:

- 8 defa *a/i*,
- 13 defa *i*,
- 1 defa *i/i*,
- 1 defa *i*, yahut zayıf ve düşmeye yüz tutmuş *e*.
- 2 defa *i*.

Sözlüğümüzdeki *a/i*'li kelime kökleri Brāhmī yazısında şunlara tekabül eder:

- 22 defa *e*,
- 3 defa *ā*,
- 2 defa *i*,
- 2 defa düşme zayıflığı
- 10 defa Brāhmī yazısında mukabili yok.

Her ne kadar, bazı modern Türk dillerinde dar *e* varsa da, bu mütekebbiliyetlerin çokluğu karşısında, böyle ihtimale dayanan bir teoriden kaçınılarak, gerçekler aktarılmıştır. Bundan dolayı -Brāhmī yazısı dışında- ne bir *e*, ne de ilk heccenin dışında bir *o/ö* verilmiştir.

ab, bk. *aw*

abam, bk. *apam*

abamu (Rāsānen) < Fars. *ābnūs* < Grek.

ἄβενος daimi

abınç, *abınçu* teselli, refah

aç aç

aç — acıkmak

aç — açmak

açari < Skr. *ācārya* usta, hoca

açır — acılamak

açırğ acı, hiddet, kuvvetli, pek

açırğ hediye

açırn — ihtimam etmek, bakmak; acı-
mak

açırn — acınmak, itiraf etmek, ikrar etmek

açırar anahtar

açırık aç

açırık açık

ada, *ādḥā* (br.) tehlike

adağ, *yadağ* ayak *a.kaṃṣat* — isyan çıkarmak, karışıklık çıkarmak (?)

adalan — tehlikeye düşmek

ādār (br.) (?)

adaş, *ādhaṣ* (br.) adaş, arkadaş, dost

adğan — , bk. *atkan* —

adğançsız, bk. *atkançsız*

adğır aygır

adğırılık hara

adhlig (br.), bk. *atlig*

adın, *adhim* (br.), *atim* (br.) başka, başka türlü, bundan başka, yabancı

adın — değişmek, iyileşmek; hayrette kalmak, şaşmak

adınagu, *adnagu* başka

adınçığı, *adınçık*, *adınıç* fevkalade, seçilmiş, başka türlü, mümtaz, hususen

adında diğer cihetten

adır — ayırmak

adıra ödürä öteye beriye, orada burada
adirt ayırma, fark
adirtla — ayırmak, ayıklamak
adirtlıg sarıh, açık
aditya < Skr. *āditya* güneş
adnağu, bk. *adınağu*
adru — seçmek
adruk başka, bundan başka, ayrı
adruk, artuk'un göçüşmeli biçimi
adrukluğ, bk. *artukluğ
adugun at (sürüsü)
adurt avurt, yanak
adul avuç
ağ — binmek, çıkmak
ağar, bk. *ağır*
ağazlan — , bk. *ağızlan* —
ağduk fena, garip
ağı mal, zenginlik, hazine
ağılık ambar, hazine üç a. = krş. *samtso*
ağına — *ağna* — ağnamak, yuvarlan-
mak, debelenmek
ağınçsız sağlam (seciye), sarsılmaz
ağır, ağar ağır, değerli, şeref
ağırlıg muhterem, gebe
ağıt — , bk. *akit* —
ağıt — kovmak (?)
ağız, *ag(i)z* (br.) ağız
ağızlan — , *ağazlan* — telâffuz etmek, ko-
nuşmak, söylemek
ağla — , bk. *yıgla* —
ağna — , bk. *ağına* —
ağrı — ağrımak
ağrıg hastalık, hasta
ağruş izdirap
ağtın — çıkmak, yükselmek, çıkarmak,
yükseltmek
ağu zehir

ağuk — zehirlenmek
ağzan — telâffuz etmek, konuşmak,
söylemek
ajun, azun < Soğ. *ajun* ("zıwn) hayat,
mevcudiyetin *samsara*'daki şekli
ak ak, beyaz, kır at
ak — akmak
akı cömert
akıg akma, akıntı, cereyan
akıgılg Bud.: Skr. *sāsrava* akan, akıcı,
cereyanlı
akıgsız Bud.: Skr. *anāsrava* akıntısız,
cereyansız
akıla — , bk. *yıgla* —
akit — , *ağıt* — akıtmak
ākā — (br.) reddetmek, nefret etmek
aktar — dönmek, aktarmak, tercüme
etmek
aktın — akmak, suya batmak
aktur — akıtmak
akur — yavaş davranmak
al vasıta, usul, hile
al al
al yan, alt taraf
al — , *āl* — (br.) almak, evlenmek (erkek
tarafından söylenmiş)
ala ala, alaca, cüzamlı, cüzam
alakır — haykırmak, bağırarak
alanağad — tükenmek, kuvvetten düşmek
alanağadur — zayıflatmak
alanağ — yorulmak
alanağur — yormak, zayıflatmak
alçak mültefit, hayırhak
alğan alınmış (yani, kocaya varmış
kadın)
alğan — , bk. *alkan* —
al(ı)ğ (Orhon yaz.)?
alın borç

- birine bağlı 12 sebepten (Skr. *nidāna*) altıncısı
- böşük, büşük, bişük* beşik, dost, akraba, sevgili
- böz* (ü?) < Sür. *buz*, Grek. βυσσος < ? pamuklu kumaş
- brahaswadi, br(a)hasiwadi* < Skr. *bṛhaspati* Müşteri (gezegen)
- br(a)hmadati* < Skr. *brahmadatta* özel ad
- braman* < Skr. *brāhmaṇa* Hindistan'da en yukarı sınıfa ait kimse; Budist olmayan
- brişti*, bk. *frişti*
- brt* —, bk. *birt* —
- bu* < Çin. 戊 *wu* on kan'dan beşincisi
- buçgaksız* bucaksız
- bud* < Skr. *budha* Utarit (gezegen)
- budhink* + (br.), bk. *butik*
- buğday* buğday
- buğra* erkek deve
- bul* —, *pul* — (br.) bulmak
- bulak* bulak, ark, kaynak
- bulaq* < Çin. 厩 房 *wulang* üstü kapalı yeşillikli balkon
- bulğa* —, *bulka* — karıştırmak
- bulgak* karışıklık, isyan
- bulğan* —, *bulgān* — (br.) karışmak
- bulğaş* — yığın halinde mevcut olmak
- buğa* hğa
- bukağu* bukağı
- bukarak* Buhara
- bukarsı* bağ
- bukun* (—o—?) halk, ahali
- bulut*, *bulut*, *pülüt* (br.) bulut
- bulutçulayu* bulut gibi
- bulka* —, bk. *bulğa* —
- bultuk* — bulunmak
- bultur* — buldurmak
- bulula* — karıştırmak (?)
- bulun* esir
- bulun* — bulunmak
- bulunç*, *plunç* (br.) kazanç
- bulunçsuz*, *bulunçsuz* bulunmaz
- buluq*, *plūn* (br.) bucak, dört asli cihet arasındaki aralık cihetler
- buluş* — buluşmak (?)
- bulut*, bk. *bulit*
- bum*(ı)n (Yazıtlar) Türklerin 552'de ölmüş bir kağanı
- bun* < Orta Fars. *bun* zemin, esas, temel
- bunça*, bk. *munça*
- buq*, bk. *muq*
- bur* — kokmak
- buranç* koku
- burçak*, *purcāhk* (br.) burçak
- burçintur* — incitmek
- burğu* boru
- burğuçan* (Yazıtlar) (oku: *borğuç(a)ğ*?) bir ünvan
- burhan*, *burham* (br.) < Çin. 佛 *fo* < *b'iuat* ve +*han* Buda
- bursan*, *bursoq* < Çin. 佛僧 *fo-sêng* < *b'iuatsang* < Skr. *buddha* ve *saṅgha* rahipler cemiyeti
- burua guru* < Skr. *pūrvaguru* (?) bir isim yahut ünvan
- burun* burun, hortum
- buryuk*, bk. *buyruk*
- bus* — kederlenmek
- busan* —, *pūsām* — (br.) kederlenmek
- busgak* yürek sıkıntısı, *tin b.* nefes darlığı
- busrul* — kederlenmek
- busurkan* — korkmak
- busuş* keder
- buş* —, *pūş* — (br.) sinirlenmek

buş < Çin. 布施 *pu-shī* sadaka, 6 yahut 10 faziletten (Skr. *pāramitā*) biri
but bacak, ayak, but
butarla — yırtmak
butık, *budhiik* + *budak*
butluğ bacaklı, butlu
buyan < Skr. *puṇya* ehliyet, iyilik, saadet
buymul bir nevi kuş
buyruk, *buryuk*, *pyruk*, (br.) kumandan, vekil
buyur — emretmek, buyurmak
buz — mahvetmek, bozmak
buzāgu, *pūzāgu* (br.) buzağı
buzul —, *pūsl* - (br.) mahvedilmek, bozulmak
büdi — dans etmek
büdün, bk. *bütün*
büg — eğmek, bükmek
bügü (ö?) dirayetli, büyücü, şahıs adı
bügün — vakıf olmak, tanımak
bügür kalça, böğür
bügüş dirayet
bük —, *bıkmak*, *usanmak*, *tiksinsmek*, bk. *bök* —
bük(a)gük (Yazıtlar) (ö?) bir yer ismi
büksil —, bk. *böksil* —
bükür —, bk. *bürkür* —
bür tomurcu
bürkür —, *bükür* — (ö?) su serpmek
büşük, bk. *böşük*
büt —, *püt* — (br.) bitmek
bütün, *büdün*, *pütüm* (br.) bütün
bütür — bitirmek
bütürü tamamıyla
bütül ikmal, tekâmül
coh + (br.), bk. *çoğ*

com — (br.), bk. *çom* —
cök — (br.) çökmek
culbu, bk. *çulwu*
cügiā (br.), bk. *çükta*
ç(a)ça (Yazıtlar) 706'da öldürülmüş Çin generali Şa-ca Ceng-i'nin adı
çadar < ?kü
çadik, *çatik* < Skr. *jātaka* doğum efsanesi (yani Buda'nın daha evvelki yaşayışlarından birinin hikâyesi)
çağur — iftira etmek
çaşşapat, *çaşşapat*, *çaşşapat*, *jihşapath* (br.) < Man. Soğut. *çihşāpād* (*çhş'p'd* < Skr. *śikṣāpada* talimat, akide, şahıs ismi ç. ay 12. ayın adı)
çaş doğru olarak, tamamıyla
çak — vurmak
çakir < Skr. *çakra* tekerlek
çaşşapat, bk. *çaşşapat*
çal — atmak, vurmak, çalmak
çambudievip < Skr. *jambudvīpa* bu dünyanın adı
çan < Çin. 鑿 *chan* bardak
çantal, + *çandal* (br.) < Toh. *çandāl* < Skr. *çandāla* cellat
çaṅ küçük çan
ç(a)ṅ (Yazıtlar) Kültegin'in cenazesine katılan Çin generali Cang Kü-i'nin adı
çası iftira
çasur — iftira etmek
çasut iftira
çatik, bk. *çadik*
çawıkmış meşhur
çaytir < Skr. *çitrā* kamerin menzillerinden biri
çāçāk, *jājāk* + (br.) çiçek
çarıg ordu

şâvîş kandırma, usul
şıçamuk serçe parmak
şığay, *şığan*, *şığany* (daha sonra Macar. *cigány*, Alm. 'Zigeuner') fukara, sefil
şık < Çin. *𠄎 ch'i* < *ts'iak* kadem (uzunluk ölçüsü)
şıkan yeğen
şıkra - gıcırdamak
şın, *çim* (br.) < Çin. 眞 *chên* dürüst, doğru
şingaru tam
şınık - gerçekleşmek
şınju < Çin. 眞如 *chên-ju* = skr. *tathatā* hakikat
şuwa ökse çubuğu
şi < Çin. 𠄎 *ch'i* (< *tsiap*) 12 Kien-çuman'dan altıncısı (*şip* dahi yazılır)
şigil bir Türk kabilesi
şigzin < ? bir cins yemek
şık Kögmen dağında veya civarında oturan bir halkın adı
şiltäg saygı, ikram, itibar
şim kat, buruşuk
şintamani < Skr. *cintāmaṇi* bir mücevher
şip < Çin. 𠄎 *ch'i* < *tsiep* 12 Kien-çuman'dan altıncısı (*şi* dahi denilir)
şitawan < Skr. *Jetavana* bir ormancık, daha sonra bir manastır adı
şi- çizmek
şoğ, *coh* + (br.) parlaklık
şoğ-, bk. *şok-*
şoğlan - parlamak
şok-, *şoğ-* kesmek, öldürmek
şokura - kaynamak
şolmak ızdırıp
şom-, *com-* (br.) dalmak
şom(ı)n- dalmak
şomur - batırmak

şomurmuş sulu şeyleri almaya mahsus kepeç
şor < ? büyük bir ünvan
şöbik, *şöbdik* çöp, boş şekil, bulantıklık
şökā çömelme
şöküt-, *şöküt-*, *şöküd-* diz çökmek, dize getirmek
şöl(ü)g (*ü ?*) (Yazıtlar) yabancı (?)
şöp çöp
şub: *altı ş.* Çu nehri ve Isık-göl civarında bir yer (?)
şuğ demet, bağ
şugay Hangay dağlarının cenup kolları civarında bir yer
şuk, bk. *itā ş.*
şuluwu, *culbu* küfür, iftira, tereddit
şuş (*o ?*) bir göl veya nehir adı
şüktā, *cügtā* (br.) kulağın arkasındaki kemik
şümāli karınca
daniş < Skr. *dhanışthā* kamerin menzillerinden biri
dantipali < Skr. *Dantapāla* özel ad
darm < Skr. *dharma* akide, maddeyi aslıye
darṇi (br.), *tarni*, *dhārṇi* (br.) < Skr. *dhāraṇi* büyü rumuzatı
daşakarmapuda-awadanamal < Skr. *daśa-karmapatha-avadāna mālā* bir kitap ismi
dian, *dyan*, *diyan*, *dhyarṇi* (br.) < Skr. *dhyāna* teemmül, 6 veya 10 faziletten (Skr. *pāramitā*) biri
dindar, *dintar* < Soğut. *ḍēnḍār* (*ḍynḍ'r*) Maniheizm'de seçilmiş, mümtaz
diyan, bk. *dian*
drri, bk. *kryi*
dyan, bk. *dian*
el (br.), bk. *il* devlet

eşit— (br.), bk. *äşit*—

eş (br.), bk. *iş eş*

eyem (br.), bk. *iyin*

f(a)r(i)nبران < Orta İnan < Skr. *parinirvāna* Nirvana'nın en derin derecesi

fısay, bk. *wısay*

fıstı, fıstı < Soğut. *fıstı* (*fıstı, fıstı*) (dini:) elçi, ferişte, meleik

ganj < Skr. *Gaṅgā* Ganj nehri

garh, bk. *grah*

gintsun < Çin. 袁隆 *Yen* < *gen-tš'ung* Hüan-tsang'ın tercümei haline tefsir yazan kimse

gilso < Çin. 義淨 *I-tsing* < *gi-džö* AltunYaruk kitabını Sanskritçeden Çinceye çeviren kimse

grah, *garh* < Skr. *graha* seyyare

guru < Skr. *guru* muallim, öğretmen

hağan, kağan Kağan

han, kan han

hansaswari < Skr. *Haṃsasvara* özel ad

hāri— (br.), bk. *karı*—

hārin + (br.), bk. *karın*

hast < Skr. *hasta* kamerin menzillerinden biri

hatun, katun (krş. Soğut. *hw't'ynh*) kadın, kraliçe

hiar < Orta Fars. (Turfan yazmalarına göre) *hiyār* (*hy'r*) yardımcı, dost

honuğ < ? özel ad

hormuzta, kormuzda < Man. Soğut. *hormuzda, hormazda* (*hwrmwzδ, xwrmzδ*) Man.: İlk insan, Bud.: İndra (bir ilāh)

hua < Çin. *hua* çiçek

huilip < Çin. 慧立 *Hui-li* < *gi*ei-tiap* Hüantsang'ın, tercümei halini yazan şakirdi

hüküm (br.), bk. *ükün*

ı nebat, ekin, orman

ı—, bk. *ıd*—

ıcan— dikkat etmek

ıgın—, *ıgün*— kaybolmak, kurtulmak
ıgın meşale

ıd—, *ıt*—, *ı*— terk etmek, göndermek, kaçırmak

ıdala— bırakmak

ıdı, bk. *idi*

ıdı, ıtım ihtiyaç, tehlike

ıduk mukaddes

ıgış ağaç

ıg(a)r (Yazıtlar) < Soğut. *ıgar* (*yğ'r*) kuvvetli

ıgla—, bk. *yıgla*—

ınal büyük bir memur ünvanı, şahıs ismi

ınan— inanmak

ıkıla—, bk. *yıgla*—

ınanç, inançu yüksek bir rütbe, şahıs ismi

ınak melce

ınaru, ıngaru, ināru (br.) ileri, buraya

ınçak (Man.) ?

ıngaru, bk. *ınaru*

ır, bk. *yır* şarkı

ıra—, *yıra*— kaçmak

ırağ, yırağ uzak

ırğal—, bk. *ırkal*—

ırk (fal) işareti, fal

ırkal—, *ırğal*— ırgalanmak, ırgalmak

ısır— ısırmak

ış, bk. *iş iş*

ıybara (Yazıtlar) < Skr. *Īvara* bey; *ıy(a)ml(a)r* özel ad

ıışğ kablo

ıt—, bk. *ıd*—

ıtım, bk. *ıdı*

iä, i'a, bk. *idi* bey
iç iç
iç —, *iç* — (br.) içmek
içgäk, içkäk, içgäk (br.) çok içen, yarasa, iblis
içgär —, *içkär* — ithal etmek, itaatı altına almak, eve dönmek
içgü, içkü içki
içi, äfi ağabey, amca
içiglik içki
içik — girmek, itaat etmek
içim içki, içim
içkäk, bk. *içgäk*
içkär —, bk. *içgär* —
içkü, bk. *içgü*
içlig yüklü (kadın), hamile
içrä içerde
içräki içerdeki, hareme ait; *i. orun* harem, *iç daire*; *i. orunçı* saray memuru, müdürü
içtin iç
içtür — içirmek
iđär —, *iđär* — takip etmek, takılmak
idi, iyä (br.), *i'a, iä, igä* bey, sahip
idi (*ıdı* ?) olumsuzun kuvvetlendiricisi
idiş kap
idiz, yitiz yüksek
ig, yig hastalık
igä, bk. *idi* bey
igdülä —, *iktülä* — bakmak (meselâ: hastaya, çocuğa)
igid, igit yanlış
igid — bakmak, beslemek
igil umumi, dünyevî
igit, bk. *igid*
iglig hasta
igsiz, igsäz sağlam

ik(ä)gü (yazıtlar): *i. bol* — tezatlı olmak
iki, äki iki
iķianğ < Tib. *rķyanğ* özel ad
ikildäyü yeniden
ikinti, (ender:) *ikindi, äkinti*, (nadiren:) *äkindi* ikinci
ikirçgü şüphe
iktülä —, bk. *igdülä* —
il, äl, el (br.) il, devlet, kabile; *i. ötükän kutu* devletin ana tanrıcısı
il özel ad
il ön taraf, şark, doğu
il —, *yil* —, *yl* — (br.) iliştiirmek, hücum etmek
ilän — takılmak; hüküm sürmek, haki-miyete geçmek
ilänmäksiz ilişiksiz
il-bilgä İl-tiriş kağanın zevcesi, Bilge kağanın annesi
ilçi elçi
ildiş —, bk. *iltiş* —
ilgärü önde, şarkta
ilig, älig, (nadir:) *ilik* el
ilig, älig elli
ilig hükümdar
ilik, bk. *ilig* el
ilin —, *yilin* — takılmak, ilişmek
ilingü eğlence
iliş (ruht) bağ
ilit —, bk. *ilt* —
ilk ilk, başlangıç
ilki ilk, birinci
ilkisiz ezeli, öncesiz
ilsirä — yersiz olmak, memleketsiz olmak, ilsiz olmak
ilsirät — yerinden mahrum etmek
ilt —, *ilit* — götürmek; hücum etmek

(i)l-tab(i)r (Yazıtlar) bir ünvan
 il-t(i)r(i)ş (Yazıtlar) bir Türk kağanı-
 nın adı, Bilge kağanın pederi,
 ölümü yak. M.S. 691
 iltiş —, ildiş — kavga etmek
 iltü oraya
 im, bk. am
 imärigmä, imrärigmä çevrilmiş
 imig, bk. ämig
 imrärigmä, bk. imärigmä
 in — inmek
 inç sulh, rahat
 inçä, inçä (br.) öyle, böylece
 inçäk ?
 inçip fakat, sonra
 inçka, yinçka ince
 inçkü sulh, sükûnet
 inçkülüg sakin
 inçsirät — rahatsız etmek
 inçü < Çin. ? mülk
 ini, iniyi, yani *inī küçük erkek kardeş
 inyana < Skr jñāna bilgi
 inçak inek
 *inçgü, äniçgü mafsäl (?)
 inçir alaca karanlık
 ir, bk. yir orada
 ir < Çin. 𐰇 i < iēt on Kan'dan ikincisi
 (bk. § 210)
 ir —, yir — tekdir etmek
 ir — (Yazıtlar) vasil olmak (?)
 irbiz, irbiç vaşak (?)
 irig (äwirig okunacak yerde böyle) kaba,
 ters
 irin dudak
 irin —, yirin — tekdir etmek, kızmak
 irinç, irinçü sefil; irinçü günah
 irinçkä — merhamet etmek

irinçü, bk. irinç
 irintür — sefalete düşmek
 irinç, bk. yirinç
 irkak, bk. ärkak
 irk(i)n (Yazıtlar) bir ünvan
 irmäk usanç
 irt vergi
 irt —, bk. ärt —
 irtä, ärtä erken
 irtäkan evvelce
 irtäkün yarın, erte
 (i)rtiş (Yazıtlar) bir nehir adı
 irtür — (Yazıtlar) ulaşmak (?)
 irü (br.) fal, iyi işaret
 irji, bk. arzi
 isän, bk. äsan
 isiç, äsiç kazan
 isig sıcak hararet, sıtma, sevimli, özel ad
 i. öz hayat
 isin — kıymet biçmek, ısınmak
 isirkä —, bk. äsirgä —
 isirkägü merhamet, hasislik
 isirkämäk (br.) tamahkârlık
 isiz kaba, fena
 isman (ismin yerine böyle) < Tib. sman
 "ilâç", özel ad
 istä —, bk. izdä —
 istam istek
 ist(ä)mi Batı Türklerinin veya On-
 okların ceddî; o, Bumın kağanın
 küçük kardeşi idi ve 575 veya
 576'da ölmüştür
 isür —, bk. äsür —
 isyi(oku işiyi?, Yazıtlar) Çince isimveya
 ünvan
 iş, äş, eš (br.) eş
 iş, iş iş

işg(ü)ti, işgürti (Yazıtlar) diba denilen ipek kumaş
işiç çömlək
işid-, bk. *äşil-*
işik eşik
işil-, *äşil-* azalmak
işin saç örgüsü
işit-, bk. *äşit-*
işitil-, bk. *iştil-*
işlä- işlemek
işlät- kullanmak
iştil-, *işitil-* işitilmek
işu-yazd < Orta Fars (Turfan yazmalarına göre) *yışuyazd* (*yyşw'yzd*) Tanrı İsa
it köpek; *i burnı* it üzümü (yabanî gül meyvası)
it-, *ät-* etmek, yapmak
itä çuk (yazıtlar) özel ad
itär-, bk. *idär-*
itig alet
itig yapma, kurma, teşebbüs, tezyin, süs
itiglig = Skr. *samskṛta* iş edinmiş olan kimse
itigsiz = Skr. *asamskṛta* işsiz, hareketsiz
itil- tekemmül etmek, süslenmek, donatılmak
iün- hazırlanmak
iti- musiki aleti çalmak
iü-, bk. *äu-*
iüin, bk. *äwin*
iy- takip etmek, tabi kılmak
iyä takip ederek, sonra
iyä, bk. *idi* bey
iyin, *eyem* (br.) takip ederek, dolayı, sıra
iyin- zulmetmek, tazyik etmek
iyinç zulüm, tazyik
iz iz

izdä-, *istä-*, *ästä-* izlemek, aramak, istemek
izg(i)l muhtemelen Oğuz kabilesinden bir halk adı
jājāk+ (br.), bk. *çāçāk*
jihšapath (br.), bk. *çahşapat*
jim, *azim* < Çin. 王 *jên*, *hziem* 10 Kan'dan dokuzuncusu
ka (br.) < Çin. 家 *kia* < *ka* aile, akraba
kabşa-, bk. *kaşşa-*
kabşur-, bk. *kaşşur-*
kaş kaç
kaş- kaçmak
kaşan ne zaman, nereye
kaşan kaç defa, o kadar
kaşg geçit istasyonu = Skr. *âyata* his uzvu; *altı k. orunlar* = Skr. *śadâyatana* = Skr. *indriya* altı his uzvu
kadağ haksızlık
kadağ (br.), bk. *katig* katı
kādhaş (br.) (krş. *ka*) akraba, dost, birader
kadaz, bk. *(ä)zg(a)nti-k*
kadğu, *kağku*, *kağgu* (ender, geç metinler) keder, kaygı
kadğur- kederlenmek
kadın kayın (peder)
kadır, *kadhir* (br.) (krş. Moğ. *kağir* akbaba) gazup, sert
kadırkan ormanlı bir dağın adı, belki Kingan dağı
kadıç tarçın
kağal, bk. *kağıl*
kağan, bk. *hağan*
kağansıra — kağansız olmak
kagda, bk. *kāgdä*
kağıl, *kağal* kırbaç
kağuk mesane

kal deli, delilik
kal — kalmak
kalam = Grek. *καλαμος* kalem
kalaşur — sevinç göstermek, sıçramak
kalı baki, artık
kalı — kalmak
kalın koyu, çok, kalın
kalıncısız bakisiz
kalıncu fazla, bırakılmış
kalık yukarı kat, kule; gök
kalısız hakisiz, bütün, hep
kalıt — sıçratmak
kalp, *kıp* < Skr. *kalpa* devir
kaltı ki, gibi, nasıl, eğer
kam büyücü, şaman
kam — fırlatmak
kamağ, *kamığ*, *kamuğ* < Orta Fars.
 (Turfan yazmalarına göre) *hamāg*
 (hm'g) hepsi, kamu
kamağan, bk. *kamağun*
kamağu, *kamığu* hep birlikte
kamağun, *kamağan*, *kamıgun*, *kamuğun*
 hep, kamu
kamgak bir nevi nebat
kamış kaşık
kamığ, bk. *kamağ*
kamığu, bk. *kamağu*
kamıgun, bk. *kamağun*
kamış, *kamuş* hint kamışı, bambu, kamış
kamşa —, *kabşa* — sallanmak, depren-
 mek, yerinden oynamak
kamşag sarsılmış
kamşat — sallamak; *adağ k.* karışıklık
 çıkarmak (?)
kamuğ, bk. *kamağ*
kamuğun, bk. *kamağun*
kamuş, bk. *kamış*

kan, bk. *han*
kan, *kan*
kan — tatmin etmek, kanmak
kana — kanamak
kanat kanat
kañca nereye?
kandın nereden
kandur —, *kantur* — tatmin etmek, kan-
 dırmak
kanı nerede?
k(a)n(ı)ğ?
kanıncısız duymaz
kanlık padişahi, hanlık
kanta nerede?
kanta kanlı
kantur —, bk. *kandur* —
 *kanu, bk. *kaşu*
kanıu, bk. *kaşu*
kañ baba
kañlı araba
kañ-si < Çin. 康熙 *K'ang-hi* Çin
 hükümdarı Şeng-tsu'nun mührü:
 1662-1722 (bu ifade burada mü-
 hür ve hanedan arması üzerindeki
 manidar söz veya kıssayı gösterir
 ve sene hesabına da delâlet eder)
kap < Çin. 夾 *kia* < *kap* çanta
kap < Çin. 甲 *kia* < *kap* 10 Kan'dan
 birincisi
kap — kapmak, yakalamak
kap — örtmek
kapag, bk. *kapığ*
kapak kapak bk. *köz k.* + ı
kapığ, *kapag*, *kapag* (br.) kapı
kapış — kapışmak
kapşur —, bk. *kaşur* —
kaşın — pişman olmak

- kar* kar
kar kolun üst kısmı
kara (ehli) hayvan
kara, kra kara; bir gölün adı
kara halk
karağu, karağu kara
karam hendek
karaŋgu karanlık
karak göz bebeği, bakış
karağu bk. *karağu*
karar — kararmak
kararığ karanlık
karga karga
kari ihtiyar
kari —, *hâri* — (br.) ihtiyarlamak
karığ ihtiyarlık
karıl — karışmak
karın, hârin + (br.) karın
karındaş kardeş
karış mekik ipliği, atkı, argaç, mensu-
catta enine atılan iplik
kariş — (br.) kavga etmek, düşman-
laşmak
karlık Altay dağları ile İrtiş nehrinin
yukarı kısmı arasında oturan bir
Türk halkı
karmaput, krmaput < Skr. *karmapatha* "iş
yolu"
karşı (krş. Kuç. *kerçiye*) saray
karşı, kârşi (br.) kavga, karşı
kart yara, çıban, çıbanlı
kaşguk, bk. kazguk
kaşınçığ korkunç
kaşık kabuk
kaş kaş bk. *köz k. + ı*
kaş süs taşı, kırat
kaşan — içemek
kaşanığ idrar
kaşu Kaşgar civarında bir şehir
kat defa, kat
kat — katmak
kat — aksatmak, durmak
kata defa, sıra
katağ, bk. katığ
kataglan —, bk. *katıglan* —
katı sert
katığ, katağ, kattih (br.), *kadağ* (br.) katı,
gayret
katığ mahiüt, karışık
katıgla — yormak, germek, zorlamak
katıglan —, *kataglan* —, *kattihlam* — zah-
met etmek, cehtetmek, uğraşmak
katıl — katılmak
katın tekrar
katın —, *katun* — katılaşmak
katku, bk. kadgu
katrun — kuvvetlenmek
katun, bk. hatun
katun —, bk. *katın* —
kawağu kav, fitil
kawır —, *kawur* — (< Çin. 合 *ho* < *gáp*
+ *ır* —) toplamak
kawış — (krş. *kawır* —) birleşmek,
kavuşmak
kawış —, bk. *kawırış* —
kawıt —, *kawıt* — (krş. *kawur* —,
+ *ı* — *t* —) çarpışmak
kawi < Skr. *kavya* şiir
kawırığ tevkif, tutku
kawırış —, *kawış* — kavga etmek
kawsadıł —, bk. *kawzadıł* —
kawşiki < Skr. *Kausika* İndra'nın lâkabı
kawşur —, *kaşur* —, *kaşur* — katlamak,
bir araya koymak, kavuşturmak
kawur —, bk. *kawır* —

kawzât— (br.), *kawsat*— sıkışmak, çevirmek

kāwzatil— (br.), *kawzadıl*— çevrilmek

kay < Çin. 街 *kie* < *kāi* cadde

kay < Çin. 開 *k'ai* 12 Kien-çuman'dan on birincisi

kaya kaya

kaya geri

kaygu, bk. *kadgu*

kāyū (br.), *kanyu*, *kanu kim? hangi?

kaz, *hkāz* (br.) kaz

kaz— kazmak, çıkarmak

kazgan— toplamak, zaptetmek

kazganç kazanç

kazguk, *kaşguk* kazık, direk

kāç— kaçmak, geçmek

kāçä öte tarafta

kāçüg geçit

kād?

kād < Soğ. *kādu* < Sak. *kaade* pek

kād— giymek

kādgir— sendelemek, kaçmak (?)

kādgü elbise

kādgür— giydirmek

kādül—, *kätül*— giyilmek

kādım elbise

kādımlıg zırhlı, giyimli, elbiseli

kādür— giymek, giydirmek

kāgdä, *kağda* < Soğ. *kāgdi* (k'gdyh)
kâğıt yaprağı

kāk (krş. *kikşür*—) intikam hissi, kin

kākālik keklik

kākraş— tahkir etmek, kızmak, nefret etmek

kākşāk menfur, iğrenç

kākük guguk kuşu

kāl— (br.) gelmek; *añçulayu kälmiş* = Skr. *tathāgata* öyle gelmiş (yâni Buda)

kalan, bk. *kılan*

kāliç gelme, peyda olma

kālin, *kāliñün* gelin

kālür—, *kālir*— getirmek

kām hastalık, ızdırıp

k(ā)m Yenisey nehrinin yukarı kısmı

kāmi, *kimi* gemi

kāmiçi gemici

kāmış— atmak, vazgeçmek, terk etmek

kānç genç

kāndü, bk. *kāntü*

kānt < Soğ. *kanth* (*knḥ*) şehir

kāntir < ? kenevir

kāntü, *kāndü*, *k(ā)ntü* kendi

k(ā)ñ(ā)ñ(ā)s bir yer ismi

kāñış (krş. *kiñāş*—) müzakere, nasihat

kāñrān—, *kiñrān*— çınlamak, homurdanmak

k(ā)ñü t(a)rm(a)n yer ismi

kāpāk (baş) kiri, kepek

kārākü çadır

kārgāk, *kārgāk* (br.) ihtiyaç, lâzım, gerek

k. bol— (oku *bul*— ?) ölmek

kārgākliç gerekli, mühim

kārgät— mahrum etmek

kāril— uzatılmak, gerilmek

kāriş kavga

kās— kesmek

kāşiç (br.), bk. *kāziç*

kāskilä— keskilemek, ufaltmak

kāsmä aş kıyım, kesme aş

kätül—, bk. *kädil*—

kāwil— zayıflatılmak

kāyik, *kiyik* geyik

kāyirkānçig (< Çin. 駝 *k'ai* ve + *ırkä*—*nçig*)

k(ä)yr(ä) yer adı
kâz sefil (?)
kâz — geçmek
kazâ sıra ile
kâzig, kâsig (br.) sıra
kâzig sıtma, hastalık
kertgünç (br.), bk. *kirtgünç*
kertö (br.), *kertü* (br.), bk. *kirtü*
kı ünlem, nida sözü
kı <Çin. 庚 *kêng-kō* 10 Kan'dan yedincisi
kı — (oku (*a*)) *kıt* — ?
kıymık atom
kıdıg, kıtıg + (br.) sınır, kıyı
kıfırkak, bk. *kıwırgak*
kıg gübre, tezек
kınlık, kıynlık hapisane
kıkır — bağırarak
kıkırış —, *kıkırış* —, *kıkırış* —, *kıkırış* —
 bağırışmak
kıl kıl
kıl — kılmak, yapmak, icra etmek
kılıç kılıç, şahıs adı
kılımsın — yapıyor gibi davranmak
kılın — meşgul olmak, esaslı yapmak,
 hazırlanmak, gayret etmek, yara-
 tılmak, kılınmak
kılınc, kılinc (br.) iş, işlem, amel
kılık seciye, hareket tarzı
kın (br.) *kın* (oku *kıyn*) azap, ceza
kına — taciz etmek, incitmek, kınamak
kınağuşı kınayıcı, işkenceci
kınçı, kıynçı kınayıcı, işkenceci
kındur —, *kıntur* — zahmete katlanmak
kınıg sert, kuvvetli, kızgın, cesur
kıntur —, bk. *kındur* —
kıy şaşkı
kıyrıtı eğri başlı

kırgın ızdırıp
kırk kırk
kırkın genç kız, cariye, karavaş
kırkız Kırgız
kıs — çimdikleme, kısmak
kısag, bk. *kızıg*
kısğa kısa
kısğaç, kısğıç, bk. *kıskaç*
kısıg, kıızıg, kısag dar, daraltma, hapis,
 kısık
kısıl (dağ arası:) boğaz, vadi
kısıl — kısılmak, daralmak
kıskaç, kızğaç, kısğaç, kısğıç kıskaç; küçük
 boyunduruk
kış kış
kış — yok k. mahvetmek (?)
kışla — kışlamak
kışlağ kışlak
kıtany, kıtay Yehol'un kuzeyinde oturan
 Altayca konuşan bir' halk; sonra
 Çin'in kuzeyine nüfuz ettiler
kıw saadet azamet; istek
kıw hasislik
kıwad — mesut etmek
kıwırgak, kıfırkak hasis, haris
kıwırkaklan — hasislik etmek
kıyıl — bir tarafa eğilmek
kıynlık, bk. *kınlık*
kıyn, bk. *kın*
kız (br.) kız
 *kız sıcak
kızamık kızamık
kızart — kızartmak
kızğaç, bk. *kıskaç*
kızğan — hasislik etmek, kıskanmak
kızgak hasis
kızgıt ızdırıp, zorlama
kızıg, bk. *kısıg*

kızıl kırmızı, kızıl
kızılsığ kırmızımı
ki < Çin. 己 *ki* 10 Kan'dan altıncısı
kib misal
kiç uzun müddet, geç
kişâ akşam, gece
kişig küçük, gençlik
kişmâtin ara gecikmeden, derhal
kid son, arkada
kidâr —, bk. *kitâr* —
kidin arkada, batıda; kuzey, kuzeyde;
 öte tarafta
kidirti batıda
kidiz, *ki'iz*, *kiiz* keçe
kigân (oku *kikân*?) salgın
kiginç cevap
kigür —, bk. *kirgür* —
kiiz, *ki'iz*, bk. *kidiz*
kikşür — (krş. *kak*) kışkırtmak
kilân, *kalân* < Çin. 麒麟 *k'i-lin* tek
 boynuzlu efsanevi bir canavar
kim kim, ki
kimi, bk. *kâmi*
kin sonra, istikbal
kin < Çin. 建 *kien* 12 Kien-çu-man'dan
 birincisi
kin (br.), *kun* (oku *kıyn*?) azap, ceza
kinçuman < Çin. 建除欄 *kien-ch'u-man* 12
 kısımli ilmi nücüm silsilesi
kinlân — dönmek
kinti — kaşağılamak (?)
kintik göbek
kiş geniş, mufassal
kinâş — (krş. *kâmiş*) müşavere etmek,
 danışmak
kişrân —, bk. *kâşrân* —
kişür — suikast tertip etmek

kişürt — genişletmek, tefsir etmek
kişürü mufassal
kir kir
kir — girmek, batmak (güneş)
kirgür —, *kigür* — içeri sokmak
kirigsä — girmek istemek
kirpik kirpik
kirtgün — inanmak
kirtgünç, *kertgünç* (br.) mümin, iman
kirtgünçülüg sofu, halim, imanlı
kirtkün —, bk. *kirtgün* —
kirtü, *kertü* (br.), *kertö* (br.) doğru,
 hakiki, mümin
kirtün — doğru olmak
kirü geri
kisrâ sonra, batıda
kişâ — bağlamak
kişân bağ, uçkur
kişi, *kşi* (br.) kişi
kit — gitmek
kitâr —, *kidâr* — gidermek
kitgü zail olma
kitig +, bk. *kidig*
kitiş — ayrılmak
kıyık, bk. *kâyik*
kiz kap
kizkil (br.) kızıl
kizlä — gizlemek
klinc (br.), bk. *kılınç*
klp, bk. *kalp*
koburğa, *kobhurgâ* (br.) baykuş
koça Turfan'ın eski adı
kod —, *koy* —, *kod* — (br.), *kot* — (br.)
 koymak
kodı aşağı, adi, pek
kodıkar — (aşağı) koymak, çıkarmak

<i>kodıkartur</i> — kıymetten düşürmek, indirmek	<i>kop hepsi, çok</i>
<i>koduğ</i> koyma	<i>kopan</i> hep
<i>koduru</i> tamamıyla, tam	<i>kopuz</i> kopuz
<i>kog</i> (—k ?) atom, toz	<i>kor</i> zarar
<i>kogla</i> —, bk. <i>kowla</i> —	<i>kora</i> — azalmak
<i>kogsa</i> —, <i>kohsā</i> — (br.) zayıflamak, küçümünmek, gevşemek	<i>kori</i> —, <i>koru</i> — korumak
<i>koguj</i> (u ?) deri, post	<i>kormuzda</i> , bk. <i>hormuzta</i>
<i>kohsā</i> — (br.), bk. <i>kogsa</i> —	<i>kork</i> — korkmak
<i>kohsāk</i> (br.) zayıf	<i>korkınc</i> korku, tehlike, korkunç
<i>kok</i> — azalmak	<i>korkıncıg</i> korkunç
<i>kol</i> kol	<i>korkıncılg</i> korkmuş
<i>kol</i> —, <i>hkuol</i> — (br.) rica etmek	<i>korku</i> korku
<i>kolbiç</i> koltuk altı	<i>koru</i> —, bk. <i>kort</i> —
<i>kolguçı</i> dilenci	<i>koş</i> çift
<i>kolti</i> < Skr. <i>koṣi</i> namütenahi, sayısız	<i>koş</i> — terkip etmek, koşmak
<i>kolu</i> (u ?) vakit, an, mevsim, iklim	<i>koşu</i> (—u—?) özel ad
<i>kolula</i> — düşünmek, açıklamak, bakmak, tahmin etmek	<i>koşuğlug</i> (at) koşulmuş
<i>kolun</i> — yalvarmak; <i>kut k.</i> ant içmek	<i>kol</i> —, bk. <i>kod</i> —
<i>koluna</i> filiz	<i>kowı</i> oyuk, saadetsiz, kof
<i>kolusuz</i> (u ?) sayısız	<i>kowıt</i> —, bk. <i>kawıt</i> —
<i>kon</i> , bk. * <i>koy</i>	<i>kowla</i> —, <i>kogla</i> — kovalamak
<i>kon</i> — konmak, yerleşmek, durmak	<i>kowuša</i> — düzlemek
<i>konağ</i> darı	* <i>koy</i> , <i>kony</i> , <i>kon</i> koyun
<i>konaşı</i> , bk. <i>koṣı</i>	<i>koy</i> —, bk. <i>kod</i> —
<i>konduk</i> yerleşme	<i>koyın</i> koyun (sine)
<i>kondur</i> —, <i>kontur</i> — yerleştirmek	<i>koyın</i> , <i>koyın</i> (br.) koyun
<i>konğu</i> ikamet yeri	<i>kozı</i> kuzu
<i>koṣı</i> , <i>konaşı</i> komşu	<i>köçür</i> — (<i>köj</i> br.) göçmek
<i>kontur</i> —, bk. <i>kondur</i> —	<i>ködüg</i> , <i>kötüg</i> (ü?) iş
<i>konukluk</i> konak	<i>ködür</i> —, bk. <i>kötür</i> —
<i>kony</i> , bk. * <i>koy</i>	<i>kög</i> < Çin. 曲 <i>k'ü</i> < <i>k'i'ok</i> şarkı, türkü, makam, melodi
<i>koṣırd</i> — koparılmak	<i>kögmän</i> (ü?) Sayan dağı, veya onun bir kısmı
<i>koṣuz</i> böcek, kurt	<i>kögür</i> — (ü?) hazırlamak
<i>kolıçak</i> kolcuk, küçük kol	<i>kögürçkän</i> güvercin
	<i>kögüz</i> göğüs

kök gök, mavi
kökäd — yükseltmek
kök-ün Flangay dağları civarında bir nehir
kükrä —, *kökirä* —, *kökürä* — gürlemek, kükremek
köl göl
köl — bulgınlamak
kalığa (*kalın* = lu.) gölge
kölük, *kölük* (br.) yük hayvanı
kölün — gölgelemek
kölünü nakliye vasıtası, taşıt
köm — gömmek
kömän (ü?) yanılma, aldanma
kömür kömür; *k. tağ* bir dağ adı
kön —, bk. *köy* —
könäk, *könyäk* kova
köni doğru, gerçek
köntül — doğrultulmak, düzeltilmek
könük — (krş. *köy* —) tamamıyla yanmak
könür — (krş. *köy* —) kızartmak, dağlamak, yakmak
könyäk, bk. *könäk*
könlä — düşünmek
könül, *kön(ü)l* (br.) gönül
könülkär — tefekkür etmek
köp çok
köpik, bk. *köpük*
köprüg köprü
köpük, *köpik* köpük
kör —, *kr* — (br.) görmek
körg, bk. *körk*
körgü itaat
körk (br.), *körg* görünüş, güzellik, güzel, resim
körkit — göstermek
körklä güzel

körklä — süslenmek
körklüg güzel; manzaralı
körksüz çirkin, çirkinlik
körtür — göstermek
körtlä güzel
körtük (ü ?) kar yığını, karlı yer; seven
körtüg görlük, census
körtügä — gitmek istemek
körtüm noktai nazari, bakış; fal, tıtya
körtümçi falcı
körünç görünüş
körünçlä — teşhir etmek
körünçlüg sergi iskelesi
körüş — görüşmek
köti — binmek, çıkmak (?)
kötki yayla
kötrül —, *kötröl* — (br.) yükseltmek
kötüg, bk. *ködüg*
kötür —, *ködür* — yükseltmek, tahammül etmek, taşımak
kötürü yukarıya
köwşäk nazi, gevşek
köy —, *kön* — (krş. *könük* —, *könür* —) yanmak, kavrulmak
köydür — yakmak, dağlamak
köyir — yakmak, dağlamak
köytril — yakılmak
köz göz; *k. kaşı* kaş; *k. kapakı* göz kapağı, kirpik
közkiş — biribirini görmek
közlä — gözlemek
köznaç akis
közün —, *közün* — (br.) görünmek
közüngü ayna
közünük pencere
kr — (br.), bk. *kör* —
kra, bk. *kara*

krmāput, bk. *karmaput*
kryi drrī < Skr. *kriyādharma Kriya*'yı bilen
kṣan (br.) < Skr. *kṣāṇa* kısa bir an
kṣānti (br.) < Skr. *kṣānta*, *kṣānti*
 günahlarını çıkartma, ikrar duası;
 altı veya on faziletten (*pāramitā*)
 üçüncüsü: sabır
kṣī (br.), bk. *kīṣi*
ku, *kuu*, *kvu* (br.) < Çin. 葵, *kuei* < *kj*^m-
ki 10 Kan'dan onuncusu
ku (-o?) özel ad
kuanṣi im < Çin. 關 *kuan-shi-yin* < *kuān-*
siāi-iam Skr. *Avalokiteśvara* bir hodi-
 satvanın adı
kubr(a)t-, bk. *kuwat-*
kuç- (krş. *kucul-* br.) bağdaş kurmak,
 kavuşturmak, kucaklamak
kud-, bk. *kut-*
kudaş tanış (?)
kudır-, bk. *kurit-*
kudruk kuyruk
kudug kuyu
kuğu kuğu
kul (br.) kul, esir
kulad- esir olmak, kul olmak
kulğak, *kulağ*, *kulkağ* (br.) kulak
kullig esir sahibi
kulluk bir esir gibi
kulkağ, bk. *kulğak*
kulsig köle gibi
kulun tay, kulun
kum kum
kuma < Çin. 胡麻 *hu-ma* Hu'ların
 kenevirî: *k. yağı* keten yağı
kumursğa karınca
kun-, *kuñ-* (br.) yağma etmek
kuñci nazari ayın bir kısmı

kuñçuy < Çin. 公主 *kung-chu* prenses
kuñtuz kunduz
kuñkiu < Çin. 筮篋 *k'ung-hou* harp
 (musiki aleti)
kur kuşak
kur sıra
kur- germek
kurat-, bk. *kuwat-*
kurğan kale; bk. (*a*)*mğa k.*
kurn garp, batı
kurı- kurumak
kurinç kuruluk
kurıkan; üç *k.* Türklerin kuzey-doğusunda
 oturan bir halk
kurit-, *kuğır-* kurutmak
kurta defa
kurkağ kuru
kurşadıl- çevrilmek
kurşan- kuşanmak
kurt (br.) kurt, solucan
kurtğa, *kurta* ihtiyar kadın
kurtkar-, *kułkar-*, *kurtğar-* kurtar-
 mak
kurtul-, *kułrul-* kurtulmak
kuru-, bk. *kurı-*
kurug, *khurug* (br.) kuru, boş, peşin
kurugsak karın, kursak
kus- (br.) kusmak
kuşlağak (-o-?) yer ismi
kuş, *kuş* (br.) kuş
kuşluğ kuşlu
kuştr < Mân. Soğ. *huştar* (?), *huwēstar*
 (*ğwştr*, *ğwştr*) reis, usta
kuł (br.), < Orta İran. *kōt* saadet,
 rahmet, azamet, ruh; *k. kolun* - ant
 içmek
kuł (-o-?) unsur (ağaç, toprak, su,
 maden ve ateş)

kut-, *kud-* susuzluktan zayıflamak
kutad- mesut olmak, mesut etmek
kutada (-o-?) özel ad
kutay (-o-?) <? ipek
kutluğ mesut, kutlu, mutlu
kutkar-, bk. *kurtkar-*
ku-trul-, bk. *kurtul-*
kutur- kudurmak
kuu < Çin. 阄 *wei* < *ngj^wie-ki* 12 Kien-
 çu-man'dan sekizincisi
kuun < Çin. 闕 *k'un* < *k'uen* harem
kuwrağ, *kuwrak*, *kuwrâğ* (br.) toplantı,
 rahipler cemiyeti
kuwrat-, *kurat-*, *ku-brat-* toplamak
kuyka deri
kuzgun, *kuzgum* (br.) kuzgun
kü, *küü* şöhret, şayia, meşhur
kü- korumak
küş, *küc* (br.) güç, kuvvet
küşä- çabalamak, zorlamak, yağma
 etmek
küşäd- kuvvetlenmiş olmak
küşländür- kuvvetlendirmek, güçlen-
 dirmek
küşlüğ güçlü
küşsirä- güçsüz olmak
küşsüz (br.) güçsüz
küdäğü güveyi, damat
küdän (ö?) misafir
küdanlık (ö?) misafirhane
küşfänç, bk. *küwänç*
küg (-ö-, -k?) sefalet (?)
küg(ä)r (ö?) yer ismi
küin (oku *kuin*?) < Çin. 葵 *küan* tomar
 kitap
küjätri << Skr. *kṣattra* kameriye
küji, bk. *küzi*
kük (ö?) belki

kül, *kүүл* şahıs adı; *k. tigin* İl-tiriş kağanın
 oğlu, Bilge kağanın küçük kardeşi;
 takriben 685-731'lerde yaşamıştır;
k. çor başka bir tanınmış şahsiyet
kül kül
külä- sena etmek
külüşüg (-k?) gülüş
kümüş, *kümüš* (br.) gümüş
kün, *kün* (br.) gün, güneş, cenup, güney
kün, *gün çokluk edatı
kuün < Çin. 昏 *hün* < *hiuan*
künäş güneş
künçit, *künčidh* (br.) < Orta İran. *kunjit*,
 Toh. *kuñcit* susam
kündam güneş gibi
kündüri cenupta
kündüz (br.), *kuntuz* gündüz
küni kıskançlık
küninta her gün
küntamak her gün
küntüz, bk. *kündüz*
künj, *kün* (br.) cariye
künqad- cariye olmak
küp fiçı, küp
kür (ö?) kandırma, hile
küri kile (hacim ölçüsü)
kürilik, *kürtük* hacim ölçüsü
kürküm < Orta İran. *kurkum* safran
kürlik, bk. *kürilik*
küsä-, *küsä-* (br.) istemek
küsädük istek
küsän, *küšan* (krş. Soğ. sıf. *kuçäne,
 'kuc'n'y) Kuça şehri
küšanç istek
küsänçig istenilen
küski, bk. *küzki*
küskü sıçan

küsün kuvvet
küsüs (br.) istek
küsüşlüğ istenilen, istekli
küşän, bk. *küşän*
kuün < Çin. 燻 *hün* < *hiuan* tütsü işi
küwānc (br.), *küfānc*, *küwāncān* gurur,
 güvenç
küwāz şanlı, sevgili
küürüğ (br.) davul
kü- güz
küzär (br.) çömlek, kazan
küzät nöbet zamanı, bekçi, karakol
küzät — muhafaza etmek, gözetmek
küzi, *küji* Moğ. *küji* < Çin 香柱 *hiang-chu*
 < *kō-l'şeu* buhur değneği, buhur,
 tütsü, günlük
küzki, *küski* sonbahara ait
la < Çin. 樂 *lo* < *la* katır
labay < Çin. 樂貝 *lo-pei* < *luá-puái* bir
 musiki aleti
laçin = Moğ. *nacin* doğan, şahin
lağzın < ? domuz (?)
lakşan < Skr. *lakşana* işaret, güzellik
 işaretleri
leşp (br.) < Toh. Kuç. *leşp* vücudun üç
 usaresinden biri
lîg — so < tib. *legs-so* = Skr. *sādhu* iyi!
 tamam!
lik(n)ŋ (Yazıtlar) 731'de Külteğin'in
 cenazesine iştirak için Türk sarayı-
 na gelen Çin elçisi Liu Hiang'ın adı
likzir < Çin. 曆日 *li-ji* < *liek-nziel* takvim
linhua < Çin. 蓮華 *lienhua* nilüfer çiçeği
lon, *lü* (Yazıtlar), *lu* (br.), *luo* (?) < Çin.
 龍 *lung* < *li ong-riō-riü* ejderha
m(a)habali < Skr. *Mahābala* şahıs adı
m(a)hadiwi < Skr. *Mahādeva* şahıs adı
m(a)haradi < Skr. *Mahāratha* şahıs adı

m(a)hasalwi < Skr. *Mahāsattva* şahıs adı
mahistak < Orta Fars. (Turfan Yazma-
 larına göre) *mahistag* (*mhystg*)
 Maniheizm papashığında 3. kade-
 me rütbe

mama kadın

mani Maniheizm dinini kuran Manas
 215/6-276

manistan < Orta Fars. (Turfan Yazma-
 larına göre) *mānistān* (*m'nyst'n*) ikamet
 yeri

manu (—i?) yabani bir hayvan

mañ adım

mañgal < Skr. *mañgala* saadet, şahıs adı

mañla — yürümek

mañra — bk. *möñre* —

mağaraç < Skr. *mahārāja* "Büyük
 Kral", Batı Türklerinden bir
 elçinin adı

mar < Süryani *mār* bey

mardaspant < Man. Soğ. *mardāspand*
 (*mrd'spnd*) unsur

mayak gübre

maytri < skr. *Maitreya*, gelecek Buda'
 nın adı

m(ā)n, *mām* (br.), *min* ben

māñ yem

māngü, bk. *meñü*

māñi, *māñi* (br.) sevinç, saadet, mübarek

māñigü saadet

māñile — sevinmek

māñiz, *māñis* (br.) görünüş, güzellik

māñizāt —, *māñsāt* —, bk. *māñzāt* —

māñsāt —, bk. *māñzāt* —

māñü, *māngü*, *bāñü* (Yazıtlar), *bāñgü*

(Yazıtlar) daimi, ebedi, mengü,

bengi

māñzā — benzemek

māñzāt —, *māñsāt* —, *māñizāt* — benzetmek, mukayese etmek
māriçi < Skr. *mleccha* barbar
mına, bk. *muna*
muñ bk. *muñ*
midik, *mitik* < Bud. Soğ. *midāk* (*myd'k*)
 Buda dinine mensup, fakat ruhaniler tarikatına girmeyen
min, bk. *m(a)n*
min çorba
min —, *mün* —, *bin* — binmek
miñ (br.), *biñ*, *biñ* bin (sayı)
miñiz, bk. *müñüz*
miñü binek hayvanı
mir (br.) = Çin. 麝 *mi* < *miēt*, = Skr. *madhu* bal
mişkiç = Soğ. *muşk* kedi
mitik, bk. *midik*
miyi beyin
monçuk < ? inci, boneuk
moñilāyü (br.), bk. *muntlayu*
montāg (br.), bk. *muntāg*
mozag, *mojak* < Soğ. *mōçak* (*muçk*)
 Bud.: hoca; Mani.: başpiskopos
möñrā —, *mañra* — böğürmek
mun — başboş dolaşmak
muna, *mına* işte
munça, *bunça* bunca
muñçulayu (br.) bunca, böylece
muntlayu, *moñilāyü* (br.) böyle
munkul, bk. *muñgöl*
munta burada
muntāg, *montāg* (br.) böyle
muntuda buradan
muñ, *muñ*, *buñ* sefalet, keder
muñad — şaşmak (?), kederlenmek
muñadınçığ acaip, ızdırıp verici

muñgöl, *muñul*, *munkul* şaşkın
muyya (o ?) dik kafalı
muyyak dişi geyik
muymal — (o ?) şaşkın olmak
muyum (o ?) şaşkın
mün (ö ?) kabahat, günah
mün —, bk. *min* —
münä — (ö?) tekdir etmek
münük — aykırı gitmek, aşmak
müñüz, *miñiz*, *müyüz* boynuz
namobut < Skr. *namo buddhāya* Saygı Budaya!
namodarm < Skr. *namo dharmāya* Saygı akideye!
namosañ < Skr. *namañ sañghāya* Saygı rahipler cemiyetine!
naru oraya
nayut < Skr. *nayuta* sonsuz, çok
nayvazik < Toh. A *naivaśik* cin
nā (br.) ne
nācā (br.) ne kadar? kaç?
nāçük nasıl
nāçüklāti niçin?
nāgü nasıl?
nāgüdā ondan dolayı
nāgöl nasıl?
nāgölüg nasıl?, niçin?
nālük niçin?
nāmā ne ise
nāmān nasıl
nāñçā bir şeye göre
n(ä)n (?) hiç, herhangi
n(ä)n şahıs ismi
nāñyü, *nāñyü* ayrı
nātāg bir dereceye kadar, nasıl, hangi
nırwān, *nırbān* < Skr. *nırwāna* nirvana

nızwani, nızbani < Man. ve Bud. Soğ.
nızbān (nyzβn) = Skr. *klesa* iştıyak,
 ihtiras, lekelenme (ahlâk)

nıgoşak < Bud. Soğ. *nıgoşak (ngwş'k)*
 (Man.) şakirt, talebe

nigranti < Skr. *nirgrantha* Jayna dinine
 mensup kimse

nikay < Skr. *nikāya* (felsefe veya
 ilâhiyat) mektebi, tarikat

niw < Orta Part. *nev (nyw)* kahraman

nom (br.) < Soğ. *nom (num)* akide,
 kanun, din; dinî eser; dua; telâkki

nomçı vâiz

noş < Soğ. *noş (nuş)* hayat iksiri, tatlı,
 sevimli

o (br.) - dır, - dir

oçuk, oçık, oçak ocak

odhauh (br.), bk. *odug*

odgur - uyandırmak, kaldırmak

odğurak, otğurak, otğurak, otğurāk (br.),
othorrāk (br.) kat'î, sarıh, açık

odğurati, otğurati tam anlayarak, kat'î

odhon - (br.), bk. *odun* -

odug, odhauh (br.), *otog* (br.) uyanık

odun -, *odhon* - (br.) *otom* - (br.)
 uyanmak

oğal - uyandırmak

oğlangu nazik

oğlan çocuk, oğul, oğlan

oğlangu çocuk gibi muamele edilen,
 nazik, şımarık

oğrı haydut, hırsız

oğşa -, bk. *okşa* -

oğşati, bk. *okşati*

oğul, ohol (br.) oğul, çocuk; şahıs adı

oğurla - çalmak (hırsız)

oğurka (-ga?) omur, omurga, fikra

oğ(u)z (Yazıtlar) bir Türk kabilesi;
tokuz o. Dokuz Oğuz; *sekiz o.* Sekiz
 Oğuz; *o. bilge* şahıs adı

ohşa -, bk. *okşa* -

ohol (br.), bk. *oğul*

ohşati (br.), bk. *okşati*

ol (br.) o

olğurt - yerleştirmek, oturtmak

olor - (br.), bk. *otur* -

oltur - oturmak

otur -, *olor* - (br.) oturtmak, durmak,
 oturmak

olurt - tâyin etmek

on (br.), *oon* On-Kabile, yâni Batı
 Türkleri

oñ sağ, doğru, batı, güney

oñ < Çin. 王 *wang* hükümdar, şahıs adı

oñati doğru

oñar - daha iyi olmak, iyileşmek;
 farkına varmak (?); yardım etmek
 (?)

oñtun doğru; sağda

oñul - iyileşmek

oñin < Çin.? iblis, fena ruh

op - höpürdeterek içmek

opla - telâşlı olmak (?), bağırarak (?)

opu girdap

ok ok, kabile teşkilâtında küçük birlik;
on o., bk. *on*

okı -, *ohki* - (br.) çağırarak, okumak

okii - (br.), *okid* - (br.) okutmak

okşa -, *oğşa* -, *ohşa* - benzemek

okşat - benzetmek

okşati, oğşati, ohşati (br.), *ohşâti* (br.),
oğşâti (br.), *okšti* (br.) benzer

okşatınsız benzeri olmayan

ordu, ortu < Hiung-nu dili ordugâh,
 ordu; saray; *o. kent* M. Kaşgari
 zamanında: Kaşgar civarı

- orı (u - ?) erkek, genç
 ornağ konaklama yeri, taht
 ornağlıg, ornah + (br.) sağlam
 ornan - yerleşmek
 ornanğu ikamet yeri, yerleşme merkezi
 ornat - tesbit etmek
 orohit(i)k < Skr. rohitaka bir cins balık
 orom (br.), bk. orun
 orkun Kuzey Moğolstanda ve Sibirya-
 yada, Hangai dağlarından kuzeye
 akan Orhon nehri
 orta, otra orta
 orto, bk. ortu
 ortu, bk. ordu
 ortu, orto (br.) orta
 ortun ortanca
 ortukluğ arkadaş, ortaklık
 orun, orom (br.) Skr. bhūmi yer, konak
 orunçi, bk. içrâki
 orunluk taht, yer
 oruk yol
 os - , bk. oz -
 osal (-z - ?) tembel
 osan - , bk. ozan -
 osoh + (br.), bk. osuğ
 oşkur - , bk. ozğur -
 osuğ, osoh + (br.) tarz, yol
 osuğluğ gibi
 ot (br.), oot ateş
 ot (br.), oot ot, ilâç
 otaçı tabip
 otaçılık tababet
 otğurağ, bk. odğurağ
 otğurati, bk. odğurati
 othorrağ (br.), bk. odğurağ
 otog (br.), bk. oduğ
 otom - (br.), bk. odun -
 otoloz (br.), bk. otuz
 otğurağ, bk. odğurağ
 otra, bk. orta
 otruğ ada
 otuy odun
 otuz, otoloz (br.) otuz
 oy boru, delik
 *oy - oynamak; o. - ma ar oyuncu
 oyal - ?
 oyuğ oyun
 oyun oyun
 oz - , os - (br.) kaçmak, kurtulmak
 ozan - , osan - (u - ?) tembel olmak
 ozğur - , oşkur - kurtarmak
 ö - düşünmek
 öbka, bk. öwka
 öbkala - , bk. öwkala -
 öç, öç + (br.), ööç intikam, öc
 öç - , öc - (br.) sönmek
 öçäs - kin beslemek
 öçür - söndürmek
 öd vakit, an; huzur; saat, devir, mevsim;
 ö. teppi Türklerin zaman ilâhi
 ödhkürü (br.), bk. ötkürü
 ödrül - (ü - ?) ayrılmak
 ödsüz vakitsiz, haki
 ödür - , ötür - (ü - ?) ayırmak
 ödürä, bk. adıra ö.
 ödürtlüg (ü - ?) doğru, tamamıyla
 ödüş (br.) ıslak
 ödüş - (br.), bk. *ötüş -
 ög, öğ (br.) ana, üveyana
 ög, ög (br.) akıl
 öğ - , öğ - (br.) öğmek
 ögä şöhret
 ögän (krş. ökräm) çay, kanal
 ögdä, öğdi (br.), bk. ögti

ögdir methiye
 ögir — sevinmek
 öglän —, öglän — (br.) kendine gelmek
 ögmiş sena, övme
 ögränmiş alışmış, alışılmış, öğrenmiş
 ögrät temrin, itiyat, alışkanlık
 ögrät —, örgät — öğretmek
 ögrätin —, ögrätim — (br.) temrin etmek, öğrenmek
 ögrünç, ögrünçü, örünçü, ögrönc (br.) sevinç
 ögrüntür — sevinçlendirmek
 ögsirä — kendinden geçmek
 ögsüz öksüz, yetim, şahıs adı
 ögti (br.), ögdî methiye
 ögü — ezmek
 ögüş annecik
 ögük sevgili
 ögür sürü, hara
 ögürt — kendisini övdürmek
 ögüt, üt nasihat
 ögüt — övdürmek
 ögüz nehir
 ök — düşünmek
 ökrām (br.) (krş. ögän)
 ökün — pişman olmak
 öküz öküz
 öl (br.) ıslak
 öl — (br.) ölmek
 ölän bataklık yer; ıslak
 ölän (üläs ?) solgun (?)
 öli — ıslanmak
 ölöm + (br.), bk. ölüm
 ölör — (br.), bk. ölür —
 ölüci, bk. ölüci
 ölüg ceset, ölü
 ölüm, ölüm + (br.) ölüm
 ö — çi tnlğ ölüme mahkûm

ölür —, ölör — (br.) öldürmek
 ölüc — öldürme
 ölüci, ölüci katil
 ölüclük mezbaha
 ömälä — sürtünerek yürümek, emekle-
 mek
 ömän, bk. örmän
 ömgäklä — sürtünerek yürümek, emek-
 lemek
 ömgän boyun şıryanı, (atardamar)
 önmän bk. örmän
 ön (br.) renk, güzellik; kök-ön, bk. kök
 ön, ön (br.) ön, doğu
 önjäd —, önjät — (br.) değişmek
 önjädür — iyileştirmek, tedavi etmek
 önjät — (br.), bk. önjäd —
 önjün önde, doğuda
 önjüri, önjürtli şarkta, doğuda
 öni (br.) başka, ... — dan başka, farklı
 öñin başka, farklı
 öñrā (br.) doğuda, önce, ileri
 öñü ön (?)
 öp — öpmek
 öpkā (br.), bk. öwkā
 ör — (br.) yükselmek
 ördän —, bk. örtän —
 örgän — kirlenmek
 örgät —, bk. ögrät —
 örgin, örgün taht
 öri, örü yüksek, vakur
 örit — (br.) yükselmek, (fikir) beslemek
 öрки, örüki yüksek
 örlä — yükselmek, binmek
 örlät — kızdırmak, rahatsız etmek
 örmän, ömän, önmän kabarık, tuzlu,
 balgam
 ört (br.) alev

ört —, ört — (br.) örtmek
 örtän alev
 örtän —, ördän — yanmak, tutuşmak
 örtük örtme, örtü
 örtül —, örtül — (br.) örtülmek
 örtün — örtünmek
 örtür — çıkarmak, yükseltmek
 örü, bk. öri
 örüki, bk. örki
 örünçü, bk. ögrünç
 örü yükseliş
 ös (br.), bk. öz
 ösür — (krş. Moğ. ös —) şişirmek
 öt safra
 öt — dilemek, dua etmek
 öt — geçmek, becermek
 ötä — ödemek
 ötäg, ötäk ödünç, borç
 ötägçi borçlu
 ötäk, bk. ötäg
 ötkür — nüfuz etmek, tamamıyla an-
 lamak
 ötkürü, ödhkürü (br.) —den dolayı,
 —den beri
 ötrü (br.), ötrö (br.) sonra
 ötüg dilek, dua, istida, sual
 ötükän bir yaylanın ismi, Gök-Türklerin
 devlet merkezi
 ötün — dilemek, yalvarmak, sunmak,
 dua etmek, saymak
 ötür —, bk. ödür —
 *ötüs —, ödüs — (br.) geçmek
 öwkä, öbkä, öpkä (br.) akciğer, hiddet,
 öfke
 öwkälä —, öwkilä —, öbkälä — hiddetlen-
 mek, öfkelemek
 öz (br.), ös (br.) kendi, vücut, hayat,
 şahıs

öz vadi
 özäk küçük vadi
 özän ilik
 özirkän — rica edilmek, geri getirilmek
 özlüg canlı
 özü can, ruh
 p —, bk. b —
 pa (br.) < Çin. 破 p'o < 12 Kien-çu-
 man'dan yedincisi
 paramit < Skr. pāramitā fazilet
 paşik < Man. Soğ. bāşik, pāşik (b'syk,
 p'jyk) ilâhi
 p(a)t(a)r, ptr < Skr. pātra kitap yap-
 rağı
 patgamvar < Hırs. Soğ. patgāmbār
 (ptg'mbr) peygamber
 patir < Soğ. pātr (p'ttr) < Skr. pātra
 kâse, kap
 pärikän < Orta Fars. pryg'n, pryk, peri
 pçem (br.), bk. biçin
 pi, pe (br.) < Çin. 丕 ping, < pei 10
 Kan'dan üçüncüsü
 pi, pe (br.) < Çin. 丕 p'ing < pei 12
 Kien-çu-man'dan dördüncüsü
 pitpidi < Skr. pippala biber
 piy < Çin. 丕 pi < pei 12 Kien-çu-
 man'dan onikincisi
 praşdanki, praştinki, praşniki < Skr.
 prāśnika reis
 pratikabut < Skr. pratyekabuddha
 başkalara şifayap olmayan bir
 Buda
 ptr, bk. patar
 puğ (br.) ?
 pur(u)m (Yazıtlar) Doğu Roma impa-
 ratorluğu
 pürke (br.) ?
 purwapałguni < Skr. pūrvapałguni ka-
 merin menzillerinden biri

- pusar* < Çin. 菩薩 *p'u-sa* < *b'uo-sât* < Skr. *bodhisattva* Buda olacak kimse
- puş* < Skr. *puşya* kamerin menzillerinden biri
- radna*, bk. *ârdâni*
- r(a)hant*, bk. *arhant*
- rahu* < Skr. *râhu* bir gezegenin adı
- ram*, bk. *aram*
- rasayan* < Skr. *rasâyana* hayat iksiri
- ratna-waçir* < Skr. *ratnavajra* şahıs adı
- r(â)dnilig*, bk. *ârdünilig*
- r(â)tni*, bk. *ârdâni*
- sab*, bk. *saw*
- sabçı*, bk. *sawçı*
- saç* saç
- saç* — saçmak
- saçığ* (saçılan) kurban, sadaka
- saçuk* saçık, dağınmak
- sadu* < Skr. *sâdhu* iyi
- sağır* tencere; sürgün avında hayvanların toplandığı yer
- *sağış*, bk. *saķış*
- *sağızgan* saksığan
- *sağlan* —, bk. *saķlan* —
- saķ* dikkatli
- saķı* — beslemek, ciddi olmak
- saķın* — düşünmek, plân kurmak, ke-derlenmek
- saķınç* fikir, arzu, düşünce
- saķış*, *sağış*, *saķış* sayma, ölçü
- saķız* saķız, kulak kiri
- saķiz* (br.), bk. *sâķiz*
- saklan* —, *sağlan* — dikkat etmek, saklanmak
- sal* — salmak
- samir*, bk. *sumir*
- samtso* < Çin. 三藏 *san-tsang* < *sâm-dz'âng*
 ㄓㄜ = Skr. *tripitaka* (Buda akidesinde) üç sepet
- san* sayı, sayma
- san* — düşünmek, ait olmak
- sana* — saymak
- sañç* —, *sāñc* — (br.) parça parça kesmek, saptamak, sañçmak
- sañçıt* — (hançer, kılıç, kama ile) katledilmek, vurulmak, delinmek
- sanlığ* ait
- sansar* < Skr. *sañsâra* mevcudiyetin deveranı
- sañ* < Çin. 僧 *séng* < Skr. *sañgha* rahipler cemiyeti, rahip
- sañadas*, *sañadizi* < Skr. *sañghadasa* şahıs adı
- sañış*, bk. *saķış*
- sañram* < Skr. *sañghârâma* manastır
- sañun*, bk. *sañün*
- sap* sıra
- sap* — devam etmek, teçhiz etmek
- sapığ* birleştirme, sıra
- saran* hasis
- sarğan* nebat (?)
- sarğar* — sararmak
- sarığ* sarı
- sarp* güç, sarp
- sarsağ*, bk. *sarsığ*
- sarsı* — sövmek
- sarsığ*, *sarsıg* (br.) kaba
- sarsığ*, *sarsağ*, bk. *sasığ*
- sası* — çürümek, kokmak
- sasığ*, *sarsığ*, *sarsağ* çürük, kokmuş
- sat* — satmak
- satığ*, *sattih* + (br.) satış; *satğ* + *ın al* — satın almak
- satığcı* tacir, satıcı

s(a)tir, sitir, ster (br.) < Soğ. *satir* (*styr*)
< Grek. *στάρη* para; Çin. 兩
liang ağırlık (ölçüsü)

saw, sab söz, haber, şey, şeref
sawçı, sabçı dilmaç, sözcü, haberci
saweklä-r (br.) zayıflar (?)

sawşın, suşın < Çin 小 飛 *siao-shêng* <
siâu ~ šö seu - 'dz' *iang ziuu* Skr.
Hinayāna 'küçük araba' (Budizm'de
bir mezhep)

say çöl, kır

sayka - (içki) sunmak

sayu herkes, herbiri

sabin -, bk. *sawin* -

sâç - seçmek

sâf -, bk. *saw* -

sâkiz, sâkiz (br.) sekiz

s(ä)l(ä)qä Selenga, Kuzey Moğolistan'da, Türk yurdunun kuzeyinde
bir nehir

sâli şahıs adı

sämäk, simäk orman

sämiz semiz

sämrit - semirtmek

s(ä)n, sām (br.) sen

sâñir burun (dağ)

sañün, sañun < Çin. 將軍 *tsiang-kün* general

sâril -, *sârril* - (br.) durmak, sona
ermek

sârinmäk tahammül, dayanma

sârkür - tahammül etmek, berrak-
laşmak (su), durmak, alıkomak (?)

sâş - çözmek

sâşil - çözülmek

saw -, *sâf* - sevmek

sawär sevimli

sawig, sawüg sevgi, aşk, sevgi dolu

sawıglig sevimli

sawin -, *sabin* - sevinmek

sawıñ, s(ä)wıñ sevinç, teşekkür

sawıñçlan - sevinmek

sawit - sevimlik

sawüg, bk. sawig

sâzik, sesik, bk. sizik

sz - kırmak, yenmek

sıçkan, sıçgan, sıckam (br.) sıçan

sıgın -, bk. *sıkın* -

sığda -, bk. *sıkta* -

sığış, bk. sıkış

sığıl ağlama, hicırık, inleme, ağıt

sığıçı cenaze alayı

sığta -, bk. *sıkta* -

sıgun, suğun sığın, (ala) geyik

sık dar, sık

sık - sıkılmak

sıkıl - eziyet çekmek, sıkılmak

sıkın -, *sığın* - ezilmek, sıkılmak

sıkış, sığış keder, sıkıntı

sıkta -, *sığda* -, *sığta* - feryat etmek,
ağıt yakmak, *sıktamış tamu* = Skr.
rau-rava (Budizm'de) 'feryat cehen-
nemi'

sımta - ihmal etmek

sımtağ, sımtäh + (br.) ihmalkâr, tenbel

sımtağsız gayretli, çalışkan

sın, sin vücudun azaları

sın - kırılmak, parçalanmak, sınılmak

sınaş - buy üleşmek, sınaşmak

sınar tarafa, çifti şeyin teki, gibi

sınku şahıs adı

sır - ?

sırıçka cam, sırca

sırl - asılmak, yapışmak, ilişmek

sırık sırık

sış, bk. şiş

sıt - tükürmek, sıkıp çıkarmak

siyuk, enkaz
sigir —, bk. *sigir* —
sigirt — yutulmak, bağlanmak
sikri — sıçramak
silig arı, temiz, bakire
silk — silmek
simäk, bk. *sāmāk*
sim, bk. *sin*
sin, *sim* (br.), *sim* < Çin. 辛 *sin* < *siēn* 10
 Kan'dan sekizincisi
sin, bk. *sın*
sin < Çin. 冪 *ts'in* < *šin*~*sin* türbe
siyn, *siin* < Çin. 心 *sin* < *siem*~*šin*~*sin*
 fikir
siñau < Çin. ?
Sinhadivip < Skr. *Simhadvīpa* Seylan
sintu < Skr. *sindhu* İndus nehri
siñir —, *sigir* —, *siñür* — yutmak, sindir-
 mek, bağlamak,
siñil küçük kız kardeş
siñila — feryat etmek
siñir (krş. *siñirkā* — br.) sinir
siñük, bk. *süñük*
siñür —, bk. *siñir* —
sioşiq, bk. *sawşiq*
sipir — süpürmek
sirki, bk. *tsirki*
sis (br.), bk. *siz*
siş, *şış*, *sış* *şiş*
siş — şişmek
silitir, bk. *s(a)tir*
siz, *sis* (br.) *sizlär* siz, sizler
sizik, *säzik*, *sezik* (br.) şüphe
sizin — şüphe etmek
so < Çin. 鎖 zincir (?)
soğan soğan
soğançığ, *sokançığ* sevimli

soğd, *soğd(ı)k* < Soğ. *swğd* ve *swğdyk*
 halk ve memleket adı
soğık, *soğek* (br.) soğuk
soğıt — soğutmak
soğ — döğmek, vurmak
soğ — sokmak
soğançığ, bk. *soğançığ*
soğlun — yıkılmak, kalmak
soğuş — rastlamak; içine girmek,
 tutuşmak
sol sol
sola — zincirlemek (?)
sola — sokmak
soma < Skr. *soma* ay (kamer)
soñ sonra, son
soña (—u— ?) ormanlı bir dağın adı
sorul — sorulmak
sö (ü ?) vakit, mazi
sög — kızarmak
söglün — kızartılmak
söglünçü kızartma
sögül — kızartılmak
sögül ağaç
sök — azarlamak
sök — sökmek
sökür — diz çöktürmek
söküt — diz çökmek
söl et özü
sön — sönmek, durmak
söz söz
sözlä — söylemek
sözläkü okunma, söyleyiş
ster (br.), bk. *s(a)tir*
stup, bk. *üstup*
su < Çin. 蘇 *su* canlı, neşeli, sağlam
sub, bk. *suw*
suburgan (—o—?) < Soğ. *zmrğ*'n türbe

suçul — soyunmak
sudur < Skr. *sūtra* Buda'nın vaaz kitabı
suğçiu < Çin. 蘇州 *Suchou* < *siuk-chou*
 Kuzey-batı Çin'de, Kansu vilayeti-
 nde bir şehir
suğun, bk. *siğun*
suk hırs, hırslı; s. *arṇāk* şahadet parmağı
sukawati < Skr. *sukhāvati* Budistlerin
 garbi cenneti
saksumur (krş. Skr. *sūkṣmāilā*) bir nevi
 bahar
sumir, *sumur*, *samir* < Skr. *Sumeru*
 kâinatın merkezi, bir dağ
sun — sunmak, yatmak
sut — (—o—?) tükürmek
suw, *sub*, *süw* (br.) su
suwçı kılavuz, pilot
suwluq su kabı
suwsa — susamak
süwsälök (br.), *süwsälak* (br.), *suwsälök*
 (br.) susamış, susama
suwsuş, *süwsuş* (br.) içki
suy, bk. *tsuy*
suzäk (br.) köy
sü, *süü* (—ö?) ordu
sü, *süü* < Çin. 序 *sü* önsöz
süçig tatlı
südh (br.), bk. *süt*
südük idrar, sidik
sügsüz ılgın; s. *şış* kebab şışı
sülä — harp etmek, savaşmak
süñüg, *süñi*, *süñü* mızrak, süngü
süñük, *siñük* kemik
süñüs muharebe, savaş
süñüs — muharebe etmek, savaşmak
sür — sürmek
sürçi < *sırçı < Çin. 漆 *ts'i* < *ts'it*
 'vernik' cilacı, ressam

sürdüştür — ezmek, döğmek
sürt — ovmak
sürüg, *sürüg* (br.) sürü
süt, *südh* (br.) süt
süwri sivri
süz — süzmek, temizlemek
süzük, *süzök* (br.) berrak
swiñç, bk. *säwiñç*
şabi < Çin. 沙彌 *sha-mi* < *sa-mjie* -
bi = Skr. *śrāmaṇera* Buda dinine
 mensup, şakirt, öğrenci
şad (krş. Soğ. *šyd?*) Batı Türklerinde,
 kağandan sonra en yüksek ünvan;
 bk. *yabğu*
şadapit (belki *şad* ve *pit* < İran. *pati)
 asilzadelğin yüksek bir sınıfı
şakimuni < Skr. *Śākyamuni* tarihi Bu-
 da'nın soyadı
şakıştı (oku: *şakıştı + t?*) pis, kirli
şala, *şal* < Skr. *śāla* bir cins ağaç
şalçı, bk. *alp ş.*
şamnanç, *şmnanç*, *şimnanç* < Bud. Soğ.
şamnāñç (*şmn'nç*) = Skr. *śramaṇer*
 rahibe
şanduy < Çin. 山東 *shan-tung* Huangho
 nehri dirseğinin doğu tarafı
şaniçar < Skr. *śanaścara* zühal gezegeni
şarir < Skr. *śarīra* bir azizin ölümünden
 sonra yadigâr kalan eşyası
ş(a)rmiranç (krş. *şarmiri*) müstakbel
 rahibe, rahibe
ş(a)rmiri < Kuç. *şarmire* Skr. *śrāmaṇera*
 rahip namzedi
şasan, bk. *şazan*
şastantri, *şastratantari* < Skr. *śāstratantrin*
 şahıs ismi
şastir < Skr. *śāstra* Budizmin tefsiri
şatabiş < Skr. *śatabhisaj* kamerin bir
 menzili

äzük, äzüğ hata, yanlış, sahte
 ba — bağlamak
 baba baba, peder
 başa — Soğut. *pāç'a dayanır, o da pa —
 "korunmak" anlamında: oruç tut-
 mak
 başağ, başak (krş. başa —) oruç
 badiyan < ? anason
 badruk bayrak
 bağ bağ, bohça, bölük
 bağ (seyrek) < Orta Fars. bāg (b'g)
 bahçe
 bağar, bk. bagır
 bağarsuk bağırsak
 bağatur bahadır, kahraman, şahıs adı
 bağır, bağar karaciğer, karın; dost,
 akraba
 hağırsak hağırsak, merhametli
 bağış halat
 bağış, bhāşī (br.), pāhşi (br.), paşī (br.)
 < Çin. 傅, 士 po-shi < pāk-si hoca,
 muallim, üstad
 baka kara kurbağa
 balağ, bk. balığ balık
 b(a)lb(a)l (Yazıtlar) mağlup için
 dikilen heykel
 balığ yaralı
 balığ şchir
 balığ, balağ balık
 balığ — yaralanmak
 baltır baldız
 baltır baldır
 baltu balta
 ban < Çin. 萬 wan < ban on bin
 banıt < Kuç. pañit, panit < Skr. phāñita
 şurup
 bar, pār (br.) var, varlık
 bar — gitmek, varmak, arür barur hür,
 müstakil

baramlığ, bk. barımlığ
 baranas < Toh. B bārānas < Skr.
 vārāñasī Hindistan'da meşhur bir
 şehir
 barani < Skr. bharañi ayın menzillerin-
 den biri
 barça, parçā (br.) bütün, hepsi
 barçin < ? bir nevi kumaş
 barığ yürüyüş
 barıgsa — gitmek istemek
 barım mal, varlık
 barımlığ müreffeh, varlıklı
 barış gidiş, varış
 bark, park (br.) mülk, bina, ev bark
 barma yıl geçen yıl
 bars, baars, bhars (br.) kaplan, şahıs ismi
 bart —, bk. birt —
 bas (man.) ağız özelliği, bk. baş
 bas — basmak, mahvetmek
 basa, pasā (br.), psa (br.) ondan sonra,
 b.b. çok sonra, una b. derhal
 basdığ —, bk. bastığ —
 başğuk dağ silsilesi
 basın — basmak, ezmek
 basındur — ezilmek
 basıt — ezilmek
 bastığ —, basdığ — ezilmek
 basur — ezilmiş olmak
 basut yardım
 basutçı yardımcı
 baş, bhās (br.), baś (br.), paś (br.), bas
 (man.) baş, ilk, öncü; bhāsī (br.)
 başı
 baş yara
 b(a)şğū (Yazıtlar) özel ad
 başka başka
 başla —, paśla — (br.) başlamak

başlağ başlangıç
başlayı başlayarak
baştınkı ilk, birinci, baştaki
bat çabuk, derhal
bat – batmak
*bat – , *phat* – (br.) açmak, germek, dayanmak
batakık, bk. *batıgık*
batar – hatırmak
batıg batakık, derin
batıgık, *batakık*, *patihlik* (br.) abdesthanec
batıl – , *patıl* – (br.) batmış olmak
batım batım
batman < Orta Fars. *patmān* bir ağırlık ölçüsü
batsık batış
batur – gizlemek
bay zengin
baya evvelçe, önceden, demin
baya – müreffeh olmak, zenginleşmek
bayağut zengin kimse
bayırku Türklerin kuzey veya kuzey doğusunda oturan Oğuz boyundan bir halk; *yır b.* bir halk adı
b(a)z (Yazıtlar) bir Oğuz kağanının adı
bazgan çekiç (?), tazyik ederek
baz kıl – hakimiyeti altına almak
bādiz resim, süs
bādiz (Yazıtlar) *bādük* yerine yazım yanlış: yüksek
bādizād – resim yapmak
b(ä)dü – büyümek
bādük büyük
bāg, **pāg** (br.) bey
bāgimsin – bey olmaya alışmak
bāglic beyli, şahane, bey neslinden

bāgrāk bey
bāgsig bey neslinden
bāk, bk. *bārک*
bakini, *bākni*, *bhākni* (br.) < Soğut. *bğ'ny* şarap
bakta – tahkim etmek
baksız dayanaksız
bākür – tahkim etmek
bākürü sağlam
bālāk, *bilāk* hediye
bālgü, *bhālkü* (br.), *pālgü* (br.) belgi, işaret, fal, nişan
bālgülük işaretli, delâletli, belirli, tanınan
bālgür – , *b(ä)lgür* – belirlemek, görünmek, göstermek
b(ä)lgürt – belirtmek, göstermek, *bäl-gürtma at'öz* = Skr. *nirmānakaya* görünen vücut
bāliñ korku
bāliñlä – korkmak
bāliñlägü korku
bāliñläg korkunç
bältir dört yol ağzı
bältür – göstermek
b(ä)n, bk. *mān*
bāñü, *bāñgü*, bk. *māñü*
b(ä)ırç(i)k (Yazıtlar) bir halk adı (İranlı?)
bārgä, bk. *birgä*
bārک, *bk*, *pārک* (br.), *bāk* (br.) sağlam, koyu (orman)
bārکä, bk. *birgä*
bārکlic muhafaza ederek
bārü, *pārü* (br.)...den beri, beriye
bāş, *beş* (br.), bk. *biş*
bāz bez, çıban
bāz – titremek

- beş* (br.), *peş* (br.), *pheş* (br.), bk. *biş*
bhākāni (br.), bk. *bakini*
bhālkū (br.), bk. *bālgū*
bi, pi (br.) bıçak
biş — kesmek, biçmek
bıçak, biçäk bıçak
bıçgu bıçak, bıçkı
bıçıl — kesilmek, biçilmek
bıçın, bk. *biçin*
bıkın kalça
bin, bk. *bin*
bir, bir, biri burada, sağ taraf, güney
birt —, *birt* —, *bart* —, *brt* — kırmak,
 parçalamak
biş —, *biş* — olmak, pişmek
bıışğ, bişig (br.), *pişig* (br.) olgun, pişmiş;
 sây eden
bışrun —, *pişrun* — (br.) olgunlaşmak,
 temrin etmek
bitbul << Skr. *pippala* Bitmul biberi
bi < Çin. *pei* < hi (pi) yazılı taş
biçäk, bk. *bıçak*
biçin, bıçın, peçim (br.), *peçm* (br.)
 maymun
bil bel
bil —, *pil* — (br.) bilmek
biläk bilek
biläk, bk. *baläk* hediye
bilän ile, birle
bilgä bilge, dirayetli, fetanetli, hakim;
 şahıs adı, ünvan
bilig, plik (br.), *plig* (br.) bilgi, bilim,
 akıl, şuur *bilgä* b. = Skr. *prajñā*
 fetanet, veya = Skr. *jñāna* bilgi, b.
kōṅül = Skr. *viññāna* akıl, biri birine
 bağlı 12 sebepten Skr. (*nidāna*)
 üçüncüsü
- biligsiz* akılsız b. *bilig* = Skr. *avidyā*
 bilgisizlik, biri birine bağlı 12
 sebepten (*nidāna*) 12'ncisi
bilin — bilmek, pişman olmak, itiraf
 etmek
bilsik — bilinmiş, tanınmış olmak
billiz — bildirmek, belli etmek
biltür — bildirmek
bin —, bk. *min* —
biş, bış, bk. miş
biir, bir (bir.) < Çin. *pi* < *piēt* yazı
 fırçası
bir, pir (br.) bir
bir, bk. *bir* güney
bir —, *per* — (br.) vermek, iade etmek
birä < Toh.? mil (ölçü)
birdäm, birtäm beraber, birden, birlik,
 büsbütün
birgä, bārgä, bärkä kamış, çubuk
birgärü beraber
birgin (borcunu) ödeme
biri, bk. *bir*
birik — birikmek
bir(i)ki birleşik
birim borç
birkü (Yazıtlar): üç b. bir yer ismi
birdä birlikte, ile
birök, birük, pirök (br.) şimdi, fakat, ise
birt vergi
birt —, bk. *birt* —
birtäm, bk. *birdäm*
birtin bir taraflı
biräk, bk. *birök*
biş, bāş, beş (br.), *peş* (br.), *pheş* (br.) beş,
 b. balık şehir adı
biş —, bk. *biş* —
bişig (br.), bk. *bıışğ*
bişük, bk. *bāşük*

- bit* yüz, het
biti— (krş. *biir*, *bir* fırça) yazmak
bitig, *ptig* (br.) yazı, harf, mektup, vasiyetname, kitap
bitigüçi yazıcı
bitit— yazdırmak, istinsah ettirmek
bitkaçi < Sür. *pefkā*, *pefkā* vesika ve + *çi*: yazıcı
biz biz
bk, bk. *bark*
bo, *boo*, *po* (br.) bu
bod vücut, boy, halk
bodasataw, bk. *bodisawat*
bodi—, *bedu*— yapıştırmak, boyamak
bodi < Skr. *bodhi* tenvir, ilham, nur, erme
bodimant < Skr. *bodhimāṇḍa* tenvir tahtı
bodisawat, *bodisatav*, *bodhisatv* (br.), *bodasataw* < Soğut. *boḍisawd* (?) (*puḍsβt*), *bodisataw* (*puḍsβt*) < Skr. *bodhisattva* Buda olacak kimse
bedu—, bk. *bodi*—
bodul— takılmak, boyanmak
bodun halk
boğ küf
boğaz, *boğuz*, *bhog(a)z* (br.) boğaz
boğdam küflü, küf
boğtaçi (krş. *bogtag*) münci
bogtag < Orta Fars. (Turfan yazmalarına göre) *bohtag* (*puhtg*) kurtarılmış, hidayete ermiş
boğuz, bk. *boğaz*
bokün, *bökün* bugün
bol—, *pol*— (br.), *pl*— (br.), *bhol*— (br.) olmak
bolçu (Yazıtlar) Batı Türkleri memleketinde bir yer adı
bor, *bhor* (br.) < Orta Fars. *bōr* (*bur*), Grek. *βοτρυχος* şarap
bora (Yazıtlar) < Grek. *firtina* (?)
borluk bağ
boş boş
boşa—, bk. *boşu*—
boşğün— öğrenmek
boşğur— öğretmek
boşğut, *poşğut* (br.) öğüt
boşu—, *boşa*— kurtarmak, affetmek
boşuğ kurtuluş
boşun— kurtulmak, günahını çıkartmak
boşur— öğrenmek
boşurkan— kurtarmak
botu deve yavrusu
bou < Çin. *wu - mou* on kan'dan beşincisi (bk. § 210)
boy renk
boyun boyun
boyunduruk boyunduruk
boz boz
boz: üz *b.* kin, nefret
bögdä, *böktä* hançer
bögü, bk. *bügü*
bök— bir şeyden bıkmak, usanmak
bökli (ü?, Yazıtlar) bir halk adı
böksig karın, göğüs
böksil— (oku: *büksil*— ?) yarılmak
böktä, bk. *bögdä*
bökün, bk. *bökün*
böl(ö)n (Yazıtlar) < Tib. *bodblon* > Sak. *buluna*— vekil, nazır
bölük kısım, bölük
böri kurt, börü
bört—, *börit*—, *pört*— (br.) dokunmak, duymak *b.*— *mäk* = Skr. *sparsa* bir-

tik — dikmek (taş, abide)
tiki (—g—?) gürültü, şarıltı
til, *tu* dil
tilā —, *telā* — (br.), *tilā* — (br.) dilemek
tilāk, *tilik* dilek
tilār, dileyen' (bir nevi böcek)
tilfā, bk. *tilwā*
tilgān tekerlek
tilik, bk. *tilāk*
tilkü tilki
tilcā, *tilfā* deli
tima — hazırlamak
timān — hazırlanmak
timin derhal
tin dizgin
*tir — yaşamak
tir — toplamak, derlemek
tira beraber
tira — diremek, desteklemek
tirāgük, bk. *tirgük*
tirgin, bk. *tirin*
tirgük, *tirāgük* direk
tirgür — diriltmek
tiriğ diri
tiril — toplanmak
tiril — diriltmek
tirin, *tirgin* güruh, sürü, müfreze
tirin — toplanmak
tiriş, bk. *il-t*.
türkiş haber getiren adam, büyük elçi
tirmāgöl toplayan
tirti, *tirthi* (br.) < Skr. *tirthika* yanlış
 itikat hocası
tiş diş
tişdanti, *dhişthanti* (br.) < Skr. özel ad
tişi dişi
tit — (br.), *tu* — vazgeçmek, terk etmek

titig, *tithik* (br.) çamur, balçık
tilik, *titig* akıllı
titim cesaretli
titin — cesaret etmek, didinmek
titrā —, *titri* —, *titrā* — (br.) titremek
titrü tam, sabit
titsi, bk. *tutsi*
tiyin diye, için
tiyş — söyleşmek
tiz diz
tiz — dizmek
tizig dizi
tiziglig süs zinciri, gerdanlık
tığıu (br.), bk. *takığıu*
tod tamam, dolu
tod —, *tot* — (br.) doymak
todunşuz doymaz
toğa hastalık
toğa (Yazıtlar) geçen
toğan doğan
toğrak kavak
toğu (—u—?) şehir adı
toğur — atlamak, ileri gitmek, tecüvüz
 etmek
toğrı (—u—?) krş. *toğar* bir halk adı
toğ tok
toğar (Yazıtlar) (krş. *toğrı*) bir halk adı
toğı —, *toğu* — vurmak, sokmak, kur-
 mak, tepinmek; dokunmak
toğıu davul tokmağı
toğulıg, bk. *toğulug*
toğr(a)k(ı)k (Yazıtlar) *toğ + ır* — ?
toğu toka, kuşak süsü; merasim
toğu —, bk. *toğı* —
toğulug, *toğulıg* nizamî, örfeye uygun,
 faziletli
toğuz, *toğus* + (br.) dokuz

tol — dolmak, doldurmak
tolğak sancı, keder
tolğan — dönmek, dolanmak
tolgat — rahatsız etmek, incitmek
toli dolu
tolkuq tulum
tolo (br.), bk. *tolu*
tolp bütün, hep
tolu, *tolo* (br.) dolu, tamamıyla, hep, mükemmel
tolun bütünlük, mükemmellik; *ay t.* — *t.* ay ayın bedir hali, dolun ay
toluy, bk. *taluy*
ton, *toon*, *tom* (br.) < Sak. *thauna* elbise, kürk
toñ — donmak
toñja (— u — ?) (krş. *Kāşgārī.*, Tiger¹) kahraman, şahıs adı
tonağu, *tonaŋu* elbise
toñla — vurmak
toñra (— u — ?) bir Türk halkı
toñtar — dönmek
toñuz domuz
top bütün, hep
top — yığmak, toplamak
topık topuk
tor (br.) ağ
torğu ipek
toruğ, *toruk* doru (at v.s.)
toruş kavga
tosıq tok
toş (— u — ?) menba
toş — doldurmak, bütünlemek
tot —, bk. *tod* —
toy balçık, şehir
toyğun, bk. *tayğun*
toyın, *toyın* (br.) < Çin 道人 *tao-jên* < *d'âu-dō-ni-jên* rahip

toz kayın ağacı
toz (br.), *tooz* toz
toz — (koku) çıkmak, yükselmek
tozgak çiçek tozu
tödüş, bk. *töltüş*
tögi, *töhö* (br.) kabuğu çıkarılmış darı
tögül (Yazıtlar) dağlarda suyun boşaltılması, akaçlama (?)
töhü (br.), bk. *tögi*
tök — dökmek
tökä — (— ü — ?) işba haline getirmek
tökük ilâhların şerefine dökülen içki, şarâp
tökül — dökülmek
töl döl, zürriyet
töliš (*tüdiša*) Türk devletinin doğu kısmı
tölit, *tölöt* (br.) yatak takımı
tölüg (— ü — ?, — k ?) kuvvet
töñit — yıkmak, yıkılmak
töpü, *töpi* tepe
töbürä tamamen
töpüt (— ü — ?) Tibet
törçi — (— ü — ?) türemek, meydana gelmek
törlüg (br.) türlü
törö, bk. *törü*
tört dört
törtkil murabba, dört köşe
törü, *törö* (br.) = Skr. *dharma* kanun, merasim, hükümet, akide = Skr. *dharma*: mana, tasavvur
törü — türemek, husule gelmek
törüçi muallim
törülüg kanunî
törüsüz kanunsuz
törüt — meydana getirmek, türetmek
tös (br.), bk. *töz*

töyäk yatak, döşek
tötüşlüg (br.), bk. *tötüşlüg*
tötüş, *tödüş* kavga, mücadele
tötüşlüg, *tötöslüg* (br.), *tödüşlüg*, *tötüşlügü*,
tötüşlügü düşman, düşmanlık
töz, *tös* (br.) damar, unsur
tözkarıncısız bilinemez, temelsiz
tözün, *tözöm* (br.) asil
tr— (br.), bk. *tur*—
tsaŋ < Çin. 倉 *ts'ang* ambar, hazine
tsi— *in*—*çuin* < Çin. 慈恩傳 *Ts'ü*
—*en*—*chuan* Hüan-tsang'ın tercüme-i hali
tsirki, *sirki* < Çin. 箭氣 *tsië-k'i* < *tsiet-k'iei*,
yılın 24 kısmı
tsu, bk. *t(a)su*
tsun < Çin. 寸 *ts'un* uzunluk ölçüsü
tsuy, *suy* < Çin. 罪 *tsui* günah, tövbe
tsuyurka— < Çin. 慈 *ts'u* + *urka*—
merhamet etmek
tu— (—*o*—?) seddetmek, kapatmak
tuda, *tudhā* (br.) tehlike
tudun—, bk. *tutun*—
tuğ <= Çin. 鬪 *tu* < *d'uok* tuğ, bayrak
tuğ—, *tuh*— (br.) doğmak, doğurmak
tuğum, *tuğum*, *tugum* (br.), *tuhüm* (br.)
doğum
tuğur—, *tuhur*— doğurmak
tuh—, bk. *tuğ*—
tuhüm (br.), bk. *tuğum*
tuhur—, bk. *tuğur*—
tuji < Çin. 屠子 *t'u-tsü* kasap
tujit < Sak. < Skr. *tuṣita* bir semanın
adı
tuğum, bk. *tuğum*
tul dul
tul— kapanmak, kapatılmış olmak
tuluğ, *tulün* (br.) şakak

tuman duman
tumluğ soğuk
tumşık, *tumşuk* gaga
tun— tıkanmak, kapanmak
tupräğ (br.) toprak
tur— zayıflamak
tur— (br.), *tr*— (br.) durmak, kalkmak,
ayakta durmak
turgınça derhal
turgur— (taş) dikmek, meydana getir-
mek, meydana gelmek, tahrik
etmek, ayaklandırmak
turğ, bk. *turuğ*
turkar—, bk. *turkur*—
turkaru, *turkārū* (br.) daima
turkur—, *turkar*— boyunca yürümek,
uzun devam etmek bk. *arkuru*
turuğ, bk. *turuğ*
turuğ, *turuğ* duru, berrak
turuğ, *tutuğ*, *turğ* zayıf
turul— durulmak
turum ara esnasında, bu arada
turuğaya turna
tusu (br.) fayda
tusul— fayda vermek
tuş (—*o*—?) vakit
tuş arkadaş, rastlayan, uygun, uygunluk
tuş— rastlamak
tut— (br.) tutmak, takdim etmek,
saklamak, idare etmek
tutayak, bk. *tutyak*
tutçı daima
tutmağ sap; 12 Kien-çu-man'dan altın-
cıstı
tutsık tutma
tutsuk— yakalanmak
tutul (—*o*—?, —*ğ*—?) = Çin. 都督 *tu-tu*
< *tuo-tuok* askerî vali

tutum avuç
tutum < Çin 郡統 *tut'ung* vali
tutum —, *tudun* — yakalanmak, tutulmak
tuturkām (br.) pirinç; *t. suwsuſ* pirinç şarabı
tutuſ — sinir çekilmesine duçar olmak, kramp hastalığına tutulmak
tutuz — emretmek, idare etmek, teslim etmek
tut(u)zt (Yazıtlar)?
tutyak, *tulayak* tutunmak, sağlam bağlanmış olma
tutyaklan — tutunmak
tuy — duymak
tuymiş = Skr. *Buddha* ermiş, nurlanmış, Buda
tuyuſuz idraksiz
tuyun —, *tuyum* — (br.) idrak etmek, duymak
tuyuz — anlatmak, duyurmak
tuz + (br.) tuz
tuzak tuzak
tü, *tüü* tüy
tüg — düğümlemek
tügün düğüm
tüg(ü)lt(i)n (Yazıtlar) değil (?)
tükä — tükenmek —, yetmek, icra etmek
tükägü tükenme
tükäl (br.) tamam, sağlam
tükällig teçhiz edilmiş, hissedar, kudretli
tükät — tüketmek, bitirmek
tükäti tamam
tükün — tamamlanmak
tül rüya, düş
tüliſ (br.) tüylü
tümän = Toh. *tmān*, Kuç. *tumane*, *tmane*, Yeni Fars. *tumän* on bin
tümkä (—ö—?; —g—?) aptal

tün gece
tünär — karanlık basmak
tünäriſ karanlık
tünlä gecceleyin
tünür akraba, dünür
tüp (br.) dip
tüpkär — aslını araştırmak
tür — katlamak, dürmek
türſi (—ö—?) *yarſun* (Yazıtlar) bir göl adı
türſiſ Türgeç, Batı Türkleri
türk kudretli
türk Türk, Türkçe
türt — dürtmek
türtün — (br.) merhem sürünmek
türtüngü, *türtümkü* (br.) merhem
tüsük —, bk. *tüzük —
tüş, *lüſ* (br.) meyva
tüş — düşmek
tüşä — rüya görmek
tüşnäk konak, konaklama yeri, yerleşme merkezi
tüt — tütme
tütrüm zeki
tütsük, *tützük* (—g?) tütsü, buhur değneği
tütsüklük buhur kabı, buhurluk, tütsü-lük
tütün duman
tütüz —, *tütüş* — yak —
tützük, bk. *tütsük*
tüz (br.) düz, sakin, o kadar, tamam
tüz — düzmek, düzeltmek
tüzmiş kadın şahıs adı
tüzü mütenasip, tamam, hep
tüzügü (krş. *tüzük —) bütün, hep
*tüzük —, *tüsük* — (br.) düzletmek

tüzül— düzlemek, anlaşmak, uyuşmak
tüzülmäk sükûnet, tevekkül
tüzün bütün
tuşkam (br.), bk. *tawışkan*
twâr (br.), bk. *tawar*
u, uu, bk. *me*
u— (br.) muktedir olmak, bilmek
ucusla— (br.), bk. *uçuzla*—
uç uç, uzak
uç— uçmak, ölmek
uçğan < Skr. *Ujjayini*, Hindistan'da bir
şehir
uçruğ bayrak şeridi
uçuk uçarak
uçuz ucuz, sefil
uçuzla—, *ucusla*— (br.) istihkar etmek,
aşağı görmek
ud (br.) inek, sığır
ud— takip etmek
ud(a)r (o-?) (Yazıtlar) şahıs adı
udarabatirawat < Skr. *uttarabhadrapadâ*
kamerin menzillerinden biri
udcı çoban
udhli (br.), bk. *utlı*
udi—, *uudi*—, *utı*—, *wdı*— uyumak
ud(u)k kalça kemiği
udu sonra, maiyet
uduğ hürmet, saygı
udun, bk. *utun*
udun— hürmet etmek, saymak
udun— takip etmek
uduntur— hürmet ettirmek, saydırmak
ud(u)şru takip ederek
uduz uyuzlu
uduş— götürmek, sevk etmek
uğan ilâhî
uğra—, *uğura*—, *ugra* (br.) uymak, plân-
lamak, niyetlenmek

uğur, uğur (br.) vakit, fırsat, sebep,
dolayı, uğur
uğura—, bk. *uğra*—
uğuş, uğuz (br.) *ūhūs* (br.) kabile, nesil,
akrabalık; *üç u.* üç devir; mazi, hal
ve istikbalin nesli
ūhūs (br.), bk. *uğuş*
ujik, uzik, ujak, uzak < Çin. 𠄎 *tsü* <
dz'iağ harf, hece
uk— (br.) anlamak
ukıt— anlatmak, okutmak, bildirmek
ukmak idrak, akıl
uktur— anlatmak
ukunçsuz tedbirsiz
ukuz (br.), bk. *uğuş*
ul zemin, toprak
ula—, bk. *ultı*—
ula— (krş. *ulâl*—) uzatmak, devam
etmek
ulādhi (br.), bk. *ulati*
ulağ sıra, irtibat, münasebet; ulak
ulâl— (br.) birleştirilmek, bağlanmak
ular keklik
ulati, ulādhi (br.), *ulāti* (br.) ve başkalar,
ve, v.s., ve daha
ulayu dahi, ve
ulğad—, *uluğad*— büyümek
ulı—, *ula*— inlemek, ulumak
ulinçışğ dönen, dönerek
uliş— (pek) inlemek, ulumak
uluğ, ulug (br.), *ulüg* (br.) ulu, büyük
uluğad—, bk. *ulğad*—
ulul— ilâve etmek
ulun sap, sâk
ulus, uluş (br.) ulus, millet, devlet
ulyak pençe, taban
um(a)y (Yazıtlar) bir ilâhe

- umaz* çaresiz
umduk umut
umuğ, umug (br.) umut
umun — ummak
umunç umut
una bak!; *u. basa*, bk. *basa*
una — tasvip etmek
unağaya derhal
umt —, *uñit* — (br.) unutmak
upasañç, upasañç < Soğ. *upāsāñç* ('*wp's'ñç*) = Skr. *upāsikā* Budizme mensup, fakat ruhani tarikata girmemiş rahibe
upasi, vpasi < Soğ. *upāsi* ('*wp'sy*) < Skr. *upāsaka* Budizme mensup, fakat ruhani tarikata girmemiş rahip
ur — (br.) atmak, kurmak, (kanun) çıkarmak, isabet ettirmek, vurmak
urdun örs
urı, bk. *orı*
ursuk — vurulmak
uruğ = Skr. *bīja* tohum, ekin; uruk, nesil
uruğsırat — ahfadından mahrum etmek
uruguni < Skr. *rohini* kamerin menzillerinden biri
urun — çarpışmak, vuruşmak
urunçağ vedia, rehin, emanet
urungu, bk. *urungu*
urunt kavga, tecavüz
urungu, urunğu savaşıcı, muharip, sancak
uruş mücadele, vuruşma
uşkun sarımsak, soğan
usuz (br.) uykusuz
uşak, bk. *uüşak*
ut — yenmek, utmak, ütmek
uti —, bk. *udı* —
utlı, udhli (br.) teşekkür, netice, minnettarlık, karşılık
utru karşı — *u...u...* derhal, olur... olmaz
utrun — muhalefet etmek, karşı koymak
utrumuk (br.) karşıda
utsuk —, bk. *utzuk* —
ulun, uvtun — (*uutun?*), *udun* küstah, günahkâr, utandırıcı
*utur — (br.) muhalif olmak
utuz — (br.) yenilmek, kaybetmek
utzuk —, *utsuk* — yenilmek
uut, bk. *uüüt*
uudı —, bk. *udı* —
uw, uu (*uw?*), *u* (br.), uyku
uwat — parçalamak, ufaltmak
uüşak, uşak ufak
uüüt (br.), *uut* (*uw?*) utanma, ayıp
uya yuva, çukur, mağara
uyat utanma, ayıp
uyât — (br.) utanmak
uyğur Uygur
uyırkan — (*o-?*) feryat etmek, ağlamak, ağıt yakmak
uyur kudretli, asil
uz (br.) usta; iyi, kabiliyet
uza — uzamak
uzak, bk. *ujik*
uzak uzun devam eden
uzan — mahir olmak, usta olmak
uzat — refakat ettirmek, yola koymak
uzatı, uzatı (br.) daima, mutak; uzun müddet; uzunluğuna
uzik, bk. *ujik*
uzun uzun; *u. tonluğ* rahip, kadın
übüp hüthüt
üç, üç (br.) üç
üçkil üçgen
üçün, üçüm (br.) için
üçürgü at örtüsü
üdlän — sevinmek

ügin, bk. *ükün*
 ügli —, bk. *üklü* —
 üglit —, bk. *üklit* —
 ügrä läpa
 ügşürü, bk. *ükşürü*
 ügün, bk. *ükün*
 ükin, bk. *ükün*
 ükli — (br.), *ügli* — çoğalmak, büyümek
 üklit —, *üglit* — çoğaltmak, arttırmak
 ükşürü, *ügşürü* tekrar, tekrarlanan
 ükün, *ükin*, *ügün*, *ügüm* (br.), *ügin*, *hüküm*,
 (br.) yığın halinde
 üküş, *üküş* (br.) çok
 ülä — üleşmek, üleştirmek
 ülgän (Soğ.)?
 ülgü, *ülgü* (br.) ölçü
 ülgülänçsiz ölçülmez, ölçüsüz
 ülgüsüz ölçüsüz
 ülüg hisse, kismet, saadet
 ülüglüg kismetli, iyi kismetli, mesut
 ülügsüz kismetsiz, mutsuz
 ülüş, *ülüş* kısım, fasıl
 üm (ö-?) pantolon, don
 ün ses
 ün —, *üm* — yükselmek, kalkmak
 üntä — seslenmek
 üntür — (br.) çıkarmak, yükseltmek,
 uzaklaştırmak, (uğurlarken) refa-
 kat etmek
 ünür mağara
 ünüş yükseliş
 ür (br.) uzun müddet, her zaman
 ür — şişirmek, üfleme
 ür — havlamak
 ürk — ürkmek
 ürkä daima
 ürküt — ürkmek, korkutmak

ürkür — ürkmek
 ürlüg daima
 ürlüglüg daimi
 ürlüksüz fanilik, geçici
 ürt — (br.), bk. *örtmek*
 ürtül — (br.), bk. *örtülmek*
 ürüg, bk. *ürün*
 ürük uzun müddet, sürekli
 ürül — (br.) şişirilmek
 ürün, *ürüg*, *yürün*, *yrün* (br.) açık renkli,
 ak
 üsdün, bk. *üstün*
 üsk ön
 üst üst
 üstä — çoğaltmak, eklemek
 üstäl — çoğalmak
 üstün, *üstüm* (br.), *üsdün* üstün, yukarda
 üstünrök üstün olarak
 üstürti yukarı, yukardan
 üsüksüz, bk. *üzüksüz*
 üt (br.) delik, geçit
 üt + (br.), *ögüt*, nasihat
 üy — (*öy* —?, Yazıtlar) vasıl olmak (?)
 üyür darı
 üz boz nefret, kin
 üz — kırılmak, kırmak, koparmak,
 mahvetmek
 üzä (br.) üstünde, — de
 üzälänü yüksek
 üzälik yükseklik
 üzäliksiz ulaşılmaz
 üz(ä)n — (Yazıtlar) (ö-?)
 üzlün — sona ermek, tükenmek
 üzlünçülüg (br.) bitirmiş, sona ermiş
 üzmalä — imha etmek
 üznä — muhalefet etmek, karşı gelmek
 üzüksüz, *üsüksüz* durmadan, daimi

üzül — kırılmak, bitmek, kopmak
vahşig bk. *vahşig*
wahman < Orta Fars. *wahuman* (*whun*)
 şahıs adı
visai (br.), bk. *vişay*
wpasañ bk. *upasañ*
wpasi, bk. *upasi*
waşir, *w(a)zir*, *w(a)jir* < Toj. *wašir*,
 Soğ. *βajir* (*βj'yr*) < Skr. *vajra*
 (İndra'nın silâhi:) yıldırım; elmas
vahşig, *vahşig* (krş. *vahş* (*whş*) cin
w(a)jir; *w(a)zir*, bk. *waşir*
wap < Çin. 法 *fa* < *wap* = Skr. *dharma*
 kanun, akide
wapşı < Çin. 法師 *fa-shi* < *wap-si*
 (Budizmde) hoca
waybaziki (krş. Sak. *vibhāṣo*) < Skr.
vaiḥāṣika Budizmin bir mezhebine
 mensup
wayduri < Skr. *vaidūrya* kaya billüru
wayşali < Skr. *Vaiśālī* Kuzey Hindis-
 tan'da, bugünkü Patna'nın kuzey-
 yinde bir şehir
widis (krş. *βdys*, *abdes*) talim, öğretme,
 ders verme
wihar, *w(i)mar* < Bud. Soğ. *βrhar*
 (*βrg'r*) < Skr. *vihāra* manastır,
 mabet
vişay, *fişay*, *vişai* (br.) < Skr. *vişaya* his
 ve düşünme organı
wiyakrit < Skr. *vyākṛti* kehanet
wjir, bk. *waşir*
wjir, bk. *waşir*
wusanti < Soğ. *βusanti* (*βws'nty*) < Skr.
upavasatha oruç; *w. olur* — *w.*
 bayramı yapmak
ya! bir ünlem
ya yay
yabaş, bk. *yawaş*

yabğu < İr.? (krş. *şad*) Töliş'lerde,
 (Türk devletinin doğu kısmında)
 kağandan sonra en yüksek ünvan
yabız, bk. *yavız*
yablak bk. *yawlak*
yad, bk. *yat*
yad < ? yağmur taşı
yad — yaymak
yadağ, bk. *adağ* — *yadağ* + *ın* yayan
yādāl — (br.), bk. *yadıl* —
yadçı büyücü, yağmur büyüçüsü
yadıl —, *yādāl* — (br.) yayılmak, uzan-
 mak
yafşur —, bk. *yafşur* —
yag, *yag* (br.) yağ
yag — yağmak
yag —, *yaga* — kurban takdim etmek
yagağ ceviz
yagşird —?
yagi, *yägi* (br.) düşman
yagıd — düşmanlaşmak
yagiş, *yakiş* kurban, kurban aşı
yagıt — yağdırmak
yagız yağız (yer)
yagmur, *yamğur* yağmur
yagmurlayu yağmur gibi bol
yaguk yakın, civar
yagur — yağdırmak
yaguru, bk. *yakuru*
yagut — yaklaştırmak
yak — kendini ovmak
yak — yaklaşmak
yaka yaka; şef, reis, iktidar
yaka icare
yakıl — yaklaştırılmak
yakın yakın

yakış, bk. *yağış*
yakrı iç yağ
yakşa < Skr. *yakşa* bir cins şeytan
yakuru, *yağuru* yakın, bir az evvel
yal— alevlenmek
yala iftira, şüphe
yala—, bk. *yalğa*—
yalabaç bk. *yalawaç*
yalan, bk. *yaltın*
yalağ, bk. *yalıñ*
yalañuk insan
yalañuz, *yālinus* (br.) yalnız
yalawaç, *yalawaç*, *yalabaç* yalvaç elçi; *y.*
burhan (Maniheizm'de:) ışıkla gön-
 derilmiş, Mehdi
yalbar—, bk. *yalwar*—
yalğa—, *yala*— yalamak
yalğan yalan
yaltım (Yazıtlar) dik
yaltın, *yalan* alev
yalıñ, *yalağ* yalın
yalıñ—, *yalıña*— alevlenmek
yalıñlığ parlak
yālinuz (br.), bk. *yalañuz*
yalk— muhalefet etmek, zıddına gitmek
y(a)lm(a)s (Yazıtlar) < Fars. Ar.,
 Grek. elmas
yalpırğak, *yapırğak* yaprak
yalpırğaklığ yapraklı
yaltır—, *yaltrı*— parlamak
yaltırır— parlatmak
yalwar—, *yalbar*— yalvarmak
yamğur, bk. *yağmur*
y(a)ml(a)r, bk. *ışbara* *y.*
yam(u)z, *yomuz* böğür, yan
yan yan, kalça
yan— dönmek

yan— tehdit et; *y.*— *ar* *arıyak* işaret par-
 mağı
yana, *yanya* (Yazıtlar), *yānā*, *yiñā* (br.),
ynā (br.), *yñā* (br.) yine, gene
yanç—, *yançı*— günah işlemek; ezmek
yançal— ezilmek
yançı—, bk. *yanç*—
yanduru, bk. *yanturu*
yantud cevap
yantur— döndürmek
yanturu, *yanduru* tekrar; karşı
yañ, *yāñ* (br.) < Çin. 樣 *yang* tarz, örf,
 ölçü
yañ, *yoo* < Çin. 陽 *yang* < *iang* ~ *iō*
 kâinatın aydınlık kısmı, aydın,
 sıcak, erkek v.s.
yaña fil
yañgu, *yañku*, *yāñku* (br.) yankı, ses,
 gürültü
yañgur— sesi aksettirmek, çınlamak
yañı, *yañı* (br.) yeni, taze
yañıl— yanılmak
yañırtı, *yañırdı* yeniden
yañkır— aksetmek (ses)
yañku, bk. *yañgu*
yañkurt— sesi aksettirmek
yañluk, *yanlog* (br.) yanlış
yañurus aksi seda, yankı
yany—, bk. *yay*—
yanya, bk. *yana*
yap— yapmak
yapıg yapışkan
yapın— örtünmek; *aya* *y.* el çırpmaq
yapırğak, bk. *yalpırğak*
yapırğaklığ, bk. *yalpırğaklığ*
yapşım— yapışmak
yapşur—, *yafşur*— yapıştırmak; biribiri-
 ni örtmek

yar tükürük
y(a)r-ögüz (Yazıtlar) nehir adı
yar-, bk. *yart-*
yara- yarlamak, uymak
yarağlıg yarar, uygun
yaraş, yaraşı vasıf, uygun
yaraş- yaraşmak, yakışmak
yaraşlağ müzeyyen, tefriş edilmiş
yarat- yaratmak, yoktan var etmek,
 süslemek, hazırlamak, tercüme et-
 mek
yaratıg, yrätig (br.) teşebbüs, girişme
yaratıglıg yaratan
yaratun- (Yazıtlar) hazırlanmak, teşki-
 lâatlanmak
yargan özel ad (?)
y(a)rğun (yazıtlar) yabancı bir hayvan
 - *lürgi y.* (yazıtlar) bir göl adı
yarık, yârik (br.) zırh, askerî rütbe
yarı- yarılmak
yarım yarım
yarın yarın, sabah
yarlağkançuçı, bk. *yarlıkançuçı*
yarlıg yarlık, karar, emirname, akide
yarlıg sefil, fakir
yarlıgka-, bk. *yarlıka-*
yarlıgkançuçı, bk. *yarlıkançuçı*
yarlıka-, *yarlıgka-* buyurmak, emret-
 mek, va'zetmek
yarlıkançsız merhametsiz
yarlıkançuçı, yarlıgkançuçı, yarlağkançuçı
 merhametli
yarmak (Man. Skr.)?
yarman- binmek, çıkmak
yâroğ (br.), bk. *yaruk*
yarp sağlamlık
yarsı-, *yarsi-* (br.) nefret etmek,
 kızmak, hiddetlenmek

yarsınçıg menfur, iğrenç
yart-, *yar-* yarmak, yırtmak
yartım kısım, parça, bölüm
yaru- parlamak
yaruk, yâroğ (br.) parlak, parlaklık
yaruksuz ışiksiz, bulanık
yas bk. *yaş*
yas- tayin etmek, karar vermek
yasıç (yazıtlar) ok başı
yaşkağ yassı (?)
yâsoğ (br.), bk. *yazuk*
yasul eğri, yokuşlu (?)
yaş (göz) yaşı
yaş, yaş+ (br.) yaş, taze
yaş, yas, yâş (br.), *yaş* (br.) zarar
yaş- gizlenmek, sürünmek
yaşa- yaşamak
yaşağı hayat
yaşak (Yazıtlar, okunuşu?) yaşanmış,
 yaşlı
yaşar o kadar yaşlı, ...yaşında
yaşar- yeşermek
yaşıl yeşil; *y. ögüz* Huang-ho nehri (?)
yaşın ışık, şimşek
yaşla- şimşek çakmak
yaşuk ziya, parlak
yaşur- gizlemek
yaşut- aydınlatmak
yat, yad yabancı
yat- yatmak
yawa < Skr. *yava* tane, tohum, arpa
yâwâl- (br.) süikûnet bulmak
yawaş, yabaş yavaş, uysal; özel ad
yawaz, bk. *yawız*
yawıgıgı yapraklık, yeşillik
yawız, yawaz, yabız kötü, yavuz

yawlaq, *yablaq*, *yawlāq* (br.), *yawlāhk*
(br.) kötü, pek, düşmanlık; *y.*
kigür — korkak olmak
yawrı — sefil olmak, zayıflamak
yay yaz
yay —, *yany* — yaymak
yay — salla —, sarsmak
yayı — dağıtılmak, yayılmak
yayı — sarsılmak
yayılmaksız sarsılmaz, daimi
yaykal — sarsılmak
yaykan — sallanmak
yayla — yaz mevsimini geçirmek, yayla-
ya çıkmak
yaylağ yayla
yaylığ yazın, yazlık
yaylık yaz meskeni
yaz ilk bahar
yaz — kusur, hata etmek; ihmal etmek
yazd < Orta Fars. *yazd* ilâh, tanrı
yazı ova, düzlük
yazın — günah işlemek
yazuk, *vāsoq* (br.) günah
yägäd —, bk. *yigäd* —
y(ä)g(i)n-silig (Yazıtlar) özel ad
yäk, *yäk* (br.) obur, şeytan
yäl — yelmek, atla koşmak
yälmä süvari
yälwi, bk. *yilwi*
yäm, bk. *äm*
yänä, bk. *yana*
yänä (büyük) yenge
yät —, bk. *yıt* —
yäwäk, bk. *yüwäk*
y(ä)z(tigird Yazdicirt III., Sasanilerin
sonuncu hükümdarı; onun tarafın-
dan tesis edilen sene hesabı
16.VI.632'de başlar.

ye — (br.), bk. *yı* —
yeg (br.), bk. *yig*
yel (br.), bk. *yil*
yemiş (br.), bk. *yimiş*
yer (br.), bk. *yir*
yertencö (br.), bk. *yirtinçü*
yetirü (br.), bk. *yitirü*
yg — (br.), bk. *yığ* —
ygermi (br.), bk. *yigirmi*
yed, *yıt* koku, misk
yıdı — kokmak
yıdığ fena kokan
yıdı — kokutmak
yıdla — koklamak
yıdruq yumruk
yığ —, *yg* — (br.) yığmak
yığla —, *ığla* —, *ağla* —, *ağıla* —, *ıqla* —
ağlamak, inlemek
yık fırsat
yık — atmak, yıkmak
yıl, bk. *yil*
yıl, *yil* (br.) yıl
yılan, *yılam* (br.) yılan
yıldız, bk. *yıltız*
yılığ ılık, sıcak
yılın, *yilin* sıcak
yılkı, *yılq* (br.) yılkı, davar; hayvanlar
dünyası, (cins) at
yıl(ı)ğ (Yazıtlar) müreffeh (?)
yıltız, *yıldız* kök
y(ı)mrak, bk. *amrak*
yımşak, bk. *yumşak*
yınak tarafına, taraf
yıntam, *yındam* (-i?) daima
yıpar koku
yır, *ır* şarkı, musiki
yır, bk. *yir*

yıra —, bk. *ıra* —
yırağ, bk. *ırağ*
yırz, bk. *yir*
yırla — ırlamak, şarkı söylemek
yırt — yırtmak
yış dağlardaki otlak, yayla
yıt, bk. *yıt*
yıw — methetmek, övmek
yi — *ye* — (br.) yemek
yış ?
yışä (Yazıtlar) yeniden (?)
yig, bk. *ig* hastalık
yig, *yeg* (br.) daha iyi, mükemmel
yig taze, pişmemiş
yigäd —, *yägäd* — iyileşmek, daha iyi olmak, üstün olmak, yenmek
yigän yeğen, şahıs adı
yigän-kant bir şehir adı
yigdi (Yazıtlar, okunuşu?) daha iyi (?)
yigi sık
yigit yiğit
yigrmi, *ygrmi* (br.), *ygermi* (?) yirmi
yigü yemek
yil, *yıl*, *yil*, *yel* (br.) yel, cin çarpması
yil —, bk. *il* —
yilik ilik
yilin, bk. *yılın*
yilin —, bk. *ilin* —
yilpag (br.), bk. *yilpig*
yilpi — yellemek, yelpazelemek
yilpig, *yilpag* (br.) cin, hastalık şeytanı
yilpigü yelpaze
yiltir —, *yiltiri* — esmek
yilwi, *yälwi* büyü
yim yem
yimä, bk. *ymä*
yimiş, *yemiş* (br.) yemiş

yimişlik yemişlik
yimril — yıkılmak
yin, *yini* vücut, vücudun âzaları
yinä (br.), bk. *yana*
yinçkä, bk. *inçkä*
yinçü inci; Sir derya
yinçür — secde etmek, eğilmek
yini, bk. *yin*
yinik hafif, ucuz
yış çıkarılan şey, kusma, kazurat
yışıl kolay, hafif
yış ip
yışın, *yışün* menekşe rengi, kırmızı
yışkä ince ip
yışün, bk. *yışin*
yir, *yer* (br.) yer; *y. suw* yer su, ruhlar, Tanrı
yir, *yır*, *yırı*, *ir* orada, solda, kuzey
yir — *bayırku* Türk devletinin kuzeyinde veya kuzey doğusunda oturan, belki Oğuzlara mensup bir Türk halkı
yir —, bk. *ir* —
yirçi, *yirtçi* rehber
yiril — ayrılmak
yirin —, bk. *irin* —
yirinçig tekdire müstahak, iğrenç
yiriş, *iriş* irin
yirişü — feryat etmek
yirçi, bk. *yirçi*
yirtinçü, *yirtünçü*, *yertençö* (br.) yer dünya
yirü — çürütme
yit —, *yät* — yetmek, varmak; *kolin y.* elinden sevk etmek
yit — kaybetmek, yitirmek
yitärü yeter
yitür —, *yitür* — kaybetmek, yitirmek

yiti, yitti, yiti (br.) keskin
yiti, yite (br.) yedi
yitlig yeterli, kuvvetli
yitikān (yıldız kümesi:) Büyük Ayı,
 Dübbüekber, Yedigir
yitişsiz ulaşılmaz, uzak
yitirü, yetirü (br.)... + a kadar, yeteri
 (kadar)
yitiz, bk. *idiz*
yitlin — (vakit) geçmek, yok olmak,
 mahvolmak
yitmiş yetmiş
yitti, bk. *yiti* keskin
yitür —, bk. *yildür* —
yiwāk, yiwik, yāwāk, ywig (br.) Skr.
sambhāra teçhizat, süs
yiwāt — teçhiz edilmek
yiwik, bk. *yiwāk*
yiz piriñç (maden)
yl —, bk. *il* —
ylam (br.), bk. *ylan*
ymā (br.), *yimā* ve, dahi, her ne kadar
ynā (br.), *yñā* (br.), bk. *yana*
yod —, *yot* — (br.) mahvolmak
yodun mahvolma
yodun — bitmek, bitirmek
yoğ cenaze merasimi, yas, yuğ
yogrol (br.), bk. *yoğurt*
yogrul — karışmak, yoğrulmak
yoğun, yogum (br.) kalın
yoğun — kalınlaşmak
yoğur — (-u-?) yoğurmak
yoğurkan yorgan
yoğurkan —, *yoğurkan* — feryat etmek
yoğurt, yorgurd, yogrol (br.) yoğurt
yok (br.) yok; *y. bol* — ölmek, yok olmak
yokad —, *yokāt* — (br.) mahvetmek, yok
 etmek

yoğāru (br.) yukarı
yokāt — (br.), bk. *yokad* —
yokla — çıkmak, yükselmek
yoklun — mahvetmek
yoklunmaksız mahvedilemez
yoksuz, yoksoz (br.) nafile, manâsız
yokurkan —, bk. *yoğurkan* —
yol (br.) yol
yola — yola çıkmak
yolk — raslamak; yolda olmak
yolluğ mes'ut
yol(u)ğ, yoll(u)ğ Bilge Kagan ve Kül
 Tegin'in akrabası ve onlar adına
 dikilen taş kitabelerin yazarı
yomki hepsi
yomuz, bk. *yam(u)z*
yoña — iftira etmek
yoñak iftira
yoñsur —, *yoñ(a)sur* — (Yazıtlar) iftira
 ettirmek
yoo, bk. *yağ*
yor —, bk. *yori* —
yorgurd, bk. *yoğurt*
yori —, *yor* —, *yorri* — (br.), *yuorri* — (br.)
 yürümek
yoriğ tercüme-i hal
yorit — yürütmek, işletmek, ayartmak
yort — tırıs gitmek
yot — (br.), bk. *yod* —
yota kalça
yölāş — (br.) benzemek
yör —, *yörd* — izah etmek, açıklamak
yörgā — sarmak
yörgāl — sarılmak
yörüg, yörög (br.) izah, tefsir, açıklama
yrätig (br.), bk. *yaratig*
yrün (br.), bk. *ürün*

yile (br.), bk. *yiti*
yiti (br.), bk. *yiti*
yu — yıkamak, yumak
yuk — yapışmak, ilişmek
yuka ince, muhtaç
yul (br.), *yulul* çay, göl
yul — koparmak, yolmak
*yul — ticaret yapmak, pazarlıkla alışveriş etmek
yula meşale
yulak (br.) küçük çay
yulat küçük çay, akar su yolu
yulduz, bk. *yultuz*
yulgak meşale, fener
yultuz (br.), *yulduz* yıldız, seyyare
yultuzcı müneccim
yuluğ, *yuluh* + (br.) yıldız, seyyare
yuluzcı müneccim
yuluğ, *yuluh* + (br.) satın alma
yulun — satın almak
yum — yummak
yumgakla — hap yuvarlamak
yumşak, *yımşak*, *yumşak* (br.) yumuşak
yumşak yudum, içilen nesne
yumurtğa yumurta
yumuş iş, vazife
yun —, *yün* (br.) yıkanmak
yuŋla — < Çin. 用 *yung*, “barış” + *la* — kullanmak, gayret etmek, harcamak
yuŋla — < Çin. 雅 *yung* ‘barış’ + *la* — sulh tesis etmek
yuorri — (br.), bk. *yori* —
yurç kayınbirader

yurt yurt, tarla, ev
yutuluz (—ö—?) kadın, eş
yuu — dolandırmak
yüd — yüklemek
yüdü — yüklenmek
yüg — yıkılmak (kişi)
yügürü şimdiki
yügrük, *yügürük*, *yürük* çabuk (koşan)
yügür — çabuk koşmak
yügürük, bk. *yügrük*
yük (br.) yük
yük — toplamak
yükmäk Skr. *skandha*, *sambhārā* yığın, yığına
yüksäk yüksek
yükün dizgin
yükün — secede etmek, hürmet etmek
yükünç hürmet, mukaddime (ithaf)
yükündür — hürmet ettirmek
yür — yürümek
yüräk yürek
yürük, bk. *yügrük*
yürünç, bk. *ürünç*
yürüntag (—ö—?) ilaç, vasıta, tedbir
yütürük yüklenmiş, kaybedilmiş
yüz, *yuz*, *yüüz* yüz (100)
yüz yüz (vecih)
yüz (br.) uzuv (?)
yueç (br.), bk. *yüük*
zawtay < Sür. *zabdai*, söyleyişi: *zaw dai*
 Zebedäus
zruşç < Soğ. *zruşç* (zruşç) Zerdüşt
zünüm, *zulum* < ? dilba denilen ipek kumaş